

# Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1857

## bron

*Handelingen der jaarlijksche vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden den 18 Junij 1857, in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Leiden. J.G. la Lau, z.p., z.j.*

Zie voor verantwoording: [http://www.dbnl.org/tekst/\\_jaa002185701\\_01/colofon.htm](http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002185701_01/colofon.htm)

© 2004 dbnl



**Handelingen der jaarlijksche algemeene  
vergadering van de Maatschappij der  
Nederlandsche Letterkunde *te Leiden*,**

*gehouden den 18 Junij 1857, in het gebouw der Maatschappij tot Nut  
van 't Algemeen te Leiden.*

Tegenwoordig de leden des Bestuurs, *Mr. J. de Wal*, Voorzitter, *Dr. M. de Vries*,  
*Dr. L.J.F. Janssen*, *Dr. N.C. Kist*, Bestuurders; *Mr. J.T. Bodel Nijenhuis*, Secretaris,  
*Mr. J.G. La Lau*, Penningmeester.

Uit de gewone Leden: *Mr. H.W. Tijdeman*; *Mr. C.J. van Assen*; *Ds. G.H.M. Delprat*;  
*Dr. J.T. Bergman*; *Dr. J. van der Hoeven*; *Mr. J.F.C. Moltzer*; *Dr. P.O. van der*  
*Chijs*; *Ds. H. Fangman*; *Dr. C. Leemans*; *Dr. W.H.D. Suringar*; *Dr. J. Tichler*; *Mr.*  
*G.W. Vreede*; *Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper*; *Ds. A.P. van Groningen*; *Mr. H.C.*  
*Huysen*; *Mr. U.A. Evertsz*; *Ds. J. Moll Jbz.*; *D. Veegens*; *J.J.F. Noordziek*; *Dr. J.H.*  
*Scholten*; *Ds. J.C. Schultz Jacobi*; *Mr. H. Obreen*; *Dr. R.C. Bakhuizen van den Brink*;  
*Ds. J.G. de Waldkirch Ziepprecht*; *K.J.R. van Harderwijk*; *Mr. D.H. Levyssohn*  
*Norman*; *Dr. D.J. Veegens*; *Mr. G. de Vries Az.*; *Mr. J. de Vries Jzn.*; *Ds. F.H.G.*  
*van Iterson*; *Ds. J.H. Sonstral*; *J.A. Alberdingk Thijm*; *Dr. L.A. te Winkel*; *Mr. S.*  
*Vissering*; *Mr. J.G. Kist*; *Mr. M.M. von Baumhauer*; *W.J. Hofdijk*; *H.J. Schimmel*;  
*W.L. de Sturler*; *Mr. J.E. Goudsmit*; *Mr. J. Heems-*

*kerk Az.; J.F.G. Meyer; Dr. E. Piaget; A. Elink Sterk Jr.; Ds. J.E. Inckel; J.L. Cornet; Dr. J.J. Prins; J.A. Susanna; J.A. de Zwaan Cz.; Dr. C.G. Cobet; S.F. Groen; Dr. C.A.X.H.F. Sicherer; Dr. J. Hoffmann; Dr. E.M. Beima; Ds. A. van Witzenburg; Ds. J.H. Maronier; Jhr. Mr. W.T. Gevers Deynoot; Dr. W.R. Veder; Ds. C. Sepp; Dr. W. Bisschop; Mr. J.T. Buys; Mr. J.J. Enschedé; Mr. J.L.G. Gregory; Mr. J.A. Jolles; Mr. Abr. de Vries; J. van Heukelom Jr.*

**[Toespraak van de voorzitter, J. de Wal]**

De Voorzitter, Mr. J. DE WAL, opent de Vergadering met de volgende toespraak:

***Mijne Heeren!***

Schoorvoetend betreed ik nogmaals deze plaats. Ik had van ganscher harte gehoopt met U naar den blijden welkomstgroet te luisteren, door welsprekender mond U op dezen schoonen gedenkdag van Neerlands gehandhaafde onafhankelijkheid te brengen. Een zamenloop van omstandigheden heeft tot eene andere uitkomst geleid. Dies zal ik trachten, naar den eisch der wet, U in korte trekken de lotgevallen en den toestand onzer Maatschappij te schetsen. Leent, bid ik U, aan mijne beknopte mededeeling welwillende ooren.

In October hielden wij voor 't eerst onze maandelijksche vergadering. Tot op dit tijdstip was geen onzer medeleden ons door den dood ontvallen. Doch de regtmatische blijdschap was van korten duur. Velen en onder dezen de schoonste sieraden der burgermaatschappij, zagen wij ten grave dalen. Wilt Gij, dat ik U hunne namen voor den geest roepe? Maar er is niemand onder U, wien niet reeds de naam van Neêrlands grooten volksdichter op de lippen zweeft. Hem

naar waarde te huldigen is eene taak, die wij 's mans uitstekenden stadgenoot en kunstbroeder opdroegen: zij is door hem bereidwillig aanvaard. Hij heeft naar het leven den man geschetst, 'die gedurende meer dan een halve eeuw de liefde, de hoogachting en de bewonderende toejuiching van de bloem der natie heeft genoten.' Nog voor twee jaren mogten wij TOLLENS op den feestdag onzer Maatschappij in ons midden zien. Toen hij binnentrad, zweeg de spreker: allen stonden op om den edelen zanger de eereplaats te gunnen, die de nederige man niet zocht of begeerde. Zijne liederen hebben zich eene plaats verworven in aller hoofden en harten: zal hij, zoo lang Neêrlands taal blijft leven, kunnen vergeten worden?

Ook aan onze Hoogeschoolen ontvielen twee leermeesters der wijsgeerige wetenschappen, die wij onder onze leden mogten tellen; de een, hoog bejaard, en voor lang reeds tot het ambteloos leven teruggekeerd, als scherpzinnig geleerde en begaafd letterkundige geroemd; de ander, in de kracht des levens, onafgebroken voor zijne leerlingen werkzaam. Hebben velen uwer NIEUWENHUIS mogen kennen en waarden: ik had mijnen hooggeschatten leermeester CORNELIS STAR NUMAN hartelijk lief. Ik breng den beminden doode ook van deze plaats met aandoening het offer mijner erkentelijkheid. Hij verving mijnen onvergetelijken vader in zijn gewigtig ambt; den eersten dag onzer kennismaking bood hij mij zijne broederlijke vriendschap, en ik verheug mij, dat zij, ook bij blijkbaar verschil van denkbeelden en meeningen, steeds mijn deel is gebleven. Hem viel

het zeldzame voorregt te beurt, dat hij onmiddellijk uit de gelederen der leerlingen in de rij der leeraars van de wetenschap mogt worden overgeplaatst: hij mogt den schat zijner vergaderde kundigheden onverwijld aanwenden ten voordeele zijner discipelen. En hoe rijk was die schat! Lang had hij verzameld en vroegtijdig geoogst. Op achttienjarigen leeftijd door de Gentsche Hoogeschool met goud bekroond, wegens zijne Prijsverhandeling over VIGLIUS VAN AYTТА, had hij het *Vita mortalium vigilia* tot zinspreuk gekozen. Liefde voor de wetenschap was bij hem met liefde voor de waarheid onafscheidelijk verbonden. Wat hij door naauwgezette studie en overweging als waarheid had leeren kennen, werd door hem met warmte en rondborstigheid verdedigd. Hoe 't hem te doen was om niet enkel geleerden, maar het vaderland kennende, het vaderland beminnende en voor het vaderland bruikbare mannen te vormen, heeft zijne schoone rede *de JCto patrio* aangewezen. Zijne lessen, vlijtig bijgewoond, lieten in 't gemoed der hoorders diepe indrukken achter. Was zijne rigting de historische, de rijkdom zijner kennis op 't gebied der geschiedenis was onmetelijk: met haar bewees hij velen, door raad en voorlichting, gewigtige diensten. Nog ten vorigen jare is U zijn helder doorzicht uit zijne beoordeeling van TADAMA'S prijsschrift gebleken. Met werkzaamheden overladen, mogt hij slechts zelden de vruchten zijns onderzoeks in het openbaar bekend maken. Maar den roem zijner welsprekendheid, die reeds den jongeling overal verzelde hield hij nog ten vorigen jare, toen hij zijne feestvie-

rende krijgsmakkers een woord tot herinnering toesprak, luisterrijk staande.

Vergeeft, M.H.! den erkentelijken leerling deze uitweiding over den hooggeschatten leeraar.

Van andere verdienstelijke mannen, die der maatschappij ontrukkt werden, zult Gij mij veroorloven slechts met een enkel woord te gewagen. Een hunner zagen wij nog in onze vorige bijeenkomst in ons midden: ik bedoel M<sup>r</sup>. NEDERMEIJER Ridder VAN ROSENTHAL, den Staatsman, die zijnen Koning met eere diende, die als volksvertegenwoordiger en pleitbezorger de welverdiende achting zijner landgenooten verwierf. Op het einde van zijne loopbaan keerde hij uit het gewoel des openbaren levens tot de stille beoefening der letteren terug. Rijpe vruchten zijner nasporingen maakte hij wereldkundig. Aan TOLLENS bragt hij op zijn' zeventigsten geboortedag het huldeblijk zijns Vorsten over: nagenoeg gelijktijdig heeft de moederaarde beiden in haren schoot ontvangen.

Sommigen ontvielen ons op vergevorderden leeftijd, anderen in den bloei der jaren. Herdenkt den grijzen staatsdienaar, Graaf VAN BYLANDT, en den kundigen godgeleerde WESSEL SCHOLTEN; dezen viel het voorregt te beurt de laatste jaren zijns levens in de nabijheid eens hooggeschatten zoons door te brengen. Herinnert u den smaakvollen Arnhemschen Rector ELINK STERK; den Dortschen historiekennner J. SMITS JZN; den door vele schriften over Oostersche Taal- en Volkenkunde vermaarden ROORDA VAN EYSINGA; den als bouwkundige veel geprezen' WARNSINCK; den schranderen regtsge-



leerde ALBARTUS DEKETH; den door zijne volksboeken verdienstelijken kerkleeraar VAN DUINEN, die in den naam van *Thineus* den zijnen schalks verborg; den met verbazingwekkenden ijver werkzamen VAN DERAA, wiens uitvoerige geschiedkundige Woordenboeken dagelijks door velen met vrucht worden geraadpleegd, en die door eene reeks van geschriften, op meer dan een gebied, zich bekend maakte.

Wij verblijden ons, dat aan hunne verdiensten door bekwame mannen in de Jaarboeken onzer Maatschappij eene waardige hulde zal gebragt worden.

Ook onze Buitenlandsche Medeleden bleven niet allen gespaard. WILLIAM STEVEN te Edinburg, FRIEDRICH HEINRICH VON DER HAGEN te Berlijn, WILHELM EDUARD WILDA te Kiel, CARL WILHELMI te Sinzheim, allen door hunne schriften bekend en beroemd, werden aan de Maatschappij ontrukkt. In STEVEN vond de Schotsche kerk eenen waardigen historieschrijver. VON DER HAGEN'S talrijke schriften hebben de levendige belangstelling in de oud-duitsche philologie krachtig opgewekt en haar eene eervolle plaats onder de Akademische studiën verzekerd. Door WILDA'S afsterven leed de regtsgeschiedenis een zwaar en moeilijk te vergoeden verlies: zijn werk over het Gildenwezen der Middeleeuwen was de fakkel, die meer dan een' onzer landgenooten in den doolhof der voorvaderlijke instellingen den weg wees. Zijn *Strafrecht der Germanen* verraaft den Holsteiner, met de taaltakken van het Noorden volkomen vertrouwd. In WILHELMI vereerden de talrijke oudheidkundige vereenigingen in Deutschland

eenen kampvechter, die hare belangen bestendig met ijver verdedigde. Ik bezocht hem voor eenige jaren in zijne afgelegene woonplaats: hij trachtte zich onze taal eigen te maken, om de schriften onzer oudheidkundigen te lezen.

Vestigen wij thans onze aandacht op de werkzaamheden der Maatschappij gedurende het afgelopen jaar, op haren toestand, op hare bezittingen.

De gouden eereprijs, waarmede de Heer TADAMA ten vorigen jare bekroond werd, wordt hem eerstdaags van wege het Bestuur uitgereikt. Zijn werk is ter perse en zal U welhaast worden toegezonden. Overeenkomstig Uw besluit maakte hij van de hem meêgedeelde opmerkingen en bedenkingen met zorgvuldigheid gebruik. Was het mij een genoegen, aan de beoordeeling van dien arbeid deel te nemen, ik verheug mij thans, uit Uwen naam den bekroonde, schoon afwezig, met het roemrijk volbrachte werk te mogen geluk wenschen. Moeilijk was de taak, geleerde TADAMA, die Gij op U naamt, toen Gij beproefdet de Geschiedenis der Veemgerigten in Nederland op te helderen en toe te lichten. Talrijke bescheiden hebt Gij bijeengebragt, menigvuldige onuitgegeven oorkonden verzameld, onderzocht, vergeleken. Weldra zal het geletterd publiek in staat zijn, het gewigt van Uwen arbeid te waarden. Heb dank voor dat geschenk, waarmede Gij de Werken onzer Maatschappij hebt verrijkt. Wil haar, wil vooral der Vaderlandsche wetenschap, ook verder de vruchten Uwer studiën niet onthouden. Blijke in elk gewest steeds die vurige ijver voor de nasporing

der gedenkwaardigheden van 's Lands historie, die Uw Gelderland zoo bij uitnemendheid kenmerkt.

Aan de maandelijksche Vergaderingen namen ook ditmaal velen deel: het ontbrak er niet aan belangrijke voordragten. Hoe gewigtige onderwerpen in de bijeenkomsten der beide Commissiën ter sprake kwamen, zult Ge straks uit hare rapporten ontwaren. Het besluit om MAERLANT'S Spiegel Historiae volledig in het licht te zenden, werd ten uitvoer gelegd. De lijst der Leden, die van dat werk een exemplaar verlangden, was binnen weinige dagen volgeteekend, - een bewijs van de belangstelling, die deze onderneming opwekte. Heden staat U de gelegenheid open om den jeugdigen geleerde, die door zijne werkzaamheid aan de Maatschappij uitstekende diensten bewees, een blijc harer goedkeuring te schenken. Het woordenboek op de werken des kluchtspeldichters, van wien getuigd wordt, 'dat hij op de markten de spreekwoorden en uitdrukkingen van het volk beluisterde'<sup>1</sup>, is afgedrukt, en wordt binnen weinige dagen algemeen verzonden. Den geleerden bewerker zij de dank onzes Genootschaps openlijk toegebracht!

De wetenschappelijke hulpmiddelen onzer Maatschappij verkeeren steeds in bloeienden staat. Vooral van de Boekerij mag dit luide gezegd worden. Werd U in 1853 een bijvoegsel tot den Catalogus ter hand gesteld, ik had reeds ten vorigen jare het genoeg U aan te kondigen, dat de behoefte aan een nieuw aanhangsel

1 VAN CAPELLE, Bijdragen, 251. W. DE CLERCQ, Verh. 113. COLLOT D'ESCURY, Holl. Roem, IV. 464.

van vele zijden was opgemerkt. In die behoefte te voorzien was eene omslagtige taak, die door onzen Bibliothecaris thans nagenoeg voltooid is. De ijver van onzen Secretaris en de onafgebroken hulp van den waardigen BERGMAN hebben de afwerking bespoedigd. Der Maandelijksche Vergadering was het een aangename pligt, aan laatstgenoemde een gering bewijs harer erkentelijkheid aan te bieden. Uit U aller naam herhaal ik hier aller dankbetuiging. Uit het voltooid werk zal U op nieuw de rijkdom blijken eener Verzameling, die door HOFFMANN VON FALLERSLEBEN nog onlangs een sieraad van Leiden genoemd werd. Ongebruikt zou die schat weinig waarde hebben; vlijtig gebezigd werpt zij rijke vruchten af.

De betrekkingen, met geletterde Vereenigen buitenlands aangeknoopt, werden deels uitgebreid, deels nauwer toegehaald. Van alle kanten stroomden ons de geschriften toe, door genootschappen in het licht gezonden. Niet alles is daarin van dezelfde gehalte. Ik geloof zelfs, dat bij sommige dier Maatschappijen zich van tijd tot tijd een streven openbaart, om de waardering van kleinigheden te overdrijven. Van elken landgenoot, die voor twee, drie eeuwen een boek of eene brochure schreef, wil men de lotgevallen opdiepen. Elke vondst wordt met den naam eener merkwaardigheid bestempeld: elk handschrift, omdat het oud is, hoe onbeduidend ook van inhoud, der uitgave waardig gekeurd. Maar geven die afdwalingen van het verstand ons regt, het veelzijdig nut te miskennen, door gemeenschappelijk onderzoek te weeg gebracht? Heeft

niet inzonderheid de oudheidkunde en historiestudie uit talrijke bijdragen, die plaatselijke kennis verraden, grootelijks voordeel getrokken? En is niet juist de kennis der zeden, gewoonten, instellingen, gebruiken, wetten van het voorgeslacht, door het onderzoek van locale schriften, gedenkstukken en taaleigen klaarblijkelijk vooruit geholpen?

Miskennen wij dan ook niet de roeping onzer Maatschappij. Zij eischt niet, dat elk onzer aan haar al zijne krachten wijde: zij vraagt alleen Uwe medewerking tot haar doel, gelijk zij zelve met hare talrijke zusters wil medewerken tot den bloei der wetenschap in Nederland. Zij moet haar eigenaardig karakter bewaren: in hare werkzaamheid moet de Nederlandsche zin harer leden spreken. Het is niet de pligt des Voorzitters jaarlijks voor haar de loftrumpet te steken en op schel klinkenden toon in hare eer die harer Leden uit te bazuinen: maar het is de pligt van laatstgenoemden den roem onzer Maatschappij naar vermogen te handhaven. Wordt die pligt getrouw vervuld, zij zal de bescherming van Neêrlands geliefden Koning, de begunstiging van alle braven in den lande, de loftuiting van een iegelijk die de letteren op prijs stelt, waardig zijn en waardig blijven. Dat zij zoo!

Op voorstel van den oud-Bestuurder J. VAN DER HOEVEN wordt onder toejuiching der Vergadering besloten den spreker uit te noodigen tot het afstaan dezer toespraak voor de Handelingen der Maatschappij, aan welk verzoek door hem voldaan wordt.

**I.**

De Secretaris der Maatschappij doet vervolgens *Verslag der Handelingen sedert de laatstgehoudene Jaarlijksche Vergadering*. Het luidt als volgt:

***M. HH. geëerde Medeleden!***

Bij de 91e jaarfeestviering onzer inrigting is het nogmaals uwen penvoerder geoorloofd, laat ik liever zeggen, wettelijk opgelegd, verslag te geven van het wetenswaardigste, dat onder ons is voorgevallen. Doch het bepaalt zich tot eene en andere bijzonderheid. Het ruimere overzicht heeft onze Voorzitter u reeds geschonken en in grootere trekken voor uwe oogen ontwikkeld.

Van den Voorzitter, past het mij aan te vangen. Hij die nu reeds driemaal achteréén tot ons hoofd gekozen was geweest, wenschte in Oct. jl. niet weder benoemd te worden. Men trachtte hem genoeg te geven en sloeg dus eerst eenen anderen weg in. Toen de keuze, bij herstemming op Dr. JANSSEN viel, verontschuldigde deze zich, op grond onder anderen, dat hij reeds met het voorzitterschap eener Zustermaatschappij (de Holl. Maats. v. Fr. K. en W.) belast was. Toen daarop andere Bestuurders in den loop der beraadslaging zich mede verontschuldigden, en de Heer DE WAL, door onzen aandrang bewogen, besloot voor

één jaar zich nogmaals aan ons te verbinden en in de Vergad. van December hiervan kennis gaf, werd deze stap algemeen toegejuicht. Zoo trok de oudheid steeds de nederigste naar de plaatsen der eere. Wij zijn er, ik sta er u borg voor, dit jaar weder goed bij gevaren.

In 't Bestuur nam in Oct. voor den aftredenden Bestuurder J. VAN DER HOEVEN de oud-Bestuurder KIST zitting.

Uit den kring onzer leden verloren wij dusverre dertien inlandsche en 2 buitenlandsche door den dood; 2 door afstand te doen van hun lidmaatschap<sup>1</sup>. De ten vorigen jare benoemden hebben allen de hun aangeboden benoeming aanvaard, op ééne uitzondering na<sup>2</sup>. De necrologiën over de overledene hebben we reeds voor de helft erlangd; de overige verwachten we volgens de ons gedane beloften. Onder onze stedelijke leden is alleen de Heer J. VAN HEUKELOM JR. dit jaar aan onzen kring toegevoegd.

Hoort in de eerste plaats iets over dat wat in den loop des jaars door ons ter perse gelegd is.

Het nieuwe Bijvoegsel tot den Catalogus der Maatschappij (volgens de *Handd.* des vorigen jaars bl. 20 aangekondigd), is in den zomer gereed gemaakt, en thans, ruim 220 blz. groot, afgedrukt; het Register alleen is nog niet geheel ter perse, in den zomer erlangt ge het stukje. Het verheugde ons, over weinige

1 DS. G.A. VAN LIMBURG BROUWER te Amsterdam en Mr. C.J. VAN HEUSDEN te 's Hertogenbosch.

2 A. ESQUIROS, een letterkundige, die door Europa zwervende, onze missive noch te 's Gravenhage, noch te London erlangd had.

weken, door Dr. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN nogmaals den lof onzer Bibliotheek te hooren vermelden, en den wensch te hooren uiten dat men die verzameling steeds door aankopen, geschenken en legaten mogt trachten te vermeerderen. (*Zie Uebers. der mittelnied. Dichtung*, 2e Ausg. Hannover, 1857, s. IX).

Even gunstig staat het met den druk van het meermalen en laatstelijk *Handd.* 1856, bl. 20 vermelde *Woordenboek op Bredero* door den Heer OUDEMANS (Dl. IX der Werken). Het is of wordt u dezer dagen toegezonden. De Prijsverhandeling over de Veemgerigten, in het vorige jaar door U bekroond en het tiende deel der werken uitmakende, is, volgens de adviesen der beoordeelaars, door den geëerden schrijver, ons medelid R.W. TADAMA, herzien en aangevuld. Hierdoor is de druk eerst in het midden van den winter aangevangen; hij is, met uitzondering der vele Bijlagen, thans voltooid.

De meermalen vermelde jaarlijksche *Handd.* en *Levensberigten* zijn u in den nazomer toegezonden. Behalve de gewone bouwstoffen hebt gij daarin ook eene tijdrekenkundige lijst der levende leden ontvangen, de behoefte waaraan uit meer dan éenen mond betuigd was.

Nog zijn wij niet aan het einde onzer uitgaven. Het merkwaardigste verzweg ik u nog. Van den zoo vaak besproken druk van MAERLANTS *Spiegel Historiae* wacht u nog de vermelding<sup>1</sup>. De 1<sup>e</sup> aflevering is, door de onvermoeide zorg der HH. DE VRIES en VERWIJS, in

1 Zie laatstelijk hierover, *Handd.* 1856, bl. 20 en 63.



het licht, en welhaast is ook de tweede te verwachten. De maatregel, volgens welken ge voor *de helft* van den winkelprijs dit kostbaar taalkundig werk u kunt verwerven voor zoover de 100 exemplaren waarover de Maatschappij te beschikken heeft, strekken kunnen, is u per circulaire in Januarij II. bekend gemaakt. En boven onze verwachting hebt ge u dan ook beijverd hiervan gebruik te maken.

Onze maandelijksche Vergaderingen zijn geregeld gehouden en onderscheidden zich meest alle door gehoudene voorlezingen. Wij hadden negen bijeenkomsten. In die van November gaf Dr. TE WINKEL ons de overzetting uit het Yslandsch, van dat nummer des Weekblads aldaar in de volkstaal uitgegeven wordende, waarin van het verblijf van Z.K.H. den Prins van Oranje in dit eiland in de maand Julij jl. gewaagd wordt: een nummer dat Z.K.H. ons afgestaan had.

In Dec. gaf de Bestuurder DEVRIES, de etymologische ontwikkeling der navolgende, in onze taal voorkomende woorden, *aamechtig, aamborstig, betuun, fransche titel, gas, kuiperij, slabbakken, uitbundig, vaak* (voor *dikwijls*).

De Bestuurder KIST gaf in Januarij eene uitvoerige mededeeling over eene *Nederduitsche Kronijk der Heeren van Egmond*, in hds. uit het eind der 16<sup>e</sup> eeuw, welke later, als van ANTONIUS HOVAEUS (VAN DEN HOEF) zijnde, in 1630 en 1664 in druk verscheen; het Hs., te Haarlem alsnog berustende, wijkt van het gedrukte aanmerkelijk af, en is van eenige niet onbelangrijke ofschoon ruwe teekeningen voorzien.

In Febr. sprak de Bestuurder JANSSEN *over de kleeding der oude Germanen tijdens Tacitus*, een opstel dat thans elders ter perse is.

In April hadden wij, ter vergoeding voor de spreekbeurt, die in Maart door een sterfgeval gemist werd, het genoegen een tweetal sprekers te zien optreden: de oud-Bestuurder en Stedelijke Archivaris Jhr. RAMMELMAN ELSEVIER, las *over de voormalige drukkerij op het raadhuis der stad Leiden*, opgericht door de zorg van den ijverigen Stads Secretaris JAN VAN HOUT en bestaan hebbende van 1577 tot 1610. Dit opstel is ons voor de Werken toegezegd. Het lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, Mr. U.A. EVERTSZ, sprak daarna over de onuitgegevene *Remarques of aantekeningen, nopens het gepasseerde in eenige der Campagnes, door der Staten Gedeputeerde te velde, Mr. SICCO VAN GOSLINGA, in de jaren 1706, 7, 8, 9 en 11, tijdens den successie-oorlog in België bijgewoond*. Dit opstel destijds reeds grootendeels in een letterkundig tijdschrift afgedrukt zijnde, was het den spreker niet mogelijk aan onzen wensch om het in onze Werken te doen opnemen, naar ons verlangen beantwoorden.

Ieder dezer onderwerpen gaf daarna tot een door de wet (art. 57) uitgelokt onderhoud gereede aanleiding en verlevendigde zoo doende dubbel onze vergaderingen.

In den loop des jaars heeft het Bestuur gemeend den Heer BERGMAN, die nooit eenige belooning in dezen verlangd had, eenig bewijs van dankbaarheid te moeten geven voor al de moeite die tot het opmaken van een naauwkeurig Register op den Catalogus der

Maatschappij en op zijne Bijvoegsels vereischt wordt. Eene geldelijke belooning ter aankoop van eenig belangrijk boekwerk werd hiertoe als het meest geschikt beschouwd en erkentelijk aanvaard.

In de maand November werd officieel tot onze kennis gebragt, de oprigting eener openlijke stadsbibliotheek te *Arnhem*. Het Bestuur daarvan beval bij hare circulaire deze inrigting aan onze medewerking aan. Even als, ten zelfden tijde overgelegd werd eene circulaire van HH. Curatoren van het Athenaeum Illustre te Amsterdam, die, bij toezending van een ex. van den nieuwen Catalogus der stedelijke Bibliotheek eene gedrukte lijst voegden van hetgeen, deze, reeds lang bestaande inrigting onvolledig bezit, om zulks uit onze dubbelen (zoo mogelijk) aan te vullen. Zoo kan de eene letterkundige inrigting de andere te hulp komen. Zoo behoort het, vooral in onze dagen van veelvuldige en gemakkelijke onderlinge betrekkingen, zoo in als buiten 's lands. Behoudens hetgeen we hopen dat het verslag van den Bibliothecaris daarover straks nader zal bevatten, moet ik hier ter uwer kennisse brengen dat wij van verschillende inlandsche maar vooral buitenlandsche Genootschappen voortdurend de bewijzen hunner goedkeuring in hunne geschriften erlangen, gelijk wij van onze zijde hen met onze werken voorzien, en vooral een honderdtal onzer *Handd.* dit jaar aan buitenlandsche genootschappen toezonden, met wie wij reeds vroeger betrekkingen geopend hadden (*Handd.* d. vorigen jaars 1856, bl. 22 en 23).

Als naar vroegere gewoonte ontving onze inrigting

in de eerste maand des jaars het verzoek van wege HH. Burgemeester en Wethouders dezer stad om wel te willen mededeelen wat er bij ons mogt voorgevallen zijn, belangrijk genoeg om in het verslag opgenomen te worden, dat door gemeld collegie jaarlijks aan den Raad wordt overgelegd. Gereedelijk is hieraan voldaan en zulks te vinden in het reeds in Mei in druk verschenen boekdeeltje (bl. 35).

Van de in de laatste jaren afgedrukte deelen VII en VIII onzer Werken zijn door ons in den aanvang dezes maatschappelijken jaars gebondene exemplaren door de noodige brieven begeleid, toegezonden aan die Vorstelijke personen van het Koninklijke Huis, die aan ons verbonden zijn, aan den Koninkl. Beschermer namelijk en aan de Eereleden, de Prinsen FREDERIK en HENDRIK. De brieven van dankzegging, waaronder die van Z.K.H. Prins FREDERIK eigenhandig onderteekend, zijn bij ons met genoegen ontvangen en zoo de band tusschen dit Genootschap en het geliefd Vorstelijk stamhuis op nieuw versterkt.

Mei 1857.

J.T. Bodel Nijenhuis, *Secretaris*.

**II.**

Daarna las de Bibliothecaris, de Heer TE WINKEL het:

***Verslag van den staat der Boek- en Zegelverzameling in 1856-1857.***

Het afgelopen maatschappelijke jaar is voor de Bibliotheek der Maatschappij in meer dan één opzicht belangrijk te noemen. Haar inhoud namelijk was ten gevolge van de aanzienlijke aanwinsten, in de vier laatste jaren verkregen, zoo aanmerkelijk vermeerderd, dat het Bestuur, op voordracht van den Raad der Bibliotheek, in den zomer van het vorige jaar besloot voor dit maal de uitgave van een bijvoegsel tot den catalogus een jaar te vervroegen en het te voren bepaalde tijdsverloop van vijf jaren niet af te wachten. Terstond na dit besluit heeft de ondergeteekende zich onledig gehouden met het maken der noodige toebereidselen tot de voorgenomene uitgave, waarin hij op de hulpvaardigste en welwillendste wijze door de Raden der Bibliotheek, Mr. J.T. BODEL NIJENHUIS en Dr. J.T. BERGMAN, is bijgestaan. Aan deze Heeren komt de eer van de verdeeling en rangschikking der stof geheel toe; terwijl de opsporing van den schrijver en het jaar der uitgave van menig belangrijk en zeldzaam werk aan de uitgebreide bibliographische kennis en den rusteloozen ijver des eerstgenoemden verschuldigd is. Ook heeft het beiden Heeren niet verdrotten

menig uur aan de even moeilijke als onaangename correctie der drukproeven te besteden. De Geëerde Vergadering zal het mij derhalve wel ten goede houden, indien ik hun hier opentlijk mijnen oprechten dank betuig voor die belangrijke diensten, waardoor niet alleen mijne taak aanmerkelijk verlicht is, maar ook het werk zelf grootelijks in naauwkeurigheid gewonnen heeft.

Aanzienlijk waren de aanwinsten, die de Bibliotheek in het afgelopen jaar ontving, waarvan, zoo veel doenlijk was, nog in het nieuwe Bijvoegsel is opgenomen. Om bij de opsomming de eenmaal aangenomen volgorde te bewaren, zal ik beginnen met het belangrijkste, dat door de Maatschappij is aangekocht, zonder echter melding te maken van de vervolgen op de tijdschriften en andere werken, waarop door de Maatschappij is ingeteekend en die geregeld ontvangen zijn. In de eerste plaats noem ik de belangrijkste geschriften van historischen inhoud: F. HARAEI *Annales ducum seu principum Brabantiae totiusque Belgii*, tomi tres; W. ROBERTSON, *Histoire de Charles Quint*, 4 volms.; LOUIS BONAPARTE, *Documents historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande*, 3 volms; D'HERBIGNY, *Des destinées futures de l'Europe*; PH. CLUVERII *Commentarius de tribus Rheni alveis et ostiis*; N.G. VAN KAMPEN, *Vaderl. karakterkunde*, 2 dln.; JUSTE, *Histoire de la révolution des Pays-bas*; D. VAN BLEYSWYCK, *Beschrijving der stad Delft; De gulden legende van de Stadthouders in Hollandt en West-Vrieslandt; Het egt en waar karakter van den Raadpensionaris J. DE WITT, getrokken uit de brieven*

van D'ESTRADES; *De zucht van den Raadpensionaris J. DE WITT tot zijn vaderland en deszelfs vrijheid*; R.L. BOUWENS, *lid van de gewezen commissie van vier-en-twintig, tot onderzoek naar het politiek en finantiëel gedrag der leden en ministers van het voorige bewind, aan zyne committenten*. Op taal- of letterkundig gebied is gekocht: Mr. J. VAN LENNEP, *Zeemans Woordenboek*; M. RAPP, *Vergleichende Grammatik*; A. SCHLEICHER, *Die Sprachen Europa's*; WOCHER, *Algemeine Phonologie*; de Bijbel in het Boheemsch en het Nieuwe Testament in het Deensch en Serbisch; SPURRELL, *Dictionary of the Welsh Language*; SPURRELL, *English Welsh pronouncing dictionary*; E.A. SCHMID, *Handwörterbuch der Spanischen Sprache*; H. KELLGREN, *Die Grundzüge der Finnischen Sprache*; A. SEILER, *Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache*; VON DER GABELENTZ, *Grundzüge der Syrjänischen Grammatik*; CASTRÈN, *Versuch einer Ostjakischen Sprachlehre*; A. und D. KYRIAK CANKOF, *Grammatik der Bulgarischen Sprache*; KLEINSCHMIDT, *Grammatik der Grönländischen Sprache*; A. BERNOLAK, *Schlowakische Grammatik*; TAPPE, *Russische Sprachlehre*; A.J. MURKE, *Slowenische Sprachlehre*; J.A. BERLI, *Grammatik der Illirischen Sprache*; W. GESENIUS, *Versuch über die Maltesische Sprache*; J. RITTER VON XYLANDER, *Die Sprache der Albanesen und Schkipetaren*; M.G. BOJADSCHI, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*; F. TRNKA, *Lehrbuch der Slawischen Sprache*; BOLLER, *Die Finnischen Sprachen*; id. *Die Conjugation der Finnischen Sprachen*; U.W. DIETERICH, *Svensk Sprklära*; voorts een zeldzaam oud Hoog-

duitsch boek van d.j. 1545, bevattende J. VON SCHWARTZENBERG, *Ciceros Gebürlicher werk*; A. VON HALBERSTAT, *Ovids Metamorphosen*, J. PAULI, *Schimpf und Ernst*. Voorts is de Maatschappij nog aanzienlijke bestellingen van werken van oudheid- en taalkundigen inhoud wachtende.

Ten gevolge van de uitbreiding der betrekkingen met andere maatschappijen, reeds in het vorige jaar aangeknoopt, heeft de Bibliotheek op nieuw menigvuldige geschenken van buitenlandsche genootschappen ontvangen. Zoo ontving zij uit België *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, Tome XIII, livr. 3 et 4 et XIV, livr. 1<sup>re</sup>; *Publications de la Société du Luxembourg*, tome XI; *Annales de la Société Archéologique de Namur*, Tome IV, livr. 1-4, alsmede het *Rapport sur la situation de la Société*. Uit Frankrijk het *Bulletin des Antiquaires de la Morinie*, vol. I et II, 1-4; *Bulletin de la Société Archéologique de l'Orléanais* N<sup>o</sup>. 24; *Bulletin de la Société de l'histoire des Protestants Français*, 1<sup>re</sup> ann. 9 livrs, 5<sup>m</sup> ann. livr. 1-8; *Journal de la morale Chrétienne*, Tome V, 3, 5, 6 en VII, 1 et 2. Uit Duitschland ontvingen wij van de *Kaiserliche Akademie der Wissenschaften* hare *Sitzungsberichte*, Band XVII, 3; XVIII, 1 und 2, XIX, 1 und 2, XX, 1 und 2, voorts *Mittheilungen der Geschichts- und Alterthumsforschenden Gesellschaft des Osterlandes*, B. IV, H. 3; van het *Verein für Hamburgische Geschichte* J. GEFFKEN, *Die Hamburgisch-Niedersächsischen Gesangbücher*; van het *Historische Verein von und für Oberbayern* Heft 1 en 2 van het 16<sup>de</sup> deel van zijn *Archiv*, alsmede zijn 18<sup>de</sup> *Jahresbe-*



*richt*; van het *Histor. Verein von Oberpfalz und Regensburg*, Band IX der neuen Folge; van het *Historische Verein in Mittelfranken* het *Vierundzwanzigste Jahresbericht*; van het *Hist. Verein für Niedersachsen* zijn *Archiv*, Jahrg. 1845-49, het *Zeitschrift*, Jahrg. 1850-54, *Urkundenbuch*, 3 Hefte, 14 *Nachrichte*, het *Programm und Statut des Vereins*, en het *Alphab. Verz. der Bibliothek*; van het *Histor. Verein im Regierungsbezirke von Schwaben und Neuburg*, het *Einundzwanzigste und zweiundzwanzigste combinirte Jahresbericht für die Jahre 1855 und 1856*; van het Bestuur des *Germanischen Nationalmuseums zu Nürnberg* het *Systematische Uebersicht der Kunst- und Altherthumssammlung*, de *Denkschriften des Germanischen Nationalmuseums*, B. I, Abth. I und II, en 25 exemplaren van het *Dritter Jahresbericht des Germ. Nationalmuseums, von Anfang September 1855 bis 1 October 1856*; van het *Historische Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* Band XIV, Heft 1 van het *Archiv*; van de *Kais. Königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn* hare *Mittheilungen*, Jahrg. 1856; het *Sechszehnter Bericht über das Museum Francisco-Carolinum, Nebst der eilften Lieferung der Beiträge zur Landeskunde von Oesterreich ob der Ems*; het *Neunundzwanzigste, dreiszigste und einunddreiszigste Jahresbericht des Voigtländischen Alterthumsforschenden Vereins*, 1852, 53 und 55; het 11<sup>de</sup> en 12<sup>de</sup> Nummer der *Mittheilungen des Histor. Vereins für Krain*.

De buitenlandsche letterkundigen, deels leden der

Maatschappij, die door het schenken van boekwerken hunne belangstelling lieten blijken, zijn: de Heer R. CHALON, van wien wij vijf numismatische verhandelingen ontvingen, de Heer A. CLAVAREAU, die ons twee dichterlijke vertalingen toezond, getiteld: *Le Paradis et la Péri, conte oriental, traduit de THOMAS MOORE*, en *Herman, traduit de VAN DAM VAN ISSELT*; van den Heer DE WEYER DE STREEL, *La Cinéide ou la vache reconquise*, en *Poésies Wallonnes*, N<sup>o</sup>. 1 et 2; de Heer K. KLEIN, *Ueber Gutenberg und das im ersten Druckhaus desselben ausgefundene Fragment einer Presse*; de Heer J.H. BORMANS, *Lettre à Mr. GRANDGAGNAGE sur les éléments thiois de la langue Wallonne*; de Heer F.A. SNELLAERT zijne *Recensie van Mr. PR. VAN DUYSE'S uitgave van WILLEM'S Nalatenschap met aanteekeningen*; de Heer J.F.J. HEREMANS, *Gedichten van LEDEGANCK*; F.J. GOETHALS, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique*, 4 volms gr. in 4<sup>o</sup>. en *Miroir des notabilités nobiliaires de la Belgique, des Pays-bas et du Nord de la France*, Tome I, livr. 1-5; van den Heer E. DE COUSSEMAKER, zijne *Chants Populaires des Flamands de France, avec les mélodies originales, une traduction française et des notes*, 3 volms; de baron DE SAINT-GENOIS het door hem en den Heer G.A. YSSEL DE SCHEPPER uitgegeven werk, getiteld: *Missions diplomatiques de Corn. Duplicius de Schepper, dit Schepperus, Ambassadeur de Christiern II, de Charles V, de Ferdinand I, et de Marie, reine de Hongrie, gouvernante des Pays-bas*.

Ook de vaderlandsche zusterenootschappen en an-

dere collegiën hebben ons de gewone geschenken doen geworden. De *Koninklijke Akademie van Wetenschappen* zond de drie eerste stukken van het vijfde en het eerste stuk van het zesde deel der *Verslagen en Mededeelingen* van hare Natuurkundige Afdeeling en de vier eerste stukken van het II<sup>de</sup> deel der *Verslagen en Mededeelingen* van hare Letterkundige Afdeeling; het *Departement van Marine*, den *Catalogus* van hare *Boekerij*; het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, het tweede deel van zijn *Archief*, de *Naamlijst* harer leden en het *Programma* harer algemeene vergadering, gebouden den 1 April dezes jaars; het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, het *Verslag* harer algemeene vergadering; het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* drie deelen van zijn *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*; het *Hist. Genootschap te Utrecht* het tweede stuk van het V<sup>de</sup> deel zijner *Berigten*, de 2<sup>de</sup> afdeel. van het III<sup>de</sup> deel van den *Codex Diplom.*, het *Register op zijne Kronyk* en de *Naamlijst zijner boeken*; de *Overijsselsche Vereeniging tot ontwikkeling van Provinciale welvaart*, den *Catalogus* harer *Boekerij*; de Regering der stad Amsterdam het *Eerste gedeelte van den Catalogus der stedelijke Bibliotheek*; de *Commissie van internationale ruiling van voorwerpen van wetenschap en kunst* hare rapporten over 1855 en 1856; de *Redactie van het Algemeen Nederlandsch Woordenboek*, het *Verslag harer werkzaamheden van Augustus 1854 tot 1 Julij 1856*; de *Curatoren der Leidsche Hoogeschool* de *Annales Academici*; de *Heeren Burgemeester en Wethouders der stad*

Leyden, hun *Verslag aan den Gemeente-Raad*; de Redactie van het tijdschrift *de Rederijker* een exemplaar van haar tijdschrift; de Heer Rector van het Stedelijk Gymnasium te Leyden het *Zeventiende en Achttiende verslag aangaande den staat van het Gymnasium*.

Ook hebben eenige inlandsche letterkundigen, wien de eer van het lidmaatschap der Maatschappij nog niet is te beurt gevallen, door het schenken van werken, door hen uitgegeven, hunne belangstelling in onze Maatschappij doen blijken. De Heer J.B. RIETSTAP schonk aan onze boekerij een fraai gebonden exemplaar van zijn *Handboek der Wapenkunde*; de Heeren G.W. VAN DER VOO en A.J. NIEUWENHUIS hunne *Vertaling van het nieuwe Christendom door SAINT-SIMON*; de Heer J.J. BELINFANTE zijne *Levensbeschrijving van Laurens Jzn Coster, uitvinder der boekdrukkunst*; Dr. E. VERWIJS zijn Academisch proefschrift, JACOB VAN MAERLANTS *Wapene-Martijn* en zijn gedicht in oudhollandschen stijl: *Van Gambrinuse den coninc van Brabant ende hoe hi te Leiden quam*; Mr. P. WIERDSMA SCHIK zijn Academisch proefschrift: *De Staten van Friesland vóór 1795*; Mr. N.J. VAN YSSELSTEYN zijne beide Academische proefschriften: *Over den invloed van de kerkelijke wetgeving der middeleeuwen op den regtstoestand van Nederland*, en *De Fransche Protestanten en de Nederlandsche Republiek in 1625*; C.T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH, *mijn verblijf in Japan*; Dr. C.A. ENGELBREGT *over de spelling van Grieksche en Latijnsche eigennamen*; een onbekende zond ons een vertoog, getiteld: *Bezwaren tegen den hoofdelijken omslag te Leiden*.

Talrijk en deels zeer aanzienlijk zijn de geschenken, met welke sommige onzer medeleden den boekenschat der Maatschappij hebben verrijkt. De tijd en het geduld der geëerde vergadering zouden ongetwijfeld te kort schieten, indien ik de titels van al die geschriften ging vermelden. Zij zal ongetwijfeld zich zelve de verving van het aanhooren en mij de moeite van het oplezen willen besparen, doch mij vergunnen eenige weinige uitzonderingen te maken. Onze geachte voorzitter Prof. J. DE WAL schonk aan de Bibliotheek niet minder dan 581 werken van geschied-, taal- of letterkundigen aard, onder welke een groot aantal hoogst zeldzame Academische verhandelingen en redevoeringen alsmede E. MARTENE en U. DURAND *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, 7 deelen in folio; de ijverige Secretaris der Maatschappij, Mr. J.T. BODEL NIJENHUIS schonk haar 54 boekwerken, van welke ik alleen vermelden zal den laatsten jaargang van het tijdschrift *de Vereeniging*, *Christelijke stemmen* en DE FELLER *Dictionnaire historique, avec supplément*, 10 volms; Mr. J.G. LA LAU ten verfolge *de Leydsche Courant van 1856*; DS. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE het tijdschrift *Ernst en Vrede*; Dr. H.R. DE BREUK de verschenen afleveringen van het tijdschrift *de Rederijker*; Dr. WAP die van zijn tijdschrift *Astrea*; Dr. L.J.F. JANSSEN een handschrift, getiteld: B.H. SIJNKRUYSER, *Het beknopt Character Boeckje of Onderwijs om met Merckteeken te leeren schrijven, Amsterdam 1727*, bevattende eene methode van snelschrift; Prof. M. DE VRIES de twee verschenen jaargan-

gen van het tijdschrift *de Dietsche Warande* en zijne *Proeve van Middelnederlandsche taalzuivering*; Mr. L. PH. C. VANDEN BERGH in *HS. Berigt van een middelnederlandsch Handschrift van het British Museum te Londen*, *Seren Gomer*, een Wallisch godsdienstig tijdschrift en *de Bloodsukers*, een blijspel in het Maastrichtsche dialect; J. HONIG, zijne 13 *Zaanlandsche Jaarboekjes*; Dr. L.A. TE WINKEL zijn tijdschrift *het Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn*.

Voorts hebben een aantal leden een exemplaar gezonden van geschriften, door hen in den loop des jaars of vroeger uitgegeven, te weten de Heeren: J.A. ALBERDINGK THIJM (2), Prof. C.J. VAN ASSEN (2), D.J. DEN BEER PORTUGAEL (1), Dr. W.G. BRILL (3), Mr. G. DIEPHUIS (1), Mr. J. DIRKS (2), W. EEKHOFF (5), F.A. EBBINGHE WUBBEN (1), W.A. ELBERTS (2), A. ELINK STERK JR. (14), Mr. H.O. FEITH (2), Mr. J.J.L. GREGORY (1), K.J.R. VAN HARDERWIJK (2), Bar. VAN HEECKEREN (1), Prof. J. VAN DER HOEVEN (1), J.G. HOLTROP (1), Dr. L.J.F. JANSSEN (1), H.Q. JANSSEN (4), Ds. F.H.G. VAN ITERSON (1), Prof. N.C. KIST (1), G. KUYPER HZ. (1), Mr. H.J. KOENEN (1), P.A. LEUPE (16), Mr. S.P. LIPMAN (1), Dr. G.A. VAN LIMBURG BROUWER (5), Mr. G.A. DE MEESTER (1), Prof. H.C. MILLIES (3), Prof. W. MOLL (1), FR. MULLER (2), J.J. NIEUWENHUIZEN (2), I.A. NIJHOFF (1), F.J. DOMELA NIEUWENHUIS (2), H.M.C. VAN OOSTERZEE (1), Prof. A. RUTGERS (1), Dr. P. DE RAADT (1), Dr. R.C.H. RÖMER (2), Dr. G.D.J. SCHOTEL (8), A.D. SCHINKEL (1), Jhr. Mr. H. BAERT VAN SMINIA (1), L.J.A.W. Baron

SLOET (1), Dr. W.H.D. SURINGAR (1), J. TIDEMAN (2), Prof. J. VAN VLOTEN (2), Prof. G.W. VREEDE (1), Prof. W. VROLIK (2), Dr. L.A. TE WINKEL (5), C.G. WITHUIS (1).

Ook hebben wederom verscheidene leden de bibliotheek door het schenken van werken van andere schrijvers verrijkt. Behalve van de reeds boven genoemde edelmoedige gevers ontvingen wij van de Heeren Prof. C.J. VAN ASSEN (1), Dr. J.T. BERGMAN (8), Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH (2), C.G. BOONZAJER (1), Prof. J. VAN DER HOEVEN (1), Dr. L.J.F. JANSSEN (3), Prof. N.C. KIST (1), J. HONIG (13), Prof. H.C. MILLIES (3), H.M.C. VAN OOSTERZEE (4), L.J.A.W. Baron SLOET (6), Dr. W.H.D. SURINGAR (2), J.A. SUSANNA (3), Prof. H.W. TYDEMAN (3), J.A. TH. TYDEMAN (1) boekgeschenken.

Alzoo is dan door geschenken en aankoop de boekerij dit jaar met ruim 850 nummers vermeerderd, zijnde zulks ruim 250 meer dan in het vorige.

Aangenaam is het voor den bibliothecaris te kunnen melden, dat de boekverzameling der Maatschappij niet slechts vermeerderd is, maar dat zij ook hoogst waarschijnlijk goede vruchten zal hebben gedragen, althans indien men daartoe mag besluiten uit de talrijke uitgeleende boekwerken en de menigvuldige bezoeken, zoo van leden als anderen, vooral van toekomstige rechtsgeleerden en letterkundigen, die uit hare schatten zijn komen putten.

Aangaande de zegelverzameling heb ik weinig belangrijks mede te deelen. Alleen kan ik melden, dat

de Heer S. VAN DER PAAUW, een vlijtig verzamelaar van alles wat op de geschiedenis van de stad onzer inwoning betrekking heeft, eenige betere afgietsels van sommige in onze verzameling reeds voorhanden zijnde zegels ter ruiling heeft gegeven.

Mij blijft nog overig, dat ik mij de eer geef de tolk van de erkentelijkheid der Maatschappij te zijn en allen geeerden schenkers en begunstigers opentlijk den verschuldigten dank toebrenge en de beide verzamelingen in hunne voortdurende welwillendheid aanbeveel.

LEIDEN, Mei 1857.

L.A. TE WINKEL, *Bibliothecaris*.

### **III.**

De Verslagen der beide Commissiën over 1856-1857, zijn van den volgenden inhoud:

#### ***Verslag van de verrigtingen der Commissie voor Taal- en Letterkunde, over den jare 1856-1857.***

De veranderingen die plaats hebben gehad in het personeel der Commissie, komen hierop neder. Volgens Art. 82 der wet moest ons oudste lid Dr. L.A. TE WINKEL aftreden; maar in de eerste Commissie-vergadering van het nieuwe jaar, waarin een dubbeltal werd opgemaakt ter voorziening in deze vacature, verzocht de Voorzitter uit naam der andere leden ons aftredend medelid om voortaan als adviserend lid zitting bij ons



te blijven nemen (overeenkomstig Art. 9 van ons Regl. van Orde) hetgeen hij met zijne gewone bereidvaardigheid aannam. Het gezegde dubbeltal, volgens Art. 80 der wet aan de Maandelijksche vergadering voor te dragen, bestond uit de HH. Mr. J.G. LA LAU en J.A. SUSANNA, waaruit de eerste door de vergadering in October werd benoemd. Nu voltallig geworden bestond de Commissie, naar volgorde van lidmaatschap, uit de HH. OUDEMANS, DE VRIES, KUENEN, GROEN, LA LAU en het adviserend lid TE WINKEL: uit welke in de Commissie-vergadering van October bij voortdoring de HH. DE VRIES tot Voorzitter en GROEN tot Secretaris verkozen zijn.

De werkzaamheden der Commissie, zoo in als buiten de zes vergaderingen die door de meeste leden geregeld zijn bijgewoond, bestonden in het geven van inlichtingen nopens stukken ons te dien einde door het Bestuur in handen gesteld, vervolgens in eigen verrigtingen, eindelijk en vooral in het voor de drukpers gereed maken van werken die onder het toezigt der Commissie reeds gedeeltelijk in het licht zijn verschenen.

In de eerste plaats werd de aandacht der leden gevestigd op een fragment van '52 verzen in Nederlandsch dicht' laatstleden herfst door ons medelid Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH uit een handschrift afgeschreven dat zich in de Bibliotheek bevindt van het Britsch Museum te Londen. Aan het Bestuur dat verlangd had te worden ingelicht betreffende de letterkundige waarde dezer dichtregelen en het gebruik daarvan te maken, werd berigt dat Dr. R.P.A. DOZY het eerst in een' uitvoerigen brief omtrent oudnederlandsche handschriften

verborgen in Engelsche bibliotheken, de aandacht der Hollandsche geleerden heeft gevestigd op het HS. waaraan gemeld fragment is ontleend. Deze brief, gerigt aan Dr. M. DE VRIES, komt voor in de Verslagen en Berigten uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde 2<sup>de</sup> Jaargang bl. 33. Wat overigens de waarde aanbelangt dezer 52 verzen, zoo is het der Commissie voorgekomen dat zij, zoo om hunnen inhoud als om den vorm, allezins verdienen te worden gedeponereerd in het Archief, wat dan ook aan het Bestuur is voorgesteld.

In onze vergadering van October bragt ons adviserend lid, de Bibliothecaris der Maatschappij, een nummer ter tafel der IJslandsche Courant van 14 Aug. 1856, door tusschenkomst van ons medelid Jhr. E.A.O. DE CASEMBROOT, Gouverneur van Z.K.H. den Prins van Oranje, aan onze Bibliotheek geschonken. Uitgenoodigd het artikel te vertalen dat 's Prinsen aankomst en oponthoud te Reikiavik, zijne reis naar den Geijser en eenige bijzonderheden vermeldde die belangrijk mogen geacht worden voor het IJslands publiek, deelde hij ons deze vertaling mede; wat aanleiding gaf tot belangrijke opmerkingen betreffende de oud-Noordsche en de thans op IJsland gebezigde schrijftaal, verder over enkele Germaansche woorden die men op IJsland in hunne oorspronkelijke beteekenis terug vindt, maar elders in onbruik geraakt zijn of omgekeerd, en eindelijk over den indruk welken 's Prinsen gestalte en manieren op de IJslanders hebben te weeg gebragt. Deze vertaling is op verzoek der maandelijksche vergadering

van November in onze Bibliotheek gedeponeerd bij het oorspronkelijke stuk, dat, wat sierlijkheid aangaat en netheid van druk, geen Hollandsche pers ontsieren zou.

De vergadering van Januarij opende de Voorzitter met aan te toonen hoe wenschelijk het zou wezen dat men zich eindelijk eens onledig hield met eene naauwkeurige en wetenschappelijke afbakening der verschillende dialekten die in ons land worden gesproken. Met de kennis hiervan is het schraal gesteld: wij hebben ja enkele lijsten van woorden die in Overijssel, Groningen, Drenthe, Limburg, Zeeland onder meer of min bijzonderen vorm of gewijzigde beteekenis in zwang zijn, maar deze opgaven zijn verstrooid, onzamenhangend, onvolledig en zelden door bevoegde personen bijeengebragt. Zoo zijn het meestal slechts enkele woorden met hunne beteekenis die worden opgesomd, van uitspraak of grammaticale bijzonderheden is geen sprake: en hier komt het toch voornamelijk op aan waar het eene bepaling geldt der geographische lijn die het Friesch, het Saksisch, het Frankisch, waaruit onze taal is gevormd, naauwkeurig scheidt. Want woorden, geheele uitdrukkingen, spreekwoorden vooral, worden ligt overgenomen, niet zoo de uitspraak en grammatikale of dialektische eigenaardigheden.

Hoe langer nu hiermede wordt gewacht des te zwaarder zal de taak worden; immers bij de dagelijks inniger wordende vermenging der rassen en toenemend verkeer en beschaving slijten die vormen geheel uit of verliezen hun kenmerkend karakter. Moeten wij niet reeds te rade gaan met het volk om zekerheid te krij-

gen aangaande sommige punten waar de geleerde, ook al heeft hij zich voornamelijk aan dit vak gewijd, zich heeft leeren wantrouwen? Zien wij toch het Landfriesch, Bretonsch, Gallisch, Waalsch, eerst uit de schrijf- en dra ook uit de spreektaal verdwijnen, wat wonder dat, waar het onderscheid veel geringer is en alleen in verschil van uitspraak of spelling en ettelijke woorden of zegswijzen bestaat, dit allengskens moet afnemen.

Maar er bestaan nog andere redenen die ons nopen de handen aan dit werk te slaan opdat, zoo al niet wij zelf, dan toch anderen in staat worden gesteld de grenslijn onzer dialecten af te palen. Sedert namelijk Prof. ROORDA in de Kon. Academie het vreemde plan heeft geopperd om verscheidene thans in de schrijftaal aangenomen en geijkte vormen te laten varen en hiervoor andere in de plaats te stellen aan de spreektaal ontleend, is natuurlijk de aandacht meer op deze laatste en hare dialectische eigenaardigheden gevestigd. De tweede reden ligt in het mislukken der poging door de Maatschappij aangewend om door het uitschrijven eener prijsvraag tot eene voldoende oplossing te geraken van een vraagstuk, te gewigtiger, daar wij op dit punt bij onze naburen achterlijk zijn<sup>1</sup>.

1 Deze prijsvraag, in 1852 uitgeschreven en in 1853 herinnerd, luidde aldus: 'Eene Spraakkaart van het Nederlandsch, waarop de grenzen zijn aangeduid der verschillende dialecten, met een bijgevoegden *tekst*, waarin het aangewezen spraakverschil taalkundig wordt uiteengezet. [Bernhardi's *Sprachkarte von Deutschland* (2<sup>e</sup> Aufl. Kassel 1849) hoezeer in vele opzichten gebrekkig, en sommige kaarten in den *Atlas historique de la Belgique*, door JUSSERET (Brux. 1839) kunnen tot toelichting en voorbeeld dienen.]

Omtrent het wenschelijke dat zoo spoedig mogelijk bouwstoffen werden bijeen gegaard om daaruit later een geheel daar te stellen waren het alle leden eens, maar nopens den weg langs welken wij dit doel zouden kunnen bereiken liepen de gevoelens nog al uiteen. Een der leden wilde aan het Bestuur der Maatschappij voorgesteld hebben rondgaande brieven te zenden aan bevoegde personen op stad en land, op dorp en eiland, eenige vragen behelzende, maar kort, bondig, duidelijk en zoo gekozen dat de antwoorden kenmerkend zouden wezen voor het dialekt. Bij voorbeeld: ‘Spreekt het volk ten uwent in de onbep. wijs der werkw. de *n* uit?’ ‘Hoe luidt de 2<sup>de</sup> pers. van het meerv. bij het persoonlijk voornaamwoord? ‘Wordt bij u in het imperf. der sterke werkw. der 1<sup>ste</sup> klasse, de vokaal van het verl. deelw. soms gebezigd? Zegt men b.v. *ik brook*, *ik sprook*?’

Dit laatste verschijnsel, zeide de spreker, doet zich volgens den Heer FRANQUINET voor in Maastricht, wat stellig Frankisch is en vindt men in Groningen weer, terwijl Mr. J. PAN het ook als Drenthsch vermeld. Ook toonde hij met voorbeelden aan hoe men bij een dusdanig werk partij zou kunnen trekken van geschriften, als van de HH. J.J. CREMER, Marquis DE THOUARS en ons medelid Mr. J. VAN LENNEP voor het Betuwsch, Overijsselsch en Amsterdamsch dialekt in de Geldersche, Drenthsche en Overijsselsche volksalmanakken: verder van tooneelstukken in een of ander dialekt geschreven of vertaald, zoo als er in het Maastrichtsche ettelijke zijn, of waar enkele personen zich uitsluitend daarvan

bedienen, als in *Trijntje Cornelis* van HUYGHENS, BREDERO en anderen.

Andere leden wezen op het onderscheid dat men zou behooren te maken tusschen dialekt en jargon en moedwillige verbastering, waar de taal verdraaid is en verwrongen om haar onkenbaar te maken, als in de dieventaal of enkele studententermen. Men zal ongetwijfeld groote zwarigheden aantreffen en bij het schiften van uitdrukkingen in eene streek gebezigd, het oog moeten houden op den oorsprong der inwoners. Bespeurt men b.v. een aanmerkelijk verschil in Noordholland tusschen de polderbewoners of ingelanden en het omliggende volk, zoo herinnere men zich dat genen meestal van elders daarheen zijn verplant. Zoo is de stad Groningen zelve Saksisch, maar sinds onheugelijke tijden hebben er zich, zoo als trouwens in de meeste streken van ons land, een tal van Duitschers met der woon neergezet, terwijl de Ommelanden zeker oorspronkelijk Friesch zijn. Ook werden nog voorbeelden aangehaald van steden waar in verschillende wijken verschillende dialekten worden gebezigd en aangetoond hoe veel grooter dit onderscheid vroeger was dan heden ten dage.

Doch, hoezeer alle leden der Commissie zich ingenomen toonden met het vooruitzicht een' dergelijken arbeid zoo dra mogelijk te zien opvatten en voltoojen, zoo keurde evenwel de meerderheid den voorgeslagen weg af, namelijk het schrijven van rondgaande brieven door de Maatschappij. Want, daargelaten de aanmerkelijke onkosten en last onafscheidelijk van eene brief-

wisseling op zoo groot eene schaal, zoo blijft nog altijd de groote zwaarigheid: het vinden van mannen, bevoegd niet alleen, maar ook bereid tot zulk een een werk, en eindelijk het bepalen van den graad van vertrouwen dat men op zoo talrijke en bij gevolg uiteenloopende berigten zou kunnen stellen.

Daarom was het den leden aangenaam toen een hunner een denkbeeld opperde dat de moeilijkheden van het oorspronkelijke plan ophief zonder het te verijdelen. Want ook zonder eene zoo omslagtige en kostbare briefwisseling kon men dit punt onder de aandacht brengen van het publiek en de leden aanbevelen, door in eene Bijlage op ons Jaarlijksch Verslag de vragen op te nemen wier antwoorden tot eene voldoende slotsom zouden kunnen voeren, en te verzoeken deze aan den Secretaris der Maatschappij te zenden. Van de gegeven inlichtingen zou dan door de Commissie gebruik gemaakt worden en verslag uitgebragt. Gemelde vragen zal men in de Bijlage op dit Verslag aantreffen, en de Commissie hoopt dat zij daar niet te vergeefs zullen zijn gesteld.

De punten die verder voornamelijk de aandacht der leden hebben geboeid, maar welke hier uit den aard der zaak slechts ter loops kunnen worden aangestipt, waren in de eerste plaats de ons sedert 1852 opgedragen taak om tegen insluipende en ingeslovene verkeerdheden in onze taal te waken. Ook over moeilijke of geheel onoplosbare woordafleidingen werd vaak gesproken en de vraag behandeld in hoe ver woorden die alleen in dialekten voorkomen in hunnen oorspron-

kelijken vorm in woordenboeken moeten worden opgenomen.

Wat eindelijk de werken aanbelangt die onder het toezigt der Commissie in het licht verschijnen en waaromtrent onze Voorzitter zich de meeste moeite heeft getroost: van JACOB VAN MAERLANTS *Spieghel Historiael* is de 1<sup>ste</sup> Afl. (80 bl. in 4<sup>o</sup>) verkrijgbaar gesteld en beantwoordt, wat aangaat zuiverheid van tekst, naauwkeurigheid van collatie en netheid van uitvoering, geheel aan de verwachting die men er van gekoesterd had. En der Maatschappij die dit werk uitgeeft en Dr. E. VERWIJS aan wien de zorg voor deze uitgave is opgedragen strekt het tot eer dat zij dit gewaad schenken aan hem die meer dan enig ander dichter der middeleeuwen in deze gewesten tegen bekrompenheid geijverd, godsvrucht en innig geloof voortgeplant, de kennis der natuur zoowel als der geschiedenis onder het volk gebragt en voor vrijheid en verlichting gestreden heeft.

Ook het woordenboek op BREDERO, wiens naam men in de laatste uitgave van NIEUWENHUIS Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen niet eens vermeld vindt, vordert met rassche schreden. De overtuiging dat deze platte maar toch zeer verdienstelijke blijspeldichter, die voor de meeste lezers onverstaaenbaar begon te worden, voortaan voor ieder toegankelijk zal wezen, moge ons medelid OUDEMANS tot belooning strekken voor de waarlijk niet geringe moeite en vlijt door hem, ten nutte der wetenschap aan dit werk ten koste gelegd. Op een paar vel na, is het ge-



heele werk reeds afgedrukt; nog voor, of althans zeer kort na de Algemeene Vergadering komt het in het licht.

Namens de Commissie voornoemd,

LEIDEN, 30 April 1857.

S.F. Groen, *Secretaris*.

***Verslag van de verrigtingen der Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, over 1856-1857.***

***Mijne Heeren!***

De Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde hield in het afgelopen jaar geregeld hare vergaderingen, ten getale van acht, van 9 Oct. tot 14 Mei. Er had eene dubbele aftreding bij haar plaats. De Heer DE VRIES, verklaard hebbende dat hem de tijd ontbrak om in beide Commissiën te gelijk werkzaam te zijn, gaf te kennen buitens tijds te willen aftreden. De jaarlijksche toerbeurt van aftreding was aan den Heer DE WAL. Voor den eersten werd uit een dubbeltal van de HH. RAMMELMAN ELSEVIER en WTTEWAALL, eerstgenoemde, voor den laatsten werd uit een dubbeltal van de HH. VAN ITERSON en KIST, de laatstgemelde door de maandvergadering van October gekozen. Beide benoemden lieten zich die keus welgevallen. Nu bestond de Com-

missie naar orde van ouderdom uit de HH. BODEL NIJENHUIS, RAMMELMAN ELSEVIER, TYDEMAN, VAN DER CHIJS en KIST; uit welke in de Commissie-vergadering van November de Heer TYDEMAN tot Voorzitter, en de Secretaris des vorigen jaars, nogmaals bij voortduring voor dit jaar tot Secretaris benoemd werd.

Aan de Commissie werd van wege de Maatschappij niets ter behandeling opgedragen. Des te meer in aantal waren de mededeelingen der leden onderling.

De Voorzitter TYDEMAN, alhoewel om ongesteldheid een- en andermaal niet tegenwoordig, beijverde zich om 't zij tegenwoordig, 't zij afwezig, de vergadering het een en ander mede te deelen, of te doen mededeelen.

Hij bragt in November ter tafel een Nederduitsch MS. van plebisciten of willekoeren (municipale regten) van Kampen, een HS. in 4<sup>o</sup>., in 119 bladen, papier, van den jare 1535, kopijelijk, geschreven door JOHAN BREDÆEL, *Secretarius*. Er bestaat onder anderen nog een dergelijk exemplaar, dat de Heer VEEN te Kampen, blijkens een gedrukt plan van intekening, omstreeks den jare 1750 had willen uitgeven.

Dezelfde legt in de vergadering van Maart over een bij hem ontvangen brief van een buitenlid, betreffende een in de stedelijke boekerij te Amsterdam voorhanden geheim Tractaat van CROMWELL met de stad Amsterdam, van 10 Julij 1650, waarbij eerstgenoemde eene vloot en 10.000 man hulptroepen belooft, wanneer de Prins WILLEM II den oorlog tegen de provincie Holland mogt ontsteken; terwijl aan den anderen kant

ook te Parijs blijken voorhanden zijn dat dezelfde Vorst met MAZARIN zamenstemde om den vrede te verbreken en de STUARTS op den troon van Engeland te herstellen. De briefschrijver had aan ons Engelsch medelid MACAULAY geschreven om een authentiek afschrift van het eerstgemelde verdrag, en ook te Parijs pogingen aangewend om uit de archieven daar te lande eenige mededeeling hierover te erlangen. Er zal veel licht uit kunnen opgaan over de historie van dat jaar. Beide WILLEM II en Amsterdam schijnen met den vreemdeling te hebben geheuld. De spreker had in de Vaderlandsche Historie van BILDERDIJK hierover wenken gegeven. Later zegt de briefschrijver dat, volgens schrijven van MACAULAY aan hem, er in de Rijks-archieven te London geene spoor van dergelijk stuk aanwezig was, doch dat hij het er voor hield dat de onderlinge verstandhouding zeer wel mogelijk geweest was.

Dezelfde deed bij de leden ter inzage rondgaan een fransch HS. over Koning WILLEM III, zijn hof en de hoofden zijner legermagt te water en te land, bevattende karakterschetsen van eenen onbekenden tijdgenoot. Het is op papier, 26 blz. groot folio, opgesteld door eenen Bourgogner of Francomtois, Monsieur DE B. geheten. Doch eene kopij van het oorspronkelijk. Hij schijnt in zijne jongelingsjaren aan het hof des Vorsten gekomen te zijn en eenen militairen rang (dien van kornet der ruitery) in zijn leger bezeten te hebben; het een en ander tusschen de jaren 1688 en 1702. Het stuk is opgesteld na den Utrechtschen vrede, doch voor den dood van den Raadpensionaris HEINSIUS. Er zijn

bijzonderheden in, waarschijnlijk elders niet opgeteekend, doch vorm en toon zijn wel wat nonchalant en oppervlakkig. Reeds zijn pogingen aangewend tot opsporing (zoo mogelijk) van het oorspronkelijk of van eene andere getrouwere kopij, om bij eene mogelijke uitgave te kunnen dienen.

Nog deelde dezelfde Heer TYDEMAN destijds mede 1°. eene redevoering van G. COETIER Franeq., 1704, *de rebus patriae, in qua monetur juvenus academica, ut in suscipiendis disciplinis et capessenda republica virtutem majorum imitari velit*, alwaar pag. 41-45 vrij uitvoerig aan den pas ontslapenen Frieschen vestingbouwkundigen COEHOORN gedacht, en hij met Archimedes vergeleken wordt, die twee jaren Syracuse verdedigde; 1 ½ eeuw later, zou COETIER den Generaal VON TOTTLEBEN naast hem gesteld hebben. 2°. Eene *oratio funebris* van A. SCHULTINGH, terzelfder plaatse gehouden op Prof. JOHANNES VAN DER WAEIJEN, die hoog in gunste stond bij de Friesche Stadhouders en waarbij ook over des overledenen voorouders wordt uitgeweid. 3°. Een *oratio funebris* van CHR. CELLARIUS, te Berlijn, in 1704 op PAULUS A FUCHS, een Pruissisch staatsdienaar gehouden, die in 1684 namens den Grooten Keurvorst, met deszelfs neef, Prins WILLEM III, en met Nederland in onderhandelingen trad; waarover zie WAGENAAR, *V.H.* XV. 198, 203. BILDERDIJK, *V.H.* X. 102 en JÖCHER, *Gel. Lex.* II. 792.

De Heer VAN DER CHIJS toonde bij herhaling (Nov. en Jan.) gedeelten van zijn op de pers zijnde Muntwerk, als: in November de 10 eerste platen en in Januarij

de 3 volgende der munten van de Bisschoppen van Utrecht, waartoe hij ook bijdragen uit het Kopenhagen muntkabinet ontvangen had. Van de vroegste tijden tot op Bisschop FREDERIK VAN BLANKENHEYM (1423) liep dit onderhoud; in Mei gaf hij inzage van de 3 laatste platen der munten der Bisschoppen van Utrecht, als van DAVID VAN BOURGONDIE tot aan HENDRIK VAN BEYEREN en 't jaar 1528.

Ten gevolge van vroegere mededeelingen van Prof. DE VRIES over het Nijdorper ambacht in Noord Holland, legde hij (December) kopij van een Hollandsch charter over van datzelfde ambacht, voorhanden in het Rijks Archief, dus getiteld: Raad, Schepenen en gemeente van Westfriesland onderwerpen zich, op Saturdag na Allerheiligen 1299 aan de uitspraak, welke JAN VAN AVESNES, Graaf van Henegouwen, over hen doen zal wegens hunnen opstand tegen JAN Graaf van Holland, den strijd tegen hem bij Vroonen gevoerd en het verwoesten van zijn slot; voorzien met de zegels van Houtwouder-, Drechtinger-, Nijdorper- en Geestmanner-ambacht, allen in bruinen wasse.

Dezelfde spreekt (Januarij) over het hoog belang van een MS. thans ter Koninklijke Bibliotheek aanwezig, zijnde van FRANS VAN MIERIS, een vervolg behelzende op zijn gedrukt *Charterboek van Holland en Zeeland*, en vervat in zes portefeuilles, een schat bevattende van stukken vooral over de regering van PHILIPS den Goeden. In eene volgende vergadering herinnert de Heer TYDEMAN op dat punt nog dat in de Sectievergaderingen voor Regtsgeleerdheid en Staatswetenschappen

des Provincialen Utrechtschen Genootschaps over de jaren 1853-54, 54-55, 55-56 en 56-57, bij herhaling over het nut eener ter drukpers legging dezer stukken of liever van volledige registers daarvan gehandeld was. Doch zonder afdoenden uitslag dusverre. De Commissie wenschte dat het van Rijks wege mogt kunnen uitgegeven worden of althans dat in het tijdschrift van het *Rijks-Archief* of elders een register of inventaris dier stukken mogt kunnen ingelascht worden. De Heer Rijks-Archivaris, met wien de Secretaris, volgens besluit der vergadering in briefwisseling getreden was, heeft met zijne bekende belangstelling in al wat de Geschiedenis des Vaderlands betreft, in dato 2 Junij, daarop uitvoerig antwoord ingezonden, waarin *post alia*, ook deze zinsneden gevonden worden (Zie hierachter Bijlage B.)<sup>1</sup>.

De Heer VAN DER CHIJS gewaagt nog in Maart, van de aanstelling van meester ANDRIES PIETERSZ *van Leyden*, tot lijfmedicus van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE, op een jaargeld van 30 hollandsche schilden, gegeven 29 December 1425. In April legt hij over een vrijgeleidebrief aan den Lijfmedicus van Hertog JAN VAN BEYEREN, met name meester JAN DI RUBEIS, gezegd meester JAN, *den Astronimus* (sic) *van Parmen*, in dato 16 Sept. (14)21 verstrekt.

Hij stelde ook als een belangrijk onderwerp ter na-

<sup>1</sup> Sints de raadplegingen over deze zaak, den 29<sup>en</sup> en 30<sup>en</sup> Junij jl. in de vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap gehouden, mag men het er voor houden dat de zaak een gewigtigen stap verder gekomen is. Doch wij willen hier de mededeeling der bij dit zuster-genootschap gevallene besluiten niet vooruitloopen.

sparing voor (nu het Stedelijk archief te dezer stede zoo genaakbaar geworden is en meer en meer onderzocht wordt), al wat er in Leiden gedaan is voor kunsten en wetenschappen, vóór de oprigting der Hoogeschool.

Hij gaf ter inzage eene zeer zeldzame proeve der Leidsche drukpers, *Oefeninghe v.d. leven v.o. liefs H<sup>ren</sup> J.C.* bij HUGO JANSZOEN *van Woerden*, mey 1498, an die vischkapelle, in 12<sup>o</sup>.

Dezelfde geeft (December) eene uitvoerige mededeeling over het leven van den protestantschen boekhandelaar, schrijver en oudheidkundigen gelukzoeker, NICOLAS CHEVALIER, oorspronkelijk uit Sédan, na den jare 1687 hier te lande woonachtig en wel achtereenvolgens te Amsterdam, Utrecht, 's Hage; geboren omstreeks den jare 1656, nog levende, althans in 1717.

De Heer RAMMELMAN ELSEVIER zag zich door zijne voortdurende plaatsing aan het Stedelijk Leidsch Archief in ruime gelegenheid gesteld om, gelijk hij nu en dan aan den *Navorscher* antwoordt, zoo ook in onze Commissie werkzaam te zijn, en vooral over de vroegere tijdperken onzer geschiedenis bijdragen te leveren, weleer geheel en al onbekend.

In de November-vergadering aanleiding nemende uit de verhandeling van Dr. RÖMER, *over de Kloosters en Abdijen in Holland en Zeeland*, sprak hij over hetgeen aldaar voorbij was gegaan met betrekking tot Leiden en de naaste omstreken dier stad. De gemelde schrijver had slechts weinige stukken over Leiden kunnen raadplegen en noemt slechts weinige kloosters. De voorraad van

kloosterstukken op het Archief is zeer aanzienlijk, vele zijn zeer naauwkeurig bewaard, eene zorg die zich ook bijzonder tot de zegels heeft uitgestrekt, waarvan vele met watten voorzien zijn.

Er zijn stukken, deels op perkament deels op papier, van de navolgende gestichten en jaren:

van het klooster van S<sup>te</sup> Barbara, van 1390 tot 1577.

van het klooster van S<sup>te</sup> Agniete, van 1412 tot 1576.

van het klooster van de Bernardieten te Warmond, van 1374 tot 1569.

van het klooster van St. Michiel van 1405 tot 1570.

van het klooster Engelendaal bij Leiderdorp, van 1327 tot 1574; en wel in grooten getale.

van het klooster Marienpoel, van 1310 tot 1570.

van het klooster Roma, van 1416 tot 1559.

van het klooster Rodenburg, van 1275 tot 1459.

van het klooster Romenburg, van 1461 tot 1569.

(Onder die oudste van Rodenburg is één document, dat eene kopij is van een stuk der Abdij van Egmond). Opmerkelijk is van dit gesticht de twee-erlei naam, bij ééne en dezelfde stichting gevoerd. Nog opmerkelijker dat de oudste naam Rodenburg, de jongst gevoerde Romenburg luidt; men zoude het juist anders om gedacht hebben. Ook zegt men dat er een oud en een nieuw Rodenburg geweest is.

Voorts, van het klooster der zeven getijden ten Vrouwe (dat is in onze Lieve Vrouwe kerk), van 1440 tot 1565.

van dat der zeven getijden van St. Pieter, van 1363 tot 1582.

van dat der 11000 Maeghden, van 1400 tot 1570.



van Nazareth of de Graeuwe Susters, van 1468 of 1418 tot 1571.

van het Begijnenhof achter St. Pieter, van 1364 tot 1557.

van het Kapittel ten Hoogen-Lande, van 1293 tot 1602.

Onder de stukken van laatstgenoemde inrigting komt voor het oorspronkelijk testament van PHILIPPUS A LEIDIS<sup>1</sup> (reeds in 1716 in A LEIDIS *Opera* uitgegeven) en de beschrijving van het Kapittel.

In Maart vermeldt hij aangetroffen te hebben twee onbekende zegels der stad Leiden, van 1325 en 1362, het eerste voorstellende ST. PIETER, zittende op een stoeltje, met twee sleutels links, en met twee zwevende engeltjes regts, (dus geheel verschillend van de oudste zegels, in plaat gebragt in den jare 1672, bij S. VAN LEEUWEN, *Besrijving van Leyden*).

In Februarij gewaagt hij van de groote menigte goed bewaarde schepen-zegels, zelfs van zeer vroege dagteekening en van het nut daaruit voor de wapenkunde te putten.

Bij gelegenheid dat in November over kaarten gehandeld werd, spreekt hij van eene terzelfde plaatse voorhanden geteekende kaart uit de 16<sup>e</sup> eeuw, afbeeldende een gezigt van Constantinopel, van de hoogte van Pera genomen, met voorstellingen in opstand; ter lengte van 39 en ter breedte van 2 ½ voet, op linnen geplakt, waarop in 't midden voorkomt een portret ten voeten uit, geteekend door den Augsburgschen teekenaar MELCHIOR LORICH of LORCH, in den jare 1559, van wien

1 Hij stierf 9 Junij 1382.

ook NAGLER gewaagt in zijn *Künstler-Lex.* Dl. VIII. bl. 50.

De Archivaris vond ook eene lijst van 1572 (in originali) door den Rentmeester der abdij van Egmond opgemaakt, van al het zilverwerk in gemelde abdij destijds nog voorhanden. (In de vergadering van Maart vermeld).

Van uit den tijd der republiek vermeldt de spreker in November een nederduitsch handschrift van den stads-Secretaris JAN VAN HOUT, met opdracht aan Broer CORNELISZ *van Dordrecht*. Het handelt over de Franciscaner monniken en is door hem overgebracht uit het latijn van GEORG BUCHANAN, *Schotsman* (d.i. Scotus). (Zie BUCHANANI *Opp.* T. II. fol. part. alt., sub tit.: *Franciscanus et fratres fraterrimi.*) VAN HOUT schijnt volgens dit HS. zeer gunstig gezind voor de Roomsche-Catholieken, althans voor de monniken der graauwe orde (d.i. de Franciscanen); doch hij schijnt hier volstrekt niet te hebben aangeroerd het bewuste punt dat aan Broer CORNELISZ van elders zoo zeer te laste gelegd is. Nog verdedigt VAN HOUT zich bij de rederijkers zijner stad tegenover de genen die zich in 'de nieuw opgerigte Akademie' (Hoogeschool) oefenen in de nieuwe nederduitsche poëzije. (Opmerkelijk dat hij als Secretaris van Curatoren zulks dan niet kon helpen verhoeden.) De spreker zal dit stuk, welks aanvang hij voorleest, geheel kopiëren.

In December hoorden wij hem van de stukken over de drukkerij op 't Raadhuis gewagen, die aldaar van omstreeks 1577 tot 1610 aanwezig is geweest. Dezelfde ijverige VAN HOUT had die tot stand gebragt en wilde er onder anderen de voornaamste oude Charters

tot honderd exemplaren toe ten dienste der Vroedschapsleden drukken, na wier dood de exemplaren weder ten Raadhuize zouden moeten terugkeeren. Doch aan de zaak (der oude charters) schijnt geen verder gevolg gegeven te zijn. Naderhand drukte men er eenigen tijd stedelijke keuren en placcaten en gebruikte veelal de anders ongewone zoogenaamde italiaansche letter.

Terzelfder vergadering leest de Heer ELSEVIER het een en ander uit eene rekening in den jare 1588 gedaan door de stad Leiden aan de Staten van Holland, ten gevolge eener leening door haar in 1584 aangegaan, en waarin merkwaardige bijzonderheden vervat zijn over de armoede destijds te dezer stede heerschende, de oorzaken waarvan volgens den steller te zoeken waren in de twee belegeringen der stad en de gevolgen daardoor te weeg gebragt en destijds nog voortdurende.

Hij gewaagt in Maart van den maker der zoogenaamde Arminiaansche schans, in den jare 1617 op de Breedestraat opgerigt. Zijn naam was HANS HENSBECH, van Keulen; hij had vroeger in Brunswijk vertoefd, en nog eerder, tijdens Prins WILLEM I, in Friesland zich opgehouden.

Een rijke bron levert ook op het Archief van het zoogenaamde Staten-Collegie, dat ten jare 1801 in het Stedelijk Archief is ingelijfd. Hoewel de Hoogleeraar SIEGENBEEK in zijne *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool* het archief zelf met stilzwijgen voorbij gaat, heeft hij de opheffing der inrigting en hare leeraars in zijn gemeld werk opgegeven (zie op het Register). Eene uitgebreide briefwisseling trof de Heer ELSEVIER hier aan, gevoerd door de ouders en verdere betrek-

kingen der kweekelingen met de Regenten, en door enkelen der laatstgemelde met de betrekkingen en over de belangen der kweekelingen. Hij begroot het aantal der brieven van den jare 1595 tot geruimen tijd na den jare 1650 loopende en nog voorhanden, op omstreeks 4,000 stuks, waarvan hij bereids een tiende gedeelte, loopende tot den jare 1606, gecatalogiseerd heeft. Uit laatstgemelden tijd zijn de klachten van den Regent JO. CUCHLINUS over de machinatiën der Jesuiten, die de jonge lieden door hunne geheime lokmiddelen wisten tot zich te trekken, te corrumperen en, bij tijdelijke afwezigheid, af te houden van hunnen terugkeer in het Collegie. Later stond PHILIPPUS ROVENIUS, Aartsbisschop van Philippi *in part.*, hiervoor zeer bekend. Over het afsterven van bovengemelden CUCHLINUS (1606) geeft deszelfs schoonzoon de Regent Prof. PETRUS BERTIUS, merkwaardige bijzonderheden in een' anderen brief op.

In de vergadering van April deelde hij een gesprek mede van eenen Leydschen bursaal van het Staten-Collegie, zekeren PIETER KUYLIUS, gehouden ten huize van ALBERTUS VAN OOSTERWIJCK, Predikant te Delft, ten jare 1608, strekkende ten nadeele van den Leidschen Hoogleeraar JACOBUS ARMINIUS.

Op eenen anderen tijd (Februarij) hoorde onze Commissie zijne mededeeling over de verantwoording van den reeds gemelden Regent PETRUS BERTIUS aan de Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland, over zijn dagelijksch gedrag in Leiden gehouden met zijne bursalen en zijne jegens hen geuite gevoelens; zij is gedagteekend 16 Februarij 1610 en 4 blz. in

folio groot. De spreker heeft zulks den Hoogleeraar KIST voor het *Kerkelijk Archief* aangeboden.

In December bragt dezelfde spreker nog tot onze kennis, dat hij destijds werkzaam was aan de doorlezing eener van elders tot hem gebragte briefwisseling van en aan de familie VAN DER MEULEN, die in de 16<sup>e</sup> en den aanvang der 17<sup>e</sup> eeuw te Antwerpen en, van daar verdreven in 1585, in Bremen, Leiden en Utrecht woonde. De talrijke brieven loopen van 1588 tot 1607. ANDRIES VAN DER MEULEN, Heer van Ranst, gehuwd 1586, woonde eerst te Antwerpen, later te Utrecht; aan hem werden uit Bremen, Stade en Frankfort brieven gerigt, nog bewaard; zijn broeder was DANIEL VAN DER MEULEN, lakenkooper te Leiden, overleden 1600, vader van een groot gezin, en als briefschrijver aan Hessels in 1599, onlangs opgetreden in de 2e serie der Archiven van het huis van Oranje-Nassau, uitgegeven door den staatsraad GROEN VAN PRINSTERER, 1857, T.I. brief 180. - Hij deelde ook in April de namen mede van eenige meer of minder bekende geschiedkundige personen, aan wie in den aanvang der 17<sup>e</sup> eeuw alhier paspoorten verleend waren.

Nog gaf dezelfde in November inlichtingen op eenige vragen door het lid BODEL NIJENHUIS geput uit een brief van den Heer L. PH. C. VAN DEN BERGH, ons voormalig medelid, in dato 23 Februarij 1856 gedaan over eenige Leidsche zaken: 1<sup>o</sup>. over de tafel van den koning der wederdoopers JAN VAN LEIJDEN of JAN BEUKELSZ. (zie ORLERS, *Beschrijving van Leyden*, druk van 1641 blz. 318 en *Jonge reiziger door Nederland* 1789. I<sup>e</sup> deel,

blz. 265. Deze is nog ten Raadhuize in de rariteitskamer voorhanden. 2°. Over de geschilderde glazen van den voormaligen vorsten of St. Joris-doelen, op welke de graven en gravinnen van Holland afgebeeld waren (*Jonge reiziger* t.a. pl.): dat deze, erg geschonden in 1795 en 1796, toen in dien Doelen de militaire Fransche broeders gekazerneerd waren, echter naderhand, na den afbraak van dit gebouw, zoo goed mogelijk uitgeligt zijn en thans in bakken en op houten ramen (om op te kunnen ligten) bewaard worden in een vertrek belendend aan de Archiefkamer op 't Raadhuis. Te dier gelegenheid vermeldt de Archivaris mede dat terzelfder plaatse nog overblijfsels zijn van oud tapijtwerk, eene voorstelling gevende van het ontzet der stad Leiden in 1574<sup>1</sup>. Dit stuk is bewerkt (blijkens aantekeningen, jaren lang in stads rekeningen te vinden) van den jare 1587 af tot 1606 toe, in den smaak van het werk van DE MAEGHT in de Abdije te Middelburg. - Men spreekt bij die gelegenheid in de Commissie over het groot belang van eene ruime en heldere Archiefkamer op het gemeentehuis of wel elders te Leiden, als wanneer gewis vele, nu nog verstrooid zijnde of bij onderscheidene bijzondere personen bewaard wordende stedelijke of andere geschiedkundige merkwaardigheden, aldaar vereenigd of gedeponneerd zouden worden: gelijk de rijk voorziene rariteitskamers in andere steden (o.a. te Amsterdam, Utrecht, Middelburg en elders)

1 Zie ook op den *Catalogus van oudheden betreff. het beleg en ontzet*, van 1574, gedrukt in 1824, blz. 38 n°. 122, als wanneer het nog voor het publiek uitgehangen is.

daarvan, in onze dagen de duidelijkste voorbeelden opleveren. Men meent op goede gronden te kunnen verzekeren dat er personen hier ter stede zijn, die slechts op dergelijke gelegenheid schijnen te wachten.

De Heer KIST sprak in de vergadering van December, ten gevolge van de boven (bl. 48) vermelde namen van *Rodenburg* en *Romenburg*, dat er, behalve het klooster van dien naam ook bij Leiden een kasteel, namens Rodenburg geweest is; men zie dit in de oudste kaarten. Ook bestaat de heerlijkheid nog in de familie DE JONG VAN RODENBURGH. De plaats van gemeld kasteel is meer westwaarts, dan die van het klooster van dien naam, en ten westen van de Roomburger watering. Het klooster dat meer oostwaarts lag, besloeg, aan de zoogenaamde Besjes- (Oudevrouwen) laan, den hoogen grond van het voormalige Romeinsche castrum, waar men, nog in de vorige eeuw, nu en dan zilveren voorwerpen, en thans nog van tijd tot tijd romeinsche scherven vindt. (Vandaar heet welligt nog de weg derwaarts, zoo in-, als buiten de stad tot Leiderdorp toe, de Hoogewoerd, de Hoogewoerdsche weg).

Dezelfde vermeldt ook te dier vergadering als tijdelijk in zijne handen gesteld eene M<sup>St</sup>e Nederduitsche Kronyk der Heeren van Egmond, op papier; met eenige ruwe teekeningen opgehelderd, uit het laatst der XVI<sup>e</sup> eeuw. De teekeningen zijn deels kinderachtig bewerkt, doch schijnen van eenige geschiedkundige waarde. Het is de kronijk welke later als van ANTONIUS HOVAEUS zijnde, onder zijnen naam in den jare 1630 te Alkmaar

en in 1664 te Haarlem in druk verschenen is (zie boven blz. 17).

Dezelfde brengt ter vergadering van Januarij, even als het lid BODEL NIJENHUIS, een plaatwerk ter tafel van gebeurtenissen over onze Vaderlandsche Geschiedenis, loopende van den jare 1535-1631 en waarschijnlijk te Keulen door onderscheidene meesters van den jare 158(0?) af tot 1631 toe bewerkt. Het formaat is langwerpig quarto. Lang schijnt FRANCISCUS HOOGENBERG uitgever geweest te zijn. Zie NAGLER, *Künstler-Lex.*, op dezen naam.

Dezelfde deelt te dier vergadering mede, dezen zomer ontdekt te hebben op de Mookerheide bij Nijmegen een tweetal schansen, waarschijnlijk tegen elkander opgerigt, zijnde de eene een sterreschans of zeshoek, de andere een vierhoek, door eene ravijn van elkander gescheiden. Eerstgenoemde is de meest westelijke, bij den Heumenschen molen aangelegd, terwijl op eenige afstand nog andere kleine werken zich bevinden. Wat den oorsprong aangaat, is er werkelijk in 1574 tijd genoeg geweest om deze 2 verschansingen tegen elkander op te werpen? Wat zeggen de Spaansche geschiedschrijvers van dien tijd? Genoeg, de spreker heeft ons krijgskundig medelid, den Heere Jhr. C.A. VAN SYPESTEIJN, ook als geschiedkundige overbekend, op deze zaak opmerkzaam gemaakt.

Dezelfde maakt, in de vergadering van Maart opmerkzaam op de bezwaren en nadeelen door de overkomst der Refugiés aan de neringdoende klasse in ons vaderland berokkend, en de klagten daarover opgegaan,



althans volgens een geschriftje, in rijm vervaardigd door zekeren A. BOOT, zich noemende *liefhebber der waarheid*; een geschriftje dat den naam draagt van *Redekavelingen tegen het Pausdom*, en reeds in 1690 den 2<sup>den</sup> druk beleefde; de eerste verscheen weinige maanden te voren.

Het lid BODEL NIJENHUIS bragt ter vergadering van November in het bovengemeld schrijven van Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH; een punt daaruit betrof de door *de jonge reiziger in Nederland* (op bl. 289) vermelde schilderijen van St. Jeroen, in 't gewelf der Hervormde kerk te Noordwijk-binnen. Het lid ELSEVIER, aldaar bekend, herinnert zich, nog een paar jaren geleden, daar ter plaatse eene geschilderde afbeelding van de marteling diens Heiligen achter het orgel te hebben zien hangen. BODEL NIJENHUIS vermeldt daarop, schilderijen van bijbelsche voorstellingen in 1855 in 't houten gewelf der Hervormde kerk te Naarden te hebben aangetroffen, welke allezins verdienden afgebeeld te worden en waarmede zich, naar wij vernomen hebben, een jeugdig vaderlandsch kunstteekenaar reeds heeft onledig gehouden.

Dezelfde deelt terzelfde vergadering mede uit een brief eens buitenlids, den Heer W. EEKHOFF, van 11 October, dat deze bij een bezoek te Munster in September ll. in het archief aldaar gezien had, onder meer, het oorspronkelijk Charter van het Graafschap in Holland, van den Graaf GEROLF van 839. De briefschrijver zal het nader uitgeven. Hij deelde uit een brief van een

ander buitenlid, den Heer F. MULLER, van 14 October iets mede over een buitengemeen groot Nederlandsch kaartboek: 'op 't Britsch Museum (luidt het daar) zag ik dezen zomer een boek van ontzettende grootte, 6 ½ voet hoog, en 4 breed, in russisch leder gebonden en met gouden letters op den band versierd. Op den rug staat: 'Kees Dirck et filius compegerunt.' Het was ten geschenk aangeboden aan Koning KAREL II in 1660, bij zijn vertrek naar Engeland, ofschoon er in 't verhaal der terugreis van dien vorst naar zijn vaderland niets van is opgeteekend. Het bestaat uit kaarten van de allergrootste soort, en van de hoogste zeldzaamheid.' Men stelt zich voor er eene lijst van te laten maken, welke de spreker, na ontvangst, niet zal nalaten alhier over te leggen.

Hij vermeldt in Januarij uit een brief van een derde buitenlid, DS. JANSSEN te St. Anna ter Muiden, in dato 31 October, dat deze schrijver van de kerkelijke geschiedenis in het voormalig Staats-Vlaanderen, in dezen zomer te Brussel, ter Koninklijke Bibliotheek een belangrijk HS. ontdekt had, waarin de Acten van 17 vergaderingen der voormalige Brugsche classis van 1580 tot 1583 toe, en van twee Synoden te Gent en te Brugge zijn opgenomen, eene zeer rijke bron voor de geschiedenis der Reformatie in die streken van West-Vlaanderen niet alleen, maar ook eene krachtige getuige voor den frisschen, levendigen en Christelijken geest die oorspronkelijk onze Hervormde kerk kenmerkte.

Hij deelde in Februarij mede uit een brief van een lid uit Gorinchem, dat deze bezig is het stedelijk Archief aldaar geheel en al te regelen. En in April dat

men hem uit Leeuwarden in dato den 6 dier maand schrijft dat een Register op het geheele Friesche Charterboek van Baron THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG c.s. door den Heer J. VAN LEEUWEN vervaardigd, ter perse is, gelijk ook eene voortzetting van den Catalogus der Bibliotheek van 't Provinciaal Geregts-hof van dat gewest, door dezelfde hand.

Dezelfde toonde in November een tweetal fraaije teekeningen in Oost-Indische inkt, in folio, van het eiland St. Helena, vervaardigd ten jare 1658 door 'J. NYHOV;' en in bezit des sprekers. Deze bekende reiziger - want hij is dezelfde met JOAN NIEUHOFF - keerde werkelijk ten dien jare tot herstel zijner gezondheid naar het vaderland terug, om kort daarna weder naar Oost-Indië te gaan, ook een 2<sup>e</sup> reis naar China te doen; doch nooit terug te keeren. Hij vond trouwens, 57 jaren oud, op St. Mauritius, ten jare 1675 den dood, allerwaarschijnlijkst op geweldige wijze[uit opgave 'Drukfeilen' in *Jaarboek* 1858:] Blz. 59, r. 16 tot 18. Hierbij moet noodzakelijk aangemerkt worden dat JOAN NIEUHOFF, die als Secunde van den Commandeur HUYBERT HUGO of HUIGENS, door de Kamer van 17<sup>en</sup>, op d. 14<sup>en</sup> April 1671 benoemd was, in den volgenden jare 1672, vermoedelijk in de maand October, op Madagascar een' geweldigen dood gestorven is. Aan de zoogenaamde Moordenaars-baai toch het binnenland met eenige togtgenooten ingegaan, is niemand hunner ooit wedergekeerd. Zie zijne *Gedenkw. Zee- en Lantreise*, Amst. 1682. tweede gedeelte. blz. 307, 308.. Er werden kaarten van St. Helena van 1598, 1668 en 1815 hierbij overgelegd. Van die van 1668, uit DAPPER ontleend, is het zeer duidelijk dat zij naar de tekening van NIEUHOFF genomen is.

Hij toonde, ter raadpleging aan zijne medeleden, in November en Februarij, een 20tal portretten van onbekende personen, onlangs door hem verkregen, waaronder van WILLEM VAN HOORNE, Heere van Hees, 'GULIELMUS HORNANUS, Hesii Dinasta, Legionum ductor' denkelijk dezelfde die ook als Gouverneur van Heusden bij HUBNER voorkomt; van de hand van J. GREUTER; voorts van zekeren FRANCISCUS, ordinum pedestrum praefectus,' waarschijnlijk door R. HOGENBERG

gegraveerd, en beide van omstreeks den jare 1600 in 8°. De Heer ELSEVIER vermeldt te dier gelegenheid dat het stedelijk Archief o.a. eene verzameling bevat van 6 deelen in folio en 24 in 4° van gegraveerde en geteekende vaderlandsche portretten en andere stukken, in der tijd uit het Museum Reverhorst (1817) door het Stedelijk Bestuur aangekocht.

Behalve de geschiedkundige platen van HOGENBERG (zie boven, blz. 56) gaf BODEL NIJENHUIS nog in April inzage van eene onder hem berustende geteekende schetskaart van het Z.O. deel van Engeland, het graafschap Kent, waarop wijlen de Heer Jhr. Mr. J. VERHEIJE VAN CITTERS, († 1823), ons voormalig Zeeuwsch medelid, zijne bewering had uitgedrukt, dat het uit plaatselijke namen aldaar scheen te blijken, hoe de eerdienst van eenige Romeinsche Godheden (3 of 4), waarvan bij ons altaren, of wel brokstukken van die, gevonden worden, uit Engeland tot onze eerste voorouders overgebracht, en die eerdienst dus door de wederkeerige handelsbetrekkingen bij ons ontstaan konde zijn. De zaak scheen verdere nasporing niet onwaardig.

Dezelfde vermeldt en toont in Maart eene menigte geteekende schetsen, opstanden, berekeningen enz. (15 bladen folio) bij hem voorhanden, van het ontworpen Akademie-gebouw en van het daarvóór opgerigte gedenkteeken, beide, door koning LODEWIJK van Holland, ten jare 1807 uitgelokt en in den jare 1808 ingezonden, om geplaatst te worden op het ruïneplein der stad Leiden; bewerkt door de hand van J. VAN WESTENHOUT, J.T. THIBAUT en A. VAN DER HART, Leden van het

Koninklijk Instituut, in 1809 uitmakende de Commissie tot herbouwing der vernielde wijk. Door de ongunst der tijden en 's konings daarop gevolgd vertrek is deze zaak echter bij het enkel ontwerp gebleven.

Dezelfde brengt in December ter tafel een hoogst zeldzaam bij hem voorhanden werk over de gebeurtenissen van het Protestantisme in België in de 16<sup>e</sup> en in 't begin der 17e eeuw, te weten J. LEHNEMANN, *Historische Nachricht von der im 16<sup>en</sup> Jahrh. berühmten Evang. Luther. kirche in Antorff, und der daraus entstandenen Nied. Gemeinde Augsp. Conf. in Franckfurt a/M.*, Franckf. 1725. 4<sup>o</sup>. en vermeldt te dier gelegenheid dat de oudste papieren dier kerk na de opheffing der gemeente in België, naar Frankfort vervoerd, aldaar in de vorige eeuw bij gelegenheid van zwaren brand vernield waren, volgens schriftelijk getuigenis van den Heer ROBIDÉ VAN DER AA, Luth. Cand. te Amsterdam die dezen zomer, te Frankfort daarnaar persoonlijk onderzoek gedaan had.

Nog doet dezelfde in April voorlezing van eene levensschets des geleerden voormaligen Utrechtschen Hoogleeraars in de letteren, later in staatkundige bemoeijingen gewikkeld en daarna uitlandigen, RIJKLOF MICHAËL VAN GOENS, (n. 1748 † 1810), uit de pen van eenen kleinzoon zijner zuster gevloten: een stuk dat echter grootelijks wat de laatste jaren betreft, aanvulling behoeft en ook aan te vullen is. Daar de berigten omtrent zijne persoon schier nergens en altijd nog fragmentarisch te vinden zijn, kunnen de bijdragen hiertoe niet dan wenschelijk geacht worden.

In de maand Mei wordt door hem gesproken over

de in 1845 afgebroken groote kerk der Nederduitsche Hervormden te Gorinchem, bij gelegenheid der overzending van eenige teekeningen door 't lid der Maatschappij C.G. BOONZAJER, Wethouder aldaar. Deze, die zeer ijverig werkzaam is aan den inventaris van het stedelijk Archief zijner woonplaats, zond herwaarts ter inzage eenige afbeeldingen der ontdekte muurschilderingen, een gezigt der kerk van binnen en de teekening, in koleuren, van 't daar voorhanden wapenbord der ARKELS, 1603.

In die zelfde vergadering sprak hij over de reizen van Prof. JACOBUS GRONOVIVS, (geb. 1645 † 1716). Deze namelijk, Hoogleeraar eerst te Pisa, later te Leiden, had voor zijne vestiging ter eerstgenoemde plaatse lang door Europa gereisd, bij eigene verdiensten vooral gerugsteund door de letterkundige vermaardheid zijns alom in Europa beroemden vaders. De zeer korte reisaanteekeningen van zijn verblijf in 1671, 72, 73 en 74 in Engeland, Frankrijk, Spanje en Italie bestaan nog te Leiden in 2 verzamelingen; hoewel slechts fragmentarisch. Het een en ander wordt hieruit ten proeve medegedeeld. Hieruit blijkt ook dat hij, pas in Maart 1674 te Pisa zijne aanstelling erlangde, geplaatst als Hoogleeraar in 't Collegie der Juristen, dat door anderen in druk beweerd was reeds in 1672 geschied te zijn.

Dezelfde deelt in de vergadering van Mei mede dat in zijn bezit is een koperen vijzel, hoog 16/100 el, bovenste doorsnede 19/100, onderste 15/100 el, met dit kapitaalschrift in den bovenrand: *non mihi, sed aliis tundo* CII.XCIII. in het onderdeel eerst, ossenkoppen die guirlandes vasthouden, daaronder een reeks van 12,

met Satyrs, hand aan hand dansende, mannelijke en vrouwelijke gedaanten, misschien bacchanten, Hoog- of Neerduitsch kunstwerk.

LEIDEN, Mei 1857.

Namens de Commissie,  
J.T. Bodel Nijenhuis,  
*Secretaris.*

#### IV.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester en den Bibliothecaris, die reeds in de Voorbereidende Vergadering, ingevolge art. 42 en 126 der wet goedgekeurd zijn, komen ter tafel en worden ter inzage gelegd. Zij leveren de navolgende uitkomsten: Rekening van den Penningmeester: Ontvang *f* 3727.80<sup>5</sup>. Uitgaaf *f* 2150.22. Batig slot *f* 1577.58<sup>5</sup>. - Rekening van den Bibliothecaris: Ontvang *f* 304.95<sup>5</sup>. Uitgaaf *f* 161.76<sup>5</sup>. Batig slot *f* 143.19.

#### V.

De keuze uit de ter tafel zijnde lijsten der binnenlandsche en buitenlandsche Candidaten heeft plaats; en wel volgens het besluit der maandelijksche vergadering, om uit de lijst der inlandsche *twintig* te kiezen, en uit die der buitenlandsche *vijftien* te stemmen. De Commissie door den Voorzitter, onder goedkeuring der Vergadering, tot opmaking van het proces-verbaal der

ingekomene stemlijsten benoemd, en bestaande uit de HH. M.M. VON BAUMHAUER, W. BISSCHOP, J.T. BUYS, J. HEEMSKERK AZ. en J.G. KIST, bragt bij monde van eerstgenoemde tegen het einde der vergadering rapport uit, dat uit de 69 stembiljetten, 2 als onvolledig waren afgekeurd, en de overige deze uitkomst leverden, dat de betrekkelijke meerderheid terstond verkregen was door de navolgende Heeren:

***Binnenslands.***

G.A.N. ALLEBÉ, Med. Dr. te *Amsterdam*.

Dr. P.S. VAN LIMBURG BROUWER, Ambtenaar aan het Rijks Archief, te 's *Gravenhage*.

J.J. CREMER, te 's *Gravenhage*.

J.H. VAN DALE, Schoolonderwijzer en Archivaris te *Sluis in Vlaanderen*.

Dr. C.A. ENGELBREGT, Gymnasii Rector te *Doesburg*.

Mr. A.J. ENSCHEDÉ, Archivaris der stad *Haarlem*.

Dr. P. EPKEMA, te *Amsterdam*.

B. TE GEMPT, Predikant der Hervormden te *Batenburg*.

J.J.A. GOEVERNEUR, te *Groningen*.

S. HOEKSTRA BZ., Hoogleraar aan de Kweekschool der Doopsgezinden, te *Amsterdam*.

A.H. VAN DER HOEVE, Predikant der Hervormden te *Keppel*.

Dr. J.H. HOLWERDA, Ned. Herv. Predikant te *Gorinchem*.

C. BUSKEN HUET, Predikant der Walsche Gemeente, te *Haarlem*.

Jhr Mr. J.K.J. DE JONGE, Ambtenaar aan het Rijks Archief, te 's *Gravenhage*.



L. MULDER, 1e Luitenant der Infanterie, Leeraar in de Taal- en Letterkunde aan de Kon. Militaire Akademie, te *Breda*.

J.M. OBREEN, Directeur van het dépôt van kaarten en modellen bij het Depart. van Marine, te 's *Gravenhage*.

J. PYNAPPEL GZ., Leeraar aan de Akademie, te *Delft*.

Mr. A. DE PINTO, Advocaat, te 's *Gravenhage*.

Dr. E. VERWIJS, te *Deventer*.

T. VAN WESTHREENE WZ., te 's *Gravenhage*.

### ***Buitenslands.***

W.E. ALBRECHT, Hoogleeraar, te *Leipzig*.

U. CAPITAINE, Secretaris-Generaal van de *Société d'Emulation*, te *Luik*.

Dr. K.J. CLEMENT, te *Hamburg*.

E. DE COUSSEMAKER, te *Duinkerken*.

H.G. EHRENTAUT, te *Hanover*.

H.G. GENGLER, Hoogleeraar der Regten, te *Erlangen*.

Dr. ADELBERT KÜHN, te *Berlijn*.

G.V. LECHLER, Decan, te *Knittlingen*, in Wurtemberg.

A.L.J. MICHELSEN, Hoogleeraar der Regten, te *Jena*.

KAREL NIJS, te *Antwerpen*.

Dr. A. REIN, Rector der Höheren Stadtschule, te *Crefeld*.

K. STALLAERT, Professeur à l'Athenée, te *Brussel*.

Dr. H. STEINTHAL, te *Berlin*.

H. ZOEPFL, Hoogleeraar, te *Heidelberg*.

## **VI, VII.**

Na langdurige beraadslagingen over de zeven prijsvragen in den Beschrijvingsbrief vermeld, en voor-

gedragen volgens het bij besluit der Algemeene Vergadering van 21 Junij 1855 gewijzigd art. 91 der wet, is bij meerderheid van stemmen besloten alleen uit te schrijven, om beantwoord te worden vóór of op den laatsten December 1858, de navolgende prijsvragen:

*Uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:*

*I. Eene geschiedenis van den oorsprong, den voortgang en de ontwikkeling van kennis en wetenschap in Noord-Nederland, tot op het einde der 13e eeuw.*

Tot beoordeelaars der antwoorden op deze vraag in te zenden, zijn door den Voorzitter voorgedragen en door de vergadering goedgekeurd de HH. G.H.M. DELPRAT, W.J.A. JONCKBLOET, JACOB VAN LENNEP, H.W. TYDEMAN en M. DE VRIES.

*II. Eene beredeneerde bibliographie der Noord-Nederlandsche Kronijken, tot op het jaar 1555, vooral met betrekking tot hare bronnen en onderlinge verwantschap.*

Tot beoordeelaars zijn op dezelfde wijze benoemd: de HH. R.C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, L.P.C. VAN DEN BERGH, N.C. KIST, H.W. TYDEMAN en S. DE WIND.

*III. Eene levensschets en beoordeeling van DIEDERIK SONOY.*

Evenzoo, zijn voor de te wachten antwoorden op deze vraag benoemd: de HH. J.T. BODEL NIJENHUIS, G. GROEN VAN PRINSTERER, A.P. VAN GRONINGEN, I.A. NIJHOFF en P. SCHELTEMA.

Ook wordt bij deze herinnerd dat voor of op den laatsten December 1857 antwoorden worden ingewacht op de ten jare 1856 uitgeschrevene Prijsvragen:

*Uit de vakken van Taal- en Letterkunde.*

*Een praktisch handboek voor Onderwijzers ten gebuike bij de redeontleding.*

Door de Regering wordt, blijkens art. 37-40 van het ontwerp van wet op het Lager Onderwijs, veel gewigt gehecht aan de zins- of redeontleding. De Maatschappij zelve is overtuigd, niet alleen van het nut dezer oefeningen tot ontwikkeling van het verstand en tot opscherping van het oordeel, maar ook van den invloed, dien eene wel ingerigte logische analyse op taal en stijl hebben kan. Zij wenscht daarom te voorzien in de bestaande behoefte aan een handboek voor onderwijzers over de redeontleding, dat aan de eischen der wetenschap beantwoordt en beknoptheid met duidelijkheid en juistheid van uitdrukking vereenigt.

*Uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:*

Door den beroemden VOIGT (in VON RAUMER'S *Taschenbuch*), door LAPPENBERG en LAURENT (in de *Zeitschrift für Hamburgische Geschichte*) en door vele anderen zijn in de laatste jaren belangrijke mededeelingen gedaan aangaande de *Vitalienbrüder*, die van het midden der dertiende eeuw tot in den aanvang der vijftiende handel en scheepvaart op de Noord- en Oostzee onveilig maakten.

Dikwijls verwijzen zij op briefwisselingen met de Regering van Enkhuizen, Hoorn, Haarlem, Leiden en andere plaatsen gevoerd, maar de berigten onzer Geschiedschrijvers stellen ons niet in staat dit belangrijk onderwerp naauwkeurig te leeren kennen. Een opzettelijk onderzoek in onze archieven zou hier ongetwijfeld tot gewigtige uitkomsten leiden. De Maatschappij verlangt daarom eene

*Geschiedenis van de opkomst en uitroeijing der Victualiebroeders of Likedeelers, vooral met betrekking tot ons Vaderland.*

De prijs door de Maatschappij voor de bekroonde verhandelingen uitgeloofd, bestaat, in een' *gouden* penning, ter waarde van *één honderd en vijftig gulden*, of wel de waarde van dien. De in te zenden stukken moeten met eene andere hand dan die des auteurs geschreven en met eene zinspreuk geteekend zijn. In een verzegeld omslag, dezelfde spreuk ten opschrift hebbende, vermeldt de steller zijnen naam en zijne woonplaats. Een en ander moet, *vrachtvrij*, vóór of op den bepaalden dag, bezorgd worden ten huize van den Penningmeester Mr. J.G. LA LAU, of van den Secretaris der Maatschappij.

## VIII.

De keuze van een nieuw lid des Bestuurs voor den aftredenden Bestuurder Prof. A.H. VAN DER BOON MESCH, heeft plaats. De Commissie ter stemopneming brengt bij monde van den Heer D. VEEGENS rapport uit, dat

uit het aangeboden dubbeltal van de leden F.H.G. VAN ITERSON en B.W. WTTEWAALL, eerstgenoemde de meerderheid der stemmen op zich vereenigd heeft. Deze Heer, ter vergadering tegenwoordig, neemt deze betrekking op zich.

## IX.

De dienstjaren van den Secretaris en van den Penningmeester der Maatschappij (volgens art. 23 der wet) afgelopen zijnde, worden voor hen nieuwe dubbeltallen voorgedragen; tot Secretaris: de HH. J.T. BODEL NIJENHUIS en H.C. HUYSER; tot Penningmeester: de HH. J.G. LA LAU en J.G. DE WALDKIRCH ZIEPPRECHT. Zonder hoofdelijke stemming zijn de beide eerstgenoemden der dubbeltallen benoemd geworden en dus de aftredende Heeren in hunne betrekkingen bevestigd.

De gewone punten van beschrijving afgehandeld zijnde, stelt de Voorzitter, ingevolge art. 19 tweede alinea, voor, de vier, volgens hunne jaren van benoeming, oudste leden der Maatschappij, als zijnde allen, meer dan 50 jaren, hare medeleden en sieraden der letterkunde in Nederland, te benoemen tot *Eereleden* onzer Inrigting<sup>1</sup>. Nadat, volgens 't slot van art. 64 der wet, algemeen besloten was dit voorstel als van dringende noodzakelijkheid terstond ten uitvoer te leggen, is zulks bij openlijke toejuiching goedgekeurd. De Heer TYDEMAN,

1 De daarna bij ons benoemden van den jare 1806-1812 toe, waren ons allen door den dood ontrukd.

de eenige der benoemden, die ter vergadering tegenwoordig was, beantwoordde aan het verlangen zijner medeleden, door zich zulks dankbaar te laten welgefallen; waarop hij, op aandrang des voorzitters, zitting neemt op de plaats, den Eereleden volgens de wet ('t slot van art. 19) toegekend. De Heer Mr. G. DE VRIES, oudste zoon van een' ander der benoemde Eereleden, brengt met warmte namens zijnen vader eenige woorden van dankbetuiging uit. Nieuwe Eer-diplomen zullen hun toegezonden worden.

Eindelijk interpelleert de Heer Dr. D.T. VEEGENS van Amsterdam, het Bestuur met de vraag, waarom de overoude, jaarlijks vernieuwde, aanvraag tot het kiezen, gedurende één jaar, van stedelijke leden, (art. 6 tweede periode) dit jaar in den Beschrijvingsbrief gemist wordt. De Voorzitter antwoordt, (met de woorden van ULPIANUS, quaedam tametsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur (l. 1. § 5. D. de extr. cognit.), dat zulks dit maal uit kieschheid niet weder was aangevraagd. De zaak wordt nu echter daarop in stemming gebragt; en wel 1<sup>o</sup>. of er (volgens 't slot van art. 64) voor dit jaar urgentie in deze zaak bestond. Nadat zulks met 52 tegen 2 stemmen beslist was, wordt 2<sup>o</sup>. over de zaak ten principale gestemd. De meerderheid is ook van een toestemmend gevoelen. Het wordt dan weder voor een jaar verleend.

Waarna niemand verder iets meer voorstellende, de Vergadering gesloten is.

(was geteekend)

J. DE WAL, *Voorzitter*.

Aan het slot van den Beschrijvingsbrief werden de leden wederom opgewekt om de vruchten hunner letteroefeningen in de vakken, tot deze Maatschappij behorende, aan haar te willen mededeelen, om voor de Werken der Maatschappij, of bij de vergaderingen, 't zij openbare of bijzondere, te kunnen strekken.

**Bijlagen.****Bijlage A. (Zie Handd. blz. 39.)**

Hoe spreekt het volk ten uwent de volgende woorden uit?

vader, dragen, geschapen	Zweemt de <i>a</i> hier naar <i>ao</i> ? of naar de fransche <i>è</i> ? zegt men ook <i>vajer</i> ?
jaar, slapen, maan	Zweemt de <i>a</i> hier naar <i>ao</i> ? of naar de fransche <i>è</i> ? zegt men ook <i>vajer</i> ?
nemen, hemel, spreken	Hoort men in deze <i>e</i> soms <i>i</i> ? als <i>sprik</i> b.v.
vegen	Wordt hier de <i>e</i> soms als <i>a</i> uitgesproken?
tegen	Wordt hier de <i>e</i> soms als <i>a</i> of als <i>eu</i> uitgesproken?
vleesch, teekenen, gemeente	Wordt hier de <i>ee</i> soms als <i>ei</i> uitg.?
boven, kool (vuur), open	Wordt hier de <i>o</i> soms als <i>a</i> uitg.?
boom, stooten, koopen	Wordt hier de <i>oo</i> soms als <i>oa</i> uitg.?
huis, uit, kruis, luiden	Wordt hier de <i>ui</i> soms als <i>uu</i> uitg.?
zien, liegen, ziek	Wordt hier de <i>ie</i> als <i>y</i> of als de tweeklank <i>ië</i> uitg.?
moeder, voeten, bloed	Wordt hier de <i>oe</i> als <i>o</i> of als <i>au</i> uitg.? Zegt men ook <i>moejer</i> ?
lijden, krijgen, vlijt	Wordt hier de <i>ij</i> als <i>ie</i> uitgespr.?
ei, weide, Mei	Wordt hier de <i>ei</i> als <i>ai</i> uitgespr.?
handje, hondje, voetje	Wordt hier de <i>dje</i> als <i>tsje</i> uitgespr.?
kopje, tafeltje, bloempje	Luidt dit ook als <i>koppjen</i> , <i>teufeltien</i> , <i>blommechi</i> ?
uw, nieuw, ruw	Luidt dit ook als <i>nuf</i> , <i>nij</i> of <i>nuuf</i> , <i>ruuf</i> ?
zoo, zoon, zingen	Luidt dit ook als <i>soo</i> , <i>soon</i> , <i>singen</i> ?



vee, vol, vragen	Klinkt hier de <i>v</i> als <i>f</i> ?
gij, groot, gunst	Klinkt hier de <i>g</i> als de fransche <i>g</i> in <i>grand</i> ?
mensch, visch, wasschen, wenschen	Klinkt hier de <i>sch</i> als <i>sk</i> ?
verder, harder, staart, dorst, borst	Spreekt men ook uit <i>fedder</i> , <i>hadder</i> enz.?
feller, voller, fijner, dunner	Spreekt men ook uit <i>felder</i> , <i>volder</i> enz.?
vos, zes, dissel, vlas	Spreekt men ook uit <i>vox</i> , <i>sex</i> , <i>dixel</i> , <i>flax</i> ?

Hoe verbuigt het volk bij u de lidwoorden?

Is het meervoud van hond, ding, stoel met of zonder *n*?

Is het meervoud van kerk, heer, mensch met of zonder *n*?

Hoe luidt het meervoud van arm, raam, boterham, rekening?

Wordt in de onbepaalde wijs der werkwoorden de *n* al of niet gehoord?

Eindigen de verkleinwoorden op *n* of op *e*?

Hoe verbuigt het volk de pers. voornaamwoorden?

Hoe luidt de tegenw. tijd van *zijn*?

Hoe vervoegt men den tegenw. en onv. verl. tijd van *geven*, *loopen*, *hooren*, en *zien*?

Hoe vervoegt men den tegenw. en onv. verl. tijd van *breken* en *spreken*?

Zegt men *Dingsdag* of *Dinsdag*, *Woensdag* of *Goensdag*?

Spreekt men van *brein*, *hersens* of *hersenen*?

Zegt men *hemel* of *heven*, *morgen* of *ochtend*, *avond* of *njoen*, *ketting* of *ket*?

Hoe benoemt men *koeijen*, *paarden*, *veulens*, *hoenders* en *kuikens*?

Hoe noemt men de *bijen* en *mieren*? Spreekt men ook van *immen* of *imten*?

Zegt het volk *grijnen*, *schrouwen*, *balken*, *huilen* of *weenen*?

### **Bijlage B. (Zie Handd. blz. 46.)**

.... Het gedrukte gedeelte van het Charterboek is hoogst onvolledig. VAN MIERIS zelf erkende, dat hij eerst later toegang tot registers en stukken had bekomen, die in de vroegere afdeelingen van zijn werk hadden gepast. Bovendien werden van tijd tot tijd elders, ook buiten 's lands; Charter-verzamelingen uitgegeven, waarin stukken voorkwamen Holland betreffende, die hij niet had opgenomen. Uit later gedrukte en ongedrukte bronnen stelde hij alzoo in vier deelen een supplement te zamen tot op het jaar 1436, doch ook dit is verre van volledig. Nog onderscheidene registers op het Rijks-archief aanwezig bleven aan VAN MIERIS onbekend. Later werden nieuwe oorkonden in het licht gegeven; men denke aan de werken van KLUIT, VAN DE WALL, BONDAM en zoo vele anderen, om slechts van Nederlandsche, niet van buitenlandsche oorkondenboeken te gewagen.

Even onvolledig als het Charterboek met zijn supplement, even onvolledig is het vervolg daarop. Wat de regering van het Oostenrijksche huis betreft, is de verzameling van oorkonden naauwelijks begonnen: voor de Boergoensche regering zijn zij met meer zorg bijeengebracht, doch de belangrijke Charters, dier voor latere jaren zoo belangrijke regering, zijn op verre na niet uitgeput.

Completeren van den geheelen VAN MIERIS is dus mijns inziens hetgeen allereerst gevorderd wordt.

Ten tweede: en juist dit maakt het opstellen zelfs van een naam- en personen-register hoogst bedenkelijk: de uitgegeven vier deelen van het Charterboek wemelen van fouten. Die fouten hebben tot de ergerlijkste, historische, geographische, taalkundige vergissingen aanleiding gegeven. Dik-

wijls is het mij een raadsel geweest, hoe VAN MIERIS de blijkbare goede lezingen in zijne varians lectio, de slechte daarentegen in den tekst gebragt heeft. Wat omtrent het uitgegevene geldt, is nog van ruimere toepassing op het onuitgegevene. Zal het Charterboek van VAN MIERIS een degelijke grondslag worden voor onze geschiedenis, dan moet er aan eene doorgaande tekstzuivering worden gearbeid, waarvoor de hulpmiddelen voorzeker in de ruimte aanwezig zijn.

Aan beide eischen is naauw verwant eene derde: schifting en monsterring van de stof door VAN MIERIS verzameld. Er zijn blijkbaar valsche Charters opgenomen: nu en dan worden van Latijnsche stukken vertalingen medegedeeld, die geen officieel karakter hebben: andere malen worden transsumpten in extenso medegedeeld: het ontbreekt niet aan gelijkkluidende charters voor verschillende personen of plaatsen, welke het genoeg ware met een *mutatis mutandis* aan te wijzen. Het grootste gedeelte der varians lectio kan, is eenmaal de tekst verbeterd, gerust ter zijde geworpen worden.

Als ik alle die eischen overweeg welke de tegenwoordige stand der wetenschap het regt heeft aan een Nederlandsch, zij het slechts een Hollandsch Charterboek te doen, dan ontstaat bij mij de vraag: of het niet beter ware de betrekkingen met VAN MIERIS op te zeggen, zoo als hij dat zelf deed met de Handvesten-Kronijk van VAN DER HOUVE, en de handen aan het werk te slaan voor een nieuw groot Charterboek.

Dat vordert tijd, werklieden en kosten, meer dan van eenig afzonderlijk genootschap kan worden gevorderd. Eene werkzaamheid van velen, waarbij aan elk zijne taak is voorgeschreven is, onmisbaar: de tusschenkomst en de ondersteuning der Regering kan alleen eene gelukkige uitkomst doen voorzien.

Willen Akademie van Wetenschappen, Maatschappij van Letterkunde, Provinciaal Utrechtsch en Zeeuwsch genootschap daartoe de handen in een te slaan, en eene werkzaam-

heid voorbereiden, waaraan de regering als het ware zedelijk verplicht is hare ondersteuning te geven, dan zal men mij bereid vinden tot alle medewerkingen die van de mate mijner krachten kan worden gevorderd. Partieel bijwerken van VAN MIERIS ook naar de voorhanden en door hem zelve bijeengebrachte hulpmiddelen, schijnt mij noch aan de eischen van den tijd, noch aan die der wetenschap te beantwoorden.’

(w.g.) R.C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

**Levensberigten der in dit jaar afgestorvene medeleden.**

## Levensbericht van Adrianus Cornelis Schenk.

ADRIANUS CORNELIS SCHENK werd den 11<sup>den</sup> Maart 1775 te *Delft* geboren, waar zijne ouders JOHANNES SCHENK en HESTER SPRAGGE tot den burgerstand behoorden. Op eene gewone school besteld, ontving hij daar slechts onderwijs in lezen, schrijven en rekenen, in al hetwelk hij evenwel groote vorderingen maakte. Zijn schoon schrift met eene vaste hand, dat hem tot het einde zijns levens bij bleef, bewoog zijne ouders hem, nadat hij de school verlaten had, als klerk op een kantoor te plaatsen; terwijl SCHENK, door zijne leergierigheid aangespoord, zijne tusschenuren besteedde tot het aanleeren van vreemde talen, namelijk Fransch, Engelsch en Hoogduitsch, waarin hij dan ook later bijzonder ervaren was, zoo als, onder anderen, uit zijne meesterlijke vertaling van YOUNG'S *Nightthoughts*, in Nederduitsche verzen, blijkt.

In 1795 te 's *Gravenhage* als klerk op het bureau van Oorlog geplaatst, was hij vervolgens op onderscheidene administrative bureaux aldaar werkzaam, tot dat hij in het jaar 1812 tot Ontvanger te *Charlois* werd aangesteld, van welken post hij in 1835 gepensioneerd werd. Inmiddels in 1799 gehuwd met MARIA VRIJDAG, leefde hij aldaar tot haren dood, die den 6<sup>den</sup> Junij 1849 voorviel, in stil huisselijk geluk, den tijd, die hem van het getrouw waarnemen zijns ambts overschoot, aan letteroefeningen of de teekenkunst, waarin hij,

mede door eigen oefening, eene zekere hoogte bereikt had, toewijdende. Zwaar trof hem het verlies van zijne waardige vrouw, die gedurende vijftig jaren lief en leed met hem gedeeld had, doch de stille, godvreezende man onderwierp zich met kalme gelatenheid aan den wijzen wil der Voorzienigheid.

Weinige der vruchten zijner letteroefeningen zijn door SCHENK aan het publiek medegedeeld, maar die, welke wij van hem bezitten, doen hem ons als een man met uitmuntende dichtgaven voorzien kennen. Zijn voornaamste werk was de reeds door ons genoemde voortreffelijke vertaling van YOUNG'S *Nightthoughts*, waarvan de drie eerste zangen in 1805 verschenen, de vierde en vijfde in 1807, de zesde, zevende en achtste in 1819 en de negende of laatste niet voor in 1823 het licht zag<sup>1</sup>; SCHENK toch trachtte zijn werk alle mogelijke volmaaktheid te geven.

Wij noemden zijne vertaling voortreffelijk; maar wie, die haar kent zal niet met den geleerden VAN KAMPEN instemmen, 'dat wij weinig zoo getrouwe, en tevens zoo keurige en ongedwongene vertalingen bezitten<sup>2</sup>.' - Of is het niet of men oorspronkelijke verzen leest? als hij in den zesden zang, op de vraag: 'Maar wat is rijkdom?' antwoordt:

Wat anders dan een goed dat eeuwig prijs behoudt?  
 Vraag nu het eêl gesteent, het duurzaam schitterend goud,  
 Vraag wat u dierbaarst is naar onverliesbre schatten;  
 't Almagtig goud is arm; geen Indiën omvatten  
 In haar' onpeilbren schoot uw' waren rijkdom; neen,  
 De rijkdom van den mensch schuilt in den mensch alleen.  
 Doorzoek uw wezen dan, 't voortrefflijkste op deze aarde;  
 't Voortrefflijkste in gestalte, in afkomst, rang en waarde;

<sup>1</sup> Een tweeden druk in kl. 8<sup>o</sup> leverde de pers van J. IMMERZEEL JR., 's Hage 1829.

<sup>2</sup> *Beknopte Geschied. der Letteren en Wetensch, in de Nederlanden*, D. III. bl. 212.

Ten hemel afgedaald; ten hemel voorbereid;  
 En weêr door 's hemels hand ten hemel ingeleid;  
 Een godlijk wonderbeeld, tot englen rang verheven,  
 Om naast den troon van God zoo lang als God te leven<sup>1</sup>.

Of heeft men hier niet eene keurigheid en kieschheid van taal, eene rollende versmaat, eene ongedwongenheid van dichtelijke uitdrukking, die geenszins eene vertaling verraadt?

Reeds vroeger, in 1798 namelijk, had hij, met zijnen vriend BAREND NIEUWENHUIZEN<sup>2</sup>, te *Amsterdam* bij UYLENBROEK eenen dichtbundel uitgegeven, onder den titel van *Keur van Dichtbloemen*, bestaande uit vertalingen van Hoogduitsche dichtstukjes, welke allen van de uitstekende bekwaamheid der vertalers getuigen. Ook bestaan er nog van zijne hand: een Lierzang, getiteld: *Bij het opsteken der Hollandsche vlag in November 1813* en een *Lofdicht op Mr. J. MEERMAN*, 1819.

Behalve deze is, zoo ver ons bekend is, niets afzonderlijk van SCHENKS hand gedrukt; maar, toen in 1820 de *Lektuur voor vrouwen in den beschaafden stand* verscheen, stond de bekwame man daarvoor een twaalfstal dichtstukjes af, welke bladz. 99-132 van dit boekje innemen en ontegenzeggelijk niet tot de minste behooren, die daarin voorkomen<sup>3</sup>. Wel verre van daarmede echter eenigen roem te bejagen, gaf hij die, onder uitdrukkelijk beding, dat zijn naam daarbij niet zou vermeld worden; en slechts door de mededeeling van eene zijner dochters mogt steller dezès vernemen,

1 *Nachtgedachten*, zesde zang, bl. 43.

2 Zie over dezen *Biographisch Woordenb. van Nederl. Dichters, ten vervolge op WITSEN GEYSBEEK*, D. II. bl. 456 en 457.

3 Zij zijn getiteld: *Dichtkunst, Morgenstond, Na een onweder, Echtgeluk, Rust, Opwekking tot vreugde, de schoonste Bloem, de Elementen, Adelyne, Willem en Alwine, Vaderlijke verrukking en Uitnoodiging aan Frozine*.



dat die stukjes van haren waardigen vaders hand zijn. Wij kunnen ons niet wederhouden er hier een ter proeve mede te deelen, te minder daar het boekje, waarin zij voorkomen, thans slechts in weinige handen is. Wij kiezen daartoe dat getiteld:

### **Opwekking tot vreugde.**

Loopt ons pad langs rotsen heen,  
 Lieve reisgenooten!  
 Waarom dan aan elken steen  
 Nog den voet gestoten?  
 Dreigt van verre een donkre nacht  
 Zwart van bange zorgen;  
 Waarom, als den hemel lacht,  
 Smaakt gij niet den morgen?

Neen, bedrukte, al ziet ge in 't rond  
 Schier geen roosje bloeijen,  
 Of, op 't eigen plekje grond,  
 Ook de distel groeijen:  
 Weiger niet, met blijde hand  
 De enkle roos te plukken,  
 Zonder u den disteltand  
 In den voet te drukken.

Ziet ge, een' vluggen droom gelijk,  
 U de jeugd ontschieten;  
 't Is een schat, dien arm en rijk  
 Even mild genieten;  
 Kwijnt, zoo ras men 't roosje kust,  
 Reeds de blos der wangen;  
 Des te grager blijft de lust  
 Aan het bloempje hangen.

Weigert de onspoed ziel of zin  
 Voor de vreugd te ontsluiten;  
 Welvaart laat de blijdschap in  
 En de droefheid buiten.  
 Denk, - schoon niets uw hunkrend hart  
 Hier volmaakt bevredig', -  
 Stijgt de schaal van lust of smart,  
 Geen van beide is ledig.

Weet ge wie zijn krachten spilt  
 Zonder hoop op zegen?  
 Die de rampen zwaarder tilt  
 Dan de rampen wegen.  
 Torscht gij bergen zielsverdriet,  
 Schat ze een ligte veder;  
 Is uw vreugde een wanklend riet,  
 Noem ze een' vasten ceder.

Vlugt, als eens de grijsheid daagt,  
 Ook ons laatst genoeg; -  
 Wat de blijdschap nog vertraagt  
 Zal de zorg vervroegen.  
 Zoudt ge, al grimt de dood ons aan,  
 Voor dien dwingland beven?  
 Vrolijk naar ons graf te gaan  
 Staaft een deugdzaam leven.

Behalve de opgenoemde vindt men nog in de twaalf eerste jaargangen van den *Muzen-Almanak* stukjes van zijne hand<sup>1</sup>.

1 Hij gaf in den *Muzen-Almanak* van 1819 *Neêrlands Koning, en de drie Rijken der Natuur*; in dien van 1820 *Aan Rozette bij het teruggeven van haar waaijer*; in dien van 1821 *Bij den uitgang des jaars*; in dien van 1822 *Natuurbeschouwing*, tien versbundels ieder van tien regels; in dien van 1823 *het Beeld des levens*; in dien van 1824 *bij het naderen van den Winter*; in dien van 1825 *Herinnering bij het Kasteel Doornenwaard*; in dien van 1826 *Aan eenen Vriend op zijnen Trouwdag*; in dien van 1827 *de Morgenstond*; in dien van 1828 *het Welzijn van ons Vaderland*; in dien van 1829 *Feestlied*, en in dien van 1830 *Verjaargroet aan eene Vriendin*.

Ofschoon nog altijd in stilte voortwerkende, was hij sedert niet meer te bewegen, om de vruchten van zijnen geest aan het publiek af te staan. Het was misschien eene te ver gedreven nederigheid, die er hem van terug hield.

SCHENK, die tot de weinigen behoorde, welke de gave van *solliciteren* niet bezitten, had, naar zijne uiterlijke omstandigheden te oordeelen, geen benijdenswaardig lot. Lang leefde hij met een talrijk gezin<sup>1</sup> van het bekrompen inkomen van zijnen post; desniettemin was hij altijd met zijne omstandigheden te vreden, en zijn geheele ziel spiegelt zich in het hier boven door ons medegedeelde dichtstukje af. Nergens was hij liever dan t'huis, en hoe geduldig en inschikkelijk anders, was hij soms wrevelig als men hem van zijne kamer riep, omdat er bezoek was gekomen; doch nauwelijks was hij den gezelligen kring van de huiskamer ingetreden, of hij was opgeruimd, gul, geestig, beminnelijk, steeds de raadsman van alle, die zijnen raad of hulp inriepen. Onder anderen nam hij onderscheidene jaren het ambt van Burgemeester eener naburige gemeente voor den titularis, een eenvoudigen landman, waar.

Zoo was de brave, nederige en bescheidene man altijd nuttig werkzaam, tot hij den 17 Julij 1855, in de armen zijner tweede dochter, die hem, na haar moeders dood, was bijgebleven, zacht en kalm ontsliep.

Zijn, naar het oordeel van hen, die hem persoonlijk gekend hebben, uitmuntend gelijkend portret, gegraveerd door PHILIPPUS VELYN, komt voor in den *Muzen-Almanak* van 1824. Sedert 1830 mogt onze Maatschappij hem onder hare leden tellen.

*Gorinchem, December 1856.*

A.J. VAN DER AA.

1 Zijne vrouw had hem twee zoons en vier dochters geschonken, van welke een zoon en de vier dochters hem overleefden.

## **Levensbericht. Van Dr. Philippus Pieter Roorda van Eysinga.**

PHILIPPUS PIETER ROORDA VAN EYSINGA mogt den ouderdom van zestig jaren niet bereiken: hij werd den 1 December 1796, te *Kuinre*, in *Overijssel*<sup>1</sup> geboren, overleed den 14 October 1856 te *Utrecht*, en werd daar den 17 daaraanvolgende plegtig ter aarde besteld.

Ik zal trachten, 's mans zeer bedrijvig leven, zijne verdiensten en edele hoedanigheden in een kort bestek zamen te vatten, en door dit herinneringsoffer voor de nakomelingschap een waardigen landgenoot schetsen, maar voor zijne geliefde betrekkingen, voor mij-zelf en voor het tegenwoordig geslacht in eere gedenken een teederminnenden Echtgenoot en Vader, een regtschape Vriend, een man, die zijn Land en Koning opregt beminde, en, om dit alles te zamen, ook in hooge achting stond bij hen, die deugd en kennis weten te schatten op den waren prijs.

Het aloud geslacht der ROORDA'S splitst zich in drie takken: ROORDA met de halve maan, ROORDA met de lambel, en ROORDA van *Genum*, met den Moorekop. Uit laatstgenoemden tak is PHILIPPUS PIETER ontsproten, die de zoon was van SYTZE ROORDA VAN EYSINGA en YDA CATHARINA PIERS.

1 In de vorige eeuw behoorde *Kuinre* tot Friesland.

Zijn vader, een Fries, te Sneek geboren, en, vier-en-twintig jaren lang Predikant, eerst te *Kuinre*, laatstelijk te *West-Zaan*, begaf zich, op 45 jarigen leeftijd, vandaar, met gade en drie kinderen, op den 23 December 1818, onder zeil naar *Batavia*, waar hij, in verschillende betrekkingen nuttig werkzaam bleef tot 1830, als wanneer hij, op de terugreis, nabij St. Helena overleden zijnde, op dat eiland begraven werd. Zijn zoon heeft ons 's *Vaders verschillende reizen en lotgevallen* in druk meêgedeeld, en daarachter laten volgen die van hem-zelfen, sedert zijn veertiende jaar tot op zijn eerste terugkomst in het vaderland, den 19 Junij 1830.

Uit die bron nu ontleende ik, voor een groot deel, de navolgende bijzonderheden, die ons ROORDA, onder anderen, doen kennen van zijn achttiende af, tot en met zijn vierentwintigste jaar in militaire dienst.

NAPOLEON was Elba ontkomen, te Cannes geland en in een oogwenk tot Parijs doorgedrongen. Geheel Europa snelde te wapen; ook het Nederlandsche leger trok tegen den exkeizer te velde en naar Frankrijks grenzen heen, vanwaar LODEWIJK XVIII reeds was vertrokken, om eene wijkplaats te vinden in het gastvrije Gent. Het 18 Bataljon Infanterie, Nationale Militie, waarbij ROORDA, eerst als Fourier en later als Tweede Luitenant diende, kwam onder de bevelen van den Luitenant-Generaal CHASSÉ, die de derde leger-divisie kommandeerde, en, onder zeer veranderde omstandigheden, zich achttien jaren later, den voormaligen krijgsbroeder niet slechts herinnerde, maar hem toen nog bewijzen van ware hoogachting schonk.

Op het bivouac buiten Nivelles ontving ROORDA, even vóór den beslissenden veldslag, een brief van zijne ouders. De inhoud was den schrijver, een echten Fries, volkomen waardig: 'De strijd, dien gij strijdt, is een heilige strijd: ik ben overtuigd, dat God ons leger helpen en de overwinning aan

onze zijde zijn zal. Keer eenmaal, maar niet zonder lauweren tot ons weder.’ - De jeugdige krijgsman beantwoordde die, hem dierbare letteren nog even, in allerijl, onder het bulderen van het geschut.

ROORDA wijdt acht bladzijden druks aan de beschrijving van wat hem, met zijne krijgsmakkers, op den onvergetelijken 18 Junij van het jaar 1815 wedervaren is; en, ware ik niet in mijne ruimte eenigermate beperkt, zeker, dat levendig geschreven tafereel eener groote wereldgebeurtenis zou hier eene plaats allezins waardig zijn. - De wakkere Officier had de verwachting zijns vaders niet beschaamd: hij streed met roem, keerde met lauweren weder, en weldra vielen hem de epauletten van Eersten Luitenant bij het 20 Bataljon Infanterie, Nationale Militie, ten deel. Hij telde destijds slechts een-en-twintig jaren, en de sombere vesting Grave werd nu zijn garnizoen<sup>1</sup>.

Hij vertaalde te Grave, om zich afleiding te verschaffen, *le Temple de Gnide*, in hollandsche verzen; ‘doch ook’ zegt hij, ‘begon ik te begrijpen, niet geboren te zijn, om hier mijn leven te slijten: ik besloot derhalve naar Oost-Indië te gaan, om aldaar mijne loopbaan voort te zetten, of in andere betrekkingen mijn fortuin te beproeven.’ Toevallig (zou men zeggen) werden den volgenden dag door het Ministerie van Oorlog Officieren voor onze Koloniën aangevraagd: ROORDA meldde terstond zich daartoe aan, en gaf tevens aan zijne ouders van dat voornemen berigt. Doch, hoe was hij verwonderd, van zijnen vader wederkeerig te vernemen, dat ook hij besloten had, zich als Predikant naar Java te begeven. - Reeds in December 1818, trok deze van uit West-Zaan, met zijne gade en drie dochtertjes, derwaarts heen, waar zijn zoon,

1 Acht jaren na den onvergetelijken 18 Junij, werd aan ROORDA, te *Batavia*, het Diploma uitgereikt als Lid van het onder de bescherming van Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden ingestelde ‘*Genootschap van Waterloo*.’

na eerst nog, te Harderwijk, den gedenkdag van Waterloo's overwinning godsdienstig gevierd te hebben, hen den 18 Junij van het jaar 1819, met Zijner Majesteits Corvet 'Galathea' volgde, die den 8 November van datzelfde jaar op de reede van Batavia aankwam. - Nog dienzelfden dag drukte ROORDA vader, moeder en zusters, onder dankbare vreugdetranen, aan het diep-geroerde hart.

Op den tweeden dag na zijne aankomst schafte hij, (die, in zijne jongelingsjaren, bij zijnen vader het Latijn en Grieksch, in de beginselen, en, op eene goede school, grondig het Fransch, Duitsch en Engelsch geleerd had) zich WERNDDLEY'S *Maleische Spraakkunst* aan, en een Bijbel in het Maleisch. Tot onderwijzer in die taal nam hij een inlander, met name ABDOEL HAKÎM, en in Maart van het volgende jaar kon hij zich er reeds behoorlijk in uitdrukken. Intusschen drongen zijne ouders en ambtenaren van rang er ten sterkste op aan, dat hij de militaire met de civiele dienst zou verwisselen. Na lang aarzelen, gaf hij toe, vroeg en bekwam in April 1820 zijn eervol ontslag als Officier, en tevens eene benoeming tot Kweekeling voor de inlandsche talen, te Batavia. Als proeve zijner destijds reeds gemaakte vorderingen, had hij aan den Gouverneur-Generaal overgelegd het fragment eener vertaling uit MILTON'S *Verloren Paradijs*, namelijk, Adams ontwaking uit den slaap, geschreven met Arabische karakters, in welke soort van schrift hij steeds op uitstekende wijze de pen heeft gevoerd.

Bij het verwisselen van den degen voor de veder, kreeg ROORDA allereerst op het bureau van den Heer G. KOOL, den plaatselijken Translateur, een werkring, en van den mede daar arbeidenden priester RASICHOEN een meer gezet en grondig onderwijs, dat spoedig goede vruchten opleverde. Toen deze bekwame man overleden was, genoot ROORDA onderrigt in het Maleisch van BÂPA MOSTHÂTHÎR, en leerde van den beroemden Arabier Sjeich ABDO'R RAHMAN veel Perzisch, Arabisch en Hindostansch. Ook nog van andere onderwij-

zers gewaagt ROORDA in zijne *Reizen en Lotgevallen*<sup>1</sup>, alsmede in zijn laatst-uitgegeven *Nederduitsch-Maleisch Woordenboek*<sup>2</sup>.

In 1820 deed hij met Dr. BLUME, die de koepok-inenting overal ging invoeren, eene reis over Java, deels om dezen, waar noodig, met zijne taalkennis bij te staan, deels om zich-zelf in de taal, zeden en gewoonten van den inlander te oefenen.

In de Soenda-landen van Bantam, op Buitenzorg en in de Preanger-Regentschappen vervaardigde hij een Woordregister van de Soenda-taal, en in de verschillende residentiën, aan de stranden, zoowel als in de binnenlanden van Java, legde hij de grondslagen zijner Javaansche taalstudien, 'niet (zegt hij) op eene éézijdige wijs, om alleen Hofjavaansch, of het Javaansch, dat in de Vorstenlanden gesproken wordt, te leeren en later mede te deelen, maar om het Javaansch in zijn geheelen omvang, zooveel mogelijk, te bevatten;' iets, dat laatstelijk zelfs nog een gedeelte zijner dagelijksche werkzaamheden heeft uitgemaakt<sup>3</sup>.

Te Batavia weêrgekeerd, vond hij er zijne innig-geliefde moeder stervende, en zij ontviel haar dierbaar gezin, weldra, door den dood. Zijn vader trok in Julij 1821, als *Visitor der kerken en scholen* van Makassar en der Moluksche Eilanden, op reis; eene zijner zusters trad in het huwelijk; twee anderen gingen naar Europa terug; het geheele huisgezin was dus ontbonden, en ROORDA betrok nu een zeer lief huis, in een aangenaam oord, langs den 'weg van Goenong Saharie.'

Inmiddels was ook de straks genoemde plaatselijke Translateur, de Heer KOOL, overleden, en werd ROORDA, ten gevolge eener voordragt van den Heere Algemeenen Secretaris (thans Minister van Staat) J.C. BAUD, 3 April 1822, als eerste Commies bij het Departement van inlandsche zaken geplaatst,

1 Dl. II, blz. 318.

2 *Inleiding*, blz. XIX en XX.

3 Handschrift eener *Autobiographie*, onvoltooid achtergelaten.



en tevens de pas opgerigte inlandsche drukkerij aan zijne zorgen toevertrouwd; terwijl hij al verder, op last van den Heer ELOUT, Chef van het Departement van inlandsche zaken, zich, maanden lang, met 's Rijks Archieven moest bezig houden, teneinde daarvan uittreksels te maken ter dienste van het Indisch Gouvernement, een arbeid, dien hij, als voor hem hoogst-nuttig, aanduidde.

In het begin van datzelfde jaar gaf ROORDA de vertaling in het licht eener levensschets van SULTHAN IBRAHIM. Hij leverde daar nevens ook den tekst in Arabische, en het Maleisch in Italiaansche karakters, alsmede eene zuivere uitspraakleer er bij. Spoedig was dit werk, het eerste in zijne soort, uitverkocht. Vervolgens werd door hem de Maleische Geschiedenis van ISMA JATIM, met MOHAMMED DJADOE, herzien, van vele feilen gezuiverd, uitgegeven en door inlanders en Europeanen, met dezelfde gretigheid als het zoo even genoemde werk van SULTHAN IBRAHIM, ontvangen. Voor al dezen arbeid viel den werkzamen man de volle goedkeuring en hoogachting zoo van den kundigen Raad van Indië, Mr. J.H. MUNTINGHE, als van den Gouverneur-Generaal, Baron VAN DER CAPELLEN, ten deel.

Middelerwijl (12 Mei 1822) was ROORDA in den echt getreden met eene Nederlandsche vrouw, ANDRISA WILHELMINA AMALIA, te 's Gravenhage geboren, en de dochter van een zeer geacht Hoofd-Officier, den Luit.-Kolonel THILO, een huwelijk, waaruit hem acht kinderen, zes dochters en twee zonen geboren werden, en dat, tot aan zijnen dood, hem eene milde bron van rijken zegen is geweest.

Den 19 Julij 1822, werd hij tot Ambtenaar voor Palembang, ter beschikking van den aldaar met het bestuur belasten Commissaris, benoemd, en de zoo straks gemelde Raad van Indië, MUNTINGHE, de man, die door het Engelsch tusschenbestuur om zijne wijsheid, kunde en ervaring hoog werd geroemd, en die zelf te Palembang was geweest, gaf hem inzage van al, wat hij daarover geschreven had, waardoor ROORDA

met de hoofdaangelegenheden van dat Rijk reeds vooraf grondig bekend werd. De Commissaris VAN SEVENHOVEN belastte hem, bij zijne aankomst te Palembang, met de politie, eene betrekking, die voor de uitbreiding zijner taalkennis van het hoogste nut was, aangezien hij daardoor met alle standen der bevolking in aanraking kwam. Met den Sultan speelde hij meermalen schaak.

Gedurende eene reis van den Gouverneur-Generaal naar Makassar en de Moluksche Eilanden, wenschte deze, tijdens de afwezigheid van den hem verzellenden Translateur, het bestuur van het Departement van inlandsche zaken aan ROORDA op te dragen, die daartoe verlof vroeg en verkreeg van den Commissaris van Palembang, zoodat hij weldra naar Batavia scheep ging, waar hem, behalve den bedoelden werkkring, ook nog het oppertoezicht over de inlandsche drukkerij toefde. Acht dagen na zijne aankomst op Weltevreden, werd hem zijn eerste kind, eene dochter, geboren.

ROORDA hervatte te Batavia tevens zijne vroegere wetenschappelijke werkzaamheden en de Hooge Regering droeg hem de vervaardiging van een Nederduitsch-Maleisch en Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, met Arabisch karakter, op. Aan dien vereerenden, maar zeer moeilijken last, werd door hem met veel ijver voldaan, en in 1825 kwam zijn Maleisch-Nederduitsch Woordenboek van de pers. Twaalf-honderd exemplaren waren in weinige dagen uitverkocht: de Regering bragt hare hulde den noesten schrijver toe, en moedigde hem tevens, door eene geldelijke belooning, voor zooverre noodig, nog aan. In eene Resolutie van 28 Junij 1825, lees ik, onder anderen: ‘Dat hij door dit Werk, gevoegd bij het vroeger door hem vervaardigd Woordenboek, de Maleische letterkunde in eene ruime mate heeft verrijkt, en hierdoor aan de bedoelingen van de Hooge Regering, tot het meer algemeen maken der Maleische taal, van zijnen kant op eene waardige wijs heeft beantwoord, en gevolgelijk op nieuw hare goedkeuring zich ten volle heeft waardig gemaakt.’

Toen, in datzelfde jaar, de Bataviasche Schutterij was opgerigt, werd ROORDA daarbij als Kapitein-Adjutant benoemd (20 Augustus 1825), eene betrekking, die hem zooveel werk verschafte, dat hem zelfs geene nachtrust bijna meer over-bleef; tevens voerde hij in de inlandsche talen voor het gouvernement briefwissling met dertig Vorsten, waardoor hij met de verschillende schrijfwijzen der Hoven bekend werd, iets, dat voor hem, als taalbeoefenaar, van het hoogste gewigt was.

Toen de werkzaamheden der Schutterij minder dringend werden, zette hij zijne studiën in het Javaansch met kracht voort. Hij had drie onderwijzers uit verschillende oorden van Java, die hem Javaansche geschiedenissen bezorgden, die vlijtig door hem werden gelezen en ontleed. - Na drie jaren arbeid, vervaardigde hij eene Javaansche Spraakkunst en ontwierp een Nederduitsch-Javaansch Woordenboek in de verschillende, zoowel hooge als lage talen, alsmede een Javaansch-Maleisch-Nederduitsch-Fransch Woordenboek, hetwelk hij met aanhalingen van verschillende schrijvers verrijkte, zoodat hij zelden een uur uitspanning had.

Inmiddels was de Heer CH. VAN ANGELBEEK, een zeer verdienstelijk Ambtenaar, ten grave gedaald, en werd ROORDA, in zijne plaats, tot Maleisch Translateur van de Hooge Regering benoemd (18 October 1825). De Heer ELOUT was reeds vroeger naar Nederland vertrokken, zoodat zoowel zijne werkzaamheden, als die van den zoo even bedoelden Translateur, door ROORDA werden verrigt.

Met MOHAMMED DÂJIM, Javaansch Translateur, te Batavia, zette hij vervolgens zijne Javaansche taalstudiën verder voort, en later ook met MAAS AHMAD WIERJO WIDJOJO, een man uit het hart van Java, en die tevens het Maleisch verstond. Zijne Javaansche Spraakkunst, gelijk ook zijn Javaansch-Nederduitsch Woordenboek werd meer en meer verbeterd en uitgebreid.

In 1825 (den 12 October) ontving ROORDA mededeeling

van een Rescript des Konings, gedagteekend 29 Mei van dat jaar en waarbij, naar aanleiding van zijn Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, Zijner Majesteits 'welbehagen wordt uitgedrukt over pogingen, die evenzeer strekken, om de zoo nuttige beoefening der Oostersche talen onder de Indische ambtenaren te bevorderen, als om, in eenen meer algemeenen zin, den letterkundigen roem van Nederland te vermeerderen; onder betuiging voorts, dat, indien de Schrijver voortgaat, zich op deze wijze verdienstelijk te maken, hij zich het uitzigt op verdere onderscheiding verwerven zou.'

Na eene afwezigheid van vier jaren, keerde ROORDA'S geachte vader, tegen het begin van 1825, in de armen van zijnen hem teeder-liefhebbenden zoon terug.

De regering van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN spoedde onder de schoonste vooruitzichten ten einde, tot dat, op eens, in het midden van dat jaar, DIPO NEGORO, Prins aan het Hof van Djocjokarta en voogd van den minderjarigen Sultan, zich tegen het Nederlandsche Gouvernement verklaarde, de wapenen opvatte en een opstand aanving, die Java in een oorlog verwickelde, waarmeê, alvorens hij geëindigd was, vijf vreeslijke jaren zijn gemoeid geweest. - Te dier gelegenheid, droeg de Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLEN aan den Pangeran Sjeid HASSAN en aan ROORDA verscheiden gewigtige commissiën op, en vereerde de Generaal DE KOCK hem, van uit de Vorstenlanden, met zijne briefwissling, ja, won zelfs, nu en dan, zijn gevoelen over sommige punten, den oorlog betreffende, belangstellend in.

Doch, onderwijl hield ROORDA zich ook met de studiën des vredes wederom bezig, en beoefende het Arabisch, onder raadpleging der Spraakkunsten van ERPENIUS, JOHNSON en ROSENMÜLLER. De Arabier Sjeich ABDO'R RAHMAN, en later de priester ZEMAL, die te Mekka geweest was, leerden hem de uitspraak van het Arabisch, zoo als het in de hoofdstad van den Profeet gelezen wordt. Het kostte hem véél moeite, om den toon te vatten van het lezen in den Koran, maar door aanhoudende

inspanning werd hem die eindelijk toch eigen. - Hij vertaalde daarna een gedeelte van een godsdienstig Arabisch werk van den Sjeich ABDOLLAH MOHAMMED IBN' SOLEIMAN, alsmede de Spreuken van ALI BEN ABOE THALIB. Later begon hij ook eene overzetting van den Koran te maken.

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat reeds vroeger aan ROORDA een vleijend en erkentlijk schrijven had gerigt, nu openbaar hulde willende brengen aan zijne 'verdienstelijke en onvermoeide pogingen in de beoefening der Maleische Taal- en Letterkunde,' benoemde hem, den 2 Februarij 1825, tot Medelid.

Hij beoefende nu al verder en verder de Javaansche taal, bragt verscheiden stukken uit de *Babadh Noto rat Djowo* over, en de geschiedenis van DAMAR WOELAN, door hem in 't Nederduitsch vertaald, zag in druk het licht. De Maleische geschiedenis van SULTHAN IBRAHIM stelde hij, op verschillende zangwijzen, in Javaansche poëzij, en gaf die mede later uit. Eene Javaansche Spraakkunst, met Chrestomathie en Zamenspraken, werd voorts door hem ontworpen, terwijl hij tevens, door Javanen van verschillende Residentiën bijgestaan, aan een Javaansch-Nederduitsch Woordenboek arbeidde.

Op vereerend verzoek van den Gouverneur-Generaal, opende ROORDA des avonds een Collegie in Oostersche talen, te Batavia, waartoe het Genootschap hem welwillend een lokaal had afgestaan. Nu en dan vereerde de Baron VAN DER CAPELLEN dien cursus, *incognito*, met zijne tegenwoordigheid, en betuigde daarover later hem zijne hoogste tevredenheid. Onder de talrijke toehoorders bij dien cursus bevonden zich ambtenaren zelfs van zeer hoogen rang. Een Priester van Batavia en drie Javanen stonden hem, bij het lees- en schrijfonderrigt, ter zijde.

Van verschillende Vorsten en Grooten op en buiten Java ontving ROORDA vereerende brieven, ten blijke hunner achting en toegenegenheid. Die letteren sluiten op eigenaardige wijze den merkwaardigen bundel der *Diplomata*, door ROORDA aan

de zijnen nagelaten, ter herinnering aan zijn even werkzaam als nuttig doorgebracht en eervol geëindigd leven.

De grijze PANOEMBAHAN van Sumanap werd, wegens zijne groote verdiensten jegens Nederland, door den Gouverneur-Generaal, bij een plechtige toast, in het Nederduitsch uitgebragt, tot Sultan verheven, en aan ROORDA opgedragen, om hem die woorden in de Hoftaal te herhalen: de diepgeroerde Vorst sloot den waardigen tolk dankbaar in de armen, en erkende hem voor altoos als zijnen zoon.

Op den 1 Januarij 1826, gaf de Baron VAN DER CAPELLEN het bestuur van Indië aan den Luitenant-Gouverneur, Luitenant-Generaal DE KOCK over. ROORDA had de afscheidsbrieven voor de Vorsten van den Archipel toegereed; en toen nu de aftredende Opperlandvoogd zich aan boord bevond, om de terugreis naar het vaderland te aanvaarden, betuigde hij eerst nog, onder dagteekening van den 1 Februarij, schriftlijk aan ROORDA zijnen dank voor al de hem bewezen diensten, en zond hem tot aandenken een Penning, na de overwinning op Sultan MAHMOED BADAROE'D-DÏN geslagen, en tevens een gullen heilwensch voor hem en zijn gezin.

Middelerwijl werd reeds den 4 Februarij de Kommissaris-Generaal Burggraaf DU BUS DE GHISIGNIES als 's Konings Vertegenwoordiger door den Generaal DE KOCK aan de bevolking voorgesteld, en nam deze weder aan het hoofd van het leger zijne plaats.

De Kommissaris-Generaal verzocht weldra ROORDA bij zich op Buitenzorg te logeren, raadpleegde hem over vele belangrijke en ook netelige zaken, waarin hem zelfs, bij de herstelling van den verbannen Sultan van Djocjokarta, een zeer bedrijvig aandeel werd verleend.

Van zijnen, uit de Molukko's weêrgekeerden Vader, ontving hij, behalve de aantekeningen, door dezen op zijne reizen gemaakt, ook het Gebed des Heeren, de Tien Geboden en de Twaalf Artikelen des Geloofs in de Alfoersche taal, en daarbij ook nog eenige overzettingen van plaatsen uit het Nieuwe Tes-

tament. Hieruit vormde ROORDA eenvoudige spraakkunstige regelen, met een woordenregister, en gaf die, met de drie eerstgenoemde onderwerpen, later in het licht.

Een der beste Maleische handschriften, *Makota Segala Radja*, 'De Kroon aller Koningen,' werd door ROORDA met eene vertaling, ten gevolge van een Besluit van 24 Junij 1827, ter Landsdrukkerij te Batavia, uitgegeven, en hij ontving, bij Resolutie van den 25 December daaraanvolgende, hierover de goedkeuring der Regering, 'vooral ook, omdat dit Werk ter bevordering der Maleische Letterkunde onder de Europesche ambtenaren en ingezetenen dienstbaar was.'

Den 15 Januarij 1827, benoemde de Kommissaris-Generaal Burggraaf DU BUS DE GHISIGNIES, ROORDA tot Hoofdkommies bij de Algemeene Secretarie.

Reeds op Palembang was ROORDA aan een Dichtstuk begonnen, dat den titel van 'Neêrlands roem in Oost-Indië' voerde; hij zette dit naderhand op Batavia voort.

Bij Besluit van den 23 Februarij 1828, werd hij benoemd tot Secretaris van de Residentie Bantam, en met de afdeeling inlandsche zaken belast. Hij begaf zich den 2 Maart met zijn gezin derwaarts, en had het genoegen er, bij afwezigheid van den Resident, een beruchten muiteer, TOEMENGGOENG MOHAMMAD, door middel van briefwissling, tot onderwerping te brengen, gelijk hij, in 't najaar van 1829, door gepaste maatregelen, eene gewapende bende oproerlingen, die een aanval tegen Ceram, de hoofdplaats der Residentie Bantam, beoogden, mede wist te doen stuiten en te vernielen, terwijl zich de schuldigen hadden moeten overgeven, om hunne regtmatige straf te ondergaan, doch zij, die gedwongen deel aan den opstand namen, ongedeerd naar huis konden keeren.

Intusschen begon ROORDA te gevoelen, dat door het onophoudelijk en veel arbeiden, gelijk ook door het luchtgestel, zijne gezondheid hevig geschokt was, en het langer waarnemen van het Secretariaat der Residentie, in verband met de betrekking van Fiscaal bij de ommegaande Regtbank, het Se-

cretarisschap bij den Landraad en de Commissie van Landbouw, tevens vereenigd met het Notariaat, het Vendumeesterschap en het dikwerf, uit gebrek aan een Predikant, voorgaan bij de openbare godsdienst-oefeningen, eindelijk, al zijne krachten zou overspannen en uitputten, waarom hij, ook in het belang der uitgave zijner Javaansche Spraakkunst, Woordenboeken en Zamenspraken, die nu voltooid waren, eene aanvraag tot verlof, voor den tijd van twee jaren, raadzaam oordeelde.

Zijn verzoek werd terstond ingewilligd, doch, nog vóór zijne afreize van Ceram, werd ROORDA aangenaam verrast door de mededeeling van eene voor hem hoogst vereerende beschikking des Konings, namelijk, de toekenning eener gouden Medalje met 's Vorsten borstbeeld en een toepaslijk opschrift verrijkt, en zulks 'als een blijk van Zijner Majesteits tevredenheid, zoo over de uitgave der vertaling van het Maleische handschrift *'De Kroon aller Koningen,'* als in het algemeen wegens den door hem betoonden ijver in de beoefening der Maleische taal.' - Daarenboven, werd ROORDA met een zeer vleijend schrijven, in datzelfde jaar, benoemd tot Corresponderend Lid van de *Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, te Londen.

Op weg van Ceram naar Batavia, ontving hij, te Anjer, de treurige tijding van den dood zijns vaders, die na veel lijden, door 't schip 'Het Schoon Verbond,' te St. Helena, aan wal gezet zijnde, aldaar overleden en begraven was.

Na meer dan tien jaren in Indië geleefd te hebben, begaf zich ROORDA nu, met zijne gade en twee van de vier hem overgebleven kinderen, naar Nederland op reis. Den 22 Januarij 1830, tegen 's avonds 6 uur, bevond hij zich daartoe met de zijnen aan boord van het schip 'Batavia,' dat, den 25 daaraanvolgende, naar Soerabaja onder zeil ging, om den 22 Februarij vandaar te vertrekken en den 9 Junij op de reede van Helvoet te zijn.

Gedurende geheel de reis had ROORDA zich altijd nog bezig gehouden met de studie van het Javaansch, zijne handschrif-



ten in het net gebragt, en zijne aantekeningen vermeerderd, herzien en verbeterd, zoodat hem de overtocht zeer kort was gevallen. In het vaderland weêrgekeerd, begaf hij zich, op raad van den Minister van Koloniën, naar het Loo, om aldaar den Koning zijne hulde en tevens de handschriften zijner op Java vervaardigde Javaansche Spraakkunst en Woordenboeken aan te bieden, en had hij het genoeg, bij den verlichten Vorst goedkeuring en aanmoediging te vinden, tegelijk met het uitzigt, dat die Werken weldra door Hoogstdeszelfs tusschenkomst zouden kunnen worden gedrukt.

De Leydsche Hoogleeraar HAMAKER, die met de inzage van dezen arbeid belast was geworden, had daarover met ROORDA dan ook verscheiden, - zoo hij getuigt - voor hem 'hoogst nuttige en belangrijke conferentiën.' De herziening der bedoelde handschriften greep nu onder de leiding van den genoemden Oriëntalist regelmatig plaats.

In het begin van October 1830 vestigde ROORDA zich met zijn gezin te Kampen, waar zijne schoonouders woonden, en hij een nieuw-gebouwd huis met een lieven tuin aankocht, om dáár zijne studiën rustig en onafgebroken te gaan voortzetten. Hij trad er in briefwisseling met den toen reeds ruim zestig-jarigen Pruisischen Staatsminister KAREL WILHELM Vrijheer VON HUMBOLDT, die, bij het zich bezig houden met een taalkundig werk van grooten omvang, ROORDA raadpleegde over den aard van het Javaansch. - Verder ontwierp en voltooide hij, te Kampen, eene Nederduitsche vertaling van SHAKESPEARE'S *Hamlet* en van HOMERUS *Ilias*, Eerste boek. - Voorts gaf hij vandaar in het licht de *Reizen en lotgevallen* zijns vaders en van zich-zelf, een Treurspel, *de Kardinaal* DE RICHELIEU, en een groot dichtstuk: *Neêrlands roem in Oost-Indië*, allen uitgegeven te Amsterdam.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden benoemde hem tot Lid (23 Junij 1836), nadat de Leydsche Hoogeschool hem, 'eershalve,' den titel van Doctor in de fraaije letteren en Meester in de bespiegelende wijsbegeerte

had geschonken, 11 November 1835. - De Koning echter had reeds al die letterkundige en wetenschappelijke onderscheidingen vooruitgelopen, door ROORDA te benoemen tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, 5 Julij 1835, - gelijk Hoogstdezelve hem, twee jaren vroeger, 15 Februarij 1833, tot Kapitein bij den Landstorm van Overijssel had aangesteld. De stad zijner inwoning, Kampen, verkoos hem tot Voorzitter van het dáár gevestigde Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, en in deze betrekking tevens tot Afgevaardigde ter gelegenheid van het halve Eeuwfeest dier Maatschappij. Ook de Broeders der Loge '*Le profond Silence*,' te Kampen, kozen hem tot hunnen voorzittenden Meester. Hij rigtte er een Collegie op van uiterlijke welsprekendheid, dat, behalve tot onderling genoegen, ook om het beoogde doel eene wezenlijk nuttige zijde opleverde.

In October 1836 trad de Minister van Koloniën met ROORDA in onderhandeling over den Leerstoel, die aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda, voor de Taal-, Landen Volkenkunde van Oost-Indië stond opgericht te worden, en spoedig daarna werd hij tot Hoogleeraar in die vakken benoemd, doch met behoud tevens van zijn radicaal als Indisch Hoofdambtenaar.

De scherpe winter van 1836 op 1837 oefende op ROORDA'S gestel een zeer nadeeligen invloed uit, doch zijn ijver voor de dienst, waarin hij nu, hier te lande het eerst van allen, was opgetreden, deed hem koude en zwakte geheel vergeten, en ik vond in zijne Aanteekeningen vermeld, dat hij - vooral in aanmerking nemende den geringen tijd, voor zijne Leerlingen tot de studie der door hem onderwezen vakken vrijgelaten - in het algemeen, over hunne vorderingen hoogst tevreden was, en sommigen hem zelfs tot hooge lofverheffing reden gaven. Diezelfde Aanteekeningen getuigen, dat hij te Breda zich zeer in zijn schik gevoelde, vooral, sedert in Mei 1837, nu ook zijn, hem zoo dierbaar huisgezin, uit Kampen derwaarts tot hem overgekomen was.

Te Breda was ROORDA Oprigter en Voorzitter van een Genootschap, dat ten titel voerde ‘*Ontwikkeling is het doel;*’ - het Bredasche Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* benoemde hem tot Directeur; in beide kringen werkte hij, met woord en daad, tot bevordering van het goede oogmerk ijverig mede. - Op voordragt van den Opperbevelhebber der Vesting, den Generaal Baron CHASSÉ, werd hij tot Auditeur militair bij den tijdelijken Krijgsraad aangesteld, 1 Mei 1839. - Toen echter de staat van oorlog kort daarna werd opgeheven, ontving ROORDA uit die betrekking een eervol ontslag. - In November 1841 werd hij tot medewerkend Lid van het Nederlandsche Zendelinggenootschap verkozen, en in Junij van het volgend jaar tot Medebestuurder er van bevorderd.

Intusschen nam - hoe ook al die betrekkingen in hooge mate van onderscheiding en vertrouwen getuigden - zoowel bij ROORDA, als bij zijne familie, het verlangen, om nog eens weder naar Indië terug te keeren, gedurig meer en meer toe. Hij wilde echter niet eerder derwaarts vertrekken, voordat hij zijne taalkundige Werken in het licht gegeven en iemand gevonden had, die hem in zijne Akademische betrekking zou kunnen vervangen en opvolgen. Van zijne *Landen Volkenkunde* verschenen vier boeken; zijne *Maleische Spraakkunst* en *Aardrijksbeschrijving van Nederlandsch-Indië* waren reeds uitgegeven. Van zijn laatstgenoemd Werk had Zijne K.H. Prins FREDERIK der Nederlanden, bij een zeer vleijend schrijven, 16 Aug. 1837, de Opdragt aangenomen, zeggende: ‘ik doe zulks te meer, daar ik, tijdens mijn jongst verblijf te Breda, met bijzondere belangstelling en genoegen gezien heb, dat de uw onderwijs genietende Kadetten zoo goede vorderingen schijnen te hebben gemaakt, en een Werk, als het onderhavige, zeker voor hen, even als voor 't Algemeen, van het meeste nut zal kunnen zijn.’

‘In den Heer DE HOLLANDER, die te Leyden in de Letteren gepromoveerd was, (zegt ROORDA, in zijne geschreven *Aanteekeningen*) vond ik iemand, die aanleg voor de Indische talen

betoonde en genegen was, mijn onderwijs, eerst schriftelijk en daarna mondeling te genieten; en toen hij in de Maleische en Javaansche talen vrij goed ervaren was, verzocht ik aan den Minister van Koloniën BAUD, om nu als Indisch Ambtenaar naar Java terug te mogen keeren.'

De Gouverneur der Koninklijke Militaire Akademie, van dat verzoek onderrigt, beproefde al het mogelijke, om ROORDA van zijn genomen besluit terug te brengen, doch moest eindelijk toegeven aan de ontwikkelde, zeer gegronde redenen, die den Hoogleraar, met het oog op het Indisch Pensioenen Weduwen-fonds, in het belang zijner familie, hadden genoopt, ja, zedelijk verplicht, nog voor eenigen tijd naar Indië weêr te keeren, in het uitzigt, weldra, van eene eervolle en zeker zeer verdiende wetenschappelijke rust. - Bij 's Konings Besluit van den 6 Januarij 1843, ontving ROORDA, als Hoogleraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, een eervol ontslag, in te gaan op den laatsten April van dat jaar; terwijl hij, bij een nader Besluit van den 1 April 1843, onder toekenning van verlofstraktement, als Indisch Ambtenaar, vrijen overtocht, als Passagier der Eerste klasse, naar Java verkreeg, zoo voor zich, als voor zijn gezin.

'Inmiddels (zegt ROORDA), was, op mijne aanbeveling, de Heer DE HOLLANDER tot Leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie benoemd.'

Vóór zijn vertrek uit Breda liet hij daar nog drukken *Sri Rama*, in het Maleisch, met de vertaling er van in het Fransch; *de Levensschets van Sulthan Ibrahim*, door hem in Javaansche poëzij gebragt, en de *Niti Sastra* in de Kawi-taal; - herdrukt werd zijn Nederduitsch en Laag-Maleisch Woordenboek. - De Baron VON DERFELDEN VAN HINDERSTEIN raadpleegde ROORDA bij de zamenstelling van zijnen *Atlas van Nederlandsch Indië*, en deze leende hem daartoe, onder anderen, eene zeer naauwkeurige Kaart van Bantam, naar de laatste indeeling opgemaakt. In September 1842 reeds, had men ROORDA uit Parijs kennis gegeven, dat hij onder de Candidaten-Correspondenten voor

het Instituut of de Koninklijke Akademie van Frankrijk was opgenomen; in April 1843 schreef men hem mede vandaar, dat hij zou worden voorgedragen tot Correspondierend Lid der '*Société Asiatique* te Parijs. - Eindelijk, even vóór zijne inscheping, las hij in de Dagbladen het navolgende, aan het Bulletin *de la Société de Géographie de Paris* (Décembre 1842) ontleende berigt: 'Le premier ouvrage géographique sur cette portion de l'Océanie appelée *Malaisie* que je citerai, est le recueil descriptif historique géographique de l'Inde Néerlandaise par P.P. ROORDA VAN EYSINGA. On a publié à Amsterdam de 1840 à 1842, 5 vol. gr. 8<sup>o</sup>. de cet ouvrage qui n'est pas encore terminé. C'est le plus remarquable et le plus exact sur les colonies Néerlandaises: son auteur, professeur de géographie et de langues orientales à l'Académie de Bréda, est un homme fort-instruit qui a résidé longtemps aux Indes.'

Ik kan deze belangrijke periode uit ROORDA'S leven niet beter sluiten, dan door de hem zoo zeer vereerende afscheidsbrieven van den Gouverneur der Koninklijke Militaire Akademie, gedagteekend uit Breda, den 1 Mei 1843, en in de navolgende bewoordingen vervat:

'Wel-Edel Hooggeleerde Heer!

Bij het quiteren der betrekking van Hoogleeraar in de Oostersche talen bij de Koninklijke Militaire Akademie, waarvan aan UHooggel., op eigen dringend verlangen, het ontslag is verleend, is het voor mij een aangename plicht, UHooggel. mijnen innigen dank te betuigen voor de zoovele jaren in die betrekking hier bewezen diensten. Het onderwijs in de Oostersche talen is hier op de Akademie door UHooggel. het eerst ingevoerd en op goede grondslagen gevestigd geworden; daardoor is voor 's Rijks dienst in de Oost-Indiën een allernuttigst werk verrigt, hetwelk door mij, en gewis door al de door UHooggel. hier gevormde Officieren en Beambten, volkomen gewaardeerd wordt; terwijl ik tevens den rusteloozen ijver

erken, steeds betoond in het overwinnen der zwarigheden, en de goede uitkomsten, door dien ijver en talent verkregen; terwijl ik UHooggel. verder mijne erkentelijkheid moet betuigen voor de medewerking, mij in vele andere vakken van onderwijs, hoezeer ook buiten uwen werkkring gelegen, steeds verleend. - Met de gevoelens van opregte hoogachting heb ik de eer, te zijn enz.

(get.) H.G. SEELIG.'

Met het schip 'Sara Lydia' trok ROORDA en zijn gezin, den 20 Mei 1843, uit Rotterdam, voor de tweede maal, juist vier-en-twintig jaren na zijnen eersten togt, en even moedig, weêr naar Java op reis, en kwam er, den 2 November van dat jaar, op nieuw behouden aan. Hij stelde zich terstond ter beschikking van den Gouverneur-Generaal, die, na voorafgegane onderhandeling van materiëlen aard - omvang en prijs betreffende - aan den met verlof uit Nederland naar Java teruggekeerden Indischen Ambtenaar P.P. ROORDA VAN EYSINGA, bij Besluit van den 21 April 1844, opdroeg de vervaardiging van een volledig *Maleisch-Nederduitsch Woordenboek*, onder verpligting, 'om het daartoe te bewerken manuscript aan het Gouvernement af te leveren en aan te bieden in zoodanigen staat, dat het onmiddelijk ter pers zou kunnen worden gelegd, hetzij in Nederlandsch-Indië, of in Nederland, waaromtrent nader zou worden beslist.'

Met de zamenstelling van dat Woordenboek, waarvan vroeger, schoon onvolledig, de grondslagen door de, sedert overleden of uit Indië vertrokken, Heeren LENTING, SCHAAP en ELOUT waren gelegd, heeft ROORDA zich nagenoeg vier volle jaren onafgebroken bezig gehouden, en vervolgens dien arbeid naar behooren aangeboden en afgeleverd aan het Indisch Gouvernement, doch waarbij het sedert onuitgegeven is blijven liggen.

Na in de maanden April en Mei 1846, ten belange zijner Indische tail-, land- en volkenstudie, door zijnen éénigen zoon

vergezeld, nog eene merkwaardige reis naar de Vorstenlanden ondernomen en volbragt te hebben, brak nu langzamerhand de tijd aan, dat ROORDA, op grond van eene ruim dertigjarige dienst, aanspraak kon maken op het genot van zijn volle Pensioen (1 Januarij 1849) en kwam hij in de maand December van het jaar 1848, met het schip 'Generaal List,' naar Nederland terug, waar hij, met de zijnen, den 1 April daaraanvolgende, voet aan wal zette, om zich vervolgens te Leyden te gaan vestigen, tot het smaken eener met zooveel eere en zoo wèl verdiende rust.

Reeds in Mei van dat jaar schreef hij te dier stede een Feestzang, bij gelegenheid van 's Konings inhuldiging te Amsterdam, alsmede later nog eenige proeven van dichtkunst, die op de algemeene Lijst der door hem uitgegeven Werken, hierachter, in Chronologische orde staan vermeld. - Maar, wat het meest de aandacht verdient, is de door ROORDA in zijne litterarische rust bewerkstelligde uitgave van zijn, te Leyden aangevangen en te Utrecht voltooid, *Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, in de Hof-, Volks- en Lage Taal*, 1855, te 's Gravenhage, bij de Gebr. VAN CLEEF; een Werk (met de Inleiding) meer dan elf honderd, op twee kolommen, digt-gedrukte bladzijden groot, waarvan hij-zelf in de Voorrede dit getuigt: 'Ten volle doordrongen van de waarde en invloed van een Werk als dit, heb ik het met een naauwgezet geweten niet alleen bearbeid, maar herzien, en, op grond van vijf-en-dertigjarige, zoowel practische als theoretische oefening, bevonden, dat het *goed* is. Mijne vroegere Woordenboeken, ofschoon niet volledig, hebben, volgens de getuigenis van verschillende Gouverneurs-Generaal, niet weinig nut gesticht, en ik wensch vurig, dat ook dit Werk veel moge bijdragen tot het aanleeren en verstaan eener zoo welluidende en schoone taal, wier gewigt in den Indischen Archipel moeilijk te bepalen is.'

In het begin van Januarij 1856, hield ROORDA, die zich, sedert twee jaren (Mei 1854), uit Leyden naar Utrecht had

verplaatst, te Amsterdam in de Maatschappij '*Felix Meritis*,' twee Voorlezingen, over *Kolonisatie door Nederlanders in Nederlandsch-Indië*, en *eene gedeeltelijke vergelijking der Indische maatschappij met die van Nederland*; twee voordragten, die met groote belangstelling aangehoord, en voorts, na afloop, door deskundigen in de talrijk opgekomen vergadering breed en nuttig besproken werden. Beide Voorlezingen zijn later gedrukt en in het licht verschenen, te Haarlem bij A.C. KRUSEMAN.

Het laatste voortbrengsel van 's mans altijd bedrijvigen geest was de *Bintang Oetâra*, of *Noordstar*, een in 't Maleisch geschreven Maandblad, voor Indië bestemd, en waarvan de Boekhandelaar en Courantier H. NIJGH, te Rotterdam, de uitgave op zich genomen had. Het eerste nummer van dat Nieuwsblad verscheen in Februarij 1856, en bleek een grooten lezerkring te wachten te hebben; doch slechts *acht* Afleveringen mogt zijne nijvere hand voor het hem dierbare Indië gereed maken<sup>1</sup>, toen eene kortstondige, maar hevige ziekte den noesten schrijver aangreep, en hem op het krankbed nederwierp, dat weldra zijn doodbed werd.

De Hoogleeraar MILLIES toonde zich liefderijk bereid, om ROORDA'S stoffijk overschot, den 17 October 1856, ten 11 ure 's ochtends, meê ter laatste rustplaats te helpen brengen, en, alvorens de groeve over zijn lijk voor altoos gesloten werd, in korte trekken, met bondige woorden, den ontslapene te gedenken in zijn veel bewogen leven: hij deed daarbij uitkomen, hoe lang en hoe ijverig ROORDA VAN EYSINGA, zoo in het vaderland, als in de koloniën, al, wat goed was, had trachten te bevorderen, en hoe hij, in menig opzigt, zijne edele pogingen met gezegenden uitslag mogt zien bekroond. Overigens wees de geachte spreker op 's mans onvermoeide werkzaamheid, ook als een krachtig voorbeeld voor alle anderen, die met

1 Dit Maandblad wordt inmiddels door zijnen Zoon, WILLEM ANDRIES PHILIPPUS, voortgezet.



hunne gaven de maatschappij nuttig kunnen zijn; maar, vooral klonken van uit dit eervol graf de troostende woorden der Heilige Schrift: 'zalig zijn de dooden, die sterven in den Heer, want zij rusten van hunnen arbeid, en hunne werken volgen hen na.' - Zestien leden der Utrechtsche Typografische Vereeniging '*Nut en Genoegen*,' waarvan hij Eerelid was, mogten, op hun verzoek, het voorregt genieten van ROORDA VAN EYSINGA'S stoflijke overblijfselen heen te dragen naar het graf.

Eene waardige echtgenoot en drie kinderen - één zoon en twee dochters, - benevens vele andere bloed- en aanverwanten, alsmede niet minder talrijke vrienden en bekenden, betreuren in hem een liefderijken echtvriend, een braaf en zorglijk vader, een innig verknochten broeder, een trouwen raadsman en vriend. - Ik, die ROORDA twintig jaren lang gekend en met hem aan de Koninklijke Militaire Akademie, te Breda, in ambtsbetrekking gestaan heb, nam volgaarne voor de Leydsche Maatschappij op mij, zijn wijdloopig leven zaam te vatten in deze beknopte Necrologie. Over de waarde zijner schriften en werkzaamheden met betrekking tot Indië - het hoofddoel van zijn streven - mogen anderen oordeelen, daar die aangelegenheden geheel en al liggen buiten *mijnen* studiekring; maar, wat ik wèl weet en gaarne hier onderschrijf, is dit: PHILIPPUS PIETER ROORDA VAN EYSINGA was, in mijn oog, een opregt man, een gemoedelijk christen, een edel mensch.

*Utrecht*, 21 December, 1856.

Dr. Wap.

### **Chronologische lijst der door Dr. P.P. Roorda van Eysinga in het licht gegeven werken.**

Levensschets van SULTHAN IBRAHIM, vorst van Eirakh. Batavia 1822. 4°.

Geschiedenis van ISMA JATIM. kl. 8°. Batavia 1822.

Verhandeling over de bovengenoemde Geschiedenis van ISMA JATIM. 1824, opgenomen in de Werken van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. 8°.

Nederduitsch-Maleisch en Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, met Arabisch karakter. 2 deelen. Batavia 1824 en 1825. 8°.

De Kroon aller Koningen; Maleisch en Nederduitsch. Batavia 1827. 8°.

Verschillende Reizen en Lotgevallen van S. ROORDA VAN EYSINGA (1 ½ deel) en van P.P. ROORDA VAN EYSINGA (2 ½ deel) 4 deelen zamen. Amsterdam 1830. met platen. 8°.

Volkslied in tijden van Oproer. Kampen 1830. 8°.

De Landstorm, Volkslied. Kampen 1831. 8°.

Op het zegevierend binnenrukken van Neêrlands heldenschaar in Leuven. Kampen 1831. 8°.

Aan den Koning en Neêrlands heldenschaar, en andere toepasselijke uitboezemingen. Amsterdam 1831. 8°.

Volksboete op den gedenkwaardigen Bededag van 2 December 1832. Kampen 1832. 8°.

Het Kasteel van Antwerpen en vroegere krijgstooneelen in zangen. Kampen 1833. 8°.

De stomme getuige van het menschelijk hart, in Romantische tafereelen. Amst. 1833. 8°.

Blikken in het menschelijk hart, of een spel der verbeelding; vervolg op het voorgaande Werk. Breda 1841. 8°.

Intogt der verdedigers van het Kasteel van Antwerpen binnen Kampen. Kampen 1833. 8°.

Algemeen Javaansch-Nederduitsch Woordenboek. Kampen 1835. 8°.

Javaansche Spraakkunst en Autografische tafelen. Amsterdam 1835. 4°.

Neêrlands roem in Oost-Indië, Dichttafereelen. Amsterdam 1835. 8°.

De Kardinaal DE RICHELIEU, Treurspel. Amsterdam 1836. kl. 8°.

De voordeelen van eene goede opvoeding. Verhandeling uitgesproken in het Nut van 't Algemeen te Kampen. Kampen 1836. 8°.

Op het onverwacht afsterven van den Baron J.J. GANSNEB, *genaamd* TENGNAGEL TOT DEN LUTTENBERG, Wethouder van Kampen. Kampen 1836. 8°.

HAMLET, treurspel van WILLIAM SHAKESPEARE, metrisch overgebracht met eene inleiding en aanhangsel van J(urriaan) M(oulin). Kampen 1836. 8°.

Iets over Neêrlandsch Indië. Kampen 1836. 8°.

Op het onverwacht ontslapen van H.M. de Koningin, den 12 October 1837; 8°.

Op muziek gebragt, met begeleiding van Piano-Forte. Zierikzee 1837. 4°.

Aardrijksbeschrijving van Nederlandsch Indië, met eene kaart en register. Breda 1838. 8°.

RADEN MANTRI, eene Romance, naar een Indisch handschrift. Breda 1838. 8°.

Tjeritera, enz. (of beschrijving in het hoog-Maleisch van het verhaal van den Lt. Kolonel DE STUERS, over het vergaan van het stoomschip WILLEM I). Breda 1839. kl. 8°.

Indië. Ter bevordering der kennis van Ned. Indië, in het Nederduitseh en Maleisch. 8°. Nederd. en 4°. Maleisch. Breda 1839.

Schokland in 1839, Uitboezeming. Amsterdam 1839. 8°.

Gids ter beoefening van het Maleisch. Breda 1839. 8°.

Fragment van het Verloren Paradijs naar MILTON'S eerste boek. Opgenomen in de Recensent. 1839. 8°.

Maleische Spraakkunst, Chrestomathie en Woordenboek. Breda 1839. kl. 8°.

Vertaling uit het Engelsch van verscheidene voorname boeken, plaatsen en teksten van de Vedaas en van eenige twistschriften over Brahminsche Godgeleerdheid.

Kampen 1840. 8°.

Handboek der land- en volkenkunde enz. van Nederlandsch Indië. 3 dln. in 5 banden. met kaarten en platen. Amsterdam 1841-1850. 8°.

SRIRAMA. Célèbre poème Hindou, traduit du Malais. 1843. 8°. (slechts één vel) door het vertrek naar Indië afgebroken.

Geschiedenis van SULTHAN IBRAHIM uit het Maleisch in Javaansche verzen overgebracht; mitsgaders Niti Sastra of Kawische Zedespreuken. Amsterdam 1843. 8°.

Geschiedenis van SRI RAMA, in het Maleisch met Arabisch karakter. Amst. 1843. 4°.

Vrije vertaling van het Maleische Dichtstuk: Geschiedenis van ABDOEL MOELOEK. Batavia 1848. 8°.

Uitgave van het Maleische Dichtstuk: Geschiedenis van ABDOEL MOELOEK. Batavia 1848. 8°.

Uitgave van het Javaansche Heldendicht Bratha Joedha. Bat. 1848. 4°.

Metrische vertaling in 69 zangen van het Javaansche Heldendicht Brata Joedha. Batavia 1849. 8°.

Feestzang bij de plegtige inhuldiging en krooning van Z.M. WILLEM III. Leyden 1849. 8°.

Typographische rangschikking der Sanskritsche Karakters ter drukkerij van J. BRILL, te Leyden. 1850. 8°.

Uitboezeming bij den dood van Mr. W. BILDERDIJK. Leyden, 1850. 8°.

Iets over het plan om landerijen op Java te verkoopen. Leyden, 1852. 8°. De vertaling van dat stuk in het Fransch.

Noodzakelijk handwoordenboek der Nederduitsche en Laag-Maleische taal. 10<sup>e</sup> druk. 's Gravenhage (de 11 druk ligt ter perse). kl. 8°.

Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek in de Hof-, Volks- en Lage Taal. 's Gravenhage 1855. 8°.

Oostersche en Westersche Harptoonen aan Godsdienst, Deugd en Min gewijd. Utrecht 1855. 8°.

Voorlezingen over Kolonisatie door Nederlanders in Nederlandsch Indië; gehouden in de Maatschappij Felix Meritis te Amsterdam. Haarlem 1856. 8°.

Vertalingen in het Maleisch en Javaansch van Gouvernements-Besluiten, regelende de Javasche Bank, de Koffijkultuur, verschillende Verpachtingen, enz. Batavia 1823-1828.

Eenige Gedichten in Almanakken, enz. opgenomen. 1831-1849.

Verscheiden stukken, Recensiën, Verhandelingen, enz. opgenomen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* en in andere maandwerken verspreid. 1833-1849. 8°.

Bintang Oetâra. De Noordstar, Maleische maandelijksche Courant. Rotterdam 1856. bij H. NIJGH. N°. 1-8. f°. - De daaropvolgende Nommers werden voorloopig door 's mans Zoon voortgezet.

***De Werken, die ter perse liggen, zijn:***

Noodzakelijk handwoordenboek der Nederduitsche en Laag-Maleische taal. 11<sup>de</sup> druk. GEBR. V. CLEEF. 's Gravenhage. kl. 8<sup>o</sup>.

Geschiedenis van BIRMA SJAHDÂN in het Maleisch, met Arabisch karakter. folio. Rotterdam, H. NIJGH.

***Gereed voor de pers zijn:***

Vertaling in het Maleisch van een fragment der *Hollandsche Natie* van HELMERS.

Vertaling in het Maleisch van het Handboek voor alle leeftijden, ter dienste van vrienden van waarheid en deugd.

Vertaling in het Maleisch van een fragment uit de *Puinhoopen* van VOLNEY.

Vertaling der Geschiedenis van ISMA JATIM in het Nederduitsch.

Vertaling van de Geschiedenis van BIRMA SJAHDÂN in het Nederduitsch.

Vertaling van de Geschiedenis van EMIR HAMZAH in het Nederduitsch.

Vertaling in poëzij van een fragment der Geschiedenis van INDRA POETRA.

Een Nieuw Algemeen Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, met Arabisch karakter.

Eene Maleische vertaling van een gedeelte van het Nieuwe Testament.

Vertaling der Maleische Wetten.

Eigen Maleische Poëzij.

Maleische vertaling van een fragment uit de Ilias.

Maleische vertaling van een fragment uit ANAKREON.

Een Dichtbundel in het Nederduitsch.

Javaansch-Nederd. Woordenb. in de Kromo-Ngoko-Modjo en Kawi-taal.

Javaansche Geschiedenis van den tot keizer verheven PANGERAN POEGER.

Arabische Spraakkunst naar SILVESTRE DE SACY.

Uitvoerig Leerstelsel der Sanskritsche taal naar het Hoogduitsch van FRANS BOPP.

Register op de Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië.

## Levensbericht van Abraham Jacob van der Aa.

Het leven van den man, wiens naam aan het hoofd dezer bladzijde staat, en waarvan ik op vereerend verzoek van het bestuur onzer Maatschappij, een eenvoudig overzicht ga geven, was rijk aan afwisselingen, teleurstellingen en rampen; en te vergeefs zoekt de Biograaf naar een tweede voorbeeld in onze letterkundige geschiedenis, van iemand wiens leven zoo onrustig daarheen vlood en die daarbij nog de lust en opgewektheid bezat om, niet alleen een groot *aantal*, maar ook *degelijke* werken zamen te stellen.

ABRAHAM JACOB VAN DER AA, tweede zoon van M<sup>r</sup>. PIERRE JEAN BAPTISTE CHARLES VAN DER AA<sup>1</sup>, en FRANCINA ADRIANA BARTHA VAN PEENE, zag den 6<sup>den</sup> December 1792 te Amsterdam het levenslicht.

Na van zijn zesde jaar op de dagschool te Amstelveen het eerste onderwijs te hebben genoten, werd hij op twaalfjarigen leeftijd ter kostschool gezonden bij den Heer J.E. VAN ITERSON te Alphen, waar hij goede vorderingen maakte.

Kort hierna werd zijn' vader wegens staatkundige redenen van zijn' post van Secretaris van Nieuwer Amstel, door den

1 Zie het levensbericht van dezen werkzamen man, in de *Handelingen* onzer Maatschappij voor den jare 1812, blz. 2 en verv.

Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK ontzet, en deze genoodzaakt de praktijk als Advokaat te Leiden weder op te vatten, en zijn zoon van de kostschool te nemen. Hij genoot nu eerst in het ouderlijke huis het onderrigt zijns vaders, bezocht zeer kort de Latijnsche school en werd in 1806 naar het Seminarium te Lingen gezonden, om de doode talen aan te leeren. Dit Seminarium stond toen onder de leiding van den Rector G.T. SURINGAR en het daar gegeven onderwijs was uitstekend; maar daar de jongelieden hier overigens te veel vrijheid genoten, werd VAN DER AA na een jaar daar vertoefd te hebben, weder naar het ouderlijke huis terug geroepen. Nu wenschte de vijftienjarige jongeling zich tot den boekhandel bekwaam te maken, welke wensch echter niet met de inzigten zijns vaders strookte, die volstrekt begeerde dat zijne zonen allen zouden studeren, waarop VAN DER AA zijne keus op de geneeskunde vestigde. Daartoe werd hij als leerling in eene Apotheek geplaatst, doch onaangenaamheden met de vrouw zijns patroons noodzaakten hem te vertrekken. Na nog eenigen tijd huisselijk onderrigt in het Latijn te hebben genoten, werd hij in 1810 als Student in de Medicijnen aan de Leidsche Hoogeschool ingeschreven. Het overlijden zijns vaders in 1812 en de conscriptie deden hem de studie vaarwel zeggen, en daar men hem de toezegging gaf, dat hij als Chirurgijns leerling bij de medicijnkist zoude worden geplaatst, verkoos hij den zeedienst boven den landdienst, in de hoop zóó allengs tot Scheepsdocter te worden bevorderd. Van deze toezegging kwam echter door de omstandigheden niets; voorloopig in 1812 als *apprentif marin* op het fregat *de Kenau Hasselaer* geplaatst, dat toen op de reede van Texel lag, werd hij na de afkeuring van dit fregat, met de geheele bemanning op het nieuw gebouwde fregat *de Wezer* overgeplaatst. In September 1813 stak dit fregat vergezeld door het fregat *de Trave* in zee, met het doel, om zich met eenige, uit andere Fransche havens uitzeilende, fregatten te vereenigen en vervolgens de Engelschen zooveel afbreuk te doen als mogelijk was. Den 15<sup>den</sup> October

beliep de beide fregatten een storm, waardoor zij van elkander gescheiden werden, en die het fregat *de Wezer*, waarop VAN DER AA zich bevond, in eenen gevaarvollen toestand bragt. Hierbij bleef het nog niet. In den nacht van 16 op 17 October werd *de Wezer* door de Engelsche brik *de Sylla* gepraaid, die, ofschoon door de dappere ontvangst afdeinzende, echter op den 21<sup>sten</sup>, geholpen door nog een brik en het linesschip *the Rippon*, *de Wezer* bemagtigde, de bemanning krijgsgevangen maakte en naar Plymouth voerde, waar zij op de pontons geplaatst werden.

Na ongeveer twee maanden aan boord van de pontons te hebben doorgebracht, werd, na het bekend worden van de afschudding des Franschen juks, de bemanning van *de Wezer* uitgenoodigd, om zich onder de vanen des Prinsen van Oranje te scharen, en VAN DER AA was een der eersten die zich hiertoe aanbood; echter, nog te jong zijnde om als soldaat te dienen, werd hij als tamboer ingelijfd bij een korps Hollanders te Yarmouth verblijf houdende.

Met dit korps, later het 10<sup>de</sup> bataillon infanterie van linie geheeten, keerde VAN DER AA in Maart 1814 naar het vaderland terug, en werd weldra tot Kadet bevorderd. In het begin van 1815 werd dit bataillon in het 2<sup>de</sup> ingedeeld en hiermede maakte hij den veldtocht tegen NAPOLEON, en woonde den slag bij Waterloo bij, waar hij door de suizing van een kanonkogel ter aarde geworpen werd, zonder echter eenig letsel te bekomen, hoewel men hem aanvankelijk dood waande. In 1817 met het leger uit Frankrijk teruggekeerd, nam hij zijn ontslag uit den dienst, mismoedig, daar hij zag, dat verscheidene Belgische Officieren, die bij Waterloo nog in het Fransche leger stonden, met behoud van hunnen rang in het Nederlandsche leger werden geplaatst, waardoor hem en andere Noord-Nederlandsche Onderofficieren, die in de ure des gevaars het vaderland hadden gediend, vooreerst alle hoop op bevordering werd benomen.

Nu keerde VAN DER AA tot het verlangen zijner jeugd te-



rug en vestigde zich als Boekhandelaar te Leuven; onbekendheid met den Belgischen boekhandel en zijn te goed vertrouwen noodzaakten hem echter in 1819 zijnen handel aan kant te doen. Nu zocht hij zijn bestaan als Onderwijzer in de Hollandsche taal, eerst te Leuven, daarna te Brussel, werd als zoodanig bij eene bloeiende kostschool te Savre Moulin geplaatst, met welke inrigting hij zich naar Vilvoorden overplaatste. Hier hield hij zich reeds met allerlei arbeid voor de pers bezig, totdat hij in 1825 de betrekking van particulier Secretaris van den Auditeur-Militair te Antwerpen verkreeg, welke hij tot in 1830 bekleedde. De Belgische opstand dwong hem, als Hollander met achterlating van het zijne, Antwerpen te verlaten; van alles beroofd, kwam hij als vlugteling op het einde van 1830 in het naburige Breda, waar hij zich ter dispositie van den Gouverneur der vesting stelde en alszoodanig de Regering in deze hagchelijke tijden, belangrijke diensten bewees; zoo ondernam hij op haar last een togt naar het oproerige Antwerpen, waar hij werd herkend en alleen door zijne tegenwoordigheid van geest het dreigende gevaar ontkwam, van als Hollandsch spion op staande voet door de muiters te worden gefusilleerd. Bij het sluiten van den vrede met België in 1839, uit deze betrekking ontslagen, wijdde hij zich nu voortaan uitsluitend aan letterkundigen arbeid, waarmede hij zich reeds sedert zijne komst te Breda had bezig gehouden.

In 1841 vestigde VAN DER AA zich met der woon te Gorinchem, om zoo met meer gemak de uitgave van zijn hoofdwerk, het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, te kunnen besturen. Daar begaf hij zich, kort na zijne aankomst, in den echt met Mejufvrouw FRANCINA JOHANNA JACOBA GASTELAARS, welke voortreffelijke vrouw hij reeds sedert vele jaren te Breda had leeren kennen. Hoewel hij sedert zijn huwelijk geene vaste betrekking mogt bekleeden, wist hij door onvermoeide vlijt en veelomvattenden letterkundigen arbeid zijn allengs vermeerderend gezin te onderhouden. Bij de vele

wisselvalligheden der fortuin, die, na hem een poos te hebben toegelagchen, hem telkens weder den rug toekeerde, stelde zijne opgeruimde inborst en vooral zijn levendig en vast vertrouwen in het Opperwezen hem in staat alle wederwaardigheden met moed te dragen. Niettegenstaande de groote ongemakken en ontberingen, die hij in verschillende tijdperken van zijn leven had doorgestaan, genoot hij voortdurend eene goede gezondheid. Maar ook deze zegen verliet hem in zijne laatste levensjaren; ongeveer drie jaren voor zijn overlijden, werd hij door dezelfde vreesselijke kwaal, de kanker, aangetast, die zijn' ouderen broeder ten grave had gevoerd; eerst ondermijnde deze kwaal in stilte zijn ijzersterk gestel en deed, na het openlijk uitbarsten, hem zijne beide laatste levensjaren een martelaars leven lijden. Eene hoogst gevaarlijke en hoogst pijnlijke kunstbewerking, aanvankelijk met een' gunstigen uitslag bekroond, gaf des te grooter teleurstelling, toen de kwaal met vernieuwde woede elders uitbrak. Onder dit zware lijden verlieten zijne werkzaamheid, opgeruimdheid en zijn vertrouwen op God hem niet. Zoo lang de ziekte hem niet geheel aan het bed kluisterde, verrigtte hij niet slechts zijnen gewonen letterkundigen arbeid, maar was even als vroeger voortdurend anderen behulpzaam; getuigen hiervan zijn zijne nog in Januarij van dit jaar opgestelde levensbeschrijving van SCHENK voor de *Handelingen* onzer Maatschappij en zijne zoolang mogelijk voortgezette medewerking aan het tijdschrift '*de Navorscher*.' Te midden der grootste smart arbeidde hij voort, totdat hij niet meer konde en de dood een einde maakte aan zijn bitter lijden; kalm en gelaten ontsliep hij op den 21<sup>sten</sup> Maart dezes jaars, diep betreurd door zijne gade en drie nog onmondige kinderen (een zoon en twee dochters), die in hem een tederminnenden echtgenoot en liefhebbend vader verloren.

Op den 25<sup>sten</sup> Maart 1857, werd zijn stoffelijk overschot naar de laatste rustplaats geleid door de te Gorinchem gevestigde Typographische Vereeniging *Nut en Voorzorg*, die zich

tot deze dienstverrigting vrijwillig had aangeboden en welk aanbod door de nagelatene betrekkingen van den overledene volgaarne aangenomen was. Op het kerkhof aangekomen hield de Wel-Eerwaarde Zeer Geleerde Heer BRAAKMAN, Predikant bij de Luthersche gemeente aldaar, als boezemvriend van wijlen den zoo kundigen man, eene in allen deele doelmatige en treffende toespraak tot allen die aan deze droevige plegtigheid het hunne hadden bijgebracht.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, benoemde VAN DER AA in 1843 tot haar lid, even als later het Historisch Genootschap te Utrecht, voor welke laatste benoeming hij verplicht was te bedanken. Andere erkenning van zijne verdiensten genoot hij nimmer, behalve dat Koning WILLEM II, die ijverige bevorderaar van fraaije letteren en schoone kunsten, hem, uit zijne particuliere fondsen, voor zijn *Aardrijkskundig Woordenboek*, gedurende vijf jaren eene toelage van vijfhonderd gulden toekende<sup>1</sup>.

*Noordwijk-Binnen*, April 1857.

K.J.R. VAN HARDERWIJK.

1 Aan de verplichtende goedheid van den Heer P.J.B.C. ROBIDÉ VAN DER AA, Theol. Cand. te Amsterdam, heeft schrijver dezes de opgave der voornaamste medegedeelde bijzonderheden te danken, die eerstgenoemde nu omstreeks een jaar geleden uit den mond zijns Ooms opteekende.

### Lijst van uitgegevene geschriften van A.J. van der Aa.

*Nederduitsche en Fransche Zamenspraken*, Brussel 1822. 8°. 4<sup>de</sup> druk. Breda 1836.

(Dit werkje genoot de eer eener vertaling in het Hoogduitsch.)

*De Heer Gier of de bedrogen huismeester*, Blijspel met Zang, uit het Fransch vertaald. Brussel 1823. 8°.

*Handboek voor Burgemeesters, enz.*, uit het Fransch vertaald. Brussel 1823. 8°.

*Vervolg op het eerste leerboek van den Heer Meijer*. Brussel 18 .. 8°.

(Later gedeeltelijk herdrukt onder den titel: *Lees- en Vertaalboekje voor de hoogste klasse der Fransche scholen*. Breda 1835. 8°.)

*Aardrijkskundig Woordenboek van Noord Braband*. Breda 1832. 8°.

*Herinneringen uit het gebied der geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden*. Amsterdam 1835. 8°.

*Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem 1836 tot 1851. 8°. met het Aanhangsel 13 deelen.

*Nieuwe herinneringen uit het gebied der geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden*. Amsterdam 1837. 8°.

*Het Metalen Kruis*, Blijspel met Zang, Amsterdam 18.. kl. 8°.

SEGRS, *Handleiding tot de meeste nuttige kunstmatige ligchaamsoefeningen*; vertaald uit het Hoogduitsch, met platen. Breda 1839. 8°. zonder naam des Vertalers.

SEGERS, *Handleiding tot eenige uitgelezene kunstmatige lichaams oefeningen voor meisjes*, vertaald uit het Hoogduitsch, met platen. Breda 1840. 8°. zonder naam des Vertalers.

*Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden en het Groothertogdom Luxemburg*. Gorinchem 1841. kl. 8°.

*Beknopte geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden*, (Schoolboekje.) Gorinchem 1844. 8°. De 5<sup>de</sup> druk van dit werkje zag in 1857 te Arnhem het licht.

*Nieuw biographisch, anthologisch en critisch Woordenboek van Nederlandsche Dichters; kunnende dienen als aanhangsel op P.G. WITSEN GEYSBEEKS Woordenboek van Nederlandsche Dichters*. 3 deelen. Amsterdam 1844-1846. 8°.

*Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken*, met platen en facsimile's. Gorinchem 1845. 8°.

LODEWIJK XIV en zijne tijdgenooten, naar het Fransch van ALEX. DUMAS. Amst. 1846. 8°.

(Hiervan zag slechts het eerste deel het licht.)

*Nederlandsch Oost-Indië*, met platen, 4 deelen. Amsterdam, later te Breda 1846-1857. 8°.

(Bevat alleen de beschrijving van het eiland *Java*.)

*Beschrijving van den Krimpener- en Loopikkérwaard*. Schoonhoven 1847. 8°.

*Nederland*, handboekje voor reizigers, met kaartjes. Amsterdam 1849. kl. 8°.

(De *Wegwijzer in Amsterdam* afzonderlijk uitgekomen, is een gedeelte van genoemd werkje.)

*China en zijne béwoners*, uit het Engelsch vertaald (Kinderboekje.) Amsterdam 1848. kl. 8°.

*Lotgevallen van Willem Heenvliet, ook op Borneo en Bali*. Voor jonge lieden bewerkt, met platen en kaarten. Amsterdam 1851. kl. 8°.

(Volgens de Voorrede beschreef VAN DER AA van bl. 7-24 in dit boekje, zijn wedervaren op het fregat *de Wezer* en zijne krijgsgevangenschap.)

*Biographisch Woordenboek der Nederlanden*. Haarlem 1850 tot 1857. 8°.

(Dit Woordenboek bewerkte VAN DER AA tot het artikel *Coehoorn*, en wordt voortgezet door den Schrijver van dit Levensberigt.)

*Beknopt aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem 1855. 8°.

*Bloemlezing uit den Hollandschen Spectator van Justus van Effen.*

(Geplaatst in het *klassiek letterkundig Pantheon*, 2 deeltjes. Schiedam 1855. kl. 8°.)

*Parelen uit de lettervruchten van Nederlandsche Dichtersessen.* Amsterdam 1856.  
8°.

*Ons Vaderland en zijne bewoners.* Amst. 1855-1857. 4°.

(Een prachtwerk met fraaije lithographiën en houtgravuren tusschen den tekst.)

Voorts was VAN DER AA, Redacteur van den *Zuid- en Noord-Hollandsche Volks-Almanak*, Gorinchem 1845, waarvan slechts de eerste jaargang verscheen; verder leverde hij onderscheidene bijdragen in verschillende tijdschriften, als in het *Letterlievend Maandschrift*; in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*; *Vaderlandsche Letteroefeningen*; *Vriend des Vaderlands*; *Algemeene Konst- en Letterbode*; *Maria en Martha*; *Astrea*; *de Globe*; in de *Navorscher* enz.

## Levensbericht van Otto Anne Graaf van Bylandt.

De Secretaris ontving van den Heer Baron VAN AYLVA RENGERS, die tot het verstrekken van eenig levensbericht was uitgenoodigd, een brief, die zoo vele bijzonderheden omtrent den afgestorvene bevatte, dat het Bestuur geoordeeld heeft, dien, na bekomene goedkeuring van den geachten Schrijver, in zijn geheel te moeten mededeelen.

Maastricht, 20 April 1857.

*Zeer Geachte Heer en Vriend!*

Uw brief van den 3<sup>den</sup> Maart ll., bij mij ontvangen, brengt mij in verlegenheid. Gaarne zoude ik volledig beantwoorden aan het verzoek daarin vervat. Maar hoe zal ik veel van den levensloop van den overledenen Heer *Grave* OTTO ANNE VAN BYLANDT, kunnen verhalen<sup>1</sup>? Nimmer heeft deze, allezins achtingswaardige man, zich bezig gehouden met letterkundige, evenmin met staatkundige bemoeijenissen. Zijn leven heeft een' stillen en vreedzamen loop gehad. Hij heeft dikmaals en onder verschillende Vorsten Hofbedieningen bekleed; evenwel meest *honorair*, en was dus niet veel in aanraking met die hooggeplaatste personen. Ook dat levert dus niets op

<sup>1</sup> Geboren te 's Hage, den 31<sup>sten</sup> December 1766; overleden op Boschdal, in de Gemeente 's Princenhage, bij Breda, den 20<sup>sten</sup> Februarij 1857, oud 90 jaren. In 1789 of 90 was hij gehuwd met Mejuffer AGATHA WILHELMINA TWENT, die op den 7<sup>den</sup> Februarij 1838 overleed.

dat belangrijk kan geacht worden. Zijne regtschapenheid en algemeen erkende braafheid en geest van orde, hebben hem meermalen doen kiezen tot voogdijschappen, administratiën van verschillenden aard, tot uitvoerder van uiterste willen, welke betrekkingen hij immer met de meeste naauwgezetheid heeft waargenomen, tot genoegen van alle belanghebbende. Maar, wat heeft het publiek er aan zulks te weten? Aanvankelijk Edelman van de Kamer van Hunne Doorluchtige en Koninklijke Hoogheden Willem V, Prins van Oranje en Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden, en van Mevrouw de Prinses van Oranje, des Stadhouders Gemalin, wierdt hij belast met het toezigt over de studiën van Zijne Doorluchtige Hoogheid, den Erfprins van Oranje, later Koning Willem I, aan de Leydsche Hoogeschool, waar ook hij zijne studiën had volbragt; zien wij hem op den 13<sup>den</sup> Januarij 1783 benoemen tot Vaandrig supernumerair, met rang van Luitenant bij de Hollandsche Gardes te voet; - den 17<sup>den</sup> Maart daaraanvolgende tot Vaandrig effectief bij de Hollandsche Gardes te voet. - Den 14<sup>den</sup> Junij 1787 tot 2<sup>den</sup> Luitenant, met rang van Kapitein, bij de Lijfgardes te voet. - Den 16<sup>den</sup> October deszelfden jaars tot Brigadier in de Gardes du Corps, met rang van Ritmeester. - In 't jaar 1789 werd hij op den 3<sup>den</sup> December Lid van het Genootschap *Mathesis Scientiarum Genitrix*, te Leyden. - In 't jaar 1792 op den 31<sup>sten</sup> October, werd hij benoemd tot Lid van den Raad van Koloniën. - Den 14<sup>den</sup> December 1804, werd hij Kamerheer van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Prins van Oranje, later Koning Willem I. - Den 4<sup>den</sup> October 1806, ontving hij zijne benoeming van Kamerheer bij Hare Majesteit de Koningin van Holland. - Den 24<sup>sten</sup> April 1808 werd hij Ridder-Kommandeur van de Koninklijke Orde van de Unie. - Den 30<sup>sten</sup> Junij 1808 werd hij Eerste Kamerheer der Koningin, en den 27<sup>sten</sup> Julij daaropvolgende Chevalier d'honneur van Hare Majesteit. - Den 14<sup>den</sup> September 1810, werd hij Kamerheer bij Zijne Majesteit Napoleon I, Keizer der Franschen. - Den 25<sup>sten</sup> Maart 1812, Kommandeur van de Keizerlijke Orde van



de Reunie. - Den 30<sup>sten</sup> Januarij 1822, wierdt hij Kamerheer *honorair* bij Zijne Majesteit Willem I, Koning der Nederlanden. - Den 1<sup>sten</sup> van Oogstmaand des jaars 1828, is hij lid geworden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. In 1848 is hij geroepen geworden tot het lidmaatschap van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, welke betrekking hij heeft vervuld tot aan de invoering van de nieuwe Grondwet. Den 7<sup>den</sup> October 1831 was hij benoemd geweest tot Ridder van de Koninklijke Orde van den Nederlandschen Leeuw, en den 8<sup>sten</sup> Februarij 1849 ontving hij het Kommandeurskruis van de Groothertoglijke Luxemburgsche Orde van de Eikenkroon. - Gedurende vele jaren is hij geweest Hoogheemraad van Rijnland, later Hoofdingeland aldaar, en was sedert't jaar 1850, Landkommandeur van de Ridderlijke Duitse Orde, ter Balye van Utrecht.

Het genot hebbende van een aanzienlijk geldelijk vermogen, was hij daardoor in staat te voldoen aan zijn onbegrensden weldoenenden aard, en eene menigte menschen wierden gedurig door hem ondersteund, en dikmaals door aanzienlijke sommen uit groote verlegenheid gered. Hoog stond hij in de achting van een ieder die hem van nabij gekend heeft, en ook na zijn' dood hebben de blijken van liefde en gehechtheid niet ontbroken, bijzonder onder de bevolking van de gemeente waar hij zijne twee laatste levensjaren heeft doorgebracht.

UwEg. ziet hier uit, dat eene dusdanige drooge opsomming van data's van benoemingen en aanstellingen niet wel een geschikt onderwerp oplevert tot eene eenigzins belangrijke necrologie. Kan evenwel het bovenstaande dienen tot hetgeen de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde verlangt, zoo kan UwEg. er gebruik van maken naar uw bescheiden oordeel.

Intusschen is het mij zeer aangenaam deze gelegenheid te hebben u te verzekeren van mijne ware hoogachting en vriendschap, waarmede ik blijve

Uw zeer dienstvaardige Vriend,

L.H.W. BARON VAN AYLVA RENGERS.

## Levensbericht van D<sup>r</sup>. Jacob Willem Elink Sterk.

In de Handelingen dezer Maatschappij van het vorige jaar, lazen wij een uitvoerig levensbericht van M<sup>r</sup>. A. BOXMAN, opgesteld door zijn vriend en zwager D<sup>r</sup>. J.W. ELINK STERK: en reeds nu is deze werkzame en uitstekende man, uit zijne nuttige en belangrijke loopbaan weggenomen. In de maand Mei 1856 schreef deze van zijn vriend: 'het voortreffelijke van zijn geest en hart leeft en zal leven als een onvergankelijk beeld in de geheugenis van allen, die hem hebben gekend en aan wie hij dierbaar was,' - en reeds den 20 December van datzelfde jaar werd hij zelf, op het onverwachtst, aan zijne gade en talrijke vrienden ontruikt. Doch ook deze mogen de bovenstaande woorden op hun vriend toepassen. Hij zelf echter strekte zijne wenschen verder uit; want hij schreef: wij hopen 'ut vita feliciter perfuncti gratam nostri relinquamus memoriam, animusque noster non rudis atque incultus, sed ornatus auctusque ex hac vita in beatorum conventum discedat<sup>1</sup>.'

Wij kunnen hier alleen een kort overzicht geven van zijne lotgevallen, handelingen en schriften, in zooverre deze betrek-

1 *Prolusio scholastica*, habita 1835. Zie *Symb. Liter.* etc. I. pag. 2.

king hebben op zijn leven als man van beschaving en geleerdheid en als onderwijzer of opvoeder.

JACOB WILLEM ELINK STERK is geboren te Amsterdam den 7 Maart 1806. Zijne ouders waren AUGUSTUS ELINK STERK en ANNA WILHELMINA HOLSTYN, en behoorden tot den deftigen burgerstand. In het jaar 1814 werd zijne woonplaats verwisseld met 's Gravenhage, alwaar hij het eerste onderwijs genoot op de school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en van welke hij overging op de Latijnsche school, toen onder de leiding van den kundigen Rector, KAPPEYNE VAN DE COPPELLO.

Hij, die weet van hoe gewigtigen invloed op de vorming van den jongen mensch, de opleiding en het onderwijs in die jaren ontvangen, te beschouwen is, zal den jongen ELINK STERK gelukkig noemen, die zulk een leermeester in de belangrijkste jaren zijner ontwikkeling, tot leidsman hebben kon.

Dat ELINK STERK reeds vroeg moet hebben uitgemunt, blijkt daaruit, dat genoemde Rector, aan hem de taak toevertrouwde om een paar jonge lieden van goeden huize, onder zijne leiding tot het Academisch onderwijs bekwamer en geschikter te maken: welke beide later als gezetene Regtsgeleerden met dankbaarheid van dat onderwijs spraken.

Zijn Academische loopbaan, die met het jaar 1824 aanving, onderscheidde zich van die van zoovelen door regelmaat, zuiverheid en vasten gang: zoodat zijne leeraren hem de loffelijkste getuigenissen geven konden en hij zelve de hoogachting voor hunne verdiensten, zijn geheele leven door behield.

Nog voor dat hij de Doctorale waardigheid ontving, werd hij benoemd tot Praeceptor der Latijnsche school te Middelburg, in het jaar 1828. Deze drukke werkkring verhinderde hem echter niet, in het daarop volgende jaar, den Doctoralen graad te verwerven. Tot titel zijner Dissertatie had hij gekozen, *de Labdacidarum familia*; waarover hij een zoo grondig

bewerkt stuk leverde, dat het, ook buiten 's lands dikwijls met lof aangehaald wordt.

Gedurende zijn verblijf te Middelburg werd hem eene vereerende betrekking als Hoogleraar aan de Kaap de Goede Hoop aangeboden; maar, zoowel het genoegelijke van zijn werkring te Middelburg, als andere beweegredenen deden hem deze aanbieding van de hand wijzen.

In 't jaar 1833 werd hij te Gorinchem beroepen en aanvaardde aldaar het Rectoraat in 't zelfde jaar. Na eenige jaren (in 1837), huwde hij aldaar met Mejufvrouw W.B. CAPPELHOFF; uit welk huwelijk drie kinderen zijn gesproten, van welke allen de ouders den dood hebben betreurd. Het verlies dier kinderen heeft zijn gevoelig vaderhart diep getroffen. Het laatste was een zoontje, dat hem, nadat hij te Arnhem, Rector van het Stads Gymnasium was geworden, (1843) daar werd geboren en overleed.

Hoewel hij de smart over dat verlies zooveel mogelijk trachtte te verbergen, was zijn geheele ziel hevig geschokt. Gelukkig vond hij de meeste afleiding in de strenge beoefening der wetenschappen en der schilderkunst, welke laatste door hem, als dilettaut, met uitstekend gevolg behandeld werd. Van dezen tijd af besteedde hij meestal de zomer-vacantiën tot het doen eener buitenlandsche reis, deels ter verpoozing, maar tevens om aan zijne neiging tot het bestuderen der natuur in al haar schoon en verhevens gehoor te geven. Zoo zijn de oevers van den Rhijn dikwerf door hem bezocht, en Baden en Zwitserland hebben de onderwerpen tot meenige schets geleverd, om later als eene keurige schilderij te voorschijn te treden.

Zijn oordeel over kunst en kunstwaarde was altijd juist, somtijds streng en in weinige woorden uitgedrukt. Maar even streng als hij was in het beoordeelen der kunst bij anderen, even streng was zijn oordeel over eigen werk, altijd ziende op het ontbrekende. Bij zijne grondige kennis van de regelen van het schoone, en bij het innige bewustzijn van het ideale

der kunst, is het niet te verwonderen, dat hij tegen elke aanmatiging van anderen, met eene scherpe kritiek te velde trok<sup>1</sup>.

Zijn verblijf te Arnhem bezat voor hem vele genoegens van onderscheiden aart. Zoowel de achting zijner leerlingen en oud-leerlingen, als de schoone natuur, die hem omringde, gaven hem vele redenen tot dankbaarheid en genot. Hoewel zijne gezondheid doorgaans goed was te noemen en zijn ligchaamsbouw zelfs sterk was, had eene rheumatische aandoening hem, sedert eenige jaren, van tijd tot tijd gehinderd. Benaauwdheden, die soms hevig werden, deden voor eene aandoening der longen vreezen. Hoewel hij, op den dag van zijn overlijden, zich nog druk met het onderwijs had bezig gehouden en nog de Provinciale Bibliotheek (tot wier oprigting hij zooveel had toegebracht) bezocht had, overviel hem des avonds eene hevige benaauwdheid. Kort daarop neigde hij het hoofd en stierf.

Zoo had hij 28 jaren van zijn vijftigjarigen leeftijd ten nutte van het meer beschaafde gedeelte van het opkomende geslacht, bijna rusteloos besteed. Maar hij had nog tijd gevonden, om zijne vrije uren, die anderen aan spel of nietigheden verkwisten, aan de belangen van wetenschap of kunst toe te wijden. En, wat dit zegt, kunnen zij 't best beoordeelen, die zich in zijne dagelijksche werkzaamheden weten te verplaatsen, en die daarbij de waarheid der stelling aannemen, dat de opvoeder en onderwijzer, ook buiten zijn studeervertrek en zijne gewone werkplaats, zijne verplichtingen heeft.

Even als het bezit van grooten rijkdom zijne eigene zwarigheden oplevert, zoo zijn ook aan 't bezit van meer dan gewone kunde, eigenaardige moeijelijkheden verbonden. De

1 Ook de muziek vond in hem een kenner en voorstander: zoo als blijkt uit zijne *Feestrede bij de viering van het dertienjarig bestaan van het Muzijk-genootschap te Gorinchem den 6 Mei 1841*; aldaar bij J. NOORDUYN EN ZOON uitgegeven. In het Voorberigt zegt hij: 'het zijn variatiën op het oude en bekende thema: *nihil esse tam cognatum mentibus, quam numeros atque voces.*'

wetenschappelijke man, de man van kunde en smaak, kan zich niet in elke woonplaats, in den kring zijner *pares* bewegen. Hij zoude gelukkig zijn, indien dit mogelijk ware! Hij zoude zoo gaarne in het middenpunt van licht en beschaving leven en zich bewegen! maar de maatschappelijke betrekking van velen brengt mede dat zij, onder eene menigte van halfkundigen en smakeloozen leven moeten, dat bekrompenheid en kleingeestigheid rondom hen heerschen, dat zij dezen kring niet verlaten kunnen, als zij niet bijna geheel alleen willen staan. - En binnen dien kring? - Hoe weinigen zijn er, die den zelfstandig-denkenenden verstaan? Hoe velen, die hem kwalijk verstaan? Eenigen verwijderen zich, of vermijden hem, omdat zij hunne eigene minderheid in zijne tegenwoordigheid gevoelen; anderen misgunnen hem zijne meerderheid van talent of de toejuiching zijner geestverwanten. Sommigen verlangen dat de verstandige man zich met hunne kleine vermaken zal bezig houden, of duiden hem ten kwade, dat hij geen smaak vindt in 't smakelooze. Wenscht hij, het gezelschap moede, zijn eigen weg te gaan, - men schrijft het toe aan trotschheid of te groot gevoel van eigenwaarde.

ELINK STERK wist met wijsheid en beleid, de meeste dezer klippen te vermijden, en overtuigd van de waarheid der spreuk: *science oblige*, gaf hij der wetenschap wat haar toekwam en aan de hem omringende maatschappelijke zamenleving, wat zij konde verlangen.

Nog te Middelburg zijnde werd hij Lid van 't Zeeuwsch Genootschap en las aldaar een paar uitgewerkte Verhandelingen, *over den schrik en het medelijden in het Grieksche Treurspel*. Zij zijn in 1838, met uitgebreide aantekeningen, te Leiden uitgegeven, en getuigen niet alleen van zijne diepe studie van de Grieksche Tragicci, maar ook van zijne ernstige beoefening der aesthetica, van zijne uitgebreide kennis der moderne Literatuur en van zijn geoefenden smaak.

Reeds spoedig was hij, met de keur zijner ambtgenooten, lid geworden van het Genootschap van Leeraren aan de Ne-

derlandsche Gymnasiën; woonde, zooveel mogelijk, de jaarlijksche bijeenkomsten bij, en was, met hart en ziel ingenomen voor deze nuttige en belangrijke zaak.

Reeds in 't eerste nummer der *Symbolae Literariae* (1837) vinden wij van hem eene *Prolusio scholastica*, habita d. VI Oct. 1835, met 't motto: *Doctrina sed vim promovet insitam*. In 't derde nummer (1839) lezen wij een opstel, geboren uit de teekenen van den toenmaligen tijd, *de Gymnasiis suo pretio aestimandis*; maar niet verouderd, en waardig nog heden gelezen te worden. Van fijne en diep grammaticale kennis der Grieksche taal getuigen een paar uitvoerige Verhandelingen (te vinden in N<sup>o</sup>. VII en VIII, van de jaren 1845 en 1846) onder den titel van *Grammatica Zetemata, de Parapleromaticis*.

Hij, die overvloed van beschikbaren tijd heeft, en die dus zijne beste uren niet aan vaste en bepaalde werkzaamheden besteden moet; die van elk gunstig oogenblik tot denken en schrijven gebruik kan maken, kan zich met moeite een denkbeeld vormen van de inspanning, die er vereischt wordt, om, na een dag van noodzakelijken arbeid, nog een geliefd denkbeeld uit te werken, nog een vrijwilligen arbeid op zich te nemen, nog den tijd uit te koopen, en zich in de stille winteravonden af te zonderen, om zijn geest vrij te laten zweven en tegelijk ernstig te bepalen bij het meer verhevene en het hoogere van zijn vak. En hij, die niet weet hoeveel zenuwkracht het onderwijzen vordert, weet niet wat 't zegt, na vele uren van onderwijzen, zich nog eens in te spannen om voor een uitgebreider kring, dan die hem dagelijks omringt, werkzaam te zijn.

Een groot gedeelte van den zoo noodzakelijken vrijen zomertijd moest ELINK STERK ook meermalen besteden aan het zoogenaamde Staats-examen: een lastpost, dien sommigen verlangden, maar dien velen zijner ambtgenooten met genoeg ongingen, daar die zaak lastig en moeilijk was in de uitvoering en ondankbaar in de gevolgen.

Behalve dit alles meende ELINK STERK te regt, dat een

Stads Ambtenaar, die aan 't hoofd eener wetenschappelijke inrigting staat, overal, door woord en daad, moet doen blijken, dat het verspreiden van licht en leven onder zijne stadgenooten, tot de attributen van zijn werkkring behoort. Daarom had hij gaarne de betrekking van Lid der Plaatselijke Schoolcommissie te Arnhem aanvaard, en aldus de waarde en het belang van het lagere onderwijs leeren kennen. Als bewijzen zijner belangstelling in deze gewigtige tak van het onderwijs strekken zijne uitgegevene Voorlezing, *over de Geschiedenis der Bewaarscholen* en zijn *Ontwerp van Wet voor 't lager onderwijs*.

Ook 't Natuur- en Letterkundig Genootschap onder de zinspreuk: *Prodesse conamur*, later Geldersche Maatschappij van Geschiedkunde enz. zag hem meermalen als spreker optreden. Bij voorkeur behandelde hij zulke onderwerpen, die een practisch doel hadden en de wezenlijke bevordering van het goede beoogden, waarbij zich tevens eene diepe studie en gekuischte smaak, zusterlijk vereenigden.

Uit het bovenstaande kan genoegzaam blijken dat ELINK STERK als veelzijdig gevormd wetenschappelijk man, vol ijver om nuttig te zijn en om het goede, het ware en het schoone te verspreiden, al die hoedanigheden bezat, die in een bekwaam onderwijzer gevorderd worden. Maar behalve dit is er meer, 't geen in een geschikt opvoeder en onderwijzer verlangd wordt. Er bestaat toch geen moeilijker kunst dan die, om het hart en verstand van jeugdige knapen, van verschillenden aanleg en vorming, die rigting te geven, dat zij, uit liefde tot wetenschap en deugd, het onstoffelijke en onzichtbare stellen boven het stoffelijke en zichtbare. Een logisch verstand, heldere begrippen, juist oordeel, tact van onderwijzen, vastheid van karakter, geduld, zelfbeheersching, orde en regel, gepaste strengheid, en zoo vele andere zijn slechts onmisbare eigenschappen, bij welke nog veel kan gevoegd worden, eer het beeld van een opvoeder en onderwijzer volkomen is.

Maar ook dezen bezat ELINK STERK, en daarom kunnen



wij hem ruimschoots prijzen als uitstekend Docent, die zich ook bij zijne goede leerlingen bemind wist te maken. Niet alleen bij zijn leven ontving hij van velen zijner dankbare leerlingen (want van allen is dit niet te verwachten,) blijken van vriendschap en toegenegenheid, maar ook na zijn dood wenschten zij een gedenkteeken op zijn graf op te rigten om zijne nagedachtenis in eer te houden.

Op de begraafplaats te Arnhem las ik, niet zonder verschillende aandoeningen, deze veelbeteekenende woorden:

OBIIT MDCCCLVI. PRAESTANTISSIMO VIRO JAC. GUIL. ELINK STERK  
ARNHEMIENSIS GYMNASII RECTORI GRATI DISCIPULI.

Wie zoo geleefd heeft en zoo gestorven is behoeft geene andere erkenning zijner verdiensten. - En toch ontving ELINK STERK, behalve de gewone hulde aan verdienstelijke mannen toegebracht, een openlijk blijk van onderscheiding door zijne benoeming tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, hem door Z.M. Koning WILLEM II toegezonden. Behalve het boven genoemde Lidmaatschap van 't Zeeuwsch Genootschap, werd hij ook tot Lid verkozen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, en in 1853 van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden: welke wetenschappelijke Vereenigingen in hem ongetwijfeld een Lid verliezen .

*Tiel*, Mei 1857.

Dr. P.H. Tydeman.

## **Levensbericht van J<sup>hr</sup>. M<sup>r</sup>. Johan Theodoor Hendrik Nedermeyer Ridder van Rosenthal.**

Op den 31<sup>sten</sup> Januari 1857, leed de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, een groot verlies, door het overlijden van den man, wiens namen hier boven staan geschreven.

Het geslacht, waaruit hij is voortgesproten, is uit Oostenrijk afkomstig.

De drie gebroeders GEORG, ANDREAS en HANZEN VON ROSENTHAL, te Weenen gevestigd, werden achtereenvolgens op 13 Juni 1588 en 8 Maart 1593, door Keizer Rudolf II, in den Duitschen Rijksadel verheven met den titel van: 'Ritter des heiligen Römischen Reichs'.

HEINRICH en CONRAD VON ROSENTHAL, zonen van voornoemden GEORG VON ROSENTHAL, bragten hunne woonplaats naar Spiers over; doch moesten, na het uitbreken van den dertigjarigen oorlog, en om hun leven te redden, daar zij de leer van Luther hadden omhelsd, in 1622, dat Bisdom, en hunne, daar verkregene, bezittingen verlaten.

De zoo even genoemde CONRAD VON ROSENTHAL, vestigde zich in het land van Cleef.

Van dezen stamde af JOHAN CONRAD VON ROSENTHAL, gehuwd met WILHELMINA ELISABETH MORITZ VON ROSSDORF.

Uit dit huwelijk werd, op den 22 Juli 1762, te Weissenfels in het Koninkrijk Saxon, geboren HANS HEINRICH CONRAD VON ROSENTHAL, die aan de Hoogeschool te Duisburg in de regtsgeleerdheid onderwezen, door den Koning van Pruisen tot Auditeur-Militair werd aangesteld, en toegevoegd aan het Regiment van den Luitenant-Generaal VON GAUDI, destijds in bezetting liggende te Wezel.

Dat Regiment maakte een gedeelte uit van het leger, dat door genoemden Koning in 1787, naar de, Nederlanden werd gezonden, om zijnen schoonbroeder Prins WILLEM V in het volle genot zijner Erf-Stadhouderlijke regten en andere hooge Staatsbedieningen te herstellen.

De L<sup>t</sup>. Generaal VON GAUDI trok met zijn Regiment op Nijmegen, en van daar door de Betuwe tot voor Gorinchem, waar een ernstige tegenstand werd gewacht; en, ofschoon die stad zich spoedig overgaf, bleven zijne troepen nog geruimen tijd in de omstreken gelegerd.

Inmiddels voerde de voornoemde jeugdige Auditeur-Militair, voor eigene rekening eenen anderen oorlog, met niet minder gelukkig gevolg dan zijn Veldheer. Te Culemborg bij M<sup>r</sup>. HANNIBAL THEODORUS BOSCH, Raadsheer en Stadhouder der Grafelijke leenen, ingelegerd, maakte hij kennis met diens oudste dochter LOUISA ANNA BOSCH, toen ruim vijftien jaren oud: en uit die kennismaking vloeide voort, dat hij, na volbragten veldtogt, zijn ambt nederlegde, Pruisen verliet, te Culemborg zich vestigde, door den Graaf Erf-Stadhouder tot Schepen in de Schepenbank werd aangesteld, en op 23 Januari 1790 met zijne verloofde in het huwelijk trad.

Uit dat huwelijk zijn ééne dochter en vier zonen voorgesproten. De oudste dezer zonen was JOHAN THEODOOR HENDRIK, die, op den 27<sup>sten</sup> Maart 1792, te Culemborg geboren, bij den doop, behalve de drie zoo even vermelde voornamen, ook nog den naam van het geslacht NEDERMEYER, aan zijne moeder vermaagschapt, ontving.

Zijn ligchaamsgestel was van der jeugd af tener, de borst

zwak, en zoo wel dit, als de uitwendige omstandigheden van de plaats en den tijd zijner geboorte en eerste ontluiking oefenden merkbaren invloed op zijnen inborst en op zijnen geest uit.

De kleine stad zijner inwoning, hoofdplaats van het Graafschap Culenburg, leed veel door het gerekte verblijf van de Pruissische legerbenden aldaar; maar veel meer nog door de gebeurtenissen van 1795 en vele volgende jaren.

Zijn bovengenoemde Grootvader van moederszijde had in zijne jeugd de regsbeoefening tot werkkring gekozen, maar al spoedig door zijne bekwaamheid de aandacht van den Graaf, Prins WILLEM V, tot zich getrokken. Onder diens begunstiging klom hij tot het hoogste der ambten in dat Graafschap op.

De omwentelingen van 1795 en 1798 beroofden hem van ambten en inkomsten.

Zijn vader liet zijn betrekking in Pruisen varen, en vestigde zich in Culenburg, om daar, in eene nieuwe betrekking, de middelen te vinden ter voorziening in de behoefte van het huisgezin, dat hij oprigtte. Die middelen werden hem, door de gezegde omwentelingen, ontnomen.

Er heerschte alzoo in den kring, waarin de jonge JOHAN THEODOOR HENDRIK zijne opvoeding genoot, geene opgeruimdheid, en de toekomst werd niet helder gekleurd. In den kring zijner huisgenooten en vertrouwdste vrienden, trachtte hij steeds vrolijkheid aan te brengen of te bevorderen; maar daar buiten vond men hem, bedaard, ernstig, voorzigtig, welwikkend, en in zaken, niet zelden zwaartillend.

Van eene andere zijde oefenden die zelfde tijdsomstandigheden eenen zeer gunstigen invloed op hem uit. Zij kweekten eene innige gehechtheid aan bloedverwanten, magen en vrienden bij hem aan, die hem, zijn geheele leven door, deed uitmunten door hulpvaardigheid en standvastigheid in aangegane verbindtenissen; en zij wekten in hooge mate zijne leergierigheid, zijne arbeidzaamheid en zijne eerezucht op. Hij gevoelde

vroeg, dat de eer van zijn geslacht door hem moest worden gehandhaafd, en die taak aanvaardde hij spoedig.

Hij genoot onderwijs, eerst in de Hollandsche School van meester DOBBERENS; daarna in de Fransche School van B. BATENBURG, en later in de Latijnsche School van den Rector JOAN SAMUEL SWAAN. Maar, in medewerking van deze leeraren, genoot hij zijn beste onderrigt van zijnen meergenoemden grootvader, die veel behagen in hem vond, en dien hij, tot zijnen dood toe, eene onbegrensde hoogschatting is blijven toedragen.

In het huis van dezen bragt hij een gedeelte van iederen dag door, en die tijd werd, onder 's grootvaders oog, aan het zorgvuldig bearbeiten van het werk van den dag, en aan het genieten van ander onderrigt besteed.

Op zijne beurt hield hij het oog op het schoolwerk zijner jongere broeders. Toen zij, op zekeren tijd, alle vier de Latijnsche School bezochten, in verschillende klassen verspreid, stelde hij hun voor, dat zij zich moesten beijveren, om ieder in zijne klasse den prijs te behalen. Dat viel eenen ieder hunner niet even gemakkelijk: maar hij rustte niet, en bragt het door zijn bijzonder onderwijs zoo ver, dat hij zijn wensch door de uitkomst zag bekroonen.

Met veel lof, al de klassen dezer Latijnsche School doorloopen hebbende, werd hij tot de Akademische lessen bevorderd; en na zijne geloofsbelijdenis als lid van het Kerkgenootschap der Hervormden, in handen van D<sup>s</sup>. FORTUIN, te hebben afgelegd en in dat Kerkgenootschap te zijn opgenomen, vertrok hij in de maand September 1811 naar Leiden, om aan de Hoogeschool aldaar de regtsgeleerdheid te beoefenen.

Daar bleef hij niet onopgemerkt, maar trok spoedig de genegenheid van vele zijner mede-studenten en de aandacht der Hoogleeraren, welker onderwijs hij mogt genieten, tot zich. Deze waren de Heeren en M<sup>ts</sup>. D.G. VAN DER KEESSEL, E. HAGEMAN, N. SMALLENBURG, H.W. TYDEMAN, en, die misschien het eerst had moeten worden genoemd, J.M. KEM-

PER. De laatste maakte bijzonder veel werk van hem. Onder het Voorzitterschap van dezen Hoogleraar, opende hij, op 30 Januari 1815, het openbare dispuut-collegie over het Natuur-, Staats- en Volkerenregt, met eene gedachtenisrede, ter eere van den verdienstelijken Student in de Regtsgeleerdheid, BARTHOLOMEUS CORNELIS VAN DORP, op den 3<sup>den</sup> dierzelfde maand aan de Akademie en zijne vele vrienden, door den dood, ontrukkt. Die rede, in zuiver Latijn gesteld, was de eerste openlijke proeve der opleiding, door hem te Culemborg genoten, en van de vorderingen, door hem aan de Hoogeschool gemaakt. Zij werd gedrukt in de *Studenten-Almanak*, voor het jaar 1816, uitgegeven bij L. HERDINGH EN ZOON te Leiden.

Reeds als Student werd hij lid van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen; en muntte als werkzaam lid uit in de beide dispuut-collegiën, tot spreuk voerende: *Per angusta ad augusta* en *Door oefening leert men*.

De vlijtige voortzetting dezer studiën werd gestoord door de terugkomst van NAPOLEON van het eiland Elba. De gevaren, waarmede deze gebeurtenis en hare gevolgen, het dierbare Vaderland en zijne pas herborene onafhankelijkheid bedreigden, noopten het grootste gedeelte der burgers van de Leidsche Hoogeschool, zich als strijders voor het Vaderland aan te bieden en de vergunning van den Koning te vragen tot het oprigten eener Compagnie Vrijwilligers, bestemd, om, ten dienste des Vaderlands, gebruikt te worden, waar Z.M. dat noodig zou oordeelen. In hetgeen daartoe werd gevorderd was VAN ROSENTHAL zijnen vriend J. CROMMELIN bijzonder behulpzaam. De gevraagde vergunning werd door Z.M. verleend. De Compagnie Vrijwillige Jagers werd opgerigt, en, als Compagnie Flankeurs, bij het Battaillon Jagers n<sup>o</sup>. 18, onder de bevelen van den Kapitein H.P. TRIP, en de Luitenants J.L. VAN DER KUIP en VAN GRIETHUIZEN BLOM, gevoegd. VAN ROSENTHAL werd, door de keuze zijner krijgsmakkers, tot Corporaal bij die Compagnie bevorderd.

Op den 16 Juli 1815 trok hij met haar uit Leiden, eerst

naar Bergen in Henegouwen, en van daar naar de omstreken van Valenciennes, om eindelijk voor Condé post te vatten. Van daar terug geroepen, keerde de Compagnie naar Leiden weder, en deed daar, op 8 October 1815 haren intogt. Op den volgenden dag werd zij door den Hoogleeraar M<sup>r</sup>. J.M. KEMPER, Rector Magnificus der Akademie, afgedankt en ontbonden.

Voor het eindigen dezer plegtigheid, trad VAN ROSENTHAL als spreker der ontbondene Compagnie op, en verzocht en verkreeg van den Rector Magnificus, dat aan het vaandel der Compagnie, haar door het schoone geslacht van Leiden vereerd, eene bijzondere plaats in het gebouw der Akademie werd ingeruimd<sup>1</sup>.

Dat hij, na vervulden krijgspligt, met vernieuwden ijver zijne studiën weder opvatte, voortzette en gelukkig volbragt, bewees zijne welgeschrevene en grondig bewerkte dissertatio historico-politica inauguralis *de servorum Afrorum commercio eoque recte sublato, nec non de Afrorum servitute penitus tollenda*, die hij, op den 24 Juni 1816, in het openbaar verdedigde: waarna hij den graad van Doctor in de beide regten verkreeg.

Op den 10<sup>den</sup> Juli daaraanvolgende legde hij, als Advokaat, den eed af voor het Hoog-Geregtshof in 's Gravenhage, en keerde naar zijne geboortestad terug, om daar de regtspraktijk uit te oefenen. Dat veld zou echter, daar ter plaatse, voor zijne bekwaamheden en ontwikkeling, veel te beperkt zijn geweest.

In den aanvang van het jaar 1816 moest er eene loting voor de Nationale Militie over vijf jaren plaats hebben. Hij zelf was de jaren te boven, maar zijne drie jongere broeders moesten daaraan deel nemen. Aan ieder hunner viel een dienstplichtig nummer ten deele.

De oudste hunner was, met de omwenteling van 1813 in de krijgsmilitie getreden, en ten gevolge daarvan in werkelijke dienst. De vraag werd toen geopperd, of van de beide an-

<sup>1</sup> Zie de Leydse Courant van 11 October 1815, n<sup>o</sup>. 122.

deren, één dienstplichtig moest worden verklaard, dan wel beiden van de dienst moesten worden vrijgesteld. De Militieraad te Nijmegen stond het eerstgenoemde gevoelen voor, NEDERMEYER VAN ROSENTHAL verdedigde het laatste, bewerende, dat hij zelf buiten aanmerking moest blijven, vermits hij, onder de Fransche overheersching, door het stellen van eenen plaatsvervanger, aan de Militaire conscriptie had voldaan; en dan slechts drie broeders overig bleven, van welken er één de wapenen voor het Vaderland vrijwillig had opgenomen, en daardoor de beide anderen van de dienst bevrijdde. De Militieraad besliste ten zijnen nadeele. Daarvan kwam hij in hooger beroep bij de Gedeputeerde Staten van Gelderland, en zette in eene, zeer uitvoerige, memorie, zijn gevoelen uiteen. Die memorie vestigde een zeer voordeelig dunk ten zijnen opzichte, en verzekerde hem de overwinning. Te dier gelegenheid kwam hij een en andermaal te Arnhem, bezocht zijnen Akademischen tijdgenoot en gewezen krijgsmakker J<sup>hr</sup>. J.A.AE.W. VAN RAPPARD, mede onlangs tot Doctor in de regten bevorderd, en te Arnhem gevestigd, ten huize van zijnen vader J<sup>hr</sup>. H.A. VAN RAPPARD, destijds Procureur-Crimineel in de Provincie Gelderland.

Dat een en ander schijnt niet zonder invloed te zijn geweest op de spoedige bevordering, die hem te beurte viel, toen hij, door 's Konings besluit van 20 Juni 1817, werd benoemd tot Substituut-Officier bij de Regtbank van eersten aanleg te Arnhem.

Op dat drukke parket vond hij veel werk, maar ook veel gelegenheid, om van zijne verkregene kennis te doen blijken, en die kennis te vermeerderen.

In de maand Januari 1820 werd hij door den Gouverneur van Gelderland uitgenoodigd, deel te nemen aan de werkzaamheden eener Commissie, tot het uitdeelen van hulp en ondersteuning aan noodlijdenden door den toenmaligen watersnood. Die taak aanvaard hebbende bevond hij zich, op den 29<sup>sten</sup> dier maand, in de nabijheid der Rhijnpoort te Arnhem bezig



met uitdeelingen te doen, toen onverwachts het geroep werd gehoord, dat een jongen, die zich op het brooze ijs der stadsgracht had gewaagd, door het ijs was gezonken en in groot gevaar van verdrinken verkeerde. VAN ROSENTHAL spoedde zich derwaarts, zag het dreigende gevaar, ontdeed zich van enkele kleedingstukken, sprong te water, en had het geluk, den jongen te redden<sup>1</sup>. Door een Kabinetsbrief van den 1 Maart daaraanvolgende, werd hem deswege de bijzondere goedkeuring en tevredenheid des Konings betuigd. Hij bleef zich het lot van dezen jongen, FREDERIK VERMEULEN genaamd, en destijds vijftien jaren oud, voortdurend aantrekken, en zijne opvoeding bevorderen, en mogt in hem eenen dankbaren beschermeling vinden.

Ruim een jaar later ontving hij zijn eervol ontslag als substituut-officier, en werd door 's Konings besluit van 22 October 1821 benoemd tot Auditeur-Militair in het Provinciaal Kommandement van Gelderland, gevestigd blijvende te Arnhem.

Op den 28<sup>sten</sup> Augustus 1823 is hij in het huwelijk getreden met JEANNETTE WILHELMINA *Baronnesse* VAN ECK, dochter van SAMUEL *Baron* VAN ECK en JACOBA LOUISA *Baronnesse* VAN LYNDEN, wonende op den huize Overbeek te Velp.

Met zijne jonge vrouw vestigde hij zich, op een klein landgoed, *Rennenenk* genaamd, gelegen in het schependom van Arnhem, aan den straatweg naar Zutphen. Daar is hij blijven wonen, tot dat zijne veelvuldige bezigheden en betrekkingen hem, in 1830, noopten zijne woonplaats binnen de stad Arnhem zelve over te brengen. Want, ofschoon zijne betrekking als Auditeur-Militair hem vele en omslagtige werkzaamheden verschafte, kon zijn arbeidzame geest daarin geen voldoende bezigheid vinden. Hij besloot daarom, ook de rechtspraktijk uit te oefenen, en slaagde daarin, zooals wel was te verwachten, bij uitnemendheid. De blijken der hoogschatting

<sup>1</sup> Zie de Arnhemsche Courant van 1 Februarij 1820, n<sup>o</sup>. 15.

zijner ambtsbroeders werden geleverd, door de herhaalde voordragten van zijnen persoon, tot lid van den Raad van Toezigt en Discipline der orde van Advokaten; en de bewijzen zijner waardeering van de zijde van het Provinciaal Gerechtshof van Gelderland, door zijne herhaalde benoemingen tot lid van den Raad, en eindelijk, in het laatste jaar van zijn verblijf te Arnhem, tot Deken van die Orde.

Buitendien was hij werkend lid van het letterkundige genootschap *Prodesse conamur*, en van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; nam hij gewillig deel aan de werkzaamheden van de plaatselijke School-Commissie, van het Stedelijk algemeen Armbestuur, van het beheer der Bank van leening, en van de Spaarbank, van den Kerkeraad, en later van de Kerkvoogdij. Van 15 Februari 1831 tot 30 Juni 1832 nam hij, ter oorzake der ziekte en het overlijden van den Rijks-Advokaat, M<sup>r</sup>. J.M. ROUKENS, al de werkzaamheden van dat Ambt waar, tot dat de opvolger van den overledenen, die taak van hem overnam.

Op den 5 October 1833 werd hij, door de toenmalige kiezers, tot lid van den Raad en door 's Konings besluit van 21 October 1841, tot Wethouder der Stad Arnhem benoemd; en door 's Konings besluit van 21 September 1834 in den Nederlandschen Adel, met den titel van Ridder, ingelijfd. Op den 1 Junij 1836 in de Ridderschap van Gelderland opgenomen, werd hij tot Secretaris van dat Collegie verkozen, en nam die betrekking, als lid van hetzelfde, tot in 1849 waar. De Administrateurs van eenige fondsen der nalatenschap van den Luitenant Admiraal VAN KINSBERGEN, verkozen hem, op 22 Mei 1842, om met den Hoogleraar M<sup>r</sup>. J. VAN HALL, als Curator extra locum de belangen van het Opvoedings-Instituut te Elburg te verzorgen.

En niet tegenstaande al die bemoeijingen, wist de overledene, gedurende een groot gedeelte van het doorgelopen tijdvak, eenige stille uren af te zonderen, om met één zijner Akademische tijd- en togtgenooten, LIVIUS en TACITUS, en

met twee andere jongere burgers der Leidsche Hoogeschool, de Pandecten van JUSTINIANUS te lezen.

Bij dit alles mag niet onvermeld blijven, dat hij, na het uitbreken van den Belgischen opstand, zich niet vergenoegde met deel te nemen aan eene Compagnie Rustbewaarders te Arnhem opgericht, maar, ofschoon destijds reeds hoofd - en vader - des huisgezins, zich met enkele andere ingezetenen, bij de nog te huis geblevene Schutterij liet inlijven, met uitdrukkelijk aanbod, om, wanneer de nood het vorderde, ook buiten de gemeente dienst te doen.

De Hoogleeraar VAN DER PALM had zijne onvolprezene lijkrede op zijne vriend en ambtgenoot M<sup>f</sup>. JOHAN MELCHIOR KEMPER, besloten met de woorden: *dáár* (in de Pieterskerk te Leiden) *rust hij onder eenen eenvoudigen steen; het dankbaar Vaderland beslisse, wat het daarop schrijven, wat het daarop stichten zal.*

Deze woorden hadden VAN ROSENTHAL en zijnen genoemden tijd- en togtgenoot getroffen. Zij twijfelden er niet aan, of, aan die uitnoodiging zou, door dat dankbare Vaderland, op waardige wijze worden voldaan, en zij zagen daarom reikhalzende daarnaar uit. Zij wacheden lang; en nadat zij, alvorens hunnen klassieken geschiedschrijver open te slaan, meermalen de klagte hadden geuit, dat de voldoening daaraan scheen te worden vergeten, kwam het denkbeeld bij hen op, dat het niet onvoegzaam kon worden geacht, dat de dankbare leerlingen des onvergetelijken leermeesters, de vervulling van die taak der vereering op zich namen.

Zij raadpleegden daarover den Hoogleeraar VAN DER PALM; en van dien hoogst achtingswaardigen man goedkeuring en aanmoediging verworven hebbende, traden zij openlijk op, om al de nog levende leerlingen des ontslapenen tot goedkeuring en mede uitvoering van hun ontwerp uit te noodigen.

Na het overwinnen van eindelooze bezwaren, aan soortgelijke ondernemingen verbonden, welker bestrijding veel tijd vorderde, mogten zij eene gewenschte voldoening aan hun verlan-

gen verkrijgen. Op den 30<sup>sten</sup> Mei 1835 werd, in het stille koor der Pieterskerk te Leiden, in de nabijheid van het graf, waarin het stoffelijk overschot van den geliefden leermeester der vertering werd prijs gegeven, in het bijzijn van den Hoogleeraar VAN DER PALM, van de beide zonen en de beide zwagers des vereerden en van een gedeelte zijner leerlingen, die aan deze vereering deel namen, onder de toespraak van den meergenoemden tijd- en togtgenoot, het marmer gedenkteeken ontbloot, ingewijd en aan de voortdurende zorg der Kerkmeesteren van dat tempelgebouw overgegeven en aanbevolen, om der volgende geslachten het bewijs te leveren, hoe hoog het onderrigt, van den Hoogleeraar KEMPER genoten, door zijne leerlingen werd gewaardeerd, en hoe zeer zij hem, ook nog jaren na zijn verscheiden, daarvoor dankbaar bleven.

In hunne Vergadering van het jaar 1841, en wel op den 7 Juli, verkozen de Provinciale Staten van Gelderland, NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL, tot Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hij aanvaardde die verkiezing, maar vroeg te gelijk zijn ontslag uit zijne werkzame betrekking als Auditeur-Militair. Dit laatste werd hem noode, doch op de eervolste wijze, verleend door 's Konings besluit van 30 September 1841, begeleid van een schrijven van den Advokaat-Fiscaal van 's Konings zee- en landmagt, die hem, zoo voor zich, als van wege het Hoog Militair Geregts-hof, volledige goedkeuring en dank betuigde, voor de orde, ijver, trouw en ervaring, gedurende zijne twintigjarige ambtsbediening aan den dag gelegd.

Z.M. de Koning liet daarop volgen, dat H.D. hem, bij besluit van 2 October 1841, benoemde tot lid der Staats-Commissie tot herziening, omwerking en wijziging der Militaire strafwetgeving; en op den 12<sup>den</sup> October 1842 versierde met het Ridderkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

De staatkundige loopbaan, welke hij nu intrad, bood hare eigenaardige moeilijkheden aan, die vooral in het tijdvak van 1841-1848, en daarna van 1849-1852, niet geringer,

maar integendeel menigvuldiger en zwaarwigtiger waren, dan zij dat vroeger pleegden te wezen.

Op dat veld ieder zijner voetstappen te volgen en te beoordeelen: daarvoor is de tijd nu nog niet aangebroken, en dat moeilijke werk behoort het allerminst tot de meer vreedzame bemoeijingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

Daarom zal hier slechts het een en ander uit dat gedeelte van zijn werkzaam leven worden aangestipt, en aan hem zelven overgelaten, zich, door zijne werken, te kenschetsen.

Vooraf zij gezegd, dat zijne kiezers, de Staten der Provincie Gelderland, zijne verkiezing telkens vernieuwden, zoo lang hun het regt daartoe bleef opgedragen.

Welk een werkzaam deel hij aan de veelvuldige onderzoekingen en beoordeelingen der Kamer nam, getuigen de aantekeningen en verslagen, die daarvan werden opgemaakt, en openbaar medegedeeld.

Hij koos daar een zelfstandig standpunt, sloot zich zeldzaam aan anderen aan, onderzocht vlijtig, maakte voor zich zijn besluit op, kwam rondborstig voor zijn gevoelen uit, en verdedigde dat met bekwaamheid en standvastigheid.

Als proeven daarvan mogen worden aangehaald:

1°. zijne *Beschouwingen over den financieëlen en staatkundigen toestand des Vaderlands, in verband met de voorgedragene belasting op de bezittingen*, zonder vermelding van zijnen naam, in 1844 door hem in het licht gegeven, door tusschenkomst der Gebroeders van Cleef.

Dat boekje, dat toen veel opzien baarde, verdient ook nu nog te worden gelezen; om van hemzelve te vernemen, hoe hij, na het verwerpen van het conversieplan van den Heer ROCHUSSEN:

*a.* eenen vluchtigen blik werpt, op de middelen tot herstel onzer financiën, tot op dat oogenblik, voorgedragen;

*b.* een nieuw plan, door hem beraamd, ontwikkelt;

*c.* de middelen tot uitvoering daarvan aanwijst; en

*d.* de daarvan te wachten uitkomsten toelicht.

2°. Het voorstel door hem, na het verwerpen van eene algemeene herziening der Grondwet, door negen leden der Tweede Kamer in 1845 voorgesteld, tot die Kamer gerigt, om de bepalingen der Grondwet, betrekkelijk de plaatselijke besturen te wijzigen, nagenoeg, zoo als die thans in art. 138 der G.W. gevonden worden<sup>1</sup>. Welk voorstel, even als dat der negen leden moest zwichten, voor het aangenomen beginsel, dat de Grondwetsherziening van de Kroon behoorde uit te gaan.

3°. De Nota, die hij, toen de Wetsontwerpen tot herziening der Grondwet, door den Koning in 1848 der Kamer aangeboden, in de Afdeelingen zouden worden onderzocht, in zijne Afdeeling ter tafel bragt, en daarin het denkbeeld opperde: *om bij een voorloopig verslag, aan de regering mede te deelen, dat de Kamer, in het welbegrepen belang des Vaderlands, hare formele bevoegdheid tot medewerking in eene verandering der Grondwet, slechts in zoo verre wenschte te verleenen, als noodig bevonden zou worden, om op eene wettige wijze eene nieuwe Kamer te doen zamenroepen, die door de wijze van hare zamenstelling, eenen volledigen waarborg leveren kon, VAN DE WARE TOLK VAN DE WENSCHEN DER NATIE te zijn, en aan wier eindbeslissing dus met volkomen vertrouwen de vraag kon worden overgelaten: welke veranderingen in het Staatsverdrag door het verlichte gedeelte der natie kon worden begeerd?*

*De weg die tot dusdanige gewenschte uitkomst zou kunnen leiden, kon, naar de meening des voorstellers, zonder vele moeilijkheden worden gebaad. Daartoe zou alleen gevorderd worden, om bij de wet de noodzakelijkheid te verklaren, tot het buiten werking stellen van art. 81 der bestaande G.W., en tot tijdelijke invoering, onder de noodig bevonden wijzigingen, van het voorloopig kiesreglement, ten einde, na aanneming door de dubbele Kamer, aan de, krachtens dat kiesreglement, zamen te stellen Kamer, de tegen-*

1 Zie Handelingen omtrent het voorstel van negen leden der Tweede Kamer van Stat. Gen. tot herziening der Grondwet in 1845. bl. 682 volg.

*woordige wetsontwerpen, ter definitive beoordeeling zouden kunnen worden voorgelegd. Door het volgen van dezen weg zoude niet slechts het, voor de toekomst des Vaderlands onwaardeerbaar voorregt worden verkregen, dat het te vernieuwen staatsverdrag, de waarachtige uitdrukking van het gevoelen der meerderheid des volks zou zijn, maar ook andere voordeelen zouden daarmede verbonden zijn, welke hoog gewigt, noch door de Regering, noch door de Kamer zou worden miskend.*

Deze waren hoofdzakelijk gelegen in de meerdere bespoediging der herziening, en de mogelijkheid, om, langs dien weg, weldra tot een definitief Ministerie te geraken<sup>1</sup>.

Deze Nota werd verschillend beoordeeld; meer dan waarschijnlijk met de meeste juistheid door hen, die daarin eene groote mate van voorzigtigheid bewonderden, meenende, dat de overweging der ingediende Wetsontwerpen, en de vergelijking daarvan met het verslag, op den 16<sup>den</sup> Maart 1848, door de Kamer vastgesteld, waarin zij, in voldoening aan 's Konings uitnoodiging, hare wenschen, aangaande de verbeteringen in de G.W. aan te brengen, voor Z.M. had bloot gelegd, bij den steller de vrees hadden doen ontstaan, dat deze voordragten bevonden zouden worden, de grenzen dier wenschen te overschrijden, en daarom de meerderheid dier Kamer, zoo als zij toen bestond, zich ongenegen zou betoonen het werk der Grondwetsherziening zoo ver uit te strekken; en dat de steller, om de groote ongelegenheid, die daaruit voor het vaderland en niet het minst voor de Regering zelve zoude voortspruiten, te voorkomen, zijn zoo even omschreven redmiddel had uitgedacht.

Hoe het zij, die voorzigtigheid werd niet noodig gekeurd; men zag daarin vermeerdering van omslag en verlies van tijd. Het voorstel vond geen bijval. De wetsvoordragten werden onderzocht, beoordeeld, bestreden, verdedigd en eindelijk door

1 Zie *Voorduin*, Geschied. en beginselen der G.W., Inl. bl. XXIX.

de enkele Kamers, en door de dubbele Kamer aangenomen. De grondwetsherziening kwam gelukkig tot stand.

Na het afkondigen der herziene Grondwet verviel de lastbrief, dien VAN ROSENTHAL, als vertegenwoordiger des volks in de Tweede Kamer, van de Provinciale Staten van Gelderland had ontvangen. Hij trad evenwel daardoor van dat tooneel niet af.

Op den 9 December 1848 verwierf hij in de beide eerste kiesdistricten van Gelderland de volstrekte meerderheid van stemmen, ter verkiezing tot het lidmaatschap der Tweede Kamer; en in het 5<sup>de</sup> kiesdistrict dierzelfde provincie, moest er eene herstemming voor het lidmaatschap dierzelfde Kamer plaats hebben tusschen hem en Jhr. J.A.A.C. van Nispen van Sevenaer.

In het 8<sup>ste</sup> kiesdistrict van Gelderland moest er, voor het candidaatschap voor de Eerste Kamer, eene herstemming plaats hebben tusschen hem en den Graaf O.W.A. van Bylandt van Marienweerd.

Hij haastte zich te verklaren, dat hij de keuze voor de Tweede Kamer, te Arnhem op hem uitgebragt, aanvaardde.

Met dezen nieuwen lastbrief trad hij, in Februarij 1849, op nieuw als volksvertegenwoordiger in de Tweede Kamer der Staten-Generaal op.

Reeds vóór en bij den aanvang van het jaar 1847 waren er enkele, nu eens meer verwijderde, dan eens meer bepaalde voorstellen hem gedaan, om eene ministerieele betrekking te aanvaarden. Hij had daaraan niet toegegeven, omdat hij zich met de toenmalige volgehoudene weigering van hervorming der staats-beginselen, niet kon vereenigen.

In 1849 werd hem de stellige uitnoodiging daartoe gedaan.

Het toenmalige Ministerie achtte het, in het belang van Zijner Majesteits Regering, raadzaam, zijne plaats voor anderen, die toen stellig begeerd werden, in te ruimen, en daartoe zijn ontslag van Z.M. te verzoeken.

De Koning nam dat in ernstige overweging en koos de



Heeren Mr. D. Donker Curtius en Mr. L.A. Lightenvelt tot zijne raadslieden. Deze boden VAN ROSENTHAL het Departement van Justitie van 's Konings wege aan. Hij aarzelde aanvankelijk, in de zamenstelling van het toen ontworpen Ministerie op te treden; maar, toen hem de redenen werden ontvouwd, waarom juist hij daarin werd begeerd, verklaarde hij zich bereid dien vereerenden last te aanvaarden.

Door 's Konings besluit van 30 October 1849 werd hij tot Minister van Justitie benoemd, en tevens voorloopig met het bestuur van het Departement voor de zaken der Hervormde en andere Eerediensten belast. Op den 1 November daaraanvolgende aanvaardde hij beide die Departementen.

Hij begon al dadelijk met een blijk van ijver en dienstvaardigheid te geven.

De afgetreden Ministers hadden, vóór dat zij hun ontslag van den Koning vroegen, al de hoofdstukken der staatsbegrooting voor 1850 in gereedheid gebragt, en gezorgd dat zij overeenkomstig de bepaling der Grondwet, der Tweede Kamer werden aangeboden.

De Kamer onderzocht die begrootingswetten in hare afdeelingen. De nieuw opgetreden Ministers hadden de keuze, die voordragten terug te nemen en andere in te dienen; of de ingediende over te nemen en te verdedigen. Zij besloten tot het laatste. Maar toen het tijdstip der verdediging van het 5<sup>de</sup> Hoofdstuk naderde, werd de Minister van Binnenlandsche zaken, wiens Departement dat Hoofdstuk betrof, door ongesteldheid verhinderd, de verdediging daarvan te voeren; en VAN ROSENTHAL maakte geene zwaarigheid, behalve de beide Hoofdstukken zijner Departementen, ook nog dat uitvoerige en meest belangrijke 5<sup>de</sup> Hoofdstuk, ter verdediging voor zijne rekening te nemen. Hij volbragt dat gelukkig.

Gedurende dit gewigtigste gedeelte zijner staatkundige loopbaan, vielen hem twee aangename roepingten ten deele.

De eerste werd hem opgedragen, door 's Konings besluit van 29 Maart 1850, dat hem benoemde tot een der gevolmagtig-

den, om, van wege Z.M. den Koning, het verdrag tot stand te brengen en te onderteekenen, betreffende het huwelijk van H.K.H. Prinses WILHELMINA FREDERIKA ALEXANDRINA ANNA LOUISA der Nederlanden, dochter van Z.K.H. Prins FREDERIK der Nederlanden, met Z.K.H. den Kroon-Prins KAREL LODEWIJK EUGENIUS, Hertog van Scandinavie, zoon van Z.M. den Koning van Zweden en Noorwegen, der Gothen en Wenden. Laatstgenoemde Vorst vereerde hem, te dier gelegenheid, het Grootkruis der Orde van de Poolster.

De andere betrof de arbitrale uitspraak, door Z.M. den Koning, op de uitnoodiging der kabinetten van Parijs en Madrid, te geven, over reeds oude geschillen, betreffende het buit maken van schepen. De Ministerraad werd daarover, onder zijn voorzitterschap, geraadpleegd, en het opmaken van het vonnis den Minister van Justitie opgedragen. De toenmalige President der Fransche Republiek, schonk hem te dier oorzake, op 1 Junij 1850 de decoratie van Groot-officier van het Legioen van Eer.

Maar in den loop van dat zelfde tijdvak zijnes levens, leed hij het grootste en smartelijkste verlies, dat hem treffen kon, door het plotselinge en geheel onverwachte overlijden, zijner hoog gewaardeerde echtgenoot. Zij had hem acht kinderen geschonken, drie zonen en vijf dochters. Eene dezer laatsten stierf, nog kind zijnde; twee anderen moest hij aan het graf afstaan, toen zij ieder den leeftijd van 19 jaren bijna hadden bereikt.

Deze laatste verliezen hadden hem diep gegriefd; maar, toen hij, op den 9<sup>den</sup> Junij 1851, van eene wandeling te huis gekomen, zijne levensgezellinne niet meer onder de levenden vond, had hij al zijne Christelijke beginselen, overtuiging en onderwerping te hulpe te roepen, om onder dien slag niet te bezwijken.

Als Minister voor de zaken der Hervormde en andere eerediensten heeft hij zich gekenmerkt, door het stellig uitspreken der *loslating* dezer kerkgenootschappen, door de Regering, en

door het in het leven roepen van 's Konings besluit van 24 Januari 1850 (Staatsbl. n<sup>o</sup>. 2), houdende intrekking van het besluit van 1 Februari 1815 n<sup>o</sup>. 15 (Staatsbl. n<sup>o</sup>. 10) nopens de uitoefening van het collatierecht bij de beroeping van predikanten.

Wie en wat hij, als Minister van Justitie is geweest, behoeft hier niet te worden vermeld. De wetten, die hij tot stand bragt, werden in het openbaar behandeld en zijn, met zoo vele besluiten, die hij in werking bragt, in het Staatsblad voor die jaren opgenomen.

Met hoeveel zorg hij de onderwerpen, waarvan de wetsvoorstellen van zijn Departement moesten uitgaan, bewerkte, hoeveel moeite en tijd hij daaraan ten koste legde, mogen getuigen zijne voordragt *tot regeling der verantwoordelijkheid van de hoofden van Ministerieele Departementen*; die wel in de Afdeelingen werd onderzocht, doch niet in behandeling mogt komen: en niet minder zijn ontwerp van wet *betreffende de zamenstelling der regterlijke magt en het beleid der Justitie*; en de daarbij behoorende memorien van toelichting en beantwoording. En daaraan moet het welligt worden toegeschreven, dat hij minder vaardig dan anderen gereed was, en niet zoo veel kon leveren, als het menschelijke ongeduld van hem vorderde, zonder altijd de redelijkheid te betrachten.

Het laatstgenoemde belangrijke wets-ontwerp, mogt de goedkeuring der Tweede Kamer niet wegdragen. Het werd ingetrokken.

Gebukt onder de smart, die het verlies zijner echtgenoot hem voortdurend deed lijden; gegriefd door dit verwerpen van een werk, waaraan zoo veel vlijt was besteed; en daar te boven ontwarende, dat het verschil in gevoelens en bedoelingen, tusschen hem en den toongever in dat kabinet, langzamerhand aan het licht gekomen, niet verminderde, maar met den dag vermeerderde, achtte hij het van zijnen plicht, zijn ontslag, als Minister, eerbiedig van den Koning te vragen.

Z.M. verleende hem dat, door H.D. besluit van 10 Juli

1852 op de meest eervolle wijze: en, om bovendien een blijk te geven van tevredenheid over en goedkeuring van de diensten, door dezen afgetreden Minister bewezen, benoemde Z.M. hem, door H.D. besluit van 22 Juli 1852, tot Ridder Grootkruis der orde van de Eikenkroon.

Van alle banden en ketenen, zoo verroest als verguld, ontslagen, haastte hij zich, weder verademing te zoeken in den schoot der letteren en vrije wetenschappen. Zijne classici werden van het stof gezuiverd; en, bij het licht der ervaring, werden de vroegere en latere handelingen van het voorgeslacht, bespied en beoordeeld. Het was hem daarom bijzonder welgevallig, dat de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde hem, op 17 Juni 1852, tot haar lid had gelieven te kiezen.

Er zijn nu en dan wel pogingen aangewend, om hem het openbare leven weder te doen intreden; eens door hem voor te stellen, dat men in een der kiesdistricten van Gelderland zijne verkiezing tot lid der Tweede Kamer zoude bevorderen; en twee andere malen, door hem het aanvaarden eener aanzienlijke regterlijke betrekking smakelijk te maken. Maar dat alles werd door hem afgewezen, en de beoefening der letteren, als het eenige voor hem nog begeerenswaardige, vastgehouden.

Van de vruchten van dien arbeid heeft hij drie proeven nagelaten, alle opgenomen in het X<sup>de</sup> Deel der *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* van Mr. IS. AN. NYHOFF.

Het eerste dezer geschriften draagt tot opschrift: *het geslacht van Panthaleon in den slag bij Walef, naar een onuitgegeven familieverhaal*, en is bestemd, om de bijzonderheden van den veldslag, door JOHAN III, Hertog van Brabant, bijgestaan door REINALD, Hertog van Gelre, op de vlakte tusschen Hannut en Walef, in 1347, tegen de Luikenaars, die tegen hunnen bisschop ENGELBERT VAN DER MARK waren opgestaan, gevoerd, zooals die door Mr. IS. AN. NYHOFF (in

zijne *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland* D. II. bl. 12-23) werden medegedeeld, uit geloofwaardige bronnen aan te vullen, en in het licht stellen, welk aandeel aan dien slag werd genomen door Heer GERRARD VANECK, behoorende tot het geslacht Panthaleon, met zijne zeven broeders en zijne veertien zonen, alle vóór den aanvang van den strijd door den Hertog van Brabant tot Ridders geslagen.

De beide anderen zijn getiteld: *Het strafgeding tegen Johan van Messe en Dirk van Ruyven; naar oorspronkelijke bescheiden toegelicht; en Geheime brieven van de gezanten Beverningh en Nieupoort aan den Raadpensionaris Johan de Wit.*

Beiden hebben ten doel, Mr. JOHAN DE WIT te zuiveren van den blaam, dat hij, onder medewerking der gezanten Beverningh en Nieupoort, aan CROMWELL het denkbeeld zou hebben ingegeven, om van de duurzame uitsluiting van het Huis van Oranje eene voorwaarde te maken van den vrede, toen voor de Vereenigde Nederlanden zoo onmisbaar.

Dat hij, niet slechts in het voldingen van dat betoog, maar ook in het volledig staven der valsheid dezer beschuldiging, volkomen is geslaagd, zal niemand kunnen ontkennen, die deze geschriften heeft gelezen.

Alle drie zijn zij weder uitnemend geschikt, om den schrijver te kenmerken met betrekking tot zijn stijl, zijn onderzoek, zijne uitvoerigheid en zijn oordeel.

Behalve de Letterkunde lag hem nog ééne zaak na aan het harte, en wel de vrijmaking der slaven. Bij het verlaten der Hoogeschool, had hij dat onderwerp tot stof voor zijn Akademiesch proefschrift gekozen. De indrukken op dien leeftijd door het vele daar over gelezene, verkregen, waren steeds bij hem levendig gebleven. Hij sloot zich, uit zuivere belangstelling, aan de Maatschappij tot afschaffing der slavernij, te 's Gravenhage gevestigd, aan, en bleef, tot zijnen dood haar tweede voorzitter.

Nog eens moest zijne rust worden gestoord.

Prins L. MURAT had, in den zomer van 1855, als Groot-

meester der Fransche Orde van Vrijmetselaren, een algemeen congres, van al de broederschappen, zoo in Europa als in America, te Parijs te zamen geroepen, om over de belangen der orde te raadplegen, en een voortdurend algemeen verband tusschen de verschillende Loges tot stand te brengen.

Prins FREDERIK der Nederlanden, als Grootmeester der Nederlandsche Orde, benoemde VAN ROSENTHAL, om deze op dat congres te vertegenwoordigen.

Daar gekomen vond hij eene zonderlinge vereeniging van zeer vreemdsoortige menschen, van welken velen elkanders spraken niet verstonden. Zijne rijke taalkennis stelde hem in staat vele diensten te bewijzen. Dat deed hem veel voorkomendheid en welwillendheid gewinnen, vooral van de zijde van den Prins MURAT; maar berokkende hem ook veel moeite en arbeid. Het verslag, dat hij bij zijne terugkomst van zijne zending uitbragt, leverde de bewijzen van dit laatste.

Het schijnt, dat de groote inspanning die het werk van dat congres hem heeft gekost, nadeelig op zijne gezondheid heeft gewerkt, of wel, dat de kiem zijner ongesteldheid, door dien grooten arbeid spoediger ontwikkeld is geworden. Bij zijne terugkomst gevoelde hij zich uitgeput en ongesteld; en, in het oog zijner naaste betrekkingen, had hij veel verloren.

De raad des Geneesheers schreef hem eene badkuur te Ems voor. De reis derwaarts werd dadelijk ondernomen, en de kuur volbragt. Zij bragt eenige verzachting aan.

In het volgende jaar 1856 werd dit middel herhaald, maar zonder vrucht. Hij teerde zichtbaar uit. In het najaar vermeerderde zijn lijden. Plotseling openbaarde zich in het onderlijf eene bepaalde kwaal, die hevige pijnen veroorzaakte.

Deze waren, nu eens meer, dan weder minder sterk, soms gunden zij hem rust; maar voortgaande sloopten zij zijn aardsch omkleedsel, dat op den 31 Januari 1857 bezweek; terwijl hij gelaten en vol hoop en vertrouwen een betere wereld binnen trad.

Zijn stoffelijk overschot werd naar Velp overgebracht, en

daar in het familiegraf bij dat zijner vrouw en drie kinderen ter neder gelegd.

Zijn lijksteen wacht opschrift noch gedenkteeken; maar zijn tijd- en togtgenoot besloot bij het graf van KEMPER zijne toespraak tot zijne medeleerlingen des ontslapen meesters, met de woorden: *welken lof de wereld ons ook zou willen schenken: dat wij er steeds den hoogsten prijs op stellen en er ijverig naar jagen, dat men ons de getuigenis niet ontzegge: Ja! waarlijk hij betoonde zich een waardig leerling van KEMPER te zijn:* en die getuigenis zal ieder zijner tijdgenooten, ten gunste van JOHAN THEODOOR HENDRIK NEDERMEYER VAN ROSENTHAL, van harte gaarne afleggen.

Zijne assche ruste in vrede!

Mei, 1857.

*Een lid der Maatschappij.*

## **Levensbericht van Isaac Warnsinck.**

Er zijn voorwerpen en beelden, waarvan de gelijkenis kwalijk anders dan door de meest eenvoudige lijnen en dunne omtrekken kan getroffen worden. Even zoo ontmoet men enkele malen karakters zóó kunsteloos en eenvoudig zamengesteld, en onder den begunstigenden invloed van kalme levensomstandigheden, zóó geleidelijk harmonisch ontwikkeld, dat de beschrijving daarvan, ook maar een weinig gekleurd of met een kunstmatig licht overtogen, terstond alle waarheid der voorstelling doet verloren gaan.

Zoodanig was het beeld van den man wiens levenschets wij beproeven. De volkomene effenheid zijner doorgaande gemoedsstemming, waaraan schier alle hartstochtelijkheid vreemd was, de natuurlijk gezonde verhouding zijner onderscheidene geestvermogens, waarvan niet één ten koste van het andere reusachtig, maar alle gelijkelijk en evenredig ontwikkeld, de gelijkheid en juistheid van zijn oordeel, altijd in den meest bescheiden' vorm uitgesproken, het een met het andere in elke levensuiting zichtbaar, moge onze opvatting wettigen.

WARNSINCK werd in 't jaar 1811 den 22 Maart uit een deftig burger geslacht te Amsterdam geboren. Hij was de oudste zoon van den waardigen grijsaard WILLEM HENDRIK WARNSINCK BERNARDUSZOOM en wijle vrouwe CORNELIA MARIA HAAKMAN, zuster van den voormaligen hooggevierden geneesheer van denzelfden naam.



Zijn' kinderlijke leeftijd onderscheidde zich door niets bijzonders, slechts in zoo verre dat hij op veertienjarigen ouderdom, geheel uit eigen beweging, zich op de Algebra en later op Wis- en Meetkunde begon toeteleggen. Dan, niet bestemd voor eene eigenlijk gezegde geleerde loopbaan, zou misschien de bijzondere rigting van zijnen geest haar doel gemist hebben, ware niet zijne keuze gevallen op eenen werkkring waaraan evenzeer eene ernstige voorbereiding vooraf moet gaan: het vak van bouwmeester. Deze keuze gaf hem aanleiding en ruime gelegenheid om zijnen oorspronkelijken aanleg te volgen. Met ijver en onvermoeide inspanning legde hij zich toe onder de leiding van kundige onderwijzers op de beoefening van die wetenschappen welker grondige kennis, hoezeer soms te veel verwaarloosd, onmisbaar is voor den waren bouwmeester.

Aldus met eenen rijken schat van theoretische kennis toegerust, en genoegzaam voorbereid om niet slechts als bouwmeester maar ook als bouwkunstenaar te kunnen optreden, begaf hij zich ten jare 1838, na vier jaren vroeger Parijs en London bezocht te hebben, op reis om de bouwwerken van ouden en lateren tijd te leeren kennen en te bestudeeren.

Na Italie, Frankrijk en Duitschland bezocht te hebben, vestigde hij zich in zijne geboortestad.

Alhoewel niet terstond aan den jeugdigen, en daarom, zoo als men dacht, onbedreven bouwmeester, al het vertrouwen kon geschonken worden, hetwelk de menigte zoo gereed is aan den dikwijls gehoorde naam te verleen, was toch de roep van zijne buitengewone bekwaamheden, maar vooral van zijne naauwgezetheid, hem zoo zeer vooruitgegaan dat het niet lang duurde, of van verschillende kanten werden allengs meer of minder belangrijke bouwwerken hem opgedragen. Daaronder de groote kerk te Gorinchem, en de kerk te Wilhelminadorp op het eiland Zuidbeveland, aanzienlijke stoomfabrieken zoowel te Amsterdam als elders, buitenverblijven in de ommestreden van Haarlem, en nog vele andere bouwwerken van grooter of kleiner omvang zouden wij kunnen aanwijzen, in-

dien 't er om te doen ware WARNSINCK op zijne bouwkundige loopbaan, uitsluitend en ten einde toe, te volgen.

Het belangrijkste bouwwerk echter dat hij tot stand mogt brengen, is de cellulaire gevangenis te Amsterdam. In het jaar 1845 door 's lands Hooge regering uitgenoodigd om met den Heer ingenieur Van Gendt gezamenlijk in Engeland en Schotland het stelsel der afgezonderde opsluiting voor zoo veel de inrigting der cellulaire gevangenissen betreft in bijzonderheden na te gaan, werd hem bij zijne terugkomst, de stichting van genoemde gevangenis, onder medewerking van zijnen reisgenoot toevertrouwd. De uitkomst heeft dat vertrouwen niet beschaamd. Door de bevoegden wordt het gebouw als een toonbeeld van doeltreffende inrigting hoog geroemd; en 's lands regering heeft hare goedkeuring en haar vertrouwen ook daardoor uitgedrukt dat zij den bouwmeester, na het volbrengen dezer welgeslaagde onderneming vereerde met de taak tot het daarstellen van nieuwe cellulaire gestichten, of de cellulaire inrigting van reeds bestaande gevangenissen in Nederland, hem daardoor tot vraagbaak en raadsman stellende voor allen en overal waar het nieuwe gevangenis-stelsel stond toegepast te worden. Deze roeping, en wat daarvan het onvermijdelijk gevolg was, eene reeks van rapporten, advijsen, schetsteekeningen en bestekken; onophoudelijke briefwisseling en gedurige verplaatsing, verbreedde zijnen werkkring op aanmerkelijke wijze. Toch verwaarloosde hij te midden dier menigvuldige regtstreeks praktische bemoeijingen, de voortzetting zijner studiën niet.

Meermalen mogt hem bij uitgeloopte wedstrijden de eer der overwinning te beurt vallen. Van zijne antwoorden op de tweeledige prijsvraag door het stedelijk bestuur van Amsterdam uitgeschreven voor het plan van eene koopmansbeurs, verwierf het een, namelijk, dat, bestemd om daar waar vroeger die beurs stond, geplaatst te worden, den prijs, terwijl het ander tot plaatsing van het gebouw op den Dam, een accessit mogt te beurt vallen; en met zijn ontwerp voor een provinciaal

krankzinnigen-gesticht in Zuidholland, behaalde hij de overwinning boven zijne mededingers. Geen dezer ontwerpen kwam echter tot gewenschte uitvoering.

Wanneer wij intusschen den rustloos arbeidenden WARNSINCK volgen in den stortvloed van bemoeijingen en beroepsbezigheden, die onophoudelijk hem als overstelpte, dan wekt het inderdaad verwondering, dat hij in weerwil daarvan niet schroomde bovendien zoo menige andere betrekking te aanvaarden, waaraan mede belangrijke werkzaamheden verbonden waren, en waarin hij zich nooit eenig verzuim te last liet komen. Zoo werd hij bij de oprigting van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in 1842 al dadelijk tot haren bestuurder en secretaris verkozen, welke laatstgenoemde betrekking hij toe in het jaar 1853, en met voorbeeldeloozen ijver heeft bekleed. De talrijke verslagen en bijdragen van zijne hand in de Werken dier Maatschappij verspreid, zijn als zoo vele welsprekende getuigen hoe onvermoeid die hand der Maatschappij ter dienste stond.

In 1848 tot lid der vierde klasse van het voormalig Koninklijk Nederlandsch Instituut benoemd, werd hem bijna gelijktijdig, door het onvervuld zijn van den post van vasten secretaris, deze betrekking opgedragen. Mocht hem de gelegenheid ontbroken hebben, om in die hoedanigheid veel van blijvend nut tot stand te brengen, daar al spoedig na zijne benoeming het Koninklijk Instituut werd opgeheven; toch zullen zijne voormalige medeleden, die zijne ijverige bemoeijingen van nabij konden gadeslaan, hem den verdienden lof niet onthouden voor de zeldzame welwillendheid, zorg en naauwgezetheid, waarmede hij de niet zeer dankbare taak, hem opgelegd, volvoerde.

Met dezelfde naauwgezetheid en gelijken ijver was hij werkzaam voor de Maatschappij *Arti et Amicitiae*, nu eens als vice-voorzitter van het bestuur, en laatstelijk als penningmeester van het weduwen-fonds aan die Maatschappij verbonden. Aan deze instelling met warmte gehecht, was het steeds zijn streven, om in overeenstemming met het doel dier loffelijke ver-

eeniging, de belangen der kunst met die der kunstenaars te vereenigen.

Op den naam van letterkundige maakte WARNSINCK geene aanspraak. Zijne bescheidenheid deed hem van zich zelve getuigen, dat het letterkundige gedeelte van zijnen gewonen arbeid, binnen enge grens beperkt, bij de practijk der bouwkunst, eene zeer ondergeschikte plaats bekleedde. Op geene letterkundige gewrochten van zijne hand kan dus gewezen worden, en echter bevat de voorlezing, door hem den 29 September 1849 in de algemeene vergadering van het Schilderkundig Genootschap te Rotterdam gehouden, over 'de kunst beschouwd als element van volksbeschaving' op bijna elke bladzijde de doorslaande blijken van zijne uitnemende geschiktheid om ook als schrijver over kunst en kunstgeschiedenis de pen te voeren. Dit vak, zoo schaars hier te lande beoefend, zoude, ware hem meer ruimte van tijd vergund geweest, zonder twijfel in hem een' uitstekenden arbeider gevonden hebben. Dan, hoezeer wel tegen zijnen wensch, scheen het zijne lotsbestemming te zijn, al verder en verder van het stille studeervertrek verwijderd, en in het woelig bedrijvige leven getrokken te worden. In 1851 riep hem het vertrouwen van zijne medeburgers toe het lidmaatschap van de stedelijken raad, en drie jaren later werd hij met de betrekking van Wethouder voor de publieke werken belast. Wij kiezen met voordacht het woord 'belast': want wel mogt het eene zware taak geacht worden, die men den welwillenden man op de schouders legde. Dit echter is zeker, dat hij in de jaren gedurende welke hij een deel der plaatselijke regering uitmaakte, zich heeft doen kennen als den man niet alleen van uitstekende bekwaamheid en werkzaamheid, maar tevens van eene zeldzame vastheid van karakter en grondbeginselen die hem in staat stelde om zonder aanzien des persoons, al die maatregelen voortedragen en te volvoeren, welke zijn geweten hem zeide nuttig en noodzakelijk te zijn ter bevordering van de belangen, die hij geroepen was voortestaan.

Gedurende negen maanden voor zijn verscheiden aan het ziekbed gekluisterd, en lijdende aan eene kwaal, die reeds van den aanvang af, zijne talrijke vrienden met kommer vervulde, bleef hem niet te min tot aan de laatste ure de zucht tot werkzaamheid bij; met dezelfde helderheid van hoofd hield hij nog weinige dagen voor zijnen dood zich bezig met ernstigen arbeid. Hij overleed op den 22 April 1857, na den ouderdom van zes en veertig jaren bereikt te hebben.

De bedroefde weduwe, vrouwe JACOBA JOHANNA DE VOS, kleindochter van den voortreffelijken kunstvriend en kunstkenner JACOB DE VOS WILLEMSZOOM treurt bij het pas gesloten graf, met de beide lievelingen uit hunnen echt gesproten, en nog te jong om het onherstelbaar verlies te beseffen; maar zij treurt niet alléén, want velen die den edelen WARNSINCK gekend hebben, vereenigen hunne tranen met de hare en die des grijzen vader, als een dankoffer op het graf des ontslapenen!

*Amsterdam, Mei 1857.*

D.D. Büchler.

### **Levensbericht van Jan Smits Janszoon.**

JAN SMITS JZN. werd den 18 Februarij 1775 te Dordrecht geboren. Zijne ouders, JAN SMITS en PIETERNELLA VAN EMMERICK, behoorden tot den fatsoenlijken burgerstand, gaven hem eene goede opvoeding en lieten hem van zijn vierde jaar af de hollandsche en fransche scholen bezoeken. Reeds op tienjarigen leeftijd was de vlugge en schrandere knaap met de noodige kundigheden toegerust, om den koopmansstand, waartoe hij van zijne jeugd af bestemd was, in te treden. Hij begon deze loopbaan als bediende op het kantoor van den graanhandelaar MATTHIJS BALEN, een afstammeling van den bekenden geschiedschrijver van dien naam. In zijne snipperuren vervaardigde hij notitie-boekjes voor de houtveilingen en schreef hij (sedert 1791) als klerk bij Mr. JOHAN JACOB VAN DEN BRANDELER JJZN., Bailluw van de Beijerlanden en Hoofdofficier der stad Dordrecht en van de Merwede, en was dezen in zijne administratie van de gelden en goederen van het Stedelijk Armhuis behulpzaam, en schoon zijne inkomsten toen nog niet voldoende waren om geheel in zijn onderhoud te voorzien, waren zij echter genoegzaam om zijne ouders van de zorg voor zijn kleeding- en zakgeld te ontlasten. In 1792 werd hij, met hulp van zijn vriend ARNOLDUS DE HART, door de Gecommitteerde Raden van de E.G. Mogende HH. Staten van Holland en West-Vriesland, aangesteld tot commies of substituut-controleur van den Grafelijkheids of zoogenoemden

Geervlietschen tol; eene betrekking die hem veroorloofde om tevens als klerk bij den Hoofdofficier werkzaam te blijven, en dien in zijne administratie als Rentmeester van het Armhuis bij te staan. Toen VAN DEN BRANDELER dat Rentambt had neêrgelegd en door den Schepen CORNELIS BAX was opgevolgd, nam SMITS, gedurende diens afwezigheid te Brussel als Commissaris der vivres bij het grootmagazijn der Hollandsche Armée, de gansche administratie op zich, en zoo groot was toen reeds het vertrouwen op zijne administratieve bekwaamheden, dat de Vaders en Regenten hem al de fondsen van dit Gesticht (ongeveer *f* 150,000) in handen gaven, om een staat of kapitaalboek te maken. Toen BAX, een hevig voorstander van het Huis Oranje-Nassau, bij den inval der Franschen de wijk naar Duitschland had genomen, verzocht hij zijn vriend SMITS zijne verantwoording zoo van zijne administratie van het Armhuis als van het Magazijn te Brussel voor hem op te maken. Deze was daartoe niet alleen terstond bereid, maar hielp ook gedurende vier of vijf jaren diens moeder en vrouw in het waarnemen van haren handel in kalk en tras. Hij deed zulks geheel belangeloos, ofschoon hij zelf, sedert de Grafelijkheids tollén, bij decreet van het Volk van Holland van den 5 Maart 1795 waren opgeheven, zonder eenige betrekking en, als bekend aanhanger van het Stadhoudelijk huis, zonder hoop was tot eenige openbare bediening te geraken. Toen hem na Nederlands verlossing van de Fransche heerschappij, als oud-ambtenaar, de weg werd geopend tot het verkrijgen van openbare ambten, sloeg hij alle aanbiedingen van de hand en verkoos een onafhankelijk bestaan door den handel, boven alle eervolle doch afhankelijke betrekkingen<sup>1</sup>.

Na zijn ontslag als beambte bij den Geervlietschen tol, wijdde hij zich aan het vak van administratie, en spoedig verwierf hij een onbepaald vertrouwen bij alle rangen en standen, die vooral in die dagen, toen de geldheffingen zoo menigvuldig waren, hem niet slechts executeur- en voogdijschappen, maar hem het beheer hunner bezittingen opdroegen. Zoo admini-

streerde hij, om slechts enkele te noemen, de boedels der familiën ONDERWATER, BEELAERTS, v.D. SANTHEUVEL, v.D. BRANDELER, GEVAERTS, REPELAER, DE ROO en STRATENUS, was van 1816-1847 mede-administrateur van de belangrijke bezittingen in Nederland van wijlen den Heer CORNELIS VOS, gewezen Resident van Pekalongang en later fabrikant te Passaroeang<sup>2</sup>. Ook werd hij meermalen, vooral onder de werking der Fransche wetgeving sedert 1811, door de Regtbank van eersten aanleg tot Curator of Syndic in failliete boedels benoemd. In 1797 verkreeg hij, door tusschenkomst van den heer LEENDERT VAN DER SCHOOR de administratie en het boekhouderschap der Zeepziederij van Mej. de weduwe ELIAS MAURITZ. Na haar overlijden (1809) associeerde hij zich met haar schoonzoon, den heer JOHAN PIETER DE JONCHEERE, en toen in 1811 de heer J. DEN BANDT, eigenaar eener andere Zeepziederij, was gestorven, vereenigde diens weduwe zich met de beide genoemde Heeren, onder de firma van DE JONCHEERE, DEN BANDT EN COMP. Met voorbeeldeloozen ijver en naauwgezetheid verrigtte SMITS alle werkzaamheden, tot dat de zonen zijner compagnons in staat waren die met hem te deelen.

Sedert 1804 bekleedde SMITS ook den gewichtigen post van Rentmeester van het Stads Krankzinnigen- en Beterhuis, (later en thans nog het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen) als ook van de goederen en effecten van het gewezen Leprozen huis<sup>3</sup>. Belangrijk zijn de diensten door hem als zoodanig bewezen. Toen toch, na de tiercering of vermindering der rente van de publieke schuld op een derde, in October 1812 al de Regenten van dit huis hunne betrekking hadden nedergelegd, bleef hij alleen tot 2 Januarij 1817 de zaken besturen en voor de benoedigheden zorgen, zoodat hij vaak *f* 4 à 5000 uit eigen fondsen in voorschot was. Onder zijn bestuur werd een menigte misbruiken afgeschaft en groote verbeteringen ingevoerd, zoodat het gesticht, wegens zijne doelmatige inrigtingen, verstandige behandeling der krankzinnigen, en uitmuntend bestuur een welverdienden roem verwierf. Met verontwaardiging greep hij naar



de pen, toen een Recensent, in een verslag van J. GUISLAIN'S *Traité sur l'aliénation mentale et sur les hospices des aliénés*, zich had uitgelaten, dat de minvermogenden in de krankzinnighuizen meestal op een ruwe wijze behandeld werden, en toonde in een welgeschreven stukje (*Iets over de krankzinnigen en de behandeling van dezelve*) onwederlegbaar aan, dat zulks noch te Dordrecht, noch voor zoo ver hem bewust was, ergens in de Nederlanden plaats greep; ja dat zoodanige behandeling niet in het karakter eener natie lag, die te veel voor ongelukkigen had gedaan en nog dagelijks deed, om zich op die wijze een vlek te zien aangewreven. Veertien jaren later (1841) liet hij, bij gelegenheid dat de Regering bij de Staten Generaal een ontwerp van wet, inhoudende nieuwe bepalingen omtrent die gestichten inleverde, dit stukje, met een *Naschrift over de verpleging der krankzinnigen te Gheel*, en een paar *bedenkingen over de ontwerp-wet*, herdrukken<sup>4</sup>, en toen in 1843 het plan werd gevormd om een Provinciaal-Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen in Zuid-Holland te bouwen, en eene prijsvraag ter bekoming van ontwerpen voor zoodanig gesticht was uitgeschreven, zond hij (April 1844) ook een plan met daarbij behoorende memorie in, echter niet ter mededinging, maar ter inlichting voor de Commissie van beoordeeling. De Gouverneur van Zuid-Holland bedankte hem, bij missive van 18 Mei 1844 namens H.H. Gedeputeerde Staten hartelijk voor de belanglooze inzending van dit uitvoerig stuk. In 1829 gaf hij bij gelegenheid van het jubilé zijner vijfentwintigjarige bediening van het Rentmeesterschap, een gedachtenisfeest aan alle bewoners, zoo geconfineerden als binnenvoogden en bedienden en aan Heeren Regenten een vriendschappelijken maaltijd. Het eerste deed hij ook in 1854, toen hij zijn vijftigjarig jubilé vierde; tot het andere ontbrak hem toen, om zijne hooge jaren, de lust. De Regenten beschonken hem bij die laatste gelegenheid met een fraai bewerkten zilveren beker, met het volgende gegraveerde inschrift: *Regenten van het Geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Dordrecht aan hunnen Rentmeester*

J. SMITS JZ., *bij zijne vijftigjarige ambtsvervulling, uit achting en vriendschap*, 1854.

Wij zouden de grenzen van ons bestek te verre overschrijden en tevens het doel der Maatschappij van Letterkunde geheel uit het oog verliezen, wanneer wij den werkzamen en kundigen man in zijne verschillende maatschappelijke betrekkingen beschouwden. Deze taak zij aan een ander overgelaten. Wij vergenoegen ons alleen met te melden, dat hij een en dertig jaren (1820-1851) zetter voor de directe belastingen<sup>5</sup>; een en twintig jaren (1831-1852) lid en vice-president van de Kamer van koophandel en fabrieken<sup>6</sup>; acht en twintig jaren (1823-1851) medebestuurder van de Afdeeling Dordrecht, van het Nederl. Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen; vier en veertig jaren (1813-1857) lid van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en twintig jaren (1820-1840) lid van 't bestuur der door hem gestichte school was; van 1829 tot 1857 zat hij in het bestuur der Maatschappij van Dordrechtsche scheepsrederij, en van de Reederij van vischsloepen te Middelharnis, die hij beide had helpen oprigten<sup>7</sup>; van 1828 tot aan zijn dood was hij lid der Commissie van de Stedelijke begraafplaats te Dordrecht; in 1831 lid van de Commissie tot ondersteuning der achtergelatene vrouwen en kinderen van de naar de grenzen van oud-Nederland vertrokken schutters. Toen in dat jaar, vóór het vertrek der Schutterij, Z.K.H. de Prins van Oranje de stad Dordrecht bezocht om de Schutterij te inspecteren, en hem bij die gelegenheid een maaltijd werd aangeboden, had SMITS de eer met hem te spijzigen, en bood hem een zilveren penning ten geschenke aan, die, toen hoogstdezelfs vader (Koning WILLEM I) in 1793 het commando voerde over Zuid-Holland onder den naam van WILLEM VI, te Dordrecht was geslagen. Deze penning, die door den Prins welwillend en dankbaar, als een aangenaam blijk van gehechtheid aan zijn Huis, werd aangenomen, vertoont op de voorzijde den krijgsgod, de hand uitstreckende over den aan zijne voeten liggenden Hollandschen leeuw, terwijl daarboven

het wapen van Oranje door de wolken gedragen, en het geheel door de zon, waarin het alziend oog, beschenen wordt; met het opschrift: *Ik zal ze beschermen*; de keerzijde bevat het opschrift: *Willem de VI erfprince van Orange en Nassau voerende het commando over Zuidt Holland*; onder aan: *Dordrecht den 8 Maart 1793*.

Waar en wanneer hij slechts kon bevorderde hij de belangen zijner geboorteplaats, op wier bloei en welvaart hij hoogen prijs stelde. Zoo leverde hij in 1836, toen er sprake was van verplaatsing der Zeevaarkundige school te Medenblik, na een gesprek met mijnen vader, eene Memorie bij den Raad in, waarin hij hem op de goede gelegenheid voor en het belang der stad in het bezit van deze inrigting opmerkzaam maakte.

In het jaar 1841 stelde hij eene Memorie op ten betooge dat de handel en zeevaart te Dordrecht een gelijk belang hadden bij en gelijke regten op de bevrachtingen van schepen in de vaart op de O. Indiën door de Nederlandsche Handelmaatschappij, en toonde daarbij aan dat die regten sedert eenige jaren verkort waren geworden. Deze Memorie werd persoonlijk door hem ingediend bij het Bestuur der Handelmaatschappij te Amsterdam, en de stad Dordrecht mogt daarvan het gewenschte gevolg ondervinden, daar van toen af de regten der stad op een gelijkmatig aandeel in de bevrachting behoorlijk werden geëerbiedigd. De Handel bragt hem daarvoor dank toe, en twee der voornaamste zeehandelaars, J.B. THOOF en F.C. DEKING DURA boden hem als bewijs hunner erkentelijkheid en achting een kostbaar Chineesch uit ivoor gesneden schaakspel ten geschenke aan en het te Dordrecht bestaande Zeemans-Collegie tot Nut van Handel en Zeevaart vereerde hem den 27 Januarij 1842 met het buitengewoon honorair lidmaatschap. Toen in 1840 te Dordrecht de behoefte gevoeld werd aan eene eigene Verzekeringsmaatschappij tegen zeeschade, verklaarde SMITS zich met zijne gewone welwillendheid bereid om daartoe mede te werken. Door zijne bemoeijingen kwam de zaak tot stand en van de oprigting af tot aan zijn overlijden toe was hij mede Com-

missaris der Dordrechtsche Verzekeringsmaatschappij tegen zeegevaar, die thans in hoogst bloeienden toestand verkeert.

Ook het Kerkgenootschap waartoe hij behoorde bewees hij, in zijne betrekking als diaken en ouderling<sup>8</sup> gewigtige diensten. Hij belastte zich gaarne met het opzamelen van liefdegiften voor het stichten van kerken en het ondersteunen van noodlijdende gemeenten, armen en ongelukkigen; en niet te vreden met als lid van de sub-Commissie der Amsterdamsche vereeniging tot onderstand der noodlijdenden door den watersnood (1820) gaven in te zamelen, voer hij zelf met een veerschuit door den verdronken Alblasserwaard om hulp en redding te brengen, waar die vereischt werd. Aan alle ondernemingen die tot voordeel of wel tot eer en luister van het vaderland strekken nam hij gewillig deel. Hij was niet alleen lid of contribuant van *alle* te Dordrecht, maar van *bijna alle* elders in ons vaderland gevestigde Genootschappen van weldadigheid. Zijn vaderland had hij innig lief; voor het Huis van Oranje-Nassau klopte zijn hart tot zijn dood toe. Elf dagen na den slag bij Waterloo was hij reeds op het slagveld, en werd beurtelings aangedaan van vreugde en droefheid; blijdschap om de redding van zijn vaderland, weemoed over de braven die voor die redding gesneuveld waren.

In weerwil zijner veelvuldige en veelsoortige betrekkingen had SMITS nog lust en tijd om zich in verschillende kunsten en wetenschappen te oefenen; ja hij gevoelde de zucht tot uitbreiding zijner kennis met die van nuttig te zijn dagelijks toenemen. Geen oogenblik ging verloren, geen vermogen bleef onbeoefend, en meestal waren de avonden, aan het verrijken en beschaven van zijnen geest toegewijd. Reeds als jongeling legde hij zich op de bouwkunde toe en behaalde (26 April 1800) bij de bouwkundige afdeeling van *Pictura* den hoogsten eereprijs, eene zilveren medaille. Hij bleef dit vak gedurende geheel zijn leven beoefenen; schreef twee uitmuntende verhandelingen *over den*

*Bouwstijl en de Bouwstoffen in vorige eeuwen en de Grootte kerk te Dordrecht*, van welke laatste de Stads Architect G.N. ITZ in zijn belangrijk *Iets betreffende de Grootte kerk en toren te Dordrecht*, geplaatst in de *Bouwkundige bijdragen*, 3<sup>de</sup> jaarg., *Sept. en Dec.* 1845, heeft gebruik gemaakt. Hij hield van plannen te maken tot het bouwen van huizen en het aanleggen van tuinen; ontwierp (1828) mede die voor de stedelijke begraafplaats, en toen in 1831 de Cholera Asiatica in ons vaderland heerschte, beraamde hij er voor een hospitaal, en diende ze, vergezeld van opstand- en grondteekening, bij de Regering der stad in. Een paar dagen voor zijn dood was hij nog bezig aan een plan tot het maken van een park en publieke wandelplaats voor zijne geboortestad.

Het in orde brengen en uitbreiden van het Kabinet physische instrumenten van Mr. WILLEM en later van Mr. PHILIP VAN DEN BRANDELER gaf hem aanleiding tot het beoefenen der physica, wiskunde, werktuigkunde, waterweegkunde en aanverwante wetenschappen, en tot het stichten van een physisch gezelschap, dat een twintigtal jaren bestond en waarvan de HH. DS. G.F. SARTORIUS, later Hoogleeraar van het Ev. Luth. Seminarium te Amsterdam, Dr. H. ONNEN, J. BACKER, later eigenaar van en fabrikant aan den Oorsprong bij Wageningen, R. UDEMANS, Mr. PHILIP VAN DEN BRANDELER, Mr. P. EMAUS DE MICAULT, K.B. KOOPMAN, later Directeur der Posterijen te Antwerpen, P. VAN DER MIJLE, H. VRIESENDORP, FORSTMAN, Mr. F. RAMBONNET leden waren en SMITS de betrekkingen van Secretaris, vervolgens van Vice-President en eindelijk van President vervulde. In hunne bijeenkomsten werden verhandelingen over natuurkundige onderwerpen, dikwerf door proeven opgehelderd en gestaafd, gehouden. SMITS was zeker een der ijverigste leden van dien kring, waarvan zijne verhandelingen *over het ware en ingebeelde gevaar van het onweder; en de middelen welke tot afwering daarvan in het werk gesteld kunnen worden; het nut der afleiders tegen het onweder; het evenwigt, de veerkrachtigheid en de soortelijke zwaarte der vloeistoffen; de gedaante der*

*aarde; de hersen- en schedelleer van Dr. JOSEPH GALL, toegepast op de gedaante van den aardbol; het vinden van de lengte en breedte; de invloed van de lucht op het geluid; de zwaartekracht; de aantrekkingskracht der vlakken; de aardgordels of klimaten, hunne bewoonbaarheid, uitgestrektheid en de lengte en breedte der aarde; het middelpunt van zwaarte; het vinden van het zwaartepunt; over den hefboom, draagboom, trekboom en balans; het hellend vlak; de wigge en schroef; de electriciteit; de lucht, en andere soortgelijke onderwerpen, alle tusschen 1805 en 1810 gehouden, ten bewijze strekken. Later las hij bij de Afdeeling *Physica* van het letterkundig genootschap *Diversa sed Una*, over *de hitte en koude in het luchtgestel* (1818); *de beginselen en voortgang der menschelijke kennis omtrent de gedaante der aarde* (1820); *de drukking en het evenwigt der vloeistoffen; de persing die het water uitoefent op ingedompelde lichamen, gelijk mede over het denkbeeld van soortelijke zwaarte en wijze om die door weging te vinden* (1822); *het vinden van de hoegrootheden in de vermenging van metalen, door middel van de waterweegkunde* (1823); *de eerste grondbeginselen der electriciteit en de eigenschappen der electrieke vloeistof; den middelbaren tijd* en meer andere die nog in handschrift aanwezig zijn. Slechts op algemeen en herhaald verzoek gaf hij na het houden eener verhandeling *over den Thermometer*, in de openbare vergadering der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1823), *een staat van vergelijking tusschen de drie schalen der meest in gebruik zijnde Thermometers* in het licht. Het was ook op aandrang van velen, dat hij bij 't invoeren van het nieuwe stelsel van Maten en Gewigten, over hetzelfde een populair stukje in de *Dordrechtsche Almanak*, bij BLUSSÉ & VAN BRAAM, en in 1846 in het *Jaarboekje van Dordrecht*, een *Algemeen overzicht van het nieuwe tiendeelig maten en gewigtenstelsel; de namen der nieuwe maten en gewigten en van derzelver veelvoud en onderdeelen; een herleidingstafel van de oude Zuid-Hollandsche in nieuwe Nederlandsche landmaat, en van de nieuwe Nederlandsche tot eenige buitenlandsche munten* liet plaats.*

Gedurende de laatste helft van zijn leven, beoefende SMITS bij voorkeur de Vaderlandsche geschiedenis, en inzonderheid die zijner geboortestad. Daartoe dienden hem een uitgezochte boekverzameling, rijk aan handschriften Dordrecht betreffende, de Archiven van verschillende gestichten, corporaties, geslachten en inzonderheid die der stad zelve, waarvan hij een gedeelte, voor zoo ver zij in de ijzeren kas berustten, in orde bragt<sup>9</sup>. Ik die als knaap hem bij dezen arbeid de behulpzame hand mogt reiken, verwonderde mij steeds over zijne vlugheid in het lezen, zijne schranderheid in het beoordeelen dier oude oorkonden en het geduld en de handigheid, waarmede hij belangrijke stukken, die sedert den brand van het Stadhuis in 1332 half verschroeid en met wasch en koord vermengd, in een klomp te zamen gepakt, vergeten in een der laden verborgen lagen, van elkander scheidde en leesbaar maakte. Zoo redde hij o.a. het oudste Grafelijk Handvest, door Koning WILLEM in 1249 aan die stad geschonken, welks gemis vroeger de Heer VAN DE WALL betreurde.

Zijn hoofdwerk maakte SMITS van de Grafelijke regering, den voormaligen toestand van de gronden, den ouden loop der rivieren enz., waarvan zijne belangrijke *Aanteekeningen* op de beide eerste deelen van BILDERDIJK'S *Geschiedenis des Vaderlands*<sup>10</sup>, zijne *Verhandeling over den alouden staat, de eerste bevolking en vroegste geschiedenis van Zuid-Holland en van de stad Dordrecht in het bijzonder* (Dordr. 1824)<sup>11</sup>, en die *Over den inbraak en overstroming van den grooten Zuid-Hollandschen Waard op den 18 Nov. 1421* (Dordr. 1822)<sup>12</sup> ten bewijze strekken. Deze laatste Verhandeling vooral droeg de goedkeuring onzer Geschied- en Oudheidkundigen weg, en bragt hem tot WESTENDORP, REUVENS, SCHELTEMA, STOLKER en anderen in betrekking.

Lang vóór hij deze schriften in het licht gaf, vormde SMITS het plan, op het voetspoor van BEVERWIJCK, OUDENHOVEN en BALEN eene *Geschiedenis van Dordrecht* te schrijven. Gedurende eene halve eeuw verzamelde hij de noodige bouwstoffen,

las en excerpeerde hij niet slechts de Thesauriers-rekeningen, Acta-, klep- en keurboeken, maar allerlei werken van vroegeren en lateren tijd, die hem eenig licht over geschiedenis, gebruiken, zeden konden verschaffen. Nu en dan las hij een afgewerkt gedeelte b.v. over *de Grootte Kerk; de grootte en gedaante der stad bij haren eersten aanleg, daarop gevolgde uitbreiding en verbetering, hare openbare instellingen en gebouwen, regering en geschiedenis sedert hare stichting tot aan het jaar 1421; over het goud en zilver voor de bediening van het H. Avondmaal in de kerken; over de burgerwacht en hare wapenschouwing* in letterkundige genootschappen voor; andere b.v. *de Geschiedkundige bijzonderheden van het Huis de Merwede bij Dordrecht, en van het landschap, de rivier en het geslacht der Heeren of Baronnen van dien naam, de Geschiedkundige beschouwing van het Stadhuis te Dordrecht* en de *Beschrijving van eenige schilderijen op dat Stadhuis* gaf hij in het licht<sup>13</sup>.

Onderrigt van mijn plan, om na de uitgaaf van mijn *Kerkelijk Dordrecht*, een *Beroemd Dordrecht* te schrijven, stelde hij mij voor, in vereeniging met hem eene *Beschrijving van Dordrecht* te bewerken en het *Beroemd Dordrecht* er in te vlechten. Gretig nam ik dit voorstel aan, en tusschen 1842 en 1845 verschenen er bij de Boekhandelaren BLUSSÉ EN VAN BRAAM 5 afleveringen onzer *Beschrijving* met fac-similés, platen en kaarten; doch toen moesten wij onzen arbeid staken, niet omdat hij ongunstig werd ontvangen<sup>14</sup>, maar omdat het geringe debiet de zware onkosten niet kon dekken. Sedert is het werk, in weerwil van vele aanmoedigingen en opwekkingen om het te voltooien, niet meer opgevat.

Nimmer liet SMITS eene belangrijke oudheidkundige ontdekking of eene merkwaardige gebeurtenis of de verjaring er van voorbij gaan, zonder zijne land- en stadgenooten er opmerkzaam op te maken in min of meer uitvoerige opstellen, die hij of in de Dordrechtsche Courant of in een periodiek werk liet plaatsens, of in een letterkundigen kring voorlas. Zoo droeg hij in 1821 zijne *Verhandeling over den St. Elisabeths nacht 1421* voor; schreef



hij in 1822 een stukje *over een toen te Capelle in de Langstraat opgedolven oud schip*, waarover hij vervolgens met REUVENS en WESTENDORP in briefwisseling trad<sup>15</sup>. In 1841 herinnerde hij, bij gelegenheid dat Gorinchem met een zwaren ijsgang bedreigd werd, aan een diergelijk geval in 1809, en in 1281, blijkens een brief van Graaf FLORIS V van 23 Februarij van dat jaar<sup>16</sup>; en toen in 1842 Hamburg door een zwaren brand geteisterd was, aan een dergelijken brand, die te Dordrecht in 1457 woedde<sup>17</sup>; en in 1848, aan den strijd te Dordrecht in 1048 gevoerd, waarbij Graaf DIRK IV van Holland de troepen van den Bisschop van Luik versloeg<sup>18</sup>. Toen in 1849 bij het afbreken en ondergraven van een huis in de Prinsestraat te Dordrecht eene groote verzameling van doodsbeenderen werd gevonden, verscheen zijn stukje *over de vestiging der aldaar vóór 1421 aanwezige Sint Adriaans kerk*<sup>19</sup>. Ja nog in 1856 gaf de tachtigjarige grijsaard bij gelegenheid van het Kustersfeest te Haarlem een in 1823 door hem opgesteld *Iets over de uitvinding der Boekdrukkunst*<sup>20</sup> in het licht.

Deze en andere opstellen hebben niet slechts de verdiensten van het à propos, maar zijn meest alle belangrijke bijdragen voor de Geschied- en Oudheidkunde. Zulks zijn ook zijne *Verhandeling over de zeden en gewoonten onzer vaderen in de middeleeuwen*; over de *Geschiedenis der vroegere en tegenwoordige belastingen en over het goedkoop*<sup>21</sup>; zijne *Historische Aanteekeningen op den belangrijken brief door WILLEM I Prins van Oranje den 16 Mei 1572 uit Dillenborch geschreven aan zijne vrienden in Dordrecht* en het *Toevoegsel tot het geschiedkundig gedeelte van de voorlezing door wijlen den Heer Mr. N. CARBASIUS, c.z., over JAN VAN HEELU en zijn gedicht 'de slag bij Woeringen,' beide in de Werken der Maatschappij opgenomen*<sup>22</sup>; zijn *viijfde eeuwgetijde van de bedijking van den Swijndrechtschen Waard*, en zijn *bundel Aanteekeningen op de levensbeschrijving van RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK*, door zijn zoon G. Graaf SCHIMMELPENNINCK in 1845 in het licht gegeven.

Ook de algemeene geschiedenis en die van bijzondere vol-

keren buiten de Nederlanders vond in hem een ijverig beoefenaar; in de penningkunde was hij niet onervaren. Hij zelf had een kabinet Romeinsche, Pauselijke en Vaderlandsche penningen en munten en schreef eene Verhandeling over de noodmunten in ons Vaderland geslagen. Ook in onze Vaderlandsche letterkunde was hij geen vreemdeling, de beste proza schrijvers en dichters had hij gelezen, en plagt bij gepaste gelegenheden stukken uit de laatste met smaak en gevoel voor te dragen. Tot het einde van zijn leven bleef hij op de hoogte van al wat er in dit gebied het licht zag, en tot diep in den nacht zette hij de in zijne jeugd aangevangen letteroefeningen voort<sup>23</sup>. Groot waren zijn verdiensten als aardrijkskundige. Hij begon de rij zijner voorlezingen in *Diversa sed Una*, met eene *over de oude aardrijkskunde en de verbeteringen, welke tot 1819 in die wetenschap hadden plaats gehad*. Veel was VAN DER AA bij het zamenstellen zijner werken over die wetenschap aan hem verplicht. Hij kende haar niet slechts uit boeken en kaarten, maar had zelf veel gereisd en onderzocht. Verscheidene malen doorkruisde hij de 17 Provinciën en bezocht, op Sneek en Lier na, al de steden en voornaamste dorpen. In 1819 en 1825 reisde hij door een gedeelte van Rijn-Pruissen, in 1827 bezocht hij het Groot-Hertogdom Luxemburg, het oostelijk gedeelte van Frankrijk, Zwitserland, Wurtemberg, Nassau en Hessen<sup>24</sup>. Al het merkwaardige dat natuur en kunst opleverde werd door hem beschouwd, beroemde mannen zocht hij op, zijne reisjournalen behelzen belangrijke bijdragen tot natuur-, oudheid- en volkenkunde. Hij was zelf geen beoefenaar der schilder-, teeken- en beeldhouwkunst, maar velde steeds een juist oordeel over hare voortbrengselen. Zijn smaak was geoefend door het beschouwen van zoo vele buiten- en binnenlandsche kunststukken. Zijn woonplaats was toen de zetel der schoone kunsten. Zijn omgang met VAN DER KOOGH, de Gebroeders VAN STRIJ, SCHOTEL en zoo vele andere schilders veredelde zijn smaak, verhoogde zijn kunstgevoel. Gelukkig was de keuze der Gedeputeerde Staten, toen

zij d. 27 October 1829, hem en zijnen vriend SCHOTEL tot leden der Commissie voor de derde Algemeene Tentoonstelling van Nijverheid in 1830 te Brussel te houden, benoemden. Met de voornaamste geschied- en letterkundigen, uit velen noemen wij slechts SARTORIUS, WILLEMS, ACKERSDIJCK, SIEGENBEEK, COLLOT D'ESCURY, DE WIND, TYDEMAN, DIRKS, was hij in briefwisseling; geen werk over de oude geschiedenis van het Vaderland werd er in het licht gegeven of hij werd geraadpleegd, en niet zelden gaf hij b.v. aan R.H. VAN SOMEREN voor zijn *St. Elisabeths nacht* a°. 1421, J.P. GOEDHART voor zijn beknopte *Beschrijving van Dordrecht*, A.A. NUNNINK voor zijne kaart van die stad, J.W. REGT voor zijne *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard, den Rieder Waard en het land van Putten over de Maas, en van den Hoekschen Waard*, belangrijke bijdragen.

De meeste Geschied-, Letter- en Oudheidkundige Genootschappen stelden er een eere in hem onder hunne leden te mogen tellen. In 1813 werd hij lid van de maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, en opende zijne voorlezingen met een *Verhandeling over het onzedelijke in het verkoopen van goederen voor zulke hoedanigheden als zij niet zijn, gelijk vooral bij de winkeliers in levensmiddelen en andere verkoopers plaats heeft*; in 1816 koos *Diversa sed Una* hem tot werkend lid, en van 1826 tot 1851 was hij lid van haar bestuur en penningmeester; in 1828 bood de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* te Leyden hem haar lidmaatschap aan; vroeger woonde hij geregeld hare Vergaderingen bij, later werd hij daarin door ongesteldheid verhinderd. Sedert 1837 was hij lid van het *Provinciaal Utrechtsch en Noord-Brabantsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*.

De Voorzienigheid had aan SMITS groote gaven des verstands, maar nog grootere van hart geschonken. Hij was in den vollen zin des woords *een edel mensch*. Geen echtgenoot, vader of bloedverwant was of kon immer meer geliefd en ge-

eerd zijn dan hij van zijne betrekkingen, geen dieper en meer betreurd dan hij. Even vurig beminden hem zijn vrienden<sup>25</sup>. Hij deelde in hunne genoegens, in hunne eer en geluk, en bevorderde hunne belangen, waar en zoo dikwijls hij konde. Op vriendschap stelde hij duren prijs en was gevoelig voor hare opregte betooningen, en zelf toonde hij zich steeds een getrouw en standvastig vriend. Hij was trouw en eerlijk in zijnen wandel, opregt in zijne bedoelingen, vriendelijk en gediensstig jegens allen, zijne hulpvaardigheid grenzeloos. Onder alle omstandigheden zijns levens bleef hij rustig en kalm, tevreden en dankbaar, zijne vrolijkheid en opgeruimdheid verlieten hem zelfs in zijne laatste levensjaren niet. Hij beminde het gezellig verkeer, de scherts en den luim, was zelve spraakzaam en geestig, zijn onderhoud leerzaam, zijn verkeer hartelijk en innemend, zijne leergierigheid en belangstelling in alles wat hem omringde groot; het gezegde van TERENTIUS '*nihil alienum a me puto*' en het Bijbelsche '*wat uwe hand vindt om te doen, doe dat met magt*' bragt hij zijn gansche leven door in beoefening. Hij zocht altijd en overal en in alles zijne kennis te verrijken, aan een boer vroeg hij naar zaken van landbouw en veeteelt, met den schipper sprak hij over de vaart en het vaartuig, met een reiziger over de door hem bezochte streken, met een krijgsman onderhield hij zich over krijgssaken. In binnenlandsche staatkunde was hij voor alles een vurig aanhanger van het Huis van Oranje, en overigens een vriend van rust en orde, in het geloof verdraagzaam en geneigd tot vrijheid van denken. Hij plagt te zeggen: 'wat twisten en woelen de menschen over zaken die zij aan deze zijde van het graf toch niet beslissen kunnen. Laat ieder braaf leven voor zich en anderen, den Hemelschen Vader dienen en eeren naar zijne wijze, en den keizer geven wat des keizers is.' Veel ben ik aan hem verplicht. Van mijne jeugd af was ik een vriend in zijn huis, hij boezemde mij liefde voor de wetenschappen in, en stond mij altijd met zijn raad en hulp ter zijde. Ik had hem lief als een vader, en betreurde zijn dood

als een zoon. Hij overleed kalm en zacht, zonder smart, zonder angst, tot den laatsten oogenblik helder van geest, op zijn stoel gezeten, aan de borst van zijn jongsten zoon, des avonds te half negen ure van den 28 Maart 1857. Op Donderdag den 2 April werd hij grafwaarts gedragen. Eene talrijke schare zijner betrekkingen en vrienden, en eene commissie van Regenten van het Geneeskundig gesticht voor krankzinnigen woonden dien uitvaart bij. Ook ik was er bij tegenwoordig, sprak een woord van vriendschap en achting bij zijne groeve, en riep hem een laatst vaarwel toe. Zijn oudste zoon dankte daarop met een kort woord de aanwezigen voor hunne hulp en tegenwoordigheid. In de nieuwspapieren en den Konst- en Letterbode werd den algemeen geachten man eene gepaste en welverdiende hulde toegebracht.

SMITS is tweemaal gehuwd geweest, den 8 September 1805 te Katwijk aan de Maas, met SOPHIA VAN DER POLL, den 3 October 1779 te Tilburg geboren en 6 April 1809 te Dordrecht overleden; den 30 April 1812 met KRIJNTJE MARIA ROEST, den 29 Mei 1785 te Dordrecht geboren. Uit den eersten echt werd hem eene dochter, SOPHIA PETRONELLA, sedert 1842 weduwe van den Heer HENDRIK VAN EMMERICK, geboren. Zijne tweede gade schonk hem vijf kinderen, MARIA ADRIANA, JAN ANTHONIJ en CHRISTINA GERARDA, in jeugdigen leeftijd overleden, JAN ANTHONIJ SMITS VAN NIEUWERKERK, die zijnen vader als Secretaris-Rentmeester van het Geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Dordrecht is opgevolgd, gehuwd met JACOBA PETRONELLA DOROTHEA BOUVY, en Mr. WILLEM PIETER SMITS. Zijn afbeeldsel is in 1840 door GEORGE ADAM SCHMIDT te Dordrecht geschilderd, en in het volgend jaar is door H.T. HESSELAAR daarnaar eene lithographie vervaardigd, die aan betrekkingen en vrienden tot een gedachtenis werd vereerd.

*Tilburg, Junij 1857.*

Dr. G.D.J. Schotel.

## Eindnoten:

- 1 Nimmer heeft hij onder het Fransche Gouvernement eenige openbare betrekking bekleed, noch onder hetzelfde gediend. In het jaar 1800 verliet hij tijdelijk de stad, ten einde vrij te zijn van gewapende dienst, die toen van hem gevorderd werd. Hij vestigde zich daarom met zijn vriend LEENDERT VAN DER KOOGH, houthandelaar, die om dezelfde reden uit de stad week, in het kluizenaarspad onder Dubbeldam, doch nabij de stad gelegen. Hij wendde zich in het jaar 1801 tot den Raad van administratie en discipline van het 1e bataillon der 8e halve brigade der gewapende burgermagt te Dordrecht, en verzocht te worden vrijgesteld van dienst, op grond van een lidteeken aan de regterhand en verstijving van den voorsten vinger, ten gevolge eener in dat jaar ontvangen wond, door een slag met eene spade in de zeepziederij. Dit verzoek werd verleend, doch slechts voor een half jaar. In 1813 en 1815 heeft hij op nieuw, toen dit gevorderd werd, pogingen aangewend om van gewapende burgerdienst ontslagen te worden. In het laatste jaar kreeg hij een definitief ontslag, gedagteekend 6 Julij 1815.
- 2 Vele dier boedels, ook die van Mev. de Wed. DEN BANDT, den Heer DE JONCHEERE, den Heer KLAAS SCHINKEL, administreerde hij belangloos. De naastbestaanden boden hem b.v. een zilveren theeservies, een gouden snuifdoos, zilveren inktkoker enz. ten geschenke aan.
- 3 Den 26 Oct. 1809 werd door den Burgemeester der stad Dordrecht en van de Merwede, de administratie der fondsen van het H. Geest en Pesthuis ter Groote Kerk, aan J. SMITS JZN., als

- Rentmeester van het Stads Krankzinnigen- en Beterhuis, opgedragen, en die fondsen zelve met die van laatstgenoemd Godshuis vereenigd.
- 4 Het *Iets* enz. werd geplaatst in *Vaderl. Letteroef. voor 1829, 2e stuk*, bl. 15 volg.; doch in Febr. 1841 met een voorberigt en naschrift herdrukt en afzonderlijk uitgegeven voor rekening van den autheur. (Niet in den handel.
  - 5 Hij werd den 14 October 1820 tot dien post, bij besluit van den Gouverneur van Zuid-Holland benoemd, en op zijn verzoek, bij besluit van den Commissaris des Konings in de Provincie Zuid-Holland, van 2 Jan. 1851, eervol ontslagen, onder dankbetuiging voor de langdurige diensten door hem als zoodanig bewezen.
  - 6 Beide betrekkingen bekleedde hij tot in 1852, toen de reorganisatie dier Kamers plaats had. In de *Dordr. Courant* van 17 April van dat jaar, verzocht hij aan de kiezers niet in aanmerking te komen, om zijne hooge jaren en ongesteldheid, en uit zijne betrekking in de oude Kamer werd hij eervol en onder dankbetuiging ontslagen, door Burgem. en Weth. bij hun besluit van 1 Junij 1852.
  - 7 ‘Sedert eenigen tijd’, schreef SMITS zelf, ‘was ik een voorstander van de scheepsbouw en de scheepsrederijen, die zich in onze stad meer en meer begonnen uit te breiden, en het was voornamelijk door mijne tusschenkomst dat de uitbreiding van de Maatschappij der Dordrechtsche Scheepsrederij tot stand kwam, en dat een ander nieuw fregat in de vaart op de O. Indiën gebouwd werd, waaraan ik ook deel nam en waarvan aan mij de naamgeving werd opgedragen. Ik noemde het *de stad Dordrecht*. Ook in verscheidene andere schepen nam ik aandeel, alsmede in de Middelharnissche visscherij, bij welke laatste ik tot mede-Directeur verkozen werd.’
  - 8 SMITS trad als Diaken der Ned. Herv. Gemeente in dienst met 1 Jan. 1813 en bleef die betrekking, in dien zorgelijken tijd, vervullen tot 31 Dec. 1817. Met 1 Jan. werd hij Mederegent der school van genoemde Diakonie, welke dienst hij waarnam tot 31 Dec. 1817. Hij was later dienstdoend Ouderling van 1 Jan. 1824 tot 31 Dec. 1825; van 1 Jan. 1828 tot 31 Dec. 1829; van 24 Mei 1830 tot 31 Dec. 1831; van 1 Jan. 1832 tot 31 Dec. 1835, en eindelijk van 1 Jan. 1837 tot 31 Dec. 1840. Onder de betrekkingen die SMITS vervulde en wij niet allen konden opnoemen, behoorde ook die van Kiezer in zijne geboortestad van 1830 tot 1848.
  - 9 Bij resolutie van Burg. en Wethh. te Dordrecht, van 8 April 1830, werd aan SMITS ten onderzoek afgegeven, de met vijf ijzeren sloten geslotene kist met ijzer beslag, waarin zich de oudste archieven dier stad bevonden, om die te plaatsen in het Stads Krankzinnigen- en Beterhuis, daar te onderzoeken en later terug te geven aan de Stad. Zie over die kist VAN DE WALL'S *Privil. v. Dordrecht, Inleid.*
  - 10 Deze vindt men in SCHULL en VAN DER HOOP, *Bijdragen tot Boeken en Menschenkennis*, d. III. bl. 31, d. IV. bl. 7. Er bestaan eenige afdrukjes van deze beide hoogst belangrijke stukjes.
  - 11 Gunstig beoordeeld in *Vaderl. Letteroef.* 1825, 1e stuk bl. 508; *Letterk. Magazijn* 1825, N<sup>o</sup>. 15, bl. 660.
  - 12 Gunstig beoordeeld in *Vaderl. Letteroef.* 1822, 1e stuk N<sup>o</sup>. 15, en nader behandeld in een stukje over deze Verhandeling door A. STOLKER te Rotterdam in hetzelfde Tijdschrift 2e stuk N<sup>o</sup>. 15; ook gunstig beoordeeld in het *Letterk. Magazijn voor Wetenschap, Kunst en Smaak*, en in de *Boekzaal*, beide van 1822.
  - 13 *Z. Holl. Volks-almanak voor 1839. Jaarb. voor Dordr.* 1840 en 1841.
  - 14 Zeer gunstig werd het beoordeeld in *Vaderl. Letteroef. Aug.* 1842 bl. 357, 1845 bl. 22 vlgg., in *Konst- en Letterbode* 1843, N<sup>o</sup>. 51, en in NIJHOFFS *Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudheidk.* d. IV, st. 4, bl. 67, 68.
  - 15 In *Dordr. Cour.* van 9 April 1822, verg. N. WESTENDORP en C.J.C. REUVENS, *Antiquiteiten* d. II, st. 2, bl. 233.
  - 16 In *Dordr. Cour.* van 25 Februarij 1841.
  - 17 In *Dordr. Cour.* van 17 Mei 1842.
  - 18 In *Dordr. Cour.* van 13 Januarij 1848.
  - 19 In *Dordr. Cour.* van 6 September 1849.
  - 20 Zie mijn Verslag in *Dordr. Cour.* van 3 Julij 1856.
  - 21 Geplaatst in de aangeh. *Bijdrag.* van SCHULL en VAN DER HOOP, Mengelwerk 1<sup>e</sup> deel, bl. 47, 1832. Er bestaan afdrukken van.
  - 22 *Nieuwe Werken van de Maats. der Nederl. Letterk. te Leiden*, d. V bl. 259 volg., bl. 241 volg.

- 23 Den 15 Januarij 1816 werd SMITS lid van het sedert 1781 te Dordrecht bestaande Leesgezelschap: *Leeslust*, en sedert April 1819 tot aan zijn overlijden vervulde hij bij hetzelfde de betrekking van *Quaestor*.
- 24 In 1815 reisde hij door de Zuidelijke Provinciën van Nederland.  
In 1819 door dezelfde gewesten en langs den Rijn tot Coblentz.  
In 1822 door de Provinciën Antwerpen en Zuid-Brabant, en verder door Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel.  
In 1824 door de Provinciën Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen, Henegouwen en Zuid-Brabant.  
In 1825 door de Provinciën Antwerpen, Zuid-Brabant, Luik, en Namen en een gedeelte van Rijn-Pruissen.  
In 1827 door de Zuidelijke Nederlandsche Provinciën, het Groot-Hertogdom Luxemburg, het Oostelijk gedeelte van Frankrijk, Zwitserland, Wurtemberg, Nassau, Hessen en Rijn-Pruissen.  
In 1830 door de Provinciën Antwerpen, Zuid-Brabant, Limburg en Noord-Brabant.  
In 1836 door de Provinciën Gelderland en Overijssel, en bij Cleef.  
In 1837 door de Provinciën Gelderland en Overijssel, naar Bentheim en Steinfurth.  
In 1847 door de Provinciën Utrecht en Gelderland.  
Behalve deze deed SMITS een groot aantal reisesjes, zoo voor zijne zaken als voor vermaak, naar alle streken van zijn vaderland.
- 25 Tot zijne vrienden behoorden S.H. VAN DER NOORDAA, Mr. P.S. SCHULL, PIETER DE VISSER, de predikanten J.G. VELTMAN, B.F. TYDEMAN, Dr. C.W. STRONCK, de Stads Secretaris S.H. LOTSY, Mr. J. EVERA, Mr. P. BEELAERTS VAN EMMICHOVEN, A. VOS VAN HAGESTEIN, JAC. DE VOOGD, Mr. J. CRANS, A. KIST, J. KISSELIUS, Prof. G.F. SARTORIUS en vele anderen. Tusschen 1830 en 1836 had SMITS een schaakgezelschap, waarvan o.a. ook J.C. SCHOTEL, J. VAN DER MEER DE WIJS, J.D. SCHULTZ VAN HAEGEN, Dr. J.C. MARIS, en Mr. M. DOBBELAER leden waren.

### **Levensbericht van Hendrik Tollens Caroluszoon.**

Voor eenige maanden verloor deze Maatschappij in hem, wien Nederland sedert lang zijn geliefden Volksdichter genoemd had, een harer oudste en beroemdste leden.

Uitgenoodigd om, naar bestaand gebruik, voor hare Jaarlijksche Handelingen eene beknopte letterkundige levensschets des afgestorvenen te schrijven, heeft de steller van dit bericht gemeend, zich aan deze vereerende taak niet te mogen onttrekken, wel overtuigd, dat, zoo zijne onbedrevenheid in het vak der Biographie hem hier slechts eene korte en onvolkomene proeve laat leveren, met der tijd bekwamer pennen, in eene uitvoerige en volledige levensbeschrijving, volle regt zullen doen wedervaren, zoowel aan de uitstekende dichtgave, als aan de edele en beminnelijke zielshoedanigheden des mans, die, gedurende meer dan eene halve eeuw, de liefde, de hoogachting en de bewonderende toejuicing van de bloem der Natie heeft mogen genieten.

Den 24 September 1780 werd hij te Rotterdam geboren uit het huwelijk van CAROLUS TOLLENS en PETRONELLA VAN DER HAGT, wier tweede kind en oudste zoon hij was. Bij den doop ontving hij de voornamen van HENRICUS FRANCISCUS, doch, zijn geheele leven door, heeft hij om redenen, hier niet noodig te vermelden, zich alleenlijk HENDRIK genoemd en



geteekend. Reeds op zijn derde jaar verliet hij het ouderlijke huis om te Amsterdam bij een vaderlijken oom (een bemiddeld man, die geen kinderen had) zijne eerste opvoeding te genieten. Hij bleef er tot zijn tiende jaar, toen hij op eene kostschool besteed werd te Elten, later in een zijner schoonste verzen met zooveel gevoel herdacht. Bestemd om met der tijd zijn vader in diens handel in verfwaren bij te staan en op te volgen, leerde hij daar niet veel meer dan schrijven, cijferen en de beginselen der Fransche taal. Omstreeks zijn vijftiende jaar keerde hij terug in de ouderlijke woning. Het was toen de tijd, dat de misbruikte woorden van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap,' in de Fransche vaandels geschreven, ook hier, gelijk bijna geheel Europa door, de bedrieglijkste hersenschimmen te voorschijn riepen. Dat hetgeen zoovele wijze en brave mannen begoochelde en misleidde, niet zonder uitwerking bleef op de bijkans nog kinderlijke verbeelding van den vurigen knaap, zal wel niemand bevreemden. Hij werd kadet bij de Schutterij en Secretaris eener corporatie, in wier vergaderingen zijne vrijheidszuchtige verzen, met geestdrift uitgesproken, hoe gebrekkig ze nog mogten zijn, met luide toejuiching ontvangen werden. Aanvankelijk had zijn vader, die de nieuwe orde van zaken voorstond, wel schik hierin, maar, toen allengs de schitterende uitzigten, waarmee de opgewondene menigte zich geveleid had, in ijdelen damp vervlogen, en niettemin de dichtijver zijns jongen zoons, in plaats van evenredig te bekoelen, integendeel al meer en meer ontvlamde, begon de oude heer, die, als een echt koopman, te midden der politieke bewegingen zijn handelsbelangen niet uit het oog verloor, eene ernstige vrees te koesteren, dat de jeugdige bard, zoo voortgaande, ten eenemaal ongeschikt zou worden voor het proza der verwfabriek en het winstgevende beroep, waartoe hij hem wenschte op te leiden. Dienvolgende werd er nu een streng verbod tegen het verzenmaken uitgevaardigd en dubbele vlijt gevorderd in het pakhuis en aan de lessenaar. Dan, gelijk het in zoodanige gevallen meestal gaat, de vaderlijke dwang,

had eene tegenovergestelde uitwerking. Verre van te verminderen, vermeerderde nog de zangdrift. Bij vaderlandsche liedjes bleef het niet meer; geheele treurspelen werden er in stilte opgesteld. Dat al dit gerijmel nog uitermate gebrekkig was, laat zich ligtelijk begrijpen, wanneer men in aanmerking neemt, dat de knaap alle letterkundige opleiding miste en niemand had, die hem op den weg naar den Nederlandschen Zangberg tot gids en raadgever verstrekke. Eerst omtrent 1797 bekwam hij dien in den kunstlievenden UYLENBROEK, en nu begon hij zich ernstig toe te leggen op de taal en de regelen van den versbouw. Ook oefende hij zich in het Engelsch en het Hoogduitsch, en, naar het voorbeeld van NOMSZ, DOORNIK, PIJERS, BARBAZ en anderen ving hij aan Fransche treurspelen in het Hollandsch over te brengen. Binnen weinige jaren vertaalde hij alzoo een aantal stukken van RACINE, VOLTAIRE, DUCIS enz., die te Amsterdam bij UYLENBROEK werden uitgegeven. Bezaten deze kunstproeven over het geheel nog geringe letterkundige waarde, zij deden niet onder voor het werk zijner toenmalige meesters en oefenden den aankomeling in het werktuiglijke der poëzij. - Maar weldra werd hem eene andere dichtbron ontsloten. Met al het vuur eener eerste liefde beminde hij haar, die gedurende meer dan zeven en dertig jaren, als hartelijke gade en teedere moeder, zijn huislijk geluk ten top zou voeren. Aan dezen jeugdigen, maar reinen hartstogt hebben haren oorsprong te danken de *Proeve van sentimenteele geschriften*, door TOLLENS in Maart 1799, en dus op zijn achttiende jaar, uitgegeven, en de *Proeve van Minnezangen en Idyllen*, waarvan het eerste deeltje in Februarij daaraanvolgende het licht zag. Met een bevallig versje wijdde de negentienjarige jongeling dit boekske aan diezelfde geliefde GERBRANDA CATHARINA RIVIER, wier teedere herinnering, vier en vijftig jaar later, hem, drie en zeventigjarigen grijzaard, zulke schoone en roerende regelen in zijne *Laatste Gedichten* nog zou doen schrijven. Wie bij de beoordeeling dezer bundeltjes 's dichters jonkheid, en ook den toenmaligen staat der poëzij hier te lande vergat, zou

gevaar loopen van onbillijk te wezen. Dat ze doorgaands den stempel van eenvoudigheid en natuurlijkheid dragen, mag tot hun lof gezegd worden. De jeugdige minnaar aapte het laffe sentimenteele niet na van vele geschriften toen in de mode, maar, al liet zijn kunst nog veel te wenschen overig, hij uitte blijkbaar hetgeen hij meende en gevoelde.

Van vooruitgang getuigden reeds de *Dichtlievende Mengelingen*, het jaartal 1802 op den titel voerende.

In 1803 verscheen het, thans zeldzaam voorkomende, *Tuiltje van geurige Dichtbloemen, op Franschen bodem geplukt*. De een en tachtig, zoo kleinere als grootere stukken, die het bevat, werden meerendeels met goedkeuring ontvangen, en bij de lezing is men dikwijls geneigd TOLLENS, daar hij later dit boekje opkocht en vernietigen wilde, van overdreven gestrengheid jegens zich zelve te beschuldigen.

In dienzelfden tijd dong hij met LOOTS, toen zijn veertigste jaar reeds ingetreden, naar den eereprijs, uitgelooft door de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde voor het beste gedicht op HUIG DE GROOT. Aan LOOTS werd de gouden eerepenning toegewezen, de zilveren aan TOLLENS, wien evenwel deze vleijende onderscheiding niet verblindde voor het gebrekkige van zijn gelauwerd vers, hetwelk hij, noch afzonderlijk uitgegeven, noch in een zijner bundels toegelaten heeft.

In 1805 de genoemde Maatschappij *De dood van Egmond en Hoorne* als prijsstof uitgeschreven hebbende, wedijverden wederom dezelfde kampvechters, maar dezen keer wentelde de kans en viel het eeregoud den jongste der twee ten deel. Dat niettemin hartelijke vriendschap tusschen beide uitstekende zangers altoos heeft blijven stand houden, is wel algemeen bekend, maar toch te vereerend, zoowel voor den een, als voor den ander, dan dat wij (vooral in een tijd, waarin kunstrijd en andere onedele hartstogten dagelijks aan het woelen zijn) met stilzwijgen zulk een voorbeeld zouden mogen voorbijgaan.

Had de overwinning, door TOLLENS behaald, hem reeds veel toejuiching verworven, deze klonk nog luider, en teregt, toen in 1807 het tweede deel van de werken der meergenoemde Bataafsche Maatschappij een dichtstukje van hem bekend maakte, dat, blijkbaar uit het hart gevloeid, tot alle harten sprak en (gelijk een geacht schrijver reeds aangemerkt heeft) geheel in dien trant gedicht was, welke den Rotterdamschen Zanger voortaan kenschetsen en vereeuwigen zou. Is het noodig te zeggen, dat we hier *Het gevallen Meisje* bedoelen? Bij al wie poëzij waardeerden en liefden in Nederland, verspreidde zich een levendig voor gevoel, dat hij, die zoo wist te schilderen en in het gemoed te grijpen, eene eerste plaats in de rij der vaderlandsche dichters ging innemen.

Aanvankelijk verwezenlijkte zich reeds dit voor gevoel in 1808 bij de uitgave van het eerste deel van TOLLENS *Gedichten*, dat in 1813 van een tweede en in 1815 van een derde gevolgd werd. Als een bewijs, met welk eene ongemeene gretigheid deze verzameling door het publiek ontvangen is, zij het ons vergund hier ter loops aan te stippen, dat, toen er, ter bevrediging der voortdurende aanvraag, reeds in 1822 eene vierde uitgave was noodzakelijk geworden, de boekhandelaar IMMERZEEL niet schroomde eene oplage van *tienduizend exemplaren* er van te doen drukken. Voorzeker, iets ongehoords in ons kleine land, maar dat toch niet belet heeft, dat zij in 1831 voor de vijfde- en in 1856 voor de zesdemaal zijn herdrukt.

Doch, terwijl wij, ter inachtneming der tijdsorde, tot 1808 terugkeeren en van de *aanvankelijke* verspreiding van TOLLENS *Gedichten* spreken, zal het, meenen we, niet ongepast zijn hier met een enkel woord gewag te maken van iets, dat mogelijk tot de spoedige erkenning en hoogschatting zijner poëzij, in zekere mate, heeft bijgedragen. Wij hebben zijne mondelinge voordragt op het oog. Zoo iemand, dan wist TOLLENS, die niet afkeerig was in genootschappen en maatschappijen op te treden, zijne verzen, bij het uitspreken of voorlezen, te doen gelden. Nooit droeg hij ze voor, of zijne trillende, mannelijke

stem en de zielvolle blik zijner donkere oogen getuigden van innige geestdrift en ontroering. Gebaren met de handen maakte hij weinig. Niets kunstmatigs kon men bespeuren, - en toch - meer dan wanneer de beroemdste declamators zijne gedichten reciteerden - werd men door zijn eigen voorlezen getroffen, bewogen, medegesleept: zóó klonken daarin de ware natuurtoon en drukten zijne buigzame stem en zijn sprekend gelaat al dat gene uit, wat er opgesloten lag in de goedgekozene en welluidende woorden.

Doch ons bestek gedooft niet ons langer bij dit punt op te houden. Voortgaande met de vlugtige beschouwing van 's dichters letterarbeid, zien wij in de tusschenruimte, welke de uitgave van het laatste deel zijner eerste *Gedichten* van die zijner tweede dichtverzameling, in 1821, afscheidt, (buiten en behalve verscheidene gelegenheidsstukjes) het in 1815 bekroonde en thans algemeen gezongen *Volkslied*; voorts zijn voortreffelijken *Feestzang bij het huwelijk van den Prins van Oranje* in 1816, en de twee deeltjes *Romancen, Balladen en Legendes*, door hem uit het Fransch, Duitsch en Engelsch overgebracht en in 1818 voor het eerst verschenen. De luisterrijkste plaats echter in dit tijdvak komt aan het dichtstuk toe, dat in 1819 door de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen met goud vereerd is en het *Tafereel* bevat *van de Overwintering der Hollanders op Nova Zembla in 1596 en 1597*. Uit te weiden over de verdiensten van dit echt vaderlandsche gedicht, hetwelk in velen opzichte een meesterstuk mag heten, zou hier overbodig zijn. Het is bij de eerste verschijning in de werken der genoemde Maatschappij met geestdrift verwelkomd, en treft en roert nog oud en jong, als bij de eerste uitgave. - Schat de vreemdeling het niet op zijn waren prijs, het is, dat, onbekend met onze taal, het oorspronkelijke voor hem niet toegankelijk is, en het tot nog toe dichterlijke overzetters of navolgers gemist heeft, welke hun hoogstmoeijelijke taak genoegzaam gewassen waren. Na eerst, op de menigvuldige aanvragen, afzonderlijk herdrukt te zijn, werd het in

1821 opgenomen in het eerste Deel der *Nieuwe Gedichten*, waartoe wij thans zijn genaderd. Dit deel, zoowel als een tweede, dat in 1828 van de pers kwam, en onder anderen den bekroonden *Feestzang bij het vierde Eeuwfeest van de uitvinding der Boekdrukkunst* inhield, handhaafde niet alleen 's dichters welverkrege roem, maar werkte krachtig meê om dien nog te vergrooten en te verbreiden. Met andere keurige voortbrengselen van zijn oorspronkelijk genie, droegen niet weinig hiertoe bij de vaderlandsche Romancen of Balladen, in deze nieuwe verzameling verspreid. Had TOLLENS vroeger in dit vak reeds hooggeschatte proeven van zijn talent geleverd, de latere kunstgewrochten deden niet onder voor de eerstelingen; ja, sommigen zelfs werden geacht die te overtreffen.

In 1832 zagen de *Liedjes van Claudius* het licht. Hoewel TOLLENS (gelijk zijne andere verzen niet onduidelijk aantoonen) de zienswijze des Hoogduitschen schrijvers niet onvoorwaardelijk deelde, zoo had toch het naïve, gemoedelijke en luimige, dat de dichtstukjes van den *Wandsbecker Bote* kenschetst, voor hem iets zoo aantrekkelijks, dat hij nu en dan zich genoopt gevoelde om er een van te vertalen, of, juister gesproken, te verhollandschen. Toen hun getal genoegzaam aangegroeid was om een boekdeeltje te vullen, gaf hij het aan het publiek; dat, hulde doende aan de meesterlijke uitvoering, 's dichters vertolkte liedjes met niet minder gunst aanvaardde dan de vruchten zijner eigene schepping. Een kunstminnend vriend te Rotterdam, op wien hij hoogen prijs stelde, wijlen de Heer J.J. ROCHUSSEN, teekende de bevallige vignetten, welke door de graveerstift vermenigvuldigd, het boekske versieren.

Hiervoren gewaagden wij reeds met een enkel woord van die vertaalde stukjes uit TOLLENS eerste jeugd, welke in 1803 bij UYLENBROEK zijn uitgegeven onder den titel van *Tuiltje van geurige Dichtbloemen* enz. Toen later 's dichters smaak meer gelouterd was en zijne kunstvaardigheid haar toppunt bereikte, zag hij op deze onrijpe vruchten (gelijk hij ze noemde) met ontevredenheid en bovenmatige strengheid uit de hoogte

neder. Daarenboven lag het in zijne natuur, die steeds naar volkomenheid streefde, om, waar hij later, zelfs in zijne beste verzen, leemten of feilen meende te ontdekken, die wél te onthouden en ze in nieuwe uitgaven, zooveel doenlijk, te verbeteren. Aan die zorg en keurigheid heeft, althans gedeeltelijk, het bundeltje zijn oorsprong te danken, hetwelk in 1839, onder het opschrift van *Dichtbloemen bij de Naburen geplukt*, is verschenen. Bij eenige herziene vertalingen of navolgingen zijn er nog onuitgegevene gevoegd, en zeker zal niemand betwisten, dat *deze* Dichtbloemen eene allezins waardige plaats innemen bij TOLLENS overige dichtwerken.

Kort daarop (in 1840) verzamelde hij in één boekdeeltje zijne *Verstrooide Gedichten*. - Tegelijk met vele hooggeschatte kunstvoortbrengselen, welke vroeger afzonderlijk waren gedrukt, bevat het die vaderlandsche liederen, tot den afval van België betrekkelijk, welke in der tijd het nationaal gevoel zoo krachtig hebben helpen aanwakkeren en ondersteunen.

En nu was allengs voor onzen Dichter het tijdstip genaderd, dat, gehoor mogende geven aan zijnen lang gekoesterden wensch, hij de hem nog overige dagen in landelijke rust zou gaan doorbrengen.

Van jongs af was het met zijnen poëtischen aanleg in strijd geweest om (gelijk hij in zijne schoone *Avondmijmering* zich uitdrukt) *in slaafsch koopbedrijf te zwoegen*, maar de gedachte, voor eene dierbeminde gade en de spruiten van hun vruchtbaar en gelukkig huwelijk een bescheiden stuk brood te verdienen, en zich daarenboven die onafhankelijkheid te verschaffen, welke voor fiere gemoederen eene der grootste behoeften is, hadden hem ondersteund in het krachtig bedwingen van zijnen tegenzin en in het trouw volbrengen der moeilijkste pligten. Ieder, die het voorregt gehad heeft hem van nabij te kennen, weet met welk eene verbazende naauwgezetheid, vlijt, orde en keurige netheid hij zijne handelzaken waarnam en behartigde, zoodat zij, wien hij niet zijn binnenste ontsloot, het er voor gehouden zouden hebben, dat koopmansbedrijf zijne

lievelingsbezigheid was, en hij, zonder van valsche grootspraak verdacht te worden, betuigen kon, nimmer een uur aan de dichtkunst te hebben gegeven, dat hij aan de kantoorlessenaar ontwoekerd had. Voorwaar, een bewijs van diepgeworteld zedelijk gevoel en buitengewone geestkracht, wanneer men nagaat, hoe velen er geweest zijn en misschien nog zijn, die, om verleidelijken letterroem na te jagen, hunne huisselijke zaken verwaarloosd en in kommer en armoede zich gedompeld hebben!

Doch hoe stipt dan ook TOLLENS zijn prozaïsch handelsberoep jaren lang had waargenomen, op den bodem zijns harten bleef altoos het verlangen levendig om eenmaal de drokten en beslommeringen van stad en kantoor te verwisselen tegen de kalme genoegens van het buiten. Na het verlies zijner beminde gade in 1838 was dit verlangen nog aangewassen; maar eerst in 1846 mogt het hem gelukken er geheel aan toe te kunnen geven. Vergezeld van twee zijner dochters, wier liefde en teedere zorgen zooveel toegebracht hebben om zijnen ouderdom te rekken en te veraangenamen, betrok hij den vijftienden April van genoemd jaar, vooraan in het dorp Rijswijk, eene bevallige woning, van welig geboomte overschaduwd en een uitzigt hebbende op de groene weiden. Daar, hetzij hij onder het loover de zomergeuren inademde van zijnen bebloemden hof, hetzij hij in winterdos bij de dorre beuken en langs de besneeuwde velden wandelde, bleef hem, als een liefderijke beschermengel, de geest der poëzie nabij. Hoe menig treffend lied er in die vrije natuur nog aan zijn boezem ontstroombd is, getuigen zijne *Laatste Gedichten*, waarvan het eerste deel in 1848 en het tweede in 1853 in het licht verscheen. Vruchteloos zal men in beide die sporen van verflauwd dichttalent zoeken, welke de verzen van den ouden dag wel eens ontsieren; neen, volgens de opmerking der bevoegdste beoordeelaars, behelzen zij niet weinig, dat in kracht en schoonheid wedijvert met de beste kunstgewrochten van zijnen manlijken leeftijd. Tot het laatst toe hebben dan ook zijne brieven en gesprekken de merken blijven dragen van de hem eigene helderheid van



geest, juistheid van inzicht en kieschheid van smaak: ja, toen hij op den 21<sup>sten</sup> October 1856 (des namiddags even over tweeën) - terwijl hij bezig was de drukproef na te zien van blad 9, deel 10, zijner Gezamenlijke Dichtwerken - zachtkens het hoofd boog en in de armen zijner oudste dochter voor beter leven insluimerde, waren nog (gelijk naderhand bleek) de laatste correctien zijner bevende, maar duidelijke hand werkelijke verbeteringen en onmiskenbare bewijzen van onverzwakt kunstoordeel.

Met een vlugtigen blik hebben wij den ganschen omvang van TOLLENS letterarbeid (althans van zijn voornaamsten letterarbeid) overschouwd; wie dieper wil indringen in dat dichttrezor, zal er de overtuigendste blijken in aantreffen van zijne innige liefde voor de poëzij, zijne hooge ingenomenheid met haar doel en hare waarde; voorts, bij zelfbewustheid van zijn poëtischen aanleg, tevens ongehuichelde zedigheit, en juiste beoordeeling der strekking van zijn genie en van de maat zijner krachten.

Naauwelijks is zijne eerste jeugd verstreken, of de dichtkunst wordt hem, al meer en meer, het voertuig der edelste gedachten en reinste gevoelens. Huwelijksliefde, huisselijk geluk, vadervreugd, de schoone natuur - in één woord, al wat gereeden weêrklank vindt in onbedorven, en vooral in Nederlandsche harten, - levert hem rijke stof voor zijne zangen. De zedelijke zin voelt zich steeds bevredigd, en, waar het onderwerp het medebrengt, ademt zijn lied dat ware godsdienstige, dat even verwijderd is van mystische weeklijkheid en zoogenaamde vrome sentimentaliteit, als van hoovaardigen geloofshaat en liefdeloos hekelen van andersdenkenden. Heeft hij (gelijk men weet) in gemoede zich verplicht geacht de kerk zijner jeugd met eene andere te verwisselen, een heethoofdig ijveraar (gelijk in zoodanige gevallen wel eens gebeurt) is hij nogtans niet geworden. Deugd en echte vroomheid eerbiedigt en bemint hij bij elke belijdenis. Warsch van dogmenstrijd en tweedragtstokerij, zijn bij hem kinderlijk vertrouwen op de wijsheid en goedheid des Hemelschen Vaders, en liefde en

verdraagzaamheid jegens den evenmensch de grondtrekken van het christelijk geloof.

Voor het vaderland gloeit zijn borst met al het vuur van eenen echten Hollander. Zoo dikwijls er sprake is van den moed, de vrijheidszucht en de groote daden onzer roemrijke voorvaderen, stort zijn manlijke zang edelen trots en dankvervoering in het hart van wie hem hooren. Maar huldigt zijn geestdrift in bekoorlijke melodijen de voorouderlijke glorie, hij bewimpelt zijne afkeuring niet voor die feilen en dwalingen van vroegere tijden, die niet dwaaslijk met hunne deugden te verwarren zijn, maar voor welken - door de geschiedenis onderwezen - het nageslacht zich wijslijk behoort te wachten.

Zweeft daarentegen zijn dichtgenie in het tegenwoordige om, hij toont zich braaf burger, en even opregt voorstander van 's Volks grondwettige regten, als getrouw aanhanger van het Vorstelijk Huis, welks Voorzaten Neêrlands vrijheid hielpen vestigen en welks geluk en luister met het geluk en den luister van Nederland ten naauwste verbonden zijn.

Heeft TOLLENS, zoodra hij de volle bewustheid verkreeg van den aard en den omvang zijns dichttalents, zich steeds bij voorkeur die stoffen ter bewerking gekozen, voor welke hij zich bij uitnemendheid geschikt gevoelde<sup>1</sup>, ook aan zijne smaakvolle en genialische wijze van ze te bewerken, heeft hij geen gering deel zijns roems te danken.

Terwijl het in het oog loopt (gelijk hij ook erkent) dat hij al meer en meer verreed al wat naar gezwollenheid en valschen tooi mogt zweemen, is het niet minder zichtbaar, dat hij zich ijverig toelegde op eenvoudigheid en gepastheid van uitdrukking, zuiverheid van taal en vooral, met schroomvalligheid bijkans, op duidelijkheid en algemeene verstaanbaarheid, zoodat

1 Dat het Drama hiertoe niet behoorde, zag hij spoedig in. De blijspelen en treurspelen, door hem in zijne jeugd (1799-1806) vervaardigd, keurde hij af, en nam hij niet op in zijne Gezamenlijke Dichtwerken.

hij zelfs zelden of nooit zich van eenig verouderd woord bediende, ook waar dat misschien wel eens tegen een nieuw zoude opgewogen hebben. Of hij in dit laatste opzigt mogelijk niet wat al te ver gegaan is, staat ons hier niet te onderzoeken, maar dat zijn aangenomen stelregel doorgaands wel strookte met de liefst door hem behandelde onderwerpen en tevens bevordelijk was aan de populariteit zijner gedichten, heeft zeker veel aannemelijks in zich.

Wat zijn poëtischen stijl aanbelangt, zoo vermeenen wij, dat zuiverheid, gemakelijkheid en behaaglijke evenredigheid daaraan niet ontzegd kunnen worden. Waar het past, is die treffend en puntig, of krachtig en gespierd, of schilderend en klanknabootsend. Platheden of slordigheden ontsieren denzelfden nooit.

Aan den versbouw besteedde hij veel oplettendheid, voor verkeerd geplaatste klemtoon en harde opeenstapelingen van medeklinkers zich zoo zorgvuldig in acht nemende, als zweefden hem steeds voor den geest de regelen van BOILEAU:

‘Le vers le mieux rempli, la plus noble pensée  
Ne peut plaire à l'esprit, quand l'oreille est blessée.’

De vorm dus, zoowel als de inhoud, der poëzij van TOLLENS regtvaardigen het hooge standpunt, hem sinds lang op den Nederlandschen zangberg toegekend, maar ze verklaren ook dien hartelijken bijval, door groot en gering, en oud en jong aan zijne poëtische voortbrengselen ruimschoots geschonken, en, als het ware, zaamgevat in den eernaam van *Neêrlands geliefden Volksdichter*, waarmêe hem (mag men zeggen) de algemeene toejuiching heeft bekroond.

Misschien echter (en wij zijn zeer geneigd dit te gelooven) heeft bij eene Natie als de onze, die hooge waarde hecht aan zedelijkheid, - misschien (zeggen we) heeft tot die groote populariteit des dichters ook bijgedragen de erkende braafheid en regtschapenheid van den man, zoo in den huislijken kring, als in zijne maatschappelijke betrekkingen.

Voorbeeldig echtgenoot, trouwhartig vader, opregt vriend,

heusch en regtvaardig kunstbroeder, vaderlandslievend burger, liefderijk christen - ziedaar altemaal titels, die, zonder logenspraak, op zijne grafsteê gebijtd mogen worden en zijne schriften reeds aanbevelen, eer men ze nog geopend heeft.

Zeker bij deze titels zinken alle menschelijke onderscheidingen en eerbewijzen diep in de schaduw; - maar toch, indien deze laatsten aan TOLLENS gedurende zijn leven hadden ontbroken, zouden zijn tijdgenooten met regt van onbillijkheid en ondankbaarheid aan te klagen zijn. Dit is dan ook het geval niet geweest. Neen! (en het strekt hun tot eere) we zouden vele bladzijden moeten vullen, indien wij al de veelsoortige huldeblijken wilden optellen, hem gedurende zijn lange loopbaan, zoo uit Noord- als uit Zuid-Nederland overvloedig toegestroomd.

Eenige der voornaamsten te vermelden, moge ten slotte hier volstaan.

In 1809 werd hij benoemd tot lid van het Koninklijk Instituut, en in 1815 opende de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde hem hare deuren. In datzelfde jaar versierde Koning WILLEM I hem met de orde van den Nederlandschen Leeuw, terwijl in 1825 het zeldzaam geschonken Lidmaatschap van Verdienste hem werd aangeboden door eene Maatschappij, hem om vele redenen dierbaar, ik bedoel de Hollandsche (vroeger Bataafsche) Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, van welke hij reeds lang werkend lid was en bestuurder, en aan wier Rotterdamsche Afdeeling hij, die steeds karig is geweest met Opdragten, het eerste deel zijner Gedichten had toegewijd. Op welk eene plegtige en buitengewoon eervolle wijze hem den 24<sup>sten</sup> September 1850, bij zijnen zeventigsten verjaardag, het Kommandeurskruis der Orde, waarvan hij reeds Ridder was, uit naam van den thans nog regerenden Vorst, werd overhandigd, ligt nog versch in ieders geheugen, gelijk het ook algemeen bekend is, dat bij dezelfde gelegenheid er ter zijner eere een, naar hem geheten, Fonds is gesticht, hetwelk een

weldadig doel met een letterkundig vereenigt; een Fonds alzo hem dubbel waardig, die zoo menigmaal zijn dichterlijken arbeid tot eene liefdegift heeft doen strekken en wiens laatste lettervrucht (te weten zijne *Kinderlijke Dichtstukjes*, die we nog vergeten hadden te noemen) een geschenk geweest is voor de Bewaarschool te Rijswijk. Bij al deze bewijzen van eerbied en hoogschatting zouden we nog kunnen voegen eene lange lijst van titels en eerediplomen, hem door maatschappijen, genootschappen en rederijerskamers geschonken, doch wij durven gerustelijk zeggen, dat er, noch hier te lande, noch in Belgie eenige letterkundige kring van naam geweest is (Nederlandsche taal en poëzij beoefenende en huldigende) welke zich niet vereerd heeft geacht hem onder zijne leden of honoraire leden op te nemen.

Genoeg dan voor deze beknopte en (wij herhalen het) onvolledige levensschets. De tijdgenoot is regtvaardig geweest jegens TOLLENS, en de deugd en de beminlijke hoedanigheden van TOLLENS hebben het den tijdgenoot gemakkelijk gemaakt regtvaardig jegens hem te wezen. Zal de nakomeling het gevoelen en de hulde van het thans nog levend geslacht, neen, ik moet zeggen, van de laatste halve eeuw bekrachtigen? Wij voor ons (schoon niet blind voor het hetgeen de verstandige en zedige man zelf in zijne dichtwerken afkeurde) wij zien, bij wat we blinkend erts zouden noemen, zooveel waarachtig goud, dat we niet twifelen, of in den tempel des Roems zal naast de namen onzer uitstekendste Zangers ook de naam van TOLLENS blijven schitteren, zoolang Nederland bestaan en Neêrlands taal geliefd en gelezen zal worden.

*Rotterdam*, 1857.

A. Bogaers.

**Levensbericht van Mr. Hajo Albert Spandaw.**

Toen ik, bij de ontvangst der Handelingen van de laatste vergadering onzer Maatschappij, de daaraan voorafgaande toespraak van den Voorzitter en de daarbij gevoegde korte levensschetsen van verschillende, ook bij mij hoog aangeschrevene mannen, had doorgelezen, gevoelde ik inderdaad berouw, door mijne al te voorbarig gedane toezegging aanleiding te hebben gegeven tot de mededeeling van het Bestuur, waarbij, op den inhoud dier Handelingen, onder de rubriek van levensberigten, dat van SPANDAW als later volgende is aangekondigd: ik werd immers maar al te zeer overtuigd, dat het beter ware geweest de inzending van dat levensbericht niet op mij te hebben genomen; niet omdat ik iets hoegenaamd zou willen afdingen op het in des Voorzitters toespraak met weinige woorden ter neder geschreven oordeel, waar hij, de namen der vele laatst afgestorvene leden optellende, dien van SPANDAW rangschikt onder de krachtvolle dichters, die reeds in den aanvang dezer eeuw zich lauweren gaarden en vaderlandsliefde in het gemoed des Nederlandschen burgers ontvonkten en aanvuurden; veel minder nog omdat ik het zou kunnen betwijfelen, dat de nauwkeurige levensberigten van onze ontslapene vrienden, - zoo als in die toespraak wordt gezegd, - de waardij der Handelingen onzer Maatschappij verhoogden; maar eeniglijk en alleen omdat ik

levendig besepte, hoe de door het Bestuur onzer instelling ten dien einde in het werk gestelde moeite door zoo vele anderen beter had kunnen beloond worden dan door mij; omdat ik hoe langer hoe meer overtuigd moest wezen, dat mijn arbeid niet anders dan hoogst gebrekkig kon, en in ieder geval ver beneden de verdienste moest zijn van hem, wiens heengaan uit dit leven daartoe aanleiding gegeven had.

Een levensberigt op te stellen, een dichter als mensch te doen kennen en beoordeelen, dit is en blijft, het werd meermalen opgemerkt, eene hoogst moeilijke, eene kiesche zaak: zoodanig opstel, zulk eene beoordeeling aan het publiek mede te deelen niet alleen, maar ook, hier en daar althans, bijval te doen vinden, dit vordert zorg en talent: en zulks te meer naarmate de man, wiens leven men wil schetsen, wiens werken men wil beoordeelen, wiens wezen men uit dat leven, uit die werken wil doen kennen, te langer, te meer door bijna ieder gekend en beoordeeld is geworden. Maar de moeilijkheid, de kieschheid van zulk een taak weegt nog zwaarder, de zorg en het talent voor de bewerking daarvan noodzakelijk zijn, bij het gemis hiervan, nog grooter hinderpaal in het volbrengen van die taak, wanneer men den man wiens levensberigt men mededeelt, hoog heeft geschat, in menig opzigt heeft bewonderd en lief gehad, maar tegelijk met zoo vele hem betreffende bijzonderheden onbekend is gebleven.

Ziedaar het berouw, dat ik over mijne zoo ligtvaardig gegevene toezegging, die het levensberigt van SPANDAW van mij heeft doen verwachten, heb moeten gevoelen, al aanstonds geregtvaardig; ziedaar tevens de mij bezielende overtuiging gewettigd, dat ik, ook met den besten wil, niet anders dan hoogst gebrekkig aan de nu eenmaal op mij genomene verpligting zal kunnen voldoen. Ieder kent, wat zijne gedichten betreft, den man, die reeds in den aanvang onzer eeuw met roem bekend was op den Nederlandschen Zangberg, waar hij, ook door de grootste dichters onder zijne tijdgenooten gekend en gehuldigd, zijne plaats tot in hoogen ouderdom waardiglijk

is blijven bekleeden; velen, zeer velen hebben SPANDAW, wat zijn bijzonder leven, zijne maatschappelijke betrekkingen aangaat, beter gekend dan ik, die in de laatste jaren wel het voorregt heb mogen genieten nader en gedurig met hem in aanraking te komen, maar die toch, eerst bij verschil van leeftijd en woonplaats en later bij overeenstemming zelfs van werkkring en dichterlijke uitspanning, als uit den aard der zake onbekend was en schier onbekend ben gebleven met tallooze kleine bijzonderheden, welke een geregelde en meer gemeenzame omgang, in den huisselijken kring vooral, ons doet opmerken, en waardoor we, meer nog dan door openbare handelingen en geschriften, in staat gesteld worden niet enkel den dichter, maar ook den mensch in de verschillende omstandigheden des levens te leeren kennen en te beoordeelen.

Eene door mijne hand alzoo ontworpen levensschets van den gevierden dichter kan wel niet anders dan onvolledig, eene door mij uitgesprokene, of ter nedergeschrevene beoordeeling van zijn karakter, wel niet anders dan oppervlakkig en gebrekkig wezen.

Ik moet het daarom blijven betreuren, dat de door het Bestuur in het werk gestelde bemoeijingen, om de handelingen onzer maatschappij ook door het levensberigt van SPANDAW in belangrijkheid te doen winnen, met geen beteren uitslag zullen kunnen bekroond worden; maar ik mag, de mij opgedragene taak eenmaal hebbende aangenomen, daarvoor nu niet meer terug deinzen. Ik geef dan ook de volgende schets voor hetgeen ze is: eene beknopte opgave van slechts weinige mij medegedeelde bijzonderheden rakende het leven, - en mijne op eene niet veeljarige maar hoogst aangename kennismaking steunende uitspraak rakende het wezen van eenen man, wien ik, hem als regtsgeleerde, als burger en als mensch beschouwende, de grootste achting heb toegedragen: wien ik hem als dichter leerende kennen, heb lief gehad en hoogschattede: die mij zoo dikwijls, ook dan wanneer wij niet eenstemmig oordeelden of gevoelden, zijne levendige en enthousiastische wijze van voorstellen, zijne ligt ont-



vlambare geestdrift, zijne nimmer uitgedoofde en altijd blakende zucht voor al wat goed en schoon was heeft doen eerbiedigen en bewonderen; en wiens nagedachtenis, ofschoon dan ook al door mijne levensschets niet naar eisch vereerd, nogtans bij mij en zeker bij velen nevens mij, als die van een edel en regtschapen man, maar te gelijk als die van een voortreffelijk dichter en vooruitgereisden vriend in gezegend aandenken zal blijven.

HAGO ALBERT SPANDAW was de zoon van GEORG JAN SPANDAW en van SARA ANNA HAVERING TIDEMAN. Hij werd op den 23 October 1777 geboren te Vries, een in de Provincie Drenthe gelegen niet onaanzienlijk dorp, alwaar zijn vader destijds de betrekking van Predikant bij de Hervormde gemeente bekleedde. Ofschoon nu van geboorte een Drenthenaar, zoo werd onze SPANDAW toch reeds in de eerste jaren zijner kindschheid een inwoner der Provincie Groningen, binnen welke hij sedert onafgebroken heeft geleefd en gewerkt. Zijn vader immers kort daarna naar ten Boer, een in die Provincie, niet ver van de stad Groningen gelegen dorp, beroepen zijnde, zag zich genoopt van standplaats te veranderen en verkreeg daardoor, bij misschien nog andere voordeelen, de voor zijnen zoon niet onvruchtbaar geblevene gelegenheid, dezen reeds vroeg onderwezen te zien door HENDRIK WESTER, destijds Schoolmeester te ten Boer en later, niet enkel in de Provincie zijner inwoning maar in geheel het vaderland en zelfs buiten de Nederlandsche grenzen, als onderwijs en opvoedkundige met roem bekend.

Naar geest en ligchaam beide buitengewoon vroegtijdig ontwikkeld, maakte zich de jeugdige knaap dat onderwijs met eene zeldzame inspanning zijner vermogens ten nutte, terwijl binnen de ouderlijke woning zijne opleiding schier uitsluitend aan zijne moeder schijnt toevertrouwd te zijn geweest. Deze, eene hoogst

verstandige en begaafde vrouw, die zelve de poëzij beoefende, bespeurde reeds vroeg den aanleg en den met elken dag toenemenden lust voor de dichtkunst in den levendigen en woelzieken knaap: zij zocht dien te ontwikkelen en aan te kweken en vond er een bijzonder genoeg in, zijne kinderlijke verzen en kreupele rijmen na te zien en te verbeteren. Aan de zorgvolle leiding dezer moeder is SPANDAW de eerste vorming van zijn dichtelijk talent verschuldigd geweest. Het levendig besef daarvan deed hem niet slechts altijd en overal met dankbaren eerbied van haar spreken, maar heeft hem ook in een zijner gedichten doen zeggen:

‘Ik was een kind en onbedreven,  
 Van dichten kende ik nog geen woord;  
 Geen versjen had ik ooit gelezen,  
 Een enkel liedjen naauw gehoord;  
 Ik wist niet wat poëten waren,  
 Mij boeide nog geen harmony,  
 Ik kende rijm, noch maat, noch toonen,  
 Geen harmony noch melody;  
 Maar toen voor mij mijn lieve moeder  
 Van Alphens kleine versjes las,  
 Toen sprak in mij een stem, die zeide  
 Dat dichten schoon en lieflijk was:  
 Toen voelde ik iets, dat zacht mij roerde,  
 Dat streelend was voor mijn gemoed;  
 Ik bleef aan moeders lippen hangen  
 En smaakte een onbegrijpelijk zoet;  
 Ik kreeg nu lust om ook te dichten,  
 Mijn lieve moeder leerde mij,  
 Zij maakte zelve lieve versjes,  
 Zij onderwees me in poëzij.’

Hij beminde en vereerde deze moeder op eene zeldzame wijze: haar vroegtijdig overlijden bragt den toen nog naauwlijks twaalfjarigen knaap schier tot wanhoop en deed hem, bij de

herinnering aan al de onder hare leiding gesmaakte kindsche genoegens, bijna twintig jaren later nog klagend zeggen:

‘Maar toen de dood zoo onmeedoogend,  
 Zoo onbeweegbaar voor mijn klagt,  
 De beste moeder mij ontrukte  
 En naar den hemel overbragt,  
 Toen moest ik, ach! zoo bitter schreijen,  
 Ik had geen vreugde in 't leven meer;  
 Nog treur ik als ik daaraan denke  
 En zink in sombre mijmring neer:  
 Mijn rijmlust scheen geheel verdwenen,  
 Ik was mijn droevig aanzijn moe;  
 Ik wilde een lijkgedichtje maken,  
 Maar had er moed noch krachten toe:  
 En wie ook zou mij onderwijzen?  
 Zij die mij leerde was niet meer;  
 Mijn lieve moeder was gestorven:  
 Ik maakte toen geen versjes weer.  
 Dan spoedig, ach! wat al te spoedig.....’

en wat er verder in dit gevoelvol en zacht vloeiend dichtstukje volgt, dat, door SPANDAW zelven later onder zijne Erotische poezij gerangschikt, reeds in 1808 werd ter neder geschreven en ten opschrift voert: ‘op de vraag, waarom ik de vrouwen bezinge?’

Men behoeft, deze dichtregelen met aandacht lezende, den dichter, uit wiens pen ze vloeiden, met zijne levendige verbeelding en hoogst prikkelbare gemoedsgesteldheid zeker niet persoonlijk te hebben gekend, om de onbepaalde, schier overdrevene waardering van het vrouwelijk geslacht, die hem overal kenmerkt, te kunnen opmerken niet alleen, maar om zich daaruit tevens, in verband tot hetgeen ik omtrent zijne vroegste kindschheid heb medegedeeld, het eigendommelijk wezen, den geest en de rigting zijner voor liefde en vrouwen steeds

hoog gestemde poezij, wat hare eerste ontwikkeling en vorming betreft, duidelijk te kunnen verklaren.

SPANDAW heeft gedurende zijn geheel volgend leven den dood zijner moeder als een groot voor hem vooral onherstelbaar verlies beschouwd. Met kinderlijke dankbaarheid is hij, tot in de laatste jaren zijns levens, hare nagedachtenis blijven zegenen: terwijl de vrouwelijke leiding zijner eerste schreden, op den weg der kunst zoowel als op dien des levens, een onmiskenbaren invloed op hem als dichter niet alleen, maar ook als mensch moet uitgeoefend hebben en ongetwijfeld uitgeoefend heeft. Vandaar dan ook misschien, dat hij oneindig sterker aan zijne moeder dan aan zijn vader gehecht schijnt geweest te zijn, en van de eerste met heilige en soms dweepachtige verrukking kon gewagen: vandaar veelligt de buitengewone eerbied, dien hij der vrouw in de verschillende betrekkingen hares levens steeds is blijven toedragen, een onbepaalde, schier aan overdrijving grenzende eerbied, die hem, bij zijn ligt onvlambaar temperament en groote gevoeligheid, bij uitnemendheid voor liefde en huislijk heil deed ontgloeijen en, onder anderen in den aanhef van zijn meer uitvoerig gedicht: 'de Vrouwen' (in 1807 het eerst, in 1819 ten tweedemale uitgegeven en in 1837 verbeterd herdrukt), heeft doen uitroepen:

'Van mijn geboorte af aan, in de eerste vaag van 't leven,  
Toen de onvergeetbre vrouw tot moeder mij gegeven  
Mij spelende onderwees; toen in den kinderkring  
Ik uit haar schoone ziel gevoel voor 't schoone ontving  
En dartlende aan haar zij haar zachte deugd vereerde;  
Van 't eerste tijdstip, dat ik onderscheiden leerde,  
Dat ik den rijkdom door natuur ten toon gespreid  
Aanschouwde, en 't zalig één in haar verscheidenheid;  
En uit haar wondren, uit haar schoone en groote werken  
De magt en wijsheid van een Schepper mogt bemerken,  
Die 't al uit liefde, uit liefde alleen heeft voortgebracht,  
En 't al uit liefde groei en leven schonk en kracht,

Mogt gij, o vrouwen! mijn bewondrende aandacht trekken,  
 Ik meende in u iets grootsch, iets Godlijks schier te ontdekken:  
 Wat schoonheen ik ook zag, wat wondren zonder tal,  
 De vrouw was in mijn oog het pronkstuk van 't heelal.'

Niet lang na den dood zijner moeder door zijnen vader naar Groningen gezonden, om zich eerst op de latijnsche school aldaar en later aan de Akademie voor zijn toekomstige loopbaan voor te bereiden, verkreeg hij èn door nu bijna geheel aan zich zelve te zijn overgelaten, èn door den omgang met die jonge lieden met welke hij in aanraking kwam, die geheel eigenaardige zelfstandigheid van karakter, die ongedwongene wijze van verkeer en te gelijk die enthusiastische vereering van andere, ofschoon niet in alles met hem instemmende, toch even als hij voor al wat schoon is blakende mannen, bij die even enthusiastische, zelden onderdrukte, soms scherp uitkomende afkeuring van wat in zijne schatting daartegen aandruischte, welke hem steeds hebben gekenmerkt en tot in het laatst van zijn leven zijn bijgebleven: terwijl ook toen reeds de omstandigheden van het vaderland niet zonder invloed waren op de denk- en handelwijze van den vurigen, maar niet in alles nadenkenden jongeling en hem, zoo hij meende, in het belang en voor het behoud van den grond zijner geboorte, zelfs in die dagen, toen hij buiten weten of voorkennis van zijn vader, als husaar dienst wilde nemen, door geestdrift weggesleept, in een opgewonden oogenblik tot het aankoopen van een paard enz. en dus tot eene onderneming deden besluiten, die hij kort daarna als onberaden en onuitvoerbaar wel moest laten varen, maar waarop hij toch roem mogt dragen en in lateren leeftijd met innig welgevallen kon terugzien.

Aan de Groninger Hoogeschool, onder VANDER MARCK, SCHROEDER, CANNEGIETER en anderen, voor de Regtsgeleerde loopbaan opgeleid, zag hij zich, in 1799, tot doctor utriusque juris bevorderd. In dit zelfde jaar reeds trad hij in den echt met HENRICA WOORTMAN, uit welk huwelijk elf kinderen zijn

gesproten, waarvan zeven, met een groot aantal kleinkinderen en drie achterkleinkinderen hem hebben mogen overleven.

Na zijne Akademische bevordering de regtspraktijk binnen Groningen als Advokaat hebbende opgevat, werd hij al spoedig benoemd tot Secretaris des Geregts van Selwert en Sappemeer: daarbij werden hem zóó vele onbezoldigde Commissien, ten algemeenen nutte of tot kunsten en wetenschappen betrekkelijk, opgedragen, dat er voor de beoefening zijner lievelingsstudie, de poëzij, bijna geen tijd voor hem overbleef. Bijzonder aangenaam was het hem, zoo als hij later meermalen zich uitdrukte, vooral daarom zich op eens van die tijdroovende en geen winst gevende werkzaamheden ontheven te zien, door zijne benoeming, in 1803, tot Secretaris der jurisdictie van de beide Oldambten; eene destijds hoogst belangrijke en voordeelige betrekking.

Hij moest nu de stad Groningen verlaten; zijne aldaar achterblijvende talrijke vrienden en de veelvuldige genoegens aan het verblijf binnen eene Akademiestad zoo eigenaardig verbonden, en ook door hem op hoogen prijs gesteld, vaarwel zeggen, om zijne woonplaats over te brengen naar Zuidbroek, een op vier uur afstand van Groningen, in het Arrondissement Winschoten, hoogst aangenaam gelegen en welvarend dorp, alwaar hij tweeëntwintig jaren, de gelukkigsten, naar hij zelf mij meermalen heeft betuigd, van zijn leven, met de zijnen heeft doorgebracht en te midden van de genoegens van het vrije en onbezorgde dorpsleven, zich, in de van zijne beroepsbezigheden overblijvende uren, geheel aan de beoefening der letteren heeft kunnen toewijden: vanwaar dan ook de meeste zijner gedichten uit dit tijdperk zijnes levens dagteekenen.

Bij de invoering der Fransche regtspleging in Nederland, in 1811, kwam de betrekking van Secretaris der jurisdictie van de beide Oldambten, tengevolge eener geheel veranderde orde van zaken, te vervallen. Onze SPANDAW, die ze jaren lang met eer had bekleed, werd in stede daarvan benoemd tot Regter van Instructie in het Arrondissement zijner woonplaats, destijds

veelligt het grootste en belangrijkste van de geheele Provincie, door dien het vruchtbaar en welvarend gedeelte van Oostfriesland tot aan de Eems, onder den naam van Reiderland bekend, toen mede daartoe behoorde.

Om bij de invoering eener nieuwe, geheel vreemde regtspleging den geregelden gang der zaken zooveel doenlijk te bevorderen, bleef hij zich de vele en moeilijke werkzaamheden aan zijne betrekking als Regter van Instructie verbonden een geruimen tijd getroosten, maar zag hij zich ongeveer een jaar later, zijnes ondanks wel genoodzaakt daarvoor te bedanken, omdat het hem volstrekt onmogelijk werd, met zijn toen reeds talrijk gezin, van de geringe aan dien post verbondene bezoldiging te kunnen bestaan.

In dezen stand van zaken bleef er niet anders voor hem over, dan de vroeger begonnen maar kort slechts uitgeoefende Advocature weder op te vatten: en hoewel in den beginne met weerzin deed hij dit echter met algeheele inspanning zijner krachten en wel met een zóó gelukkig gevolg, dat hij, binnen zeer korten tijd, in het bezit geraakte van een zeer uitgebreide en voordeelige regtspraktijk.

Hierdoor, en dit vooral was het doel van zijn streven, zag hij zich dan ook in staat gesteld aan zijne kinderen, in en buiten de ouderlijke woning, eene met zijnen stand overeenkomende opleiding te verstrekken, terwijl hij overigens de gelukkige onafhankelijkheid, aan de Advocature zoo eigenaardig verbonden, op zulk een hoogen prijs leerde stellen, dat hij der praktijk alleen zijne krachten wijdde en niet slechts andere maatschappelijke betrekkingen volstandig van de hand wees, maar zelfs in 1814 voor den hem aangeboden, met de beoefening der Poezij zoo naauw in verband staanden leerstoel voor de Nederlandsche taal en letterkunde aan de Groninger Hoogeschool bedankte.

Na het ophouden van de Fransche heerschappij, bij de toen veranderde orde van zaken, werd SPANDAW al spoedig gekozen tot Lid van de Staten en daarna van de Gedeputeerde Staten

in zijne Provincie. Deze laatste betrekking later met die van Advokaat niet langer bestaanbaar geacht wordende, besloot hij om in het belang der zijnen de praktijk neder te leggen en de zoovele jaren met goed gevolg betredene loopbaan te verlaten. Hij liet zich zijne benoeming als Griffier der Staten van Groningen welgevallen; droeg zijn praktijk, zoo veel mogelijk, aan zijnen oudsten zoon over en verwisselde het meer eenvoudig dorpsleven te Zuidbroek weder met het verblijf in de stad Groningen, waar hij de aan zijne nu aanvaarde betrekking verbondene werkzaamheden met rusteloozen ijver waarnam, en tegelijk, in verschillende genootschappen zoo wel als binnen de muren van het boekvertrek, aan zijne zucht voor de studie en aan de beoefening der letterkunde en der poëzij, zoo veel de tijd hem dit toeliet, kon bot vieren.

Bijna twintig jaren is hij als Griffier der Staten werkzaam geweest. In 1840 viel hem de onderscheiding te beurt om als Lid van de dubbele Kamer der Staten-Generaal te worden afgevaardigd. In 1846 eindelijk werd hij benoemd tot Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Groningen: en nu de administrative, of politieke betrekkingen, waartoe hij geroepen was geweest, geheel en voor altijd vaarwel zeggende, om het laatste tijdperk van zijn vast niet nutteloos doorgebracht leven weder meer bepaald en als uitsluitend op het gebied der regtsgeleerdheid te zien voorbij snellen, bleef hij, met deze hem opgedragene, eervolle en gewigtige waardigheid bekleed, sedert onafgebroken en tot aan zijnen dood, ten nutte der maatschappij als regter werkzaam; en heeft men, ten zijnen opzichte, naar veler getuigenis voorzeker, met zijne eigene, in 1824 ter neder geschrevene woorden gerustelijk kunnen zeggen:

‘Wie is de man, die d'achtbren schedel  
 Gerust en moedig opwaarts heft?  
 Die, slaaf der wet, maar vrij en edel,  
 Het heil'ge van zijn ambt beseft?  
 Het is de Regter, in wiens handen  
 Der burgren goed, hun duurste panden,



Hunne eer en leven, zijn gesteld;  
 Hij kent zijn roeping, voelt zijn waarde,  
 Hij, die de plaats bekleedt op de aarde  
 Der Godheid, als hij vonnis velt.

Rein daalde op hem, en overvloedig  
 De geest van Themis priesterdom;  
 Hij is regtvaardig en zachtmoedig  
 Hij gaat zijn weg en ziet niet om.  
 Wat hem, als mensch, ook mogt vervoeren,  
 Den Regter zal geen drift beroeren;  
 't Geweten houdt hij onbesmet:  
 Hij duldt er plooi noch rimpel tusschen,  
 Wanneer hij zich op 't eerekussen  
 In de achtbre vierschaar nederzet.'

De kundige en onbaatzuchtige pleitbezorger, de werkzame en onkreukbaar-trouwe ambtenaar, de gemoedelijke en onpartijdige regter wordt zeker, dit lijdt geene tegenspraak, niet overal en altijd gekend, veelmin met onderscheiding behandeld of naar eisch gewaardeerd. SPANDAW evenwel heeft zich bij zijn leven over deze droevige waarheid minder te beklagen gehad, dan wel menig ander. In zijne verschillende betrekkingen toch, van den beginne af tot aan zijnen dood toe, door velen die met hem in aanraking kwamen geacht en naar verdienste geschat, genoot hij in hooge mate het vertrouwen en de onderscheiding zijner medeburgers. Geen wonder dan ook, dat men zijn' raad volgaarne inriep, zijne medewerking dikwijls verlangde, zijne leiding en voorlichting steeds op prijs stelde. Geen wonder tevens, dat vele genootschappen en letterkundige kringen hem onder het getal hunner leden wenschten te zien opgenomen, of hem dat lidmaatschap als een vereerend bewijs hunner hoogachting hebben aangeboden of opgedragen.

Hij was lid der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone

Kunsten: tijdens onze vereeniging met België lid van de genootschappen van Schoone Kunsten te Gent en te Brugge: sinds 1819 lid van de maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden: lid van het Provinciaal Utrechts genootschap, van de Archaeologische Maatschappij te Athene, en honorair lid van het genootschap ter Bevordering van Natuurkundige Wetenschappen te Groningen: terwijl bovendien menig andere, aan wetenschap of kunst en aan bijzonder of algemeen welzijn gewijde vereeniging, binnen de plaats zijner inwoning, hem, korter of langer tijd, onder het getal harer leden heeft geteld niet alleen, maar ook op de voortbrengselen van zijnen geest, of op de vruchten zijner altijd gediensstige Muze, bij verschillende gelegenheden heeft kunnen roem dragen.

Moge nu al de waarlijk verdienstelijke man dikwijls onopgemerkt en ongezoekt zijnen weg gaan, terwijl anderen, die minder aanspraak op eene gunstige onderscheiding kunnen maken, worden gevierd en aller oogen als tot zich trekken: moge het lidmaatschap der vermaardste genootschappen of maatschappijen, niet altijd even belangloos aangeboden of aangenomen, op zich zelf al geen bewijs van kennis of verdienste, veel minder een waarborg voor kunde en welverkrege roem opleveren; wie SPANDAW gekend heeft zal, in de hem van wege zoo vele vereenigingen te beurt gevallen onderscheiding wel niet anders kunnen vinden, dan eene billijke erkenning zijner verkregene en in het algemeen belang besteede wetenschap en kennis, en eene regtmatige vereering van zijn meer dan gewoon en juist gewaardeerd dichterlijk talent; terwijl de hem geschonkene ridderorde van den Nederlandschen Leeuw, en later zijne benoeming als Kommandeur der orde van de Eikenkroon zoovele ondubbelzinnige blijken zijn geweest, dat het geëerbiedigd hoofd van den Staat zijne veeljarige en getrouwe ambtsbediening zoowel als zijne kennis en dichterlijke verdiensten op prijs heeft gesteld.

Ofschoon SPANDAW, in de verschillende betrekkingen, welke hij heeft bekleed, en bij de onderscheidene maatschappijen en

genootschappen waarvan hij lid is geweest, zich, door zijne redevoeringen, verhandelingen en andere stukken, zoo wel als door zijne in vroegeren tijd gevoerde pleidooijen en later uitgebragte adviesen, steeds en herhaaldelijk heeft doen kennen als een man van grondige en tegelijk veelzijdige kennis, die in een eenvoudigen doch zuiveren en overtuigenden stijl zijne denkbeelden en meeningen wist voor te dragen, is het evenwel in de eerste plaats en vooral als dichter, dat hij zich in de letterkundige wereld een naam heeft verworven en bij schier iedereen bekend is geweest.

Zijne eerste dichtstukken zijn opgenomen in de *Kleine dichterlijke handschriften*, verzameld en uitgegeven door P.J. UYLENBROEK, boekhandelaar te Amsterdam, die zelf de lier hanteerde en gaarne jeugdige talenten zocht aan te moedigen: en wel in het vijfde deeltje der daarvan in 1823, te Amsterdam bij SCHALEKAMP en VAN DE GRAMPEL uitgekomenen, nieuwe beknopte uitgave: terwijl een tweetal zijner vroegste gedichten voorkomen in de door genoemden boekhandelaar P.J. UYLENBROEK, in 1803-1805, uitgegevene *Dichtvruchten van den vriendenkring onder de zinspreuk: 'Kunst door vriendschap volmaakter.'*

Buitendien zijn er onderscheidene stukken van hem, zoo in proza als in poëzij, geplaatst in de Vaderlandsche Letteroefeningen, in de weekbladen en maandschriften door het departement Groningen der maatschappij tot nut van 't algemeen uitgegeven, in de Nederlandsche Muzen-Almanak en in andere periodieke geschriften of jaarboekjes. Zonder evenwel deze hier en elders verspreide stukken angstvallig op te sporen of te noemen, moge eene eenvoudige, naar tijdsorde gerangschikte opgave van door hem afzonderlijk in het licht gegevene geschriften, voor zoover ik althans daarmede ben bekend geworden, hier hare plaats vinden.

Vriendschap en liefde, tooneelspel. Groningen 1800.

Ontmoeting en vergeving, tooneelspel. Groningen 1801.

Gedichten en redevoeringen. Amsterdam 1803.

Gedichten. Groningen 1805.

De Vrouwen, in vier zangen. Groningen 1807.

Poëzij. Groningen 1809.

Nederlands verlossing, dichtelijke uitboezeming. Gron. 1814.

Nederlands behoud. Groningen 1815.

Hulde aan hare Keizerlijke Hoogheid, Mevrouw de Grootvorstin ANNA PAULOWNA van Rusland. Groningen 1816.

Verhandeling over de herkomst en den ouderdom van de houten brug, liggende in de moerassen tusschen Drenthe en Westerwolde, uitgegeven door de tweede klasse van het Koninkl. Ned. Instituut. 4°.

Vaderlandsche poëzij en liederen. Groningen 1817.

Nagelaten gedichten van Mr. TONCO MODDERMAN, met een dichtelijke opdracht aan de kinderen van den overledenen. Groningen 1817.

De nieuwe Haring. Vaderlandsch gezang, in muziek gebragt door J. VAN BOOM. Groningen 1818.

Verdraagzaamheid. Vaderlandsch gezang, in muziek gebragt door H.C. STEUP. Groningen 1819.

De Vrouwen in vier zangen, tweede vermeerderde en verbeterde druk. Groningen 1819.

Neerlands Zeeroem. Vaderlandsch gezang, in muziek gebragt door B. KOCH. Groningen 1820.

Lofrede op WILLEM DEN EERSTEN, Prins van Oranje. Groningen 1821.

Hulde aan de nagedachtenis van Graaf ADOLF VAN NASSAU. Groningen 1827.

Vrouwelijk Schoon, dichtstuk. Groningen 1835.

Gedichten, in vier deelen. Nieuwe uitgave. Groningen 1838.

Feestdrank aan Neerlands Koning en Koningin. Gron. 1841.

De invloed des gevoels op den geest en de verstandelijke vermogens.

Redevoeringen met bijgevoegde aantekeningen. Gron. 1842.

TAMMO SYPKENS tot aandenken voor zijne vrienden geschetst, met medewerking van Prof. C. STAR NUMAN. Groningen 1842.

Nieuwe verspreide Poëzij, met aantekeningen over den geest en de strekking van onzen tijd. Groningen 1847.

Dichtregelen, uitgesproken bij de inwijding van het nieuw Akademiegebouw te Groningen op den 25 September 1850<sup>1</sup>.

Bij de viering van het vijftigjarig bestaan des genootschaps ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te Groningen, uitgesproken dichtstuk, waar achter is gevoegd: mijn afscheid als dichter aan het Groningsch beschaafd publiek. Gron. 1851.

Gedichten van Mr. B.H. LULOFS, na zijn overlijden verzameld en uitgegeven, met medewerking van DS. C.H. VAN HERWERDEN en Dr. W. HECKER. Gron. 1851.

Ik vermeen, om een beknopt overzicht te geven van de werken van SPANDAW, met deze enkele aanduiding van de titels en van tijd en plaats der uitgave te kunnen volstaan, zonder den inhoud daarvan meer bepaald na te gaan, proeven der onderscheidene dichtsoorten daaruit mede te deelen, of wel, wat zijne verzen vooral betreft, de naar mijn oordeel schoonste stukken als met den vinger aan te wijzen. Men verwacht trouwens van mij slechts eene korte levensschets, en daartoe behoort zeker meer de optelling zijner geschriften, dan wel een oordeelkundig overzicht of kunstkritiek, indien ik daartoe overigens al kon geacht worden bevoegd te zijn: zij daarenboven, voor wie deze korte schets wordt opgesteld, mogen billijk verondersteld worden de werken van SPANDAW althans meerendeels te kennen, en zullen, die lezende of zich herinnerende, over de kunstwaarde daarvan en over de meerdere voortreffelijkheid van het eene stuk boven het ander, beter veelligt kunnen oordeelen dan ik mij zou vermeten te doen. Ik bepaal mij dan ook daarom, hier ter plaatse vooral, bij de mededeeling van enkele algemeene opmerkingen, die het lezen en herlezen van

1 Onder de toen gedrukte en uitgestrooide Feestzangen en Liederen zijn er een drietal van SPANDAW, die, voor zoo ver ik weet, elders niet zijn opgenomen.

de gedichten van SPANDAW meer dan eens bij mij deed ontstaan, en die door de zoo even ter nedergestelde optelling en beknopte aanduiding zijner werken zijn verlevendigd en misschien ook wel bij anderen zullen zijn opgerezen.

Wanneer men de medegedeelde lijst zijner schriften met aandacht nagaat, dan zal men het aantal zijner uitgegevene stukken, in verhouding vooral tot zijne vroeg ontwikkelde en tot in laten ouderdom volgehoudene werkdadige beoefening der poëzij, gering noemen; en zulks te meer, wanneer men de daarop voorkomende verschillende uitgaven van dezelfde werken nagaat, of in aanmerking neemt, dat de meeste zijner afzonderlijk uitgegeven gedichten, daarop vermeld, ook weder in de evenzeer vermelde bundels zijner Poëzij zijn opgenomen. Het aantal echter van de werken eens dichters staat, dit zal men mij wel gereedelijk willen toestemmen, in geene onmiddellijke betrekking tot de verdiensten daarvan, en zou dan ook bezwaarlijk tot maatstaf kunnen strekken om bij de beoordeeling van zijne gedichten de kunstwaarde daar naar af te meten en te bepalen. Het 'non multa sed multum' is veeleer eene, op niet alle dichters en schrijvers, ik erken het volgaarne, toepasselijke lofspraak, die ik aan SPANDAW geenzins zou willen betwisten, zonder nogtans daarom te durven beweren, dat er in zijne poëtische bundels niet wel een enkel vers zou te vinden zijn, dat, bij al zijne betrekkelijke en eigenaardige kunstwaarde, evenwel voor hem of voor haar, wie het aanging meer belangrijk is, dan voor het letterkundig publiek, en daarom, niet in dien bundel opgenomen zijnde, het aantal zijner gedichten nog geringer had kunnen doen voorkomen, zonder daardoor iets hoegenaamd aan zijne dichterlijke verdiensten en door het klein getal schriften sedert lang gevestigden roem, te hebben ontnomen.

Wanneer men al verder de verschillende uitgaven derzelfde werken met elkander vergelijkt, of sommige, eerst afzonderlijk, later in den eenen of anderen bundel opgenomene dichtstukken, tegen elkander herleest, dan zeker zal men daarin dikwijls

een groot verschil bespeuren en moeten erkennen dat SPANDAW zelf, onder anderen in het voorberigt voor de tweede uitgave van zijn dichtstuk: 'de Vrouwen', met alle regt kon zeggen: 'men ontvangt geen blooten herdruk, maar een in vele opzigten veranderd en, ik mag het zeggen, over het geheel aanmerkelijk verbeterd dichtstuk, hetwelk ook, naar ik mij vleije, voor de bezitters der eerste uitgave eenige waarde zal hebben,' en dat hij evenzeer bij den derden druk zijner gedichten in het daarvoor geplaatst berigt naar waarheid betuigt, aan het aanzoek tot deze nieuwe uitgave gehoor te hebben gegeven, eensdeels om eene min kostbare uitgave te verschaffen en anderdeels omdat hij zich daardoor in de gelegenheid zag gesteld om de voortbrengselen zijner dichtkunst op nieuw na te zien en aan eene eigene naauwgezette kritiek te onderwerpen; 'zoodat' voegt hij er bij, 'zoodat ik mij vleijen mag dat vele dichtstukken, vooral van mijne vroegste jeugd, van eenige feilen en leemten zullen gezuiverd zijn, en dat deze uitgave over het geheel niet alleen in volledigheid maar ook in keurigheid veel vooruit heeft boven vroegere, door mij uitgegevene bundels.' Al het aangevoerde brengt mij er als van zelf toe om daaruit bij wijze van gevolgtrekking het een en ander af te leiden, dat ik, ter juiste beoordeeling van den dichter, zoowel als van zijne Poëzij, niet geheel onbelangrijk acht en daarom niet mag terug houden.

SPANDAW gevoelde levendig, meer dan fijn; hij oordeelde snel, meer dan beredeneerd, en had zijne meening spoedig en zonder aarselen gevestigd. Hij sprak en schreef daarbij gemakkelijk, vlug en dikwijls, door den loop zijner gedachten of door de wending van het gesprek als eensklaps opgewonden en in geestdrift ontvlamd, met buitengewone levendigheid en vuur: bij de mondelinge voordragt zijner eigene verzen, of bij het uitspreken van eens anders hem boeiend dichtstuk, liet hij zich niet zelden door zijn gevoel als geheel overmeesteren en kon hij, met veronachtzaming somtijds van alle regelen der kunst, de naar hem luisterende menigte nogtans op eene voor

haar zelve onverklaarbare wijze aan zijne voordragt kluisteren en met zich slepen: in het gesprek bragt eene schijnbaar niets beduidende uitdrukking, eene kleinigheid, die hij afkeurde of meende te moeten verdedigen, zijn gevoel wel eens eensklaps in beweging, en de hem als geheel bezielende gewaarwordingen uitten zich dan dikwerf in een stroom van woorden, waarbij hij oneindig meer gevoelde dan dacht. Bij en niettegenstaande dit alles, kostte het hem, naar hij zelf mij meermalen betuigd heeft, veel moeite zijne verzen te schrijven, of, laat ik liever zeggen, zijne poëtische denkbeelden met die woorden en op die wijze uit te drukken en op het papier te brengen als hij wel verlangde. Vandaar was hij, bij het nazien of herlezen zijner ter nedergeschrevene gedichten, zelden of nooit daarmede te vreden en vond steeds en gedurig weder daarin dit of dat te veranderen of te verbeteren. 'Ik heb,' zegt hij, in de voorrede zijner reeds aangehaalde tweede uitgave van: *de Vrouwen*, 'ik heb er mij inzonderheid op toegelegd om het werktuigelijke der Poëzij, zooveel mijn kunstvermogen dit toeliet te verbeteren en een groot aantal verzen te beschaven en vloeiender te maken.' Hij was dan ook buitengewoon gesteld op al wat zuiverheid van taal, zoetvloeiendheid van maat, gemakkelijke van versbouw en welluidendheid van toon of rijm betrof en hij besteedde uitermate veel, misschien *te* veel zorg aan het beschaven en verbeteren van zijne verzen: van daar dan ook dat wij hem, onder anderen in de voorrede voor den laatst uitgekomenen bundel gedichten, zoo geheel naar waarheid dienaangaande hooren zeggen: 'Ik heb daaraan vrij wat tijd en werk besteed, waarvan ieder deskundige, die het der moeite mogt waardig achten deswege een vergelijkend onderzoek in te stellen, zich zal kunnen overtuigen. Intusschen heb ik meermalen ondervonden, dat de taak, welke ik mij had opgelegd moeilijk en teeder was. Soms is het gemakkelijker een vers te maken dan te verbeteren. Men kan zoo ligt te veel polijsten en niet zelden gaat het oorspronkelijk denkbeeld onder de beschavende hand verloren.



Ik ben echter,' dit laat hij er op volgen, 'ik ben echter geneigd om te gelooven, dat ik in de poging om deze inderdaad gevaarlijke klip te vermijden niet ongelukkiglijk ben geslaagd. Veelal heb ik mij alleen bepaald tot het werktuigelijke der poezij en tot het veranderen en verzachten van eenige harde en stoeve regels en uitdrukkingen, waarop ik reeds voorlang opmerkzaam was geworden.' Zonder nu iets hoegenaamd op de in deze woorden ter neder gestelde uitspraak te willen afdingen, of zijne, ten slotte uitgedrukte meening, omtrent het welslagen zijner gedurige en herhaalde verbeteringen in twijfel te willen trekken, als of zijne oorspronkelijke poëtische denkbeelden, hier of daar in zijne gedichten, door eigene beschavende hand op den achtergrond zouden zijn geraakt of geheel verloren gegaan, mag ik het evenwel niet ontkennen, dat zulks, naar mijn bescheiden oordeel, wel het geval is geweest wanneer hij de verzen van anderen, zonder natuurlijk den loop hunner gedachten geheel te hebben gekend, heeft verbeterd en beschaafd, hetgeen in de uitgave der gedichten van LULOFS hier en daar valt op te merken en, hoeveel zachter sommige uitdrukkingen daardoor ook mogen klinken, naar mijne meening inderdaad te bejammeren is, dáár, waar de oorspronkelijkheid en schoon ruwe nogtans geheel eigenaardige poëtische dictie van dezen aan de meer gekuischte en zoetvloeiende versificatie van SPANDAW is opgeofferd.

Bij de mindere gemakkelijkheid nu om zijne denkbeelden naar zijnen zin in verzen over te gieten, de hem bezielende gewaarwordingen in hem bevallende zangen uit te storten, en bij de hem eigenaardig kenmerkende zucht om die eenmaal geschrevene verzen immer te verbeteren, die eenmaal ontboezemde zangen altijd en gedurig te beschaven, bij dit alles, zeg ik, is het inderdaad te verwonderen, dat SPANDAW, te midden van andere tijdroovende bezigheden nog zóóveel heeft kunnen schrijven en uitgeven: terwijl de herhaalde uitgave van dezelfde werken en de gunstige ontvangst zijner afzonderlijk

gedrukte of in de bundels zijner poëzij opgenomene dichtstukken bij het beschaafd publiek, ten bewijze kan strekken, dat men de telkens weder aangebragte veranderingen zoo dan al niet als eene vermeerdering, in allen gevalle als geene vermindering van de waarde zijner gedichten bleef aanmerken.

Gedurende het leven van SPANDAW, wat uit de bovenmedegedeelde opgave zijner schriften met een oogopslag te zien is, zagen verschillende uitgaven, onder anderen van 'de Vrouwen' het licht, terwijl, om nu van andere stukken niet te spreken, de laatste druk zijner Gedichten als in 1838 verschenen daarop voorkomt. Na zijn overlijden is een vierde druk van eerstbedoeld dichtstuk uitgekomen en binnen kort zal ons eene geheel nieuwe, reeds aangekondigde uitgave zijner poëzij worden aangeboden. Wanneer aan deze na den dood des dichters in het licht tredende uitgaven zijner werken een even gunstig onthaal te beurt valt als aan de vroegere, waaraan trouwens wel niet valt te twijfelen, dan zal men daaruit toch wel het besluit mogen opmaken dat het Nederlandsch publiek de poëzij van SPANDAW heeft op prijs gesteld en nog op prijs blijft stellen: wat dan ook wel niet te verwonderen is. De Vrouw immers, het vaderland, de liefde en het huisselijk leven, die grondtoonen zijner poëzij, die hoofdonderwerpen van zijne daarvoor immer klinkende zangen, vinden altijd weerklank in de borst van elken regtgeaarden Nederlander. Wanneer we hierbij de eenvoudigheid en tegelijk de zoetvloeiendheid zijner verzen in aanmerking nemen, waarin hij, wars van die hoogdravende en somtijds verwarde denkbeelden en vormen welke ons nu en dan voor Poëzij zijn verkocht, de eenvoudigste waarheden op een voor elk vatbaren toon voordraagt, en daarbij tevens letten op de gemakelijkheid van maat en versbouw, waardoor ze ligt in het geheugen bewaard worden en voor den zang uitermate geschikt zijn, dan kan het ons niet bevreemden dat zijne poëzij algemeen bekend, gaarne gelezen, goed begrepen en door ieder, wiens hart wel geplaatst, wiens verbeelding rein en wiens gevoel niet geheel bedorven is, op prijs gesteld

wordt, zoodat aan SPANDAW, hij moge dan al geen hooge dichterlijke vlugt nemen en in stoutheid van uitdrukking voor vele anderen moeten onderdoen, de naam van dichter niet kan worden ontzegd.

Zijne verdiensten als zoodanig zijn dan ook sedert lang bekend en, op den Nederlandschen zangberg niet alleen, maar ook elders met regt geroemd en naar eisch gewaardeerd.

In de *Galerie historique des contemporains*, in 1820 te Brussel uitgegeven, wordt met betrekking tot de toen pas in het licht verschenen tweede uitgave van 'de Vrouwen' gezegd: 'Dans cette édition il a en grande partie refondu et corrigé ce bel ouvrage, qui ne le cède sous aucun rapport à celui de LEGOUVÉ, et le surpasse quelquefois par le vigoureux coloris de certains tableaux, tracés de main de maître, tels que le portrait de l'homme et de la femme, dans le premier chant; l'amour conjugal et le bonheur de la mère de famille, dans le dernier chant'; en leest men vervolgens ten zijnen opzichte: 'On pourrait citer de SPANDAW plusieurs petits chefsd'oeuvre dans le genre érotique; nous nous bornerons à recommander aux amateurs de la poésie hollandaise la Fête de l'amour, pièce de vers tout à fait dans le genre des anciens, et que CATULLE même n'aurait pas désavouée; le Langage des yeux; la Rose effeuillée, chant de mai, etc. pièces charmantes, qu'on relit toujours avec un nouveau plaisir, et qui prouvent à la fois l'heureux talent du poète et l'aptitude de la langue hollandaise au genre érotique. On peut donner les mêmes éloges aux poésies nationales de M. SPANDAW; l'amour de la patrie et de la liberté y est peint sous les couleurs les plus vives et les plus animées. Son Ode à BILDERDIJK est digne d'HORACE.'

Soortgelijk getuigenis is naar mijn oordeel op vele andere zijner later uitgekomenen stukken van toepassing, onder welke het genoeg zijn zal de Regter, Vrouwelijk Schoon, het Zaligst levensuur, Deugd is strijd, het Vogelnestje enz.: slechts te noemen, om van zoo menig huisselijk en vaderlandsch dicht-

stukje en van de vele schoone gelegenheidsgedichten niet eens te gewagen.

Aan sommige zijner dichtstukken viel de eer eener vertaling in het Fransch en aan enkelen die eener overbrenging in het Hoogduitsch te beurt; en ik geloof niet zonder grond te mogen beweren, dat overal, waar men op het gebied der Nederlandsche letterkunde niet geheel vreemdeling is, bij tijdgenoot en nakomeling de naam van SPANDAW als die van een verdienstelijk dichter bekend en in eere zal blijven.

In de *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* door W.J. HOFDIJK (bl. 475) wordt SPANDAW genoemd onder de zoodanige 'wie men niet de gave mag ontkennen van 'lieve bevallige vaerzen' te kunnen schrijven, maar die zich te regt steeds met eene bescheidener plaats in het amfitheater onzer Letterkunde hebben vergenoegd, dan sommige enthustiasten voor onzen nationalen roem, waarschijnlijk meenende dat de grootheid in de veelheid bestaat, hun met geweld aanwijzen.' Bij de beoordeeling der dichterlijke verdiensten van wie dan ook, moet men, naar mijne meening, den tijd waarin, de omstandigheden waaronder een dichter zijne verzen heeft geschreven, in één woord den toestand der letterkundige wereld op het oogenblik dat hij ze daarin het licht deed zien, nimmer uit het oog verliezen, veeleer als met éénen blik overzien. In hoe ver dit, bij het nederschrijven der aangehaalde uitspraak het geval zij geweest, laat ik volgaarne aan beter oordeel over. Ik weet het dat SPANDAW, het blijkt uit menige plaats in zijne gedichten, zich nimmer als dichter op den voorgrond heeft willen plaatsen: ik erken het dat er bij sommige zijner tijdgenooten levendiger en sierlijker beeldspraak, krachtiger en stouter wijze van uitdrukking, verhevener gevoel en gloeiender verbeelding wordt gevonden: maar, zonder des Heeren HOFDIJK'S meening tot de mijne te maken, of daarover met iemand te willen twisten, meen ik mij overtuigd te mogen houden, dat ook SPANDAW'S poëzij veel invloed op de ontwikkeling van den smaak, de leiding van het gevoel, in één

woord op de vorming zijner landgenooten heeft uitgeoefend; en ofschoon ik noch de grootheid in de veelheid zal zoeken, noch onder de enthustiasten voor onzen nationalen roem wensch gerangschikt te worden, zal ik SPANDAW, even als TOLLENS en zoovele anderen, blijven noemen onder die vaderlandsche zangers, wier poëzij algemeen gelezen niet slechts, maar ook algemeen verstaan, gevoeld en begrepen wordt, en aan wier nagedachtenis door het bezorgen eener voor weinige centen verkrijgbare uitgave van, of nog liever stereotype bloemlezing uit hunne gedichten, naar mijne schatting meer en beter eer zal worden bewezen, dan door het oprigten van een monument op hun graf.

Ik mag hier niet uiteenzetten, wat ik onder poëzij versta; veelmin wat mijnes inziens de vereischten zijn, die ons op den naam van dichter aanspraak kunnen doen maken. Moge ook al niet ieder, ofschoon hij voor al wat schoon en goed is ontgloeit, in zijne denkbeeldige wereld rondzweeft, zijne fantasien, zijne idealen heeft, daarom het talent bezitten om, naar de nu eenmaal aangenomene regelen der kunst, de hem bezielende en somtijds overstelpende aandoeningen in verzen uit te storten; moge ook al, met andere woorden, niet ieder mensch dichter zijn, elk dichter zeker blijft mensch: en hoe edel, hoe rein en verheven de poëzij ook zijn moge, waarin hij aan zijne aandoeningen lucht geeft en het vol gemoed uitstort; ook voor zijnen geest rijst somtijds de nevel van het vooroordeel of der dwaling; ook in zijne borst huisvesten driften en hartstogten; ook in zijn gemoed bestaat, in hoe geringe mate dan ook, toch altijd de strijd tusschen het goede en het kwade. Gelijk nu het min of meer poëtische dat in den mensch woont, uit zijne woorden niet alleen maar ook en wel vooral uit zijne daden en handelingen moet blijken en kan worden opgemaakt, zoo behoort ook het menschelijk bestaan, de heerschende neiging, het karakter uit daad en woord te kunnen worden opgemaakt; zoo leert men den mensch in den dichter uit zijne zangen kennen. Eene opgewondene ver-

beelding, een overprikkeld gevoel, eene onze natuurlijke geaardheid als overmeesterende tijdelijke gemoedsstemming, eene kunstmatige verbloeming zelfs van de inwendig heerschende gevoelens en aandoeningen kunnen en zullen misschien, ik wil het niet wederspreken, denkbeelden doen ontstaan, gedachten doen oprijzen, gevoelens doen uiten, regels, coupletten en gedichten doen nederschrijven, waaruit de mensch in den dichter niet juist gekend veelmin regt beoordeeld zou worden. Wanneer echter zijne poëzij, in de verschillende tijdperken des levens, onder de onderscheidene omstandigheden der wereld, dezelfde rigting aanwijst, denzelfden geest ademt, dezelfde gevoelens doet opmerken, en niet enkel de uitstorting eener oogenblikkelijke inblazing of opwelling, maar tevens de vrucht van langer nadenken, van gedurig herzien en beschaven is, dan ook zal, met enkele uitzonderingen veelligt, des dichters lied eene getrouwe afspiegeling zijner menschelijke natuur zijn. Ik voor mij beweer, dat de denkbeelden en gevoelens niet alleen, in de verzen vervat, maar ook de wijze waarop, de vorm waarin de verschillende onderwerpen worden aangegrepen en bezongen, zelfs het metrum waarin dit of dat gedicht als uit den boezem is gevloeid, zoo vele soms zeer sterk sprekende kenmerken zijn, die ons een blik in het gemoed, in het zieleleven van den zanger doen slaan en in den dichter den mensch doen kennen. Mij was het sedert lang eene aangename, voor eigene vorming belangrijke studie, uit de werken onzer dichters, tot hunne persoonlijkheid, als ik het zoo mag noemen, te besluiten, den mij onbekenden man, met de aan zijne eigene gedichten ontleende verwen, voor mijnen geest te schilderen en die schilderij met al dat gene te vergelijken, wat ik later van zijne daden, van zijn wezen gewaar werd: of wel den bij mij sedert jaren als mensch bekenden dichter in al zijn doen en laten aan zijne verzen te toetsen. En, zonder de onfeilbaarheid mijner hierdoor verkregene menschenkennis te willen beweren, evenmin als ik de gelaatkunde, de handteekening, het schrift en meer dergelijke als nimmer falende hulpmiddelen

om den mensch te leeren kennen, of als den inwendigen aard kenmerkende uitvloeisels van zijn karakter zou willen beschouwd hebben, erken ik evenwel meer dan eens den man, zoo als ik hem met de daad leerde kennen, in zijne verzen geheel wedergevonden te hebben, en hem alzoo met de aan die verzen ontleende kleuren voor anderen te hebben kunnen schetsen.

Enthusiastische vereering van het vrouwelijk geslacht, warme belangstelling in de omstandigheden van het vaderland, hooge waardering van het huisselijk en huwelijksleven, dit waren, ik heb het reeds opgemerkt, en het blijkt uit menige zijner gedichten, de hoofdtrekken van SPANDAW'S natuur, de hem overal en altijd eigenaardig kenmerkende eigenschappen van zijn bestaan. Wanneer ik hem nu als man, als echtgenoot en vader, als mensch en als burger, uit zijne gedichten tot in de bijzonderheden wilde doen kennen, dan zoude ik misbruik maken van de min of meer beperkte ruimte achter de jaarlijksche handelingen voor een eenvoudig levensberigt opengesteld: bovendien hoop ik dit, blijft mij gezondheid en kracht geschonken, elders en op nog andere wijze te kunnen doen. Ik wil dan ook deze korte en altijd oppervlakkige schets, zonder op de kleinste schakeeringen te letten, liever besluiten met een in weinige woorden ter nedergeschrevene afschildering van den man zoo als ik hem leerde kennen en meen begrepen te hebben. Mijn levensberigt mag evenwel niet in eene lofrede veranderen en het zal evenmin eene angstvallige opgave bevatten, van die, gewis in elken mensch op te merken, uit zijne natuur eigenaardig voorkomende, soms tegenstrijdige hoedanigheden, welke, bij eene oppervlakkige in het maatschappelijk verkeer alleen verkregene kennis vooral, te dikwerf als een gebrek of als eene zwakheid beschouwd, zoo gereedelijk aanleiding geven tot cene geheel verkeerde beoordeeling. Ik bepaal mij, zonder optelling van 's mans deugden en edele hoedanigheden, zonder opsporing of wederlegging van wat als daartegen overstaande zou kunnen aangevoerd worden, bij het teruggeven van den indruk, dien hij als mensch, en dus met

zijne menschelijke eigenschappen op mij heeft gemaakt. Ik schets in eenige algemeene trekken den achtenswaardigen man, zoo als ik hem heb gezien. Zij, die hem persoonlijk en van naderbij hebben gekend, mogen beoordeelen of mijne schets der natuur getrouw mag heeten, terwijl ik het volgaarne aan ieder die zijne werken leest wil overlaten te beslissen, in hoever hij hem als mensch in zijne voortbrengsels als dichter met mij moet hoogachten en lief hebben.

SPANDAW bezat een opgeklaard verstand en een geoefenden geest bij een eenvoudig en gevoelvol hart. Hij onderscheidde zich, naar mijne meening, door veelzijdige kennis meer dan door groote geleerdheid. Van der jeugd af aan een werkzaam leven gewend, besteedde hij tot in laten ouderdom gaarne en onvermoeid zijnen tijd aan de beoefening der wetenschappen en aan de studie.

Ofschoon, naar het getuigenis vooral dergenen, die hem in vroegeren leeftijd gekend hebben, soms ongekunsteld vrolijk, en tot opgeruimde scherts, of zelfs scherpe satire geneigd, was zijne geaardheid doorgaande ernstig, nu en dan zwaarmoedig en somber. Vandaar was de omgang met hem niet altijd en voor ieder even gemakkelijk. Zijn bedaard, wel eens stroef voorkomen was, bij zijn temperament vooral, het natuurlijk gevolg van een' altijd werkzamen geest en daaraan gepaarde neiging tot afzondering en eenzaamheid. Zijn uitwendig wezen was hierdoor dikwerf geheel in strijd met zijn inwendig gevoel: voor wie hem kende nogtans, was er weinig noodig om dat inwendig gevoel op te wekken, ja zelfs tot enthousiasmus op te voeren.

Dezelfde, meestal onbevredigde zucht naar iets beters, die hem als dichter bijna nooit met zijne verzen te vreden deed zijn, bezielde hem ook als mensch in het maatschappelijk leven. Dáár, waar hij aanvankelijk, en vaak met geestdrift, had goedgekeurd en bewonderd, vond hij eerlang verkeerdheden en gebreken op te merken, die hij weggenomen, veranderd of verbeterd wilde hebben. Dit maakte hem niet zelden schijn-



baar met het tegenwoordige ontevreden, en schoon die ontevredenheid niets anders was dan een onbewimpeld en onophoudelijk streven naar verbetering en volmaking, gaf zulks meermalen aanleiding dat men hem niet verstond en verkeerd beoordeelde.

Van natuur hoogst gevoelig had hij behoefte aan medegevoel, en waar en zoo dikwerf hij dit aantrof, was hij open, vertrouwelijk en uitermate welwillend in den omgang. Wie zijn raad verlangde, zijne hulp vroeg, kwam niet te vergeefs tot hem. Naauwgezet en wars van kleingeestige vitterij, verleende hij volgaarne en bereidwillig zijnen bijstand en bewees hij meermalen, niet door woorden alleen, dat het hem een streelend genoegen verschafte anderen van dienst te kunnen zijn. Menigeen zal, ik weet het, in dit opzigt zijn' dood betreurd hebben, maar het getal dergenen die zich daardoor van hulp en ondersteuning verstoken zien zou ongetwijfeld veel grooter zijn geweest, wanneer zijn vermogen meer geëvenredigd ware geweest aan zijne edelmoedige en belanglooze zucht om te helpen. SPANDAW stelde de genoegens van het gezellig verkeer en de genietingen des levens op hoogen prijs. Geld en goed, goud en genot nogtans woog bij hem minder dan gevoel en liefde. Hij betoonde zich, vooral in de laatste jaren zijnes levens, een warm tegenstander van de zijnes oordeels *te* materieele strekking van den geest der eeuw. Dit komt nergens sterker uit dan in zijne laatste gedichten en in de bij sommige daarvan gevoegde aantekeningen. Door deze, somtijds in sterke bewoordingen en misschien te donker gekleurde beelden, gedurig aan den dag gelegde meening is hij meermalen niet wel begrepen en, zoo dan al niet miskend, evenwel verkeerd beoordeeld, daar men de hem bezielende zucht tot gedurige maar bezadigde verbetering ten onregte heeft beschouwd als eene tegenkanting of afkeerigheid van vooruitgang.

SPANDAW was, en hoe kon het bij een dichter als hij immer anders, uitermate gevoelig voor de indrukken van vriendschap en liefde. Aan menigen vriend uit de dagen der

jongelingschap sterk gehecht, zag hij dezen op verschillende tijden en in onderscheidene omstandigheden schier allen aan zijne zijde wegvallen. Boven alles echter was hij door de zachte banden eener hartelijke en onverdeelde liefde aan zijne vrouw en kinderen verbonden. Het verlies van een viertal zijner lievelingen, vooral dat van zijn' oudsten zoon, die met achterlating van vrouw en kinderen op meer gevorderden leeftijd hem vooruitging, waren bittere droppen in den kelk zijnes levens: en met den dood zijner innig geliefde gade, die hem in 1845 werd ontnomen, viel hem de kroon der blijdschap en des huislijken geluks van het hoofd.

Dankbaar en te vreden in voorspoed, bleef hij nogtans kalm en bedaard ook bij de slagen van den rampspoed. Zijn rein dichterlijk gevoel, zijne opgeklaarde begrippen en zijn kinderlijk, boven alle dogmatiek verheven, eenvoudig geloof, deed hem het genot des vergankelijken levens met vrolijke erkentelijkheid op prijs stellen en bemoedigd in de onzekere toekomst blikken. Hij mogt het voorregt smaken al zijne hem overgeblevene kinderen gehuwd en in de maatschappij geplaatst te zien. De laatste dagen echter van zijn leven gingen daardoor meer eenzaam en in afwezigheid van de zijnen voor hem voorbij. De beoefening der Poëzij, de bespiegeling der wereldsche gebeurtenissen en de gang der politieke omstandigheden, die hij ijverig bleef nagaan en bestuderen, gepaard met den omgang en het gezellig verkeer met enkele zijner stadgenooten, veraangenaamden zijne laatste levensjaren.

Hij overleed op den 28 October 1855; zonder eenige buitengewone plegtigheid, of openbaar rouwbetoon, waarvan hij zich bij zijn leven meer dan eens afkeerig had betoond, werd zijn stoffelijk overschot op de Zuiderbegraafplaats te Groningen aan de aarde toevertrouwd.

Ziedaar met weinige trekken het leven en het wezen geschetst van eenen man, wiens nagedachtenis bij zijne kinderen en kindskinderen in dierbaar en heilig aandenken zal blijven, die

door velen gekend, hoog geschat en bemind, met dankbaren eerbied, welwillende genegenheid en hartelijke liefde zal worden herdacht: en wiens naam op den Nederlandschen Zangberg met eer en roem zal worden vermeld, zoo lang men op liefelijke en eenvoudige, maar te gelijk reine en aan al wat schoon is geheiligde Poëzij prijs blijft stellen. 'Moge de herinnering' ik zeg het ten slotte onzen Voorzitter in zijne reeds aangehaalde voorafpraak volgaarne na, 'moge de herinnering aan hem en aan zoovelen die ons voorgingen in de donkere valleijen, ons opwekken en aanmoedigen om zoo lang onze lamp brandt aan de taak te arbeiden, die onze hand hier te doen vond.'

*Groningen, Junij 1857.*

A. Modderman.

### **Levensbericht van Wessel Scholten.**

WESSEL SCHOLTEN, zoon van WEMMER SCHOLTEN en HENDRIKA VAN ZALINGEN, die tot den deftigen handelsstand behoorden, werd geboren te *Amsterdam* den 8 Mei 1785. Zijne ouders reeds vroeg bedacht hem eene opvoeding te geven, die met zijn aanleg het meest overeenkwam, zonden hem, na goed voorbereid te zijn door lager en middelbaar onderwijs, naar de latijnsche school van de stad hunner inwoning, aan wier hoofd destijds de Rector H. HANA stond. Na aldaar in 1796 op den leeftijd van elf jaren, zijn eersten prijs behaald te hebben, moest hij al spoedig deze school verlaten, naardien zijne ouders, voorstanders van het huis van Oranje, gelijk vele andere familiën, Amsterdam verlieten en zich buitenslands naar Emmerik ter woon begaven. Te Emmerik zette hij onder de leiding van den Rector KÖLS zijne letterkundige studiën met goed gevolg voort, en leerde er de Duitsche taal, als ware zij zijne moedertaal, met eene grondigheid, waardoor hij ze later steeds met gemak spreken en schrijven, en zijnen geest met de beste voortbrengselen van Duitschlands theologie en literatuur verrijken kon. Terzelfder tijd had zich mede onder den invloed der politieke gebeurtenissen naar Emmerik ter woon begeben de Heer en Mevrouw JUNIUS VAN HEMERT met hun zoon, laatst Procureur-Generaal

bij het Hof van Zuid-Holland. De goede naam, dien SCHOLTEN zich meer en meer door zijne uitnemende vorderingen verwierf, bragt te weeg, dat de familie VAN HEMERT zijn bijzonderen omgang voor hun slechts weinige jaren jongeren eenigen zoon begeerde en hem tot dat einde aan hun huis voor het bijzonder onderwijs van hun zoon verbond. Diezelfde band bleef ook nog voortduren toen de jonge VAN HEMERT student werd.

In het jaar 1804 den 18 September werd SCHOLTEN op 19jarigen leeftijd als student der Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Utrecht ingeschreven en woonde er de lessen bij over de logica en metaphysica, van ROSSYN; over de hebreuwsche letteren en oudheden, van SEBALD RAU; over de moraal en kerkelijke geschiedenis, van HUISMAN; over de Grieksche letteren en het N. Testament, van VAN HEUSDE. Vooral was het de laatstgenoemde, wiens onderwijs hem aantrok en die in hem dien ijver voor de beoefening der Grieksche letteren opwekte, die hem zijn gansche leven door bijbleef. VAN HEUSDE was met dezen leerling dan ook bijzonder ingenomen en verheugde zich, toen eenige jaren later de band tusschen den leermeester en den leerling door nog naauwer banden gevolgd werd.

Aan het huis toch der familie VAN HEMERT, die met van HEUSDE'S ouders, te Rotterdam woonachtig, door vriendschapsbetrekking verbonden was, had SCHOLTEN reeds te Emmerik de zuster van zijnen leermeester, ANDREËTTA CHRISTINA leeren kennen; en zijne uitstekende verdiensten in de beoefening der wetenschap verwierven hem al spoedig, na zich van hare toegenegenheid verzekerd te hebben, ook de toestemming voor eene huwelijksverbindtenis van de aanzienlijke en rijk gezegende ouders, tot blijdschap van den beroemden broeder.

In de godgeleerdheid woonde SCHOLTEN de lessen bij van JODOCUS HERINGA, den man, die even als VAN VOORST te Leiden en MUNTINGHE te Groningen, de theologie had losgemaakt van de banden der vroegere Scholastiek en het kerkelijk leersysteem voor eene bijbelsche godgeleerdheid had doen

plaats maken. SCHOLTEN, reeds met grondige philologische kennis der ouden toegerust, leerde van HERINGA die ware exegetische nauwkeurigheid, die, even verwijderd van laxe interpretatie als van overdrevene akribie, door middel van grondige taalstudie in den geest en de ware bedoeling der schrijvers tracht in te dringen.

Van zijne bedrevenheid in de exegese gaf SCHOLTEN eene schitterende proef door het schrijven en den 14 Junij 1809 openlijk verdedigen van zijn Academisch specimen *de appellatione* , *quâ Jesus se Messiam professus est*, d.i. over de benaming ‘de Zoon des menschen, waaronder Jezus zich als den Messias aankondigde.’ In hetzelfde jaar werd hij proponent bij de Classis van Utrecht, ontving de collatie van Vleuten door het kapittel van Oud-Munster, werd door het huwelijk aan Mejufvrouw A.C. VAN HEUSDE verbonden, en hield den 6 Augustus 1809 te Vleuten zijne intreedende over Matth. VI. vs. 10<sup>a</sup> ‘*Uw Koninkrijk kome.*’

Te Vleuten zette SCHOLTEN, voor zoover zijne ambtsbezigheden hem dit vergunden, zijne letterkundige en theologische studiën voort en legde er in de 8 jaren, die hij aldaar als herder en leeraar werkzaam was, den grond tot zijn eerst later uitgegeven werk *de parabolis Jesu Christi*.

De kleine werkkring te Vleuten was daartoe meer dan eenige andere geschikt. SCHOLTEN voelde zich dan ook aan die eerste standplaats bijzonder gehecht. Hij had zijne pastorie verwisseld met het buitenverblijf, het huis te Vleuten, waar hij de aangenaamste jaren zijns levens doorbragt, jaren ook daarom belangrijk omdat zij hem den omgang vergunden met VAN HEUSDE en andere letterkundige vrienden in het nabijgelegen Utrecht. Hij leefde er geacht als leeraar en bemind wegens zijne milddadigheid, vooral gebleken in het dure en schrale jaar 1816 door de zorg uit eigen middelen gedragen voor de behoeftigen der gemeente; en was zijn werkkring in het kerkelijke als predikant te Vleuten klein, hij zag zich tevens een ruimer kring van werkzaamheden geopend, toen hij in het sedert 1816 nieuw gevestigde kerkbestuur tot lid en scriba van

het klassikaal Bestuur van Utrecht benoemd werd. Geen wonder dan ook, dat deze en gene beroeping naar elders, naar Burg op het eiland Schouwen in Zeeland, de collatie van Meerkerk in 1816, alsmede de officieuse aanbidding eener standplaats in België door hem van de hand gewezen werden.

Niet altijd echter kon die toestand, hoe gewenscht ook en in menig opzigt gelukkig, voortduren. In Augustus 1817 werd SCHOLTEN beroepen naar Harderwijk en begreep dat het zijn pligt was die roeping op te volgen. Hij deed er nog in hetzelfde jaar zijne intreerede met de woorden van Paulus, 1 Thess. V. vs. 25, *Broeders, bidt voor ons*.

Te Harderwijk opende zich voor hem een nieuwe werkkring zoowel in het kerkelijke als gewone maatschappelijke leven. Hij kwam er, toen het Athenaeum nog in wezen was en maakte zich onder de Hoogleeraren spoedig een aantal goede vrienden. Onder deze behoorden: de grijze BERNARDUS NIEUHOFF, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte; J.O. ARNTZENIUS, Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid; de toen nog jeugdige Hoogleeraren, REUVENS, in de Letteren, later het sieraad der Leidsche Hoogeschool; VOSMAER, in de Geneeskunde, die daarna als buitengewoon Hoogleeraar te Utrecht overleed; AMERSFOORDT, in de Oostersche talen, later overleden als Hoogleeraar der Theologie te Franeker; en onder de nog levenden VAN LIDT DE JEUDE, in de Zoölogie en vergelijkende Ontleedkunde. SCHOLTEN gevoelde zich hier geheel op zijne plaats, en maakte de gelegenheid tot wetenschappelijk onderhoud en wetenschappelijke oefening hem aldaar geschonken, niet weinig zich ten nutte. Hij deelde in aller achting en vriendschap, en ware het Athenaeum niet reeds het volgende jaar (1818) opgeheven geworden, dan bestaat er grond om te denken, dat de wensch der Hoogleeraren om SCHOLTEN in de plaats van J.A. LOTZE in de Godgeleerdheid te zien aangesteld ware vervuld en hem een werkkring geopend geworden, waarop zijne verdiensten hem regt schenen te geven.

Het genot aan den omgang met zoovele bekwame mannen verbonden, was echter, gelijk gezegd is, slechts kortstondig.

Met de opheffing van het Athenaeum ontvingen de oudere Hoogleraren hun emeritaat en werden de jongeren verplaatst. Intusschen bleef SCHOLTEN in weerwil van dat gemis te Harderwijk met lust en ijver werkzaam. Niet slechts dat hij zijne studiën ijverig voortzette en aan zijn werk *de parabolis* arbeidde, maar ook in het praktische leven openbaarde zich zijne zucht om kennis en wetenschap uit te breiden. In 1819 werd hij benoemd tot lid der plaatselijke schoolcommissie, in welke betrekking hij zich, inzonderheid ook door het invoeren der leerwijze van PRINSEN op de stadsscholen zeer verdienstelijk maakte. Voorts trok hij zich inzonderheid de godsdienstige belangen aan der koloniale troepen aldaar in garnizoen, en trachtte onder hen door bijzonder onderrigt en het verspreiden van Bijbels in verschillende talen christelijke kennis en godsvrucht te bevorderen. Met geen minderen ijver nam hij ook deel aan het bestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en van de Maatschappij van Weldadigheid, waarvan o.a. nog een en ander later in druk verschenen voorlezing ten bewijs kan strekken.

Te Harderwijk bleef SCHOLTEN als predikant en ook als scriba van het klassikaal Bestuur werkzaam tot 1822, in welk jaar hij beroepen werd naar de Gasthuiskerk te Delft, eene roeping, die hij toen, niettegenstaande de eigenaartige zwarigheden aan dien post verbonden, meende te moeten opvolgen. Met de woorden uit Joh. V. vs. 39<sup>a</sup> ‘*onderzoekt de Schriften*’ nam hij nog in hetzelfde jaar een hartelijk afscheid van de gemeente te Harderwijk, en aanvaardde kort daarna zijne Evangeliebediening te Delft met eene leerrede over Matth. XXV: vs. 36<sup>b</sup>: *ik ben krank geweest en gij hebt mij bezocht*, waarin hij sprak over dat gedeelte der Evangeliebediening, 't welk den leeraar in 't bijzonder verplicht tet het bezoeken der zieken.

Zijne nieuwe betrekking leverde hem niet al dat geluk op wat hij er zich van voorgesteld had. SCHOLTEN, een man van de wetenschap en het studeervertrek, was tevens bij uitnemendheid de man van het praktische leven. In dit laat-



ste opzigt leverde hem zijn nieuwe werkkring veel minder gelegenheid op dan zijne vroegere betrekking. Zijne leerredenen was hij ambtshalve verplicht in het namiddaguur te houden. Het anormale van zijne betrekking, die men uit zijne later uitgegevene geschiedenis der Gasthuiskerk en Gasthuispredikanten te Delft kan leeren kennen, bragt hem daarenboven, even als zijne voorgangers, in menige verwikkeling met zijne ambtgenooten. Wat hem in dit opzigt ontbrak, werd hem echter vergoed door de gelegenheid tot stille afzondering en studie. Hoe hij zich dien tijd wist ten nutte te maken bewijzen niet alleen zijne uitgegevene leerredenen en menige verhandeling bij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Delft of in de Maatschappij *Diligentia* te 's Hage gehouden, gelijk ook eene en andere verhandeling geplaatst in 'de Fakkels,' een tijdschrift onder de redactie van den Heer SPRENGER VAN EYK, eene over de eerste *Tusculana*, eene tweede over het boek *de Senectute* van CICERO, eene derde over SENECA'S geschrift *de vitâ beatâ*, maar inzonderheid zijn hoofdwerk *de parabolis Jesu Christi*, 't welk in 1827 het licht zag en de goedkeuring van bevoegde regters in en buiten ons Vaderland in hooge mate mogt wegdragen. Behalve dien arbeid verscheen in 1829 zijn *Spicilegium animadversionum in Ciceronis de Oratore libros*, waardig gekeurd door Bestuurders van het Utrechtsche Genootschap om in deszelfs werken te worden opgenomen, en waarvan het eerste gedeelte in de Latijnsche werken van dat Genootschap het licht zag. Voorts bragt hij zijne hulde aan de nagedachtenis van zijn ontslapen leermeester HERINGA in een brief aan zijn geliefden zoon, den tegenwoordigen Hoogleeraar der theologie te Leyden, J.H. SCHOLTEN. Zoo bragt hij zijn leven in onafgebrokene werkzaamheid door, ook als lid van een te Delft gevestigden letterkundigen kring, aan de wetenschap de uren toewijdende die hij mogt afzonderen van zijne ambtsbediening. Hoe hij door de zijnen geschat werd, is gebleken uit de opdracht der leerredenen van den Hoogleeraar SCHOLTEN aan zijnen vader. Hij

was een godgeleerde, gevormd door klassieke studie. Onbekrompen en vrij van stelselzucht was vrijheid van onderzoek zijne leus. De waarheid van het christendom stond bij hem vast, niet op grond van overlevering, maar door het inzicht, dat zij alleen aan verstand en hart op het gebied der godsdienst bevrediging kan schenken. Viel hem niet altijd die aanmoediging te beurt, die hij zou hebben mogen wenschen, het ontbrak echter niet aan bewijzen, dat men zijne verdiensten als man van wetenschap wist te waarderen. De Maatschappij *Diligentia* te 's Hage benoemde hem tot honorair medelid in 1829. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap droeg hem het lidmaatschap op in 1830 en de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden in 1831.

Hij had het voorregt in 1847 zijne vijftwintigjarige Evangeliebediening te Delft omringd van zijne familie, ambtgenooten en vrienden te mogen viëren, en bleef als predikant zijne dienst verrigten tot in 1851, toen hem na eene 42jarige Evangeliebediening eene eervolle rust te beurt viel. Ware zijne gezondheid minder wankelend geweest, hij zou zich die rust in menig opzigt ten nutte gemaakt en misschien nog een vroeger begonnen commentaar op den brief van Paulus aan de Efeziërs voltooid hebben. Dit werd hem niet vergund, ofschoon hij onder steeds afnemende ligchaamskrachten de levendigste belangstelling bleef betoonen in elk nieuw verschijnsel, dat op het gebied der Letteren en Godgeleerdheid zich voordeed. Hij achtte zich gelukkig den avond zijns levens te mogen doorbrengen te Leiden in het dagelijksch verkeer met zijn beminden oudsten zoon, den Hoogleeraar der theologie aldaar, die niets verzuimde om hem een schoonen avond des levens te bezorgen. Hij ontsliep den 5<sup>den</sup> December 1856 voor een beter leven. Zijne nagedachtenis zal in eere blijven bij allen, die eene klassieke vorming, grondig wetenschappelijk onderzoek en echt christelijke onbekrompenheid op prijs stellen.

*Leiden, Julij 1857.*

CHR. KRABBE.

### Lijst van door W. Scholten uitgegevene geschriften.

Specimen hermeneutico-theologicum de appellatione \_\_\_\_\_, qua Jesus se Messiam professus est. Traject. ad Rhen. 1809.

Leerrede over Jes. XXXIII. vs. 1 en 2, gehouden den 13 Jan. 1814, op den algemeenen dank-, vast- en bededag, uitgeschreven door Z.K.H. den Heere Prins van Oranje, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden. Utrecht bij ALTHEER. 1814.

Hulde aan God ter plechtige viering van het feest der eerste verjaring van de afschudding van het Fransche juk, tevens het feest der verjaring van H.K.H. Mevrouw FREDERIKA LOUISE WILHELMINA, geliefde gemalin van Z.K.H. den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden, 18 November, in eene leerrede naar aanleiding van Ps. XLVIII. vs. 10. Utrecht bij ALTHEER. 1814.

Over de onderdrukking en wederbevrijding van Engeland, door ANSELM VON FEUERBACH. Uit het Hoogduitsch vertaald. Utrecht bij ALTHEER. 1814.

Leerrede over Joh. I. vs. 48<sup>b</sup>, gehouden ter gelegenheid der plechtige inlijving van een Israëlitisch huisgezin door den H. Doop in de Christelijke kerk, 13 Januarij 1822. Zutphen bij H.C.A. THIEME. 1822.

Leerrede naar aanleiding van Gen. VII. vs. 19-21, ter aanbeveling van de ongelukkigen door den watersnood, gehouden te Delft 21 Febr. 1825, te Delft bij P. DE GROOT. 1825.

Diatribes de parabolis J.C. Delph. et L.B. apud B. BRUINS et H.W. HAZENBERG. 1827.

Zestal Leerredenen, Delft, bij B. BRUINS. 1827.

Lijkrede gehouden op het afsterven van den Wel-Eerw. Zeer Gel. Heer C.J. VAN NOORDEN, in leven Predikant bij de Gasthuiskerk te Delft, den 26 October 1828 overleden, uitgesproken den 2 November 1828. Delft bij P. DE GROOT. 1828.

Spicilegium animadversionum in Ciceronis de Oratore libros. Pars I. Traj. ad Rhen. 1829.

WESSELI SCHOLTEN epistola ad JOH. HENR. SCHOLTEN FIL. de JODOCO HERINGA ELIS. FIL. dum erat in vivis Theol. D<sup>re</sup>. et Prof. Ordin. in Acad. Rhen. Traj., vita functo 18 Jan. 1840. Apud ROBERT. NATAN, Traj. ad Rhen. 1840.

Redevoering gehouden in de Waalsche kerk 21 October 1841, ter gelegenheid van het jaarlijksch verslag der Delftsche Afdeeling van het Nederlandsche Bijbelgenootschap. Delft bij H. KOSTER. 1841.

Gedachten over het ter sprake zijnde sluiten van een concordaat met den Paussel. stoel, door CHRISTOPHILUS. Amsterdam bij SAAKES. 1841.

Geschiedkundige verdediging der Reformatie in de 16<sup>de</sup> eeuw door J. ELLENDORF, uit het Hoogduitsch vertaald door HIERARCHECHTHROS. Amsterdam bij SAAKES. 1842.

Iets over gemengde huwelijken en de godsdienstige opvoeding der kinderen uit dezelve en over de noodzakelijkheid dat ook door de Nederl. wetgeving hierin voorzien worde. Amsterdam bij SAAKES 1843.

Toespraak aan de R. Kath. priesterschap der Nederlandsche zending door ANTI-ROMANUS. Amsterdam, bij WEYTINGH en VAN DER HARDT. 1845.

Leerrede over Hand. IX. vs. 36, uitgesproken op den 25 Januarij 1846, den eersten Zondag na de verjaring van Nederlands geëerbiedigde Koningin. Delft, J.J. HERINGA. 1846.

Wat staat Europa, wat staat in Nederland te doen bij de gebeurtenissen van Frankrijk? 's Gravenhage, bij H.C. SUSAN, C.H. ZN. 1848.

Leerrede over Marc. IV. vs. 26-29, gehouden den 9 December 1849 ter bevestiging van zijn zoon B.W. SCHOLTEN in de Evangelie-Bediening aan de Lage Zwaluwe. Delft, bij W. BEETS. 1850.

Gasthuiskerk en Gasthuispredikant te Delft; kort geschiedkundig overzicht. Leyden bij P. ENGELS. 1853.

Verhandeling over de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, beschouwd als een krachtadig werkend middel, waardoor in Oud-Nederland gehechtheid aan orde en wet is bevorderd geworden en nog bevorderd wordt.

Verhandelingen in het Tijdschrift: de Vriend des Vaderlands.

Verhandeling over de zelfvoldoening, de schoonste belooning eener edele daad. Eerste Jaargang, n<sup>o</sup>. 7. 1827.

Redevoering ter aanprijzing van deelneming aan het Genootschap ter zedelijke verbetering der gevangenen. Tweede Jaargang, n<sup>o</sup>. 12. 1828.

Verhandelingen in het Tijdschrift: de Fakkel, uitgegeven door J.P. SPRENGER VAN EYK.

Verhandeling over den waren aard der verlichting. Dl. VII.

Verhandeling over de verpligting, welke de mensch aan zijne moeder heeft. Dl. VIII.

Verhandeling over de onsterfelijkheid der ziel naar de eerste Tusculaansche onderzoeking van CICERO. Dl. IX.

Verhandeling over het ware levensgeluk, naar SENECA. Dl. XI.

M.T. CICERO'S verhandeling over den ouderdom. Dl. XIII.

Verhandeling over de hedendaagsche wijze van opvoeding van de menschen in het beschaafde Europa. Dl. XIII.

### **Levensbericht van Tonnis van Duinen.**

TONNIS VAN DUINEN, de zoon van SICCO JACOBUS (Commies voor de militaire zaken en schutterijen der provinciale griffie) en van TRIJNTJE VAN DUINEN, werd te Groningen den 21 February 1817 geboren. Gaf de vlotte en levendige knaap reeds vroeg zijn verlangen te kennen om tot het herder- en leeraarampt in de Ned. Hervormde kerk te worden opgeleid: zijne betrekkingen konden zich verblijden dat zy dien wensch hadden voldaan. Toen in October 1837 de Godgeleerde faculteit in zijne geboortestad haar oordeel uitsprak over de ingekomen andwoorden, op de door haar uitgeschrevene Prijsvraag: *Concilium quod, Luca, Act. Ap. c. XV. narrante, habuerunt Apostoli et presbyteri Hierosolymitani et praecipua Christianorum per priora ecclesiae Christianae secula quatuor concilia reliqua inter se comparentur; ut quatenus haec illi fuerint similia, quatenus dissimilia, luculenter appareat*, werd aan VAN DUINEN, die by 't uitschrijven der vraag pas een jaar de godgeleerde lessen had bygewoond, een loffelijk getuigschrift uitgereikt. En toen het Provinciaal Kerkbestuur van Friesland hem tot de H. Dienst toeliet, mochten zijne leermeesters en vrienden verwachten dat hy der kerke tot rijken zegen zou worden. Zijn hart brandde van vurig verlangen om hetgeen hy als de hoogste waarheid had leeren kennen en liefhebben aan anderen mede te deelen. Met een blijmoe-

dig vertrouwen nam hy dan ook een jaar later de beroeping naar *Surhuisterveen* aan. En toen hy met zijne jeugdige gade GRIETJE KEISER de pastorie binnen trad en op den 14 November 1841 zijne intrede deed by de gemeente, verdiepte hy zich in den zoeten droom, dat hem hier een hoogst aangename werkkring was ontsloten. Die droom werd niet terstond vervuld. Nadat hy eenige malen was opgetreden voor de gemeente, wekte zijn ernstig aandringen op een heilig leven als de vrucht des geloofs, het wantrouwen van velen, die op hunne rechtzinnigheid zich verheffende, als bevoegde rechters door zeer velen in zijne gemeente werden beschouwd. Uit YPEIJ en DERMOUT'S *Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk* blijkt het dat Surhuisterveen als de standplaats van den bekenden predikant JAN DE JONG voor dertig jaren de zetel was van de ergste dweepery, van waar de afkeer van eene redelijke godsdienst zich in den geheelen omtrek verspreidde. Liet het zich wel verwachten, dat het onkruid geheel kon zijn uitgeroeid? De jeugdige predikant zocht met voorzichtigheid en gematigdheid in zijne gemoedelijke prediking en minzamen omgang eene betere zienswijze ingang te doen vinden. En ook waar zijne prediking aanstoot verwekte, werd hem toch de lof niet onthouden dat hy een beminnelijk, nederig en welmeenend man was, tot wien men zich in andere opzichten getrokken voelde. Van de wijze, waarop hy de verkeerde begrippen bestreed, getuigt een klein, echt populair geschrift in den tweeden winter van zijn verblijf aldaar vervaardigd, en onder den titel: *Letter en geest, Eenvoudige verklaring en ontwikkeling van eenige Bijbelplaatsen, die dikwijls, vooral in dezen tijd worden misbruikt*. Gron. 1843, in het licht gegeven. Terwijl hy aan de verlichting van dit gedeelte zijner gemeente zijne krachten wijdde, rustte zijn oog op den treurigen toestand, waarin een ander deel der bewoners van Surhuisterveen was verzonken. Tot dit dorp behoort eene uitgestrekte heide, waar een tachtigtal huisgezinnen in de ellendigste holen, zonder God, zonder hope hunne dagen doorbrachten. Hoe verbaasde en ontroerde hem

de ondervinding, hier by zijn huisbezoek opgedaan. Van eene verdierlijking als hy hier aantrof, had hy zich nimmer eene voorstelling kunnen maken. Hier vond hy de diepste onkunde, de verstgaande zedeloosheid. Te vergeefs riep hy ze tot de openbare godsdienstoefeningen, vruchteloos bad hy de ouden hunne kinderen ter schole te zenden. Geen huwelijksband vereenigde de ouders, geen doop bond die kleinen aan de gemeente. Diep getroffen door het zien eener lichamelijke en geestelijke ellende, waarvan zeer weinigen in ons vaderland zich eenig denkbeeld kunnen maken, was hy dag en nacht bedacht op middelen om die arme hutbewoners in den zegen des Euangelies te doen deelen. Hy ging aan den arbeid. En werd hem van de andere zijde somtijds teleurstelling bereid, hy achtte zich hier geroepen op een zendelingspost onder de heidenen en werkte met blijdschap en hope. Zijn werken zou niet ijdel zijn. Door de vele en moeilijke opofferingen, die hy zich in het belang der ongelukkigen getroostte, gelukte het hem de harten te openen voor het Euangelie, dat hy na de gewone godsdienstoefeningen, in een der hutten op de heide verkondigde. Toen hy na vijf jaren arbeids geroepen werd tot de gemeente Wynjeterp, Duurswoude en Bakkeveen, viel het hem zwaar eene gemeente te verlaten, die hem eene uitstekende leerschool was geweest en waar hy zoo rijken zegen smaken mocht. Gelukkig dat hy de gemeente achterliet aan opvolgers, die in zijnen geest bleven arbeiden. Op de heide is thands eene kerk gesticht, waarin de predikant op Zondag voor eene groote schare het Euangelie der verzoening aan de verwaarloosden predikt, terwijl een wakkere onderwijzer in dat gebouw op de overige dagen der week aan de opvoeding der kinderen zijne krachten wijdt. Hoe hy zich met innige belangstelling in dien heilrijken omkeer verheugde, hoe hy tot aan zijn dood zich met dank aan God hierin verlustigde, bleek nog wel uit het in de Friesche Volksalmanak dezes jaars geplaatste, met stervende hand geschreven verhaal: 'Welke vrucht een klein zaadkorreltje dragen kan.' Hy was nog steeds vervuld met het voornemen



om de aandacht van de vaderlandsche gemeenten meer te vestigen op den nood dien hy van naby had leeren kennen, en die ook in andere streken van Friesland heerschende is. Dat het hem moeite kostte om geloof te vinden, bleek onder anderen uit meer dan eene recensie, waarin zijn stukken *Moederzegen* in de *Aurora* (1856), als al te onnatuurlijk, te overdreven romantisch werd voorgesteld, in weerwil van zijne uitdrukkelijke verzekering, die ik nog bereid ben te staven, dat hier niets anders dan de letterlijke waarheid werd medegedeeld. Uit zijne gesprekken en brieven bleek het telkens, dat hy te nederig en te bescheiden dacht van zijn talent, dan dat hy naar den letterkundigen lauwer zou willen dingen. Hy wendde zijne gave van opmerken en schilderen niet aan dan om de groote zaak des christendoms, waarvoor hy geheel leefde, daarmede te bevorderen. Wie dat doel uit het oog verliest, zal misschien zijne schilderingen hier en daar wat al te natuurlijk vinden, - hy meende daartoe verplicht te zijn, om des te beter de aandacht op de gebreken en de behoeften van maatschappelijk en huisselijk leven te vestigen. En mocht hy misschien somtijds al te ongevoelig schijnen voor den lof, dien hy voor zijnen letterkundigen arbeid in ruime mate inoogstte, hy kon dan alleen er zich toe laten opwekken, wanneer hy de overtuiging verkreeg, dat hy met het hem verleende talent winste kon doen voor het rijk van den Heer, dien hy innig lief had. De verschillende gemeenten, die hy diende, weten het met welk eene onvermoeide inspanning en werkzaamheid hy aan zijne roeping zocht te voldoen. *Wijnjeterp*, c.a., bezat hem sedert 25 April 1847. Van daar vertrok hy naar *Oudeschoot* c.a., 24 Dec. 1848, terwijl hy na een ruim derdehalfjarig verblijf aldaar, zich *Vledder* tot arbeidsveld zag aangewezen.

Alle deze uitgebreide gemeenten hebben zijne nu en dan naauw geloofelijke opofferingen leeren kennen en op hoogen prijs gesteld. Toen werd het hem sedert den 12 February 1854 gegund in de kleine, in zeer vele opzichten wenschelijke, gemeente *Mantgum en Schillaard*, een rustiger werkkring te

vinden. Daar sleet hy met zijne gade en tweetal kinderen de laatste dagen van zijn nuttig leven, tot dat in het najaar van 1856 eene hevige borstkwaal hem aantastte, aan wier gevolgen hy den 9 May dezes jaars bezweek.

Ik, die sedert zijn studententijd hem kende en lief had, zou al te zeer in strijd handelen met zijnen nederigen geest, wanneer ik my hier niet van lofspraken onthield, waartoe de stof my voorzeker niet ontbreken zou. Van de blijdschap waarmede hy den dood te gemoed ging, getuigen zijne gesprekken, zijne laatste opstellen, brieven en korte dichtregelen, onder de hevigste benaauwdheden geschreven en als een kostelijke erfenis voor de zijnen achtergelaten. Hy heeft een hooger lof dan die uit menschen is, gezocht.

VAN DUINEN werd lid onzer Maatschappij in 1855. Zijne uitgegeven schriften zijn, behalve het hierboven reeds gemelde, eenige gelegenheidsleerredenen en verscheidene opstellen in onze godsdienstige tijdschriften:

*De Bijbelgids, uitlegkundig Handboek voor Christenen.* Gron. 1849.

Hy schreef voorts onder den griekschen naam THINEUS, waarin hy in zijn studententijd zijnen naam vertaalde, zijne werken:

*Ons Dorp, Schetsen en Teekeningen.* Gron. 1846. Tweede druk 1848.

*Reunie en Academiefest, schetsen en mededeelingen.* Gron. 1851.

*De Kiezer en nog drie andere verhalen.* Gron. 1856.

's Gravenhage, July 1857.

R. Bennink Janssonius.

### **Levensbericht van Jacob Nieuwenhuis.**

JACOB NIEUWENHUIS was gesproten uit een van het Noorden van Europa, hetzij Noorwegen of Denemarken, afkomstig geslacht, dat oorspronkelijk den naam voerde van *Nyegaard*. 's Mans overgrootvader, PEDER NYEGAARD, was eerst Zending te Tranquebar, later Predikant te Reesen en Hunslum in het Stift Ripen in Jutland, en had in huwelijk eene dochter van JACOB JERSIN, Bisschop in het Stift Christiaansand in Noorwegen. Zijn grootvader NIELS PEDERSEN had tot Predikant gestudeerd, maar toen hij volgens de kerkelijke wetten in Denemarken niet geplaatst mogt worden, omdat hij zich vóór zijne aanstelling in het huwelijk had begeven, werd hij Specerijhandelaar te Koppenhagen. Naderhand ongelukkig in den handel, zag hij zich begunstigd met de betrekking van Adjunct-Geestelijke, onder den titel van Koster, te Hals in Jutland, Stift Aalborg. Zijn vader JACOB SEVERIN, na ter zee gevaren en schipbreuk geleden te hebben, vestigde zich als koopman te Alkmaar in Noordholland, waar hij zijn naam *Nyegaard*, omdat hij niet verdragen kon *Nydegaard* genoemd te worden, in dien van *Nieuwenhuis* veranderde. Zijne vrouw was MARIA GEERTRUIDA SCHOLL, van Burtscheid bij Aken.

Uit dit echtpaar werd onze JACOB NIEUWENHUIS geboren, te Alkmaar, den 26 October 1777. Zijn vader wilde hem tot den handel

opleiden: doch door voorspraak van den Lutherschen Predikant NICOLAAS DE REUS, die van 1780 tot 1792 te Alkmaar stond, gelukte het den jeugdigen JACOB in 1789 de vrijheid tot studeren te bekomen, en daartoe in November des gezegden jaars op het Gymnasium of de Latijnsche school besteld te worden. Hij verliet die als *primus* in 1794. Gedurende drie jaren had hij tevens, op raad van DE REUS, privaat-les in de Wis- en Natuurkunde genomen bij den Schoolmeester GOVERT DE BEER, wiens voortreffelijk onderwijs hij altijd roemde, en die hem zelfs met de werken van DESCARTES en SPINOSA bekend maakte.

Volgens eene bij de Lutherschen hier te lande standvastige gewoonte, vóór het oprigten van een eigen Seminarium voor dat kerkgenootschap, werd NIEUWENHUIS, alvorens naar eene Duitsche Hoogeschool te vertrekken, bij den Predikant J.W. STATIUS MULLER, eerst te Alkmaar en daarna te Haarlem, gedurende twee of drie jaren, door middel van bijzonder en huisselijk onderwijs, tot de Akademische lessen voorbereid. In zijn Voorberigt voor het *Leven van P. Doddridge*, door MULLER uit het Hoogduitsch overgezet, en eerst na 's mans dood door hem in 1837 uitgegeven, heeft hij die opleiding beschreven en hoogelijk geroemd. Op aanraden van den Amsterdamschen leeraar BAUM, begaf NIEUWENHUIS zich vervolgens, wegens de bekende regtzinnigheid van STORR en FLATT, naar de Hoogeschool te Tübingen. Aldaar bleef hij twee jaren, en hoorde de Dogmatiek bij den eerste, de Moraal bij den tweede, de Uitlegkunde van het Oude en Nieuwe Testament bij SCHNURRER, de Kerkelijke Geschiedenis bij GAAB, en de Wis- en Natuurkunde bij PFLEIDERER, terwijl hij in deze vakken nog privaatles genoot van Mag. HAUBER.

Tegen het einde van 1798 in het vaderland te Alkmaar teruggekomen, werd hij den 28 Maart 1799 met hoogen lof tot Proponent bevorderd. Den 5 November des zelfden jaars tot Predikant te Zutphen beroepen, werd hij den 26 daaraanvolgende te Amsterdam peremtoir geëxamineerd, en den 11 December, na gepredikt te hebben over *Rom. X : 14*,

tot Predikant ingezegend. Den 2 Februarij 1800 hield hij te Zutphen zijne Intreerede over *Eph. IV* : 11 en volg. en bleef omstreeks vier jaren lang de dienst bij de Luthersche Gemeente aldaar waarnemen, tot in 1803, toen hij, aan een beroep naar Utrecht gehoor gevende, in October van dat zelfde jaar daarheen vertrok. Daar bragt hij zijne dertien eerstvolgende levensjaren door, in gelijke betrekking en waardigheid. Van zijn verblijf en werkring aldaar is het verhaal te vinden in de *Geschiedenis der Evang.-Luthersche Gemeente te Utrecht*, voorkomende in de *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evang.-Luthersche Kerk in de Nederlanden*, verzameld door J.C. SCHULTZ JACOBI en F.J. DOMELA NIEUWENHUIS, I<sup>e</sup> stuk, 1839, bladz. 135-138. In het begin van Mei 1808 stelde hij er zijn' nieuwen ambtgenoot, den thans nog levenden oudsten Predikant J. DECKER ZIMMERMAN, aan de Gemeente voor. Eene *Handleiding tot het Catechetisch Onderwijs in den Christelijken Godsdienst* (Zutphen, 1806. 12<sup>o</sup>) getuigt van zijne zorg voor de opleiding der jeugd<sup>1</sup>. Een bundel *Leerredenen*, aldaar in 1808 uitgegeven, en waarvan men een oordeelkundig verslag vindt in het *Geschiedkundig Overzicht der Predikwijzen in de Nederl. Luthersche Kerk* (uitmakende het VII<sup>e</sup> en laatste stuk der zoo even aangehaalde *Bijdragen* enz. 1845. bl. 151-155) te zamen met eene vroeger afzonderlijk uitgegevene (*Het gewigt van den eed, geschetst in eene Leerrede over Jacob. V: 12.* 1803) en eene latere (*De luisterrijke Overwinning der Bondgenooten in den veldslag van Belle-Alliance, godsdienstig gevierd in eene Leerr. over Openb. XI: 15-18.* Utrecht, 1815. zie ald. bl. 155-157) doet zijne predikwijze van eene zeer gunstige zijde kennen. Gehecht aan zijne standplaats en gemeente, bedankte hij in 1805 voor een beroep naar Groningen, en in 1809 voor een naar Rotterdam, en bleef hij te Utrecht tot

1 Zie J.C. SCHULTZ JACOBI, over de *Godsdienstige Onderwijs-boekjes voor de jeugd, bij de Nederl. Luthersche Gemeenten*, in de voornoemde *Bijdragen*, I<sup>e</sup> Stuk, bl. 66 en v.

in 1816, toen hem eene roeping te beurt viel, die hem in een' geheel anderen werkkring verplaatste en den Kerkleeraar in Akademieleeraar herschiep. Op den 28 Julij des genoemden jaars hield hij zijne afscheidsrede over 1 *Thess.* II: 11-13.

Doch alvorens tot dit keerpunt in NIEUWENHUIS leven over te gaan, moeten wij nog eerst een' blik terugwerpen op zijne vroegere werkzaamheid. Hebben wij boven gezien, dat hij van zijne jeugd af aan en gedurende zijn verblijf aan de Hoogeschool te Tübingen, buiten en behalve de studie der Letteren en Godgeleerdheid, bovendien ook werk maakte van de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, hij had, bij het aanvaarden van het Predikambt, de beoefening daarvan geenszins laten varen, maar aanhoudend voortgezet. Tijdens zijn verblijf te Zutphen gaf hij daarin onderwijs aan de Kadetten van de Militaire School bestuurd door den Generaal VOET, en schreef hij te dien einde een *Wiskundig Leerboek*, dat aldaar bij H.C.A. Thieme in 1803, in 2 deelen het licht zag. Het eerste deel, *de Rekenkunde en Meetkunde*, is opgedragen aan den Utrechtschen Hoogleeraar HENNERT; het tweede, *de Algemeene Rekenkunde of Algebra*, aan den Generaal VOET. Te Utrecht insgelijks, behalve een aantal beoordeelingen en andere stukken, meest van wijsgeerigen inhoud, in den *Schouwburg van in- en uitlandsche Letter- en Huishoudkunde*, van 1806 tot 1809 door hem geleverd<sup>1</sup>, schreef hij een *Geschiedkundig Onderzoek over den uitslag der gemaakte toepassingen van Bovennatuurkundige grondbeginsels op de Natuurkunde*, uitgegeven onder de *Verhandelingen door TEYLER'S Tweede Genootschap*, XVI<sup>e</sup> stuk (Haarl. 1809), bl. 81-256. Tot *Lector* benoemd aan de aldaar gevestigde Fundatie van Renswoude, was hij,

1 Onder die beoordeelingen verdient bijzondere melding die van RH. FEITH'S *Brieven aan Sophia over de Kantiaansche Wijsbegeerte* en J. KINKER'S *Brieven van Sophia aan Mr. FEITH*. In het Mengelwerk van den Schouwburg, de *korte verklaring der Schellingiaansche Wijsbegeerte*, en *Gedachten van den Wijsgeer FICHTE over het Christendom*.

om die betrekking onder Keizer Napoleon te kunnen behouden, verplicht geweest zich den Akademischen graad van *Doctor in de Wijsbegeerte* te verwerven, hetwelk hij aan de Utrechtsche Hoogeschool, den 28 Februarij 1811, op Theses gedaan had<sup>1</sup>. Voorts hield hij, uit liefhebberij, in 1813 een avond-cursus over de *Natuurkunde*, en voor eenige, inzonderheid Duitsche studenten, op hun verzoek, een cursus over de *Geschiedenis der bespiegelende Wijsbegeerte*. Geen wonder dat, ten gevolge van de gunstige aanbeveling door dit een en ander te weeg gebragt, bij het openvallen van den leerstoel van CHERNAC aan het Ill. Athenaeum te Deventer, het Hoogleeraarschap in de Wiskunde en Wijsbegeerte aan een' man als NIEUWENHUIS werd opgedragen. Hij aanvaardde dit, op den 31 October 1816 met eene Latijnsche Redevoering *over de verschillende wijze van Wijsgeerig onderzoek, vergeleken met den aard en den vooruitgang van 's menschen geest*<sup>2</sup>; en hij gaf daar lessen niet alleen in de Wis- en Natuurkunde, maar ook in de Redeneerkunde en de eerste beginselen der bespiegelende Wijsbegeerte. Hij omvatte bij gevolg in zijn onderwijs de wijsgeerige wetenschap, in den ruimsten zin genomen, in haren ganschen omvang, zonder ter zijde te stellen wat uit den aard der zaak door één gemeenschappelijken band naauw met elkander vereenigd en wel in de gedachte voor naauwkeurige onderscheiding, maar niet bij de behandeling voor eenzijdige afscheiding vatbaar is.

Bijna zes jaren achtervolgens was NIEUWENHUIS aan de

1 *Quaestiones Philosophicae inaugurales, quas - pro gradu Doctoratus, summisque in Philosophia honoribus ac privilegiis, rite ac legitime consequendis, Eruditorum examini submittit* JAC. NIEUWENHUIS, Alcmariensis, *Doct. Christ. Interpres. Vet. Trajecti ad Rhen. d. XXVIII Febr. 1811. Traj. ad Rhen. 4<sup>o</sup>.*

2 *Oratio de varia philosophandi ratione, cum mentis humanae indole et progressibus comparata*; opgenomen in de *Annal. Acad. Groning.* 1816-1817, p. 637-653. Verg. *Boekzaal voor November*, 1816, Akademienuws, bladz. 637.

Doorluchte School te Deventer werkzaam geweest, toen aan den afgeleefden Leidschen Hoogleraar in de bespiegelende Wijsbegeerte, S.J. VAN DE WIJNPERSSE, zijn eervol emeritaat verleend werd. Bij Koninklijk besluit van 13 Febr. 1822, n<sup>o</sup>. 24, werd tot 's mans opvolger NIEUWENHUIS benoemd, die op den 15 Junij 1822 dezen hooger leerstoel beklom met eene Redevoering *over de voortreffelijkheid der bespiegelende Wijsbegeerte, zichtbaar in de verschillende gevoelens der Wijsgeeren*<sup>1</sup>. Te Leiden werd 's mans werkkring, uit den aard der hem opgedragene betrekking, aanmerkelijk gewijzigd en beperkt. Had hij te Deventer beide de proefondervindelijke en de bespiegelende Wijsbegeerte met elkander vereenigd, van de eerste zag hij zich hier geheel ontslagen, zijnde het onderwijs daarin opgedragen aan de Faculteit der Wis- en Natuurkundige Wetenschappen; terwijl hem, tot Hoogleraar in die der bespiegelende Wijsbegeerte en fraaije Letteren beroepen, uitsluitend het onderwijs in de Redeneer- en Bovennatuurkunde en aanverwante vakken aanbevolen was.

Het is opmerkelijk, hoe NIEUWENHUIS, die zich tot nog toe meer Wis- en Natuurkundige dan Letterkundige betoond had, zich te Leiden terstond zoo geheel in den geest der oude Grieksche en Latijnsche Literatuur heeft weten in te werken, dat hij zijn wijsgeerig onderrigt daar naar regelen en wijzigen kon. Jaarlijks gaf hij geregeld lessen over de *Logica* en de *Metaphysica*, de eerste veelal in verband met de *Psychologie* of wijsgeerige Mensch- en Zielkunde en met de eerste beginselen der bespiegelende Wijsbegeerte. Zelf diep doordrongen van het hooge belang eener historische behandeling zijner wetenschap, hield hij meer dan eens afzonderlijke lessen over

1 *Oratio de praestantia Philosophiae theoreticae in dissensu Philosophorum conspicua*, gedrukt in de *Annales Acad. Lugd. Bat.* 1822-1823. Zie M. SIEGENBEEK, *Geschied. der Leidsche Hoogeschool*, Dl. I. bl. 436, en Dl. II. *Toelagen en Bijlagen*, bladz. 261. en de *Korte Geschied. der Leidsche Hoogeschool 1821-1822*, in den *Studenten-Almanak* voor 1823.



de *Geschiedenis der Wijsbegeerte*, nu eens de algemeene, dan eens die der oude, dan weder die der nieuwere bij afwisseling voordragende. Voorts staan onder de door hem nu en dan aangekondigde leervakken opgegeven de *Encyclopedie* en de *Methodologie* der Wijsbegeerte, alsmede de *Theorie van Opvoeding en Onderwijs*, en stellig zijn door hem gehouden lessen over de *Paedagogiek* (*Scholae Paedagogicae*). Eindelijk, om het vermoeden voor te komen als of de zedelijke wijsbegeerte door hem veronachtzaamd ware, wel vinden wij een en andermaal op de *Series Lectionum* ook de *Philosophia moralis* aangekondigd; maar bij gebrek aan toehoorders, die bij Kon. besluit van 15 Nov. 1820 van de verpligting om deze lessen bij te wonen ontslagen waren, heeft die Cursus nimmer voortgang gehad.

Niet minder ijver betoonde hij in het uitgeven van geschriften over zijn vak. Bij de destijds plaats hebbende geschillen en bemoeijingen over het Akademiwezen, maakte NIEUWENHUIS zijne *Gedachten over het Akademisch Onderwijs der bespiegelende Wijsbegeerte in het Koninkrijk der Nederlanden* (Leid. 1830) door den druk bekend, en verklaarde hij zich daarin stellig tegen de splitsing der wijsgeerige wetenschap onder twee verschillende Faculteiten<sup>1</sup>. Gelijk vroeger zijn *Wiskundig Leerboek*, zoo ook thans, tot eene gepaste handleiding bij zijne lessen, gaf hij zijne in het Latijn geschrevene *Eerste Beginselen der bespiegelende Wijsbegeerte*, de *Redeneerkunde* in haar geheel en het historische gedeelte der *Bovennatuurkunde* bevattende, achtervolgens in het licht<sup>2</sup>. Jammer dat dit

- 1 Vooral bladz. 27 en volg. waarmede men vergelijke de allezins gegronde bedenkingen van wijlen J. CLARISSE in de Aanteek. op zijn *Iets over den Wijsgeer* D. VAN DE WIJNPERSSE, overgedrukt uit *De Fakkel*, 12<sup>e</sup> Jaarg. bl. 74-77.
- 2 JACOBI NIEUWENHUIS *Initia Philosophiae theoreticae. Vol. pr. Psychologicae Logicesque elementa complectens; en Vol. sec. pars pr. elementa Metaphysices (historice adumbrata) complectens. Lugd. Bat. apud H.W. Hazenberg Jun. 1831, 33. 2 Dn. gr. 8<sup>o</sup>.* - Jammer dat bij den druk van dit werk geen zorg gedragen is voor zuiverder correctie.

werk, allezins het bewijs opleverende van 's mans echt klassieke vorming, uitgebreide belezenheid en oordeelkundige leer methode, niet door zijnen schrijver voortgezet en voltooid is. Later liet hij daarop, bij wijze van kort begrip of uittreksel, volgen: *Quaestiones Logicae in usum Scholarum. Lugd. Bat.* 1842. En, nadat de Utrechtsche Hoogleraar VAN HEUSDE, in het vierde deel zijner *Socratische School*, ook de *Metaphysica* behandeld had, en NIEUWENHUIS zich met sommige van diens stellingen niet konde vereenigen, schreef hij daarop zijne nadere toelichting en beoordeeling<sup>1</sup>. Slechts ongaarne en in weerwil van zich zelven trad hij met deze zijne beschouwingen op tegen een' man van zoo welgevestigden roem, en dat wel na diens dood: maar de *waarheid* gold bij hem boven alles, en hij verontschuldigt zich deswegens op goede gronden in zijn Voorberigt. 'Het kan niemand' - zoo schreef hij daar - 'der naaste betrekkingen, leerlingen en vrienden van wijlen den beroemden Utrechtschen Hoogl. VAN HEUSDE onaangenamer zijn dan mij zelven, sommige gevoelens te moeten bestrijden van eenen man, dien wij allen hooggeacht en bemind hebben. Maar de waarheid gaat boven alles, en weerhoude niemand, mits zulks bescheiden en in de liefde geschiede, waar het er op aankomt, hare regten te verdedigen.'

Ruim twintig jaren lang werkte NIEUWENHUIS mede, door zijn onderwijs en door zijne schriften, tot den roem der Leidsche Hoogeschool. Gedurende het Akademiejaar van 1833 tot 1834 bekleedde hij de waardigheid van *Rector Magnificus*, welke hij op den 8 Februarij des laatstgenoemden jaars nederleide met eene Redevoering *over het omzigtig beoordeelen van den strijd der beginselen in de gewigtigste onderwerpen*<sup>2</sup>. Wie

- 1 PH. W. VAN HEUSDE, *de Socratische School, vierde deel, de Metaphysica, nader toegelicht en beoordeeld door J. NIEUWENHUIS. Leiden, C.C. van der Hoek, 1840. 8<sup>o</sup>*. Ook dit werk ware een zuiverder correctie waardig geweest.
- 2 *Oratio de principiorum pugna in rebus gravissimis caute dijudicanda*; uitgegeven in de *Annal. Acad. Lugd. Bat.* van dat jaar.

het onderwerp van deze zijne laatste Akademierede beschouwt in verband met dat zijner beide vorige, zal in dit drietal weldra een achtervolgend naauw aaneensluitend en wel samenhangend geheel bespeuren. Aamborstigheid en daarmede gepaard gaande toenemende verzwakking van ligchaamsgestel maakten hem, tegen het laatst des voornoemden tijdperks de aanhoudende vervulling zijner ambtsbetrekking moeilijk, en noodzaakten hem, ofschoon den vollen leeftijd voor het emeritaat gesteld nog niet bereikt hebbende, zijn eervol ontslag eenige jaren vroeger te vragen. Dit verkregen hebbende, bij Koninklijk besluit van 29 Maart 1843, verliet hij de stad Leiden en vestigde hij zich met zijn huisgezin op het buitengoed van een zijner zonen, het Huis *den Engh* bij Vleuten in de Provincie Utrecht. Daar bragt hij in eene nog altijd werkzame rust zijne overige levensjaren door, zich bezig houdende met zijne bij voorkeur geliefde wijsgeerige bespiegelingen en letteroefeningen. Daar bewerkte hij, onder anderen, eene Nederduitsche vertaling uit het Fransch van Dr. H. AHRENS *Grondbeginselen der Mensch- en Zielkunde, naar de leer van Dr. F.C. KRAUSE, enz.* welke met *Aanteekeningen* van zijne hand, te Utrecht, bij Kemink en Zoon, in 1847, in twee groot octavo deelen het licht zag: en schreef hij een *Voorberigt* voor de door eene andere hand naar het Deensch gemaakte vertaling van Dr. H. MARTENSEN'S *Grondschets voor een stelsel der Zedelijke Wijsbegeerte, enz.* Utrecht, bij W. van Heiningen, 1847<sup>1</sup>. Voorts leverde hij nog onderscheidene boekbeoordeelingen in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*. Eene dier beoordeelingen, die van Dr. D. BURGER'S werkje over het opklimmende deel der Wijsbegeerte volgens KRAUSE, gaf den Leidschen Hoogleraar in de Godgeleerdheid, Dr. J.H. SCHOLTEN, aanleiding tot zijn tegenschrift: *Over het*

1 Zie de beknopte aankondiging van deze beide werken, dat van AHRENS en dat van MARTENSEN, in den *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1847, N<sup>o</sup>. 35 en 54.

*Godsbegrip van Krause, Brief aan den Heer J. NIEUWENHUIS, Doctor en voormalig Hoogl. der Wijsbegeerte. Leiden, 1846.* doch waarop NIEUWENHUIS, als meer bejaard man, bovendien zachtaardig en afkeerig van twistgeschrijf, met regt meende niet te moeten antwoorden.

Uit de Kerk tot de Hoogeschool overgegaan, verloor echter NIEUWENHUIS de eerste in geenen deele uit het oog. Ook hij behoorde tot de Commissie ter organisatie van de Evangelisch-Luthersche Kerk hier te lande, door Koning WILLEM I in 1816 benoemd, en was, sedert de oprichting harer Synode in 1819 lid van deze hooge Kerkvergadering en van hare Synodale Commissie tot in 1844, en van 1825 tot 1846 Curator van het Evangelisch-Luthersch Seminarium te Amsterdam. Van 1826 tot 1834 nam hij als buitengewoon Predikant bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Leiden de dienst waar op twaalf predikbeurten 's jaars. Als zoodanig bevestigde hij of stelde hij aldaar den nieuw beroepen leeraar H.J. MATTHES, weleer zijn opvolger te Zutphen, op Zondag den 9 November 1828, des voormiddags aan de Gemeente voor, met eene leerrede over *Handel. X. vs. 23.* MATTHES hield s'avonds zijne Intreerede, over *Handel. V. vs. 20.* Beider Leerredenen zijn, op aandrang der Gemeente, gezamenlijk in het licht verschenen<sup>1</sup>. - Evenmin ontging het Schoolwezen 's mans aandacht: van 1826 tot op zijn vertrek uit Leiden was hij lid van de Plaatselijke Schoolcommissie aldaar.

Als geleerde genoot NIEUWENHUIS de algemeene achting, en werd hij achtervolgens lid van verschillende Genootschappen en Maatschappijen: als van het Provinciaal Utrechtsch Genoot-

1 *Tweetal Leerredenen van J. NIEUWENHUIS en H.J. MATTHES, gehouden te Leyden op den 9 November 1828, bij gelegenheid der bevestiging en intrede des laatstgenoemden, als Predikant der Evangelisch-Luthersche Gemeente aldaar. Te Leyden, bij H.W. Hazenberg Jun. 1828.*  
8<sup>o</sup>. - Vergelijk F.J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Levensberigt van H.J. Matthes*, in de *Handel. der Jaarl. Vergad. van onze Maatschappij voor 1854*, bl. 84.

schap van Kunsten en Wetenschappen, in 1804; van het Genootschap van Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam, in 1805; van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, in 1811; honorair lid van het Natuur- en Scheikundig Genootschap, te Groningen, in 1814; extra-honorair lid van het Natuur- en Letterkundig Genootschap, te Alkmaar, in 1818; lid van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen, in 1825; buitengewoon honorair lid van het Genootschap *Diligentia* te 's Gravenhage, in 1833; eindelijk lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in 1850. Ook onze *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* alhier benoemde hem, na zijne komst te Leiden, in 1823 tot haar medelid; en dat wel niet louter eershalve als ingezeten van deze stad, maar omdat hij zulk eene onderscheiding ten volle waardig was. Niet alleen 's mans Nederduitsche prozastijl en welsprekende voordragt gaven hem daarop allezins regtmatige aanspraak; maar ook zelfs maakte hij werk van de beoefening der dichtkunst. Om niet te spreken van een versje, reeds op 14jarigen leeftijd door hem in druk gegeven bij het eeuwgetijde der Luthersche Gemeente te Alkmaar, in 1792, noch ook van vele ongedrukte bij huisselijke gelegenheden vervaardigde verzen, is van hem een gedicht, getiteld *Het Noodlot*, opgenomen in den *Schouwburg* voornoemd voor 1807, n<sup>o</sup>. 8.

Eene lijst van 's mans uitgegevene geschriften, naar tijdsorde tot in 1842, staat in de *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche Kerk in de Nederlanden enz.* V<sup>de</sup> stuk, bladz. 43-45. De meeste daarvan, benevens eenige latere, zijn reeds te hunner plaatse door ons vermeld. Volledigheidshalve voegen wij daaraan nog de volgende toe, niet afzonderlijk gedrukt, maar met andere werken te zamen:

Een aantal artikelen in het *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, onder toezigt van G. NIEUWENHUIS, uitgegeven bij H.C.A. Thieme te Zutphen, 1820 en verv. vooral in het I<sup>e</sup> deel, op letter A.

Een drietal opstellen, geplaatst in N.G. VAN KAMPEN'S *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren*, enz. 1822-1830, als, eene *Redevoering over het Onweder*, V<sup>e</sup> D. 3<sup>e</sup> St. bl. 355 en v. *De Geschiedenis der Bespiegelende Wijsbegeerte beschouwd als de geschiedenis der ontwikkeling van den menschelijken geest*, VI<sup>e</sup> D. 3<sup>e</sup> St. bl. 321-352. *Het verband der Wiskunde met eene beschaafde opvoeding*, VIII<sup>e</sup> D. 3<sup>e</sup> St. bl. 371-398.

*Redevoering over het leven en de wijsgeerige verdiensten van den Hoogl. J.F.*

HENNERT, vóór het I<sup>e</sup> Deel van diens *Lessen over de eerste beginselen der Wijsbegeerte, uit het Latijn vertaald door G.C. SPAAN. Leyd. 1822.*

*Herinneringen aan J.W. STATIUS MULLER, Evang.-Luthersch Predikant, vóór deszelfs overzetting van Het leven en karakter van den beroemden Engelschen Godgel. Dr. P. Doddridge, enz. Nijmegen, 1837. kl. 8<sup>o</sup>. benevens eene Voorrede vóór des zelfden nameloos uitgegevene Stemmen uit het graf van eenen Christen, enz. Dordrecht, 1839.*

Om ook iets te zeggen van 's mans bijzondere levensomstandigheden en huisselijke betrekkingen; NIEUWENHUIS is tweemaal gehuwd geweest, en heeft uit beide zijne vrouwen kinderen gehad. Op den 18 September 1800 huwde hij te Zutphen met CAROLINE WILHELMINA FERDINANDINE DOMELA, van Brunswijk, gestorven den 16 Augustus 1810. Van de zes kinderen, uit dit huwelijk gesproten, is thans nog maar alleen in leven de tegenwoordige Amsterdamsche Hoogleraar bij het Evang.-Luthersch Seminarium, Dr. FERD. JAC. DOMELA NIEUWENHUIS. Den 2 Mei 1811, te Utrecht, verbond hij zich andermaal in den echt met ANNA MARGARETHA ELISABETH CLASINA VAN PESCH, zijne hem thans overlevende weduwe. Uit dit huwelijk zijn tien kinderen geboren, en van deze nog vijf in leven: vier zonen, Mr. COENRAAD JACOB NICOLAAS, Kantonregter te Woerden; Mr. HENDRIK BERNARD, te Utrecht; Mr. DIONYS CHRISTIAAN, bij Utrecht; Mr. ADRIAAN JACOB, te Parijs; en ééne dochter, ANNA JACOBA, gehuwd met

DS. J.J. RICHARD, thans Predikant bij de Hervormde Gemeente te Zeist.

NIEUWENHUIS was van een fijn, zeer prikkelbaar gestel, en hoogst gevoelig op de longen, zoodat hij reeds in 1811, wegens het opgeven van bloed, een half jaar van zijne predikdienst moest rusten. Door eene zeer voorzigtige levenswijze en groote behoedzaamheid hield hij zich in staat om zijne menigvuldige openbare en bijzondere verplichtingen en bezigheden getrouw te vervullen; tot zoo lang dat zijne borstongesteldheid hem in 1843 noodzaakte zijne rust te nemen en zijne overige levensjaren in de buitenlucht te gaan doorbrengen. Toen hij daar, door toenemenden ouderdom, zich niet meer in staat gevoelde tot ernstiger werkzaamheid, heeft hij, op verzoek van zijn oudsten zoon, zich in zijne laatste levensjaren bezig gehouden met het schrijven van zijn eigene Levensgeschiedenis of Gedenkschriften, ten dienste zijner kinderen. Langzamerhand blind en bijna kindsch geworden, ontsliep hij nog onverwachts in zijn tachtigste levensjaar op den 7<sup>den</sup> April ll. Den 11<sup>den</sup> daaraanvolgende werd zijn stoffelijk overschot door zijne zonen aan de Bildt ter aarde besteld.

Van NIEUWENHUIS afsterven, leven en schriften, is (behalve in andere Dag- en Nieuwsbladen) voorloopig berigt gegeven in de *Utrechtsche Courant* van den 11<sup>den</sup> April; daaruit overgenomen in den *Algem. Konst- en Letterbode* van Zaterdag 18 April, N<sup>o</sup>. 16, bl. 121; en, behoudens eenige verkorting, nagenoeg eensluidend, in de *Boekzaal* voor April, onder het *Akademie-nieuws*, bl. 462 en volg., alsmede onder het *Kerk-nieuws* van wege zijn voormaligen ambtgenoot, DS. J. DECKER ZIMMERMAN, te Utrecht, bl. 459 en volg.

Een welgelijkend *Portret* met *Facsimile* zijner handteekening, naar eene Daguerrotype van 1847, is nog bij zijn leven, in November 1856, door J.P. BERGHAUS te Leyden in steendruk gebragt en aan eenige vrienden en bekenden, ook aan onze Maatschappij, ten aandenken vereerd.

Levendig van aard, onvermoeid werkzaam, begaafd met een' fijnen smaak, en aangenaam in den omgang, wist NIEUWENHUIS zich weldra de achting en liefde te winnen van allen die met hem in aanraking kwamen. 'Door zijne hoogst liefelijke voordragt,' gelijk reeds elders<sup>1</sup> gezegd is, 'niet minder dan door zijne scherpzinnigheid, en door zijn opregt karakter en godsdienstigen zin verdiende hij de hoogachting, die velen hem toedroegen, en zijne liefde voor waren vooruitgang in het staatkundige en maatschappelijke, met gehechtheid aan het Vorstelijk stamhuis van Oranje vereenigd, waarborgden hem de toegenegenheid van allen, die van deze vereeniging voor de toekomst het heil des vaderlands verwachten.'

Schrijver dezès leerde den evenzeer om zijne veelzijdige verdiensten achtenswaardigen, als om zijne bescheidenheid en voorkomende vriendelijkheid beminnelijken man voor het eerst in persoon kennen te Deventer, in 1820; knoopte die kennismaking op nieuw aan, toen hij in 1822 te Leiden kwam; heeft hem als Geleerde, als Mensch en als Christen steeds hooggeacht en bemind, en daarbij het voorregt genoten van ook in zijne vriendschap en achting te mogen deelen. Als zoodanig reket hij het zich tot eer en genoegen, ten dienste van onze Maatschappij, dit weinige tot 's Mans nagedachtenis te hebben mogen opteekenen.

*Leiden, Aug. 1857.*

J.T. Bergman.

1 *Utrechtsche Courant*, ter aangeh. pl.



**Levensbericht van Dr. William Steven.**

Van WILLIAM STEVEN, wiens dood de geleerde wereld in Schotland en Nederland gelijkelijk, in dit jaar te betreuren heeft, zoude, als van eenen vreemdeling, volgens den gewonen door onze Maatschappij aangenomen regel geen levensbericht in onze Handelingen te verwachten zijn, ware het niet dat hij door eene dertienjarige inwoning in ons vaderland en zijne daardoor ontstane, immers vermeerderde werkzame belangstelling in onze geschiedenis, zoo kerkelijke als letterkundige, zich eene billijke aanspraak verworven had op de erkentelijkheid van onzen landaart. In hoeverre van dit laatste deze korte schets het bewijs leveren kan, moge een ander beslissen.

Hij was den 22 November 1796 te Peebles aan de Tweed, 20 mijlen ten zuiden van Edinburgh, geboren, werd in laatstgemelde stad opgevoed en bezocht de Hoogeschool daar ter plaatse gevestigd, in 't bijzonder de lessen bijwonende over Geschiedenis en Godgeleerdheid. Hij deed zulks met dat gelukkig gevolg dat hij den 5 April 1823 den graad van Meester in de vrije kunsten verkreeg. Na van wege het Kerkbestuur van Schotland in last bekomen te hebben om in de Schotsche kerk te Rotterdam tot hulp van den hoogbejaarden Leeraar, Dr. ANDERSON, op te treden, werd hij, bij het

overlijden van dien ambtgenoot, drie jaren later (den 8 Maart 1829) met algemeene stemmen tot diens opvolger gekozen. Op den 26 Maart 1835 ontving hij een zeer vereerend beroep naar de Hervormde Engelsche kerk te Amsterdam; doch de genoegens in verschillende opzigten in zijne Rotterdamsche gemeente gesmaakt, deden hem deze roeping afwijzen. Hij bleef aldaar, door zijne gemeente en door alle standen daar ter stede hooggeacht, nog eenige jaren verwijlen, tot dat in het voorjaar van 1839 het Huisselijk-Bestuur (de post van House-Governor) in het GEORGE-HERIOT'S Hospital, een opvoedingsgesticht te Edinburgh, openviel. Deze stichting, van den jare 1623 dagteekenende, ingerigt, volgens den uitersten wil van den edelmoedigen oprigter, tot opvoeding en ondersteuning der zonen van arme burgers van Edinburgh, is de oudste, grootste en rijkstbegiftigde van alle dergelijke inrigtingen in Schotland (zij droegen destijds (in de 17<sup>e</sup> eeuw) den naam van *Hospitals*). Thans lieten zijne Schotsche vrienden hem geene rust, maar spoorden hem aan om, hoe aangenaam ook in den vreemde gevestigd, zich onder de Candidaten naar dezen post te doen inschrijven. Onder de 23 personen, waaruit de keus geschieden moest en waaronder sommige Hoogleraren en Predikers waren, mogt het hem gebeuren zich den 11 April van dat jaar benoemd te zien. Hiertoe zullen, zoowel zijne in en over Nederland verschenen geschriften (waarover straks) als de gunstige getuigenissen, zoo van Engelsche, als van niet weinige Geleerden onzes Vaderlands, het hunne hebben bijgedragen. De Leidsche Hoogeschool bewees aan den benoemden, te dier gelegenheid, nog meerdere eere, daar zij, voorgelicht door hare toenmalige Hoogleraren in de Godgeleerdheid, CLARISSE, VAN HENGEL en KIST, hem op 11 Mei 1839 eershalve den doctorgraad in de Godgeleerdheid toewees; gelijk onze Maatschappij hem in 1837 reeds haar lidmaatschap had opgedragen; en schier gelijktijdig de Society of antiquaries of Scotland, en the Glasgow and Clydesdale statistical Society den graad van geassocieerde.

Dr. STEVEN won in zijne nieuwe betrekking zoo door de getrouwheid waarmede hij zich van dezen belangrijken last kweet, als door de vaderlijke genegenheid en zachtmoedigheid jegens de jonge lieden zelve, de achting en het vertrouwen èn van de opperbestuurders der inrigting èn van ieder die aan haar verbonden was.

Vier jaren later (1843), bij het ontstaan der Vrije Schotsche Kerk, meende hij geene vrijheid te hebben daaraan deel te nemen. Maar de kerk en parochie van Trinity-College in Schotlands hoofdstad, door het ontslag dat deszelfs Predikant Dr. CUNNINGHAM vrijwillig nam, te dier tijd opengevallen zijnde, beval de Stedelijke Raad van Edinburgh, nu de waarde van STEVEN'S dienstwerk kennende en zijn karakter op hoogen prijs stellende, hem dringend aan, en zag hij zich door de keus van den Lord-Provost en den Raad der stad in December van dat jaar tot Predikant benoemd. Hij ging in dat werk voort zoo lang hij leefde; bemind door zijne kerspeldkinderen en geëerd door een ieder. Doch als Leeraar had hij, in de laatste jaren, meenige onaangename ondervinding. Door eene spoorweg-onderneming namelijk, zag hij zich van zijne parochiekerk verstoken, en genoodzaakt in een kleiner, en minder geschikt gebouw te vergaderen. Tot de oprigting van een nieuw kerkgebouw ontbraken trouwens nadat de afscheiding zoo ruim rondom zich gegrepen had, de middelen. En hoewel hij ook daar een vrij aanzienlijk gehoor bleef behouden, drukte deze geheele zaak zijn gevoelig gemoed diep ter neder; maar hij onderwierp zich met allezins prijzenswaardig geduld hieraan; alhoewel het niet juist te bepalen is in hoeverre dit op zijne geestgesteldheid gewerkt en zijn betrekkelijk vroegtijdigen dood, volgens het oordeel van een' bevoegden beoordeelaar verhaast mag hebben. In de vervulling zijner pligten als herder en leeraar beide was hij, zonder ophef, steeds ijverig en liefderijk werkzaam. Op den 8 November des vorigen jaars werd hij op straat door eene soort van epileptische flauwte overvallen, door hem als eene nuttige waarschuwing aangemerkt, en die den

27 Maart dezes jaars zich heviger herhalende, zijn overlijden ten gevolge had, dat op den 2 April 1857, in zijn 62<sup>ste</sup> levensjaar plaats greep.

De hoofdstrekking van STEVEN'S studiën was geschiedenis en plaatsbeschrijving. Wij moeten dit bij de waardering der door hem in het licht gegevene schriften niet uit het oog verliezen. Zijne Godgeleerde werkzaamheden verplaatsten hem daarbij op het bijzonder veld van *Kerkelijke* Geschiedenis, waarbij hij de letterkundige niet uit het oog verloor. En deze studiën waren, gelijk zijne natie die gewoon is ter hand te nemen, dat is, verwijderd van alle oppervlakkigheid; grondig en uit de diepste bronnen geput. Geen wonder dus, dat hij nauwelijks te Rotterdam zich gevestigd zag, of de omvang der kerkelijke geschiedenis van Nederland werd in zijne vrije uren het veld zijner ijverigste nasporingen. Hij moet zich toen, of vroeger reeds, de kennis der nederduitsche taal eigen gemaakt hebben; getuige, ofschoon hij in die taal niet schreef, de talrijke nederduitsche werken, door hem voor zijn doel nageslagen. En dit doel was: een veld dat nog geheel en al braak lag; de geschiedenis namelijk der Schotsche kerk te Rotterdam, en, wat daardoor als van zelf bij hem zich ontwikkelde, zijn Overzicht van al de Britsche kerken in de Nederlanden<sup>1</sup>. Voor dit laatste, maar vooral voor het eerstgenoemde, had hij de papieren der Consistoriën van de Schotsche kerken in ons vaderland deels zelf nageslagen, deels aan zijne vrienden in Nederland de opsporing en raadpleging daarvan verzocht. Van Rotterdam waren ze volledig bewaard en de uittreksels daarvan zijn in de 256 eerste bladz. van zijn

1 *The history of the Scottish Church Rotterdam*, benevens de daar achter volgende: *Notices of the British Churches in the Netherlands*; en het, ten slotte, ook daaraan (van bl. 379-403) toegevoegde: *Brief view of the Dutch Ecclesiastical Establishment*. Edinburgh, London and Rotterdam 1833 (de gegraveerde titel heeft 1832), te zamen groot 416 blz. groot. 8<sup>o</sup>, met platen.

gemeld werk nedergelegd. Van de goedkeuring, die deze zijn eersteling zoo onder ons, als bij zijne landgenooten erlangde, mogen de gunstige beoordeelingen getuigen, kort daarna er van verschenen<sup>1</sup>.

Hij had in zijne nasporingen voor zijn bijzonder doel niet kunnen nalaten geheel het innerlijke der nederlandsche kerk, zoo van vroegeren als van lateren tijd, na te gaan. Daaruit was het denkbeeld gesproten van voor zijne landgenooten den tegenwoordigen toestand dier kerk te schetsen en zijn *brief View* (zoo even in de noot gemeld) was er het gevolg van geweest. Doch dit was, hoezeer verdienstelijk, eene eerste en onvolkomene proeve. Hij gevoelde dit en wij zien het later, met vele bijdragen vermeerderd en afzonderlijk herdrukt, en onder denzelfden titel, te Rotterdam 1838, 75 blzz. uitgegeven. Nogmaals werd het, in het volgende jaar te Edinburgh herdrukt. - Hij had in December 1838 nog het voornemen tot een grooter werk over de nederlandsche kerk: *an historical Sketch of the Reformed Church in the Netherlands, from the year 1816 to the present time*, doch dit plan is niet verwezenlijkt. Hij verblijdde zich innig, bij iedere door hem opgemerkte wenk tot verbroedering der Hervormde kerken in de beide landen: getuigen het naschrift achter de voorrede van den tweeden druk van zijn *brief View*: alwaar hij zijn verlangen uitdrukt naar de herleving der oude gewoonte van nu en dan onderlinge briefwisseling te houden, in de Christelijke kerken van verschillende landen, en bijzonderlijk tusschen de Schotsche en Nederlandsche kerken, weleer in gebruik. Hij verheugde zich over de stappen in Schotland destijds aanvankelijk hiertoe gedaan.

Zoo verre over de vruchten zijner pen die Nederland betreffen.

<sup>1</sup> In Nederland, de *Vaderl. Letteroefeningen*, Amst. 1834, n<sup>o</sup>. 1, bl. 13-21. SCHULL en VAN DER HOOP, *Bijdragen tot boeken- en mensehenkennis*, Dl. V. St. 2. Dordrecht 1836. Men beoordeelde toen bij ons nog zeldzaam slechts, geschriften in vreemde talen vervat. In Engeland verscheen, behalve eenige kleinere aankondigingen, ook een uitvoerig verslag in eene *Review*, 1833. p. 619-626.

Doch reeds vóór zijn vertrek naar Groot-Brittanniën, in 1836 namelijk, bragt diezelfde strekking zijner letteroefeningen hem tot gelijksoortige nasporingen over Engelsche inrigtingen; in de eerste plaats, over de Edinburgsche Hoogeschool, zijne voedstermoeder. Hij ontwierp een werk daarover<sup>1</sup>, waarvan de opbrengst der eerste uitgave of van den eersten druk strekken zoude tot grondvesting eener beurs, wier doel was, jonge lieden van grooten aanleg, maar beperkte middelen, in hunne studiën aan die Hoogeschool te ondersteunen: en dus des ouden HERIOT'S bedoelingen uit te breiden. Het werk verscheen, doch wij hebben het niet onder de oogen gehad en onthouden ons dus van alle verdere uitweiding hierover.

Naauwlijks was hij anderhalf jaar te Edinburgh gevestigd, of hij ontwaarde in de inrigting aldaar zijner zorge toevertrouwd het gebrek aan een goed handboek der aardrijkskunde. In vereeniging dus met zijnen vriend, den boekhandelaar JOHNSTON te Edinburgh, die voor de allernoodigste kaarten zoude zorgen, leverde hij eene geschikte handleiding daartoe<sup>2</sup>, die vooral wat Engeland aangaat, bijzonder uitvoerig en grondig is. Hij erlangde er om strijd de vleijendste aankondigingen van in de letterkundige en andere tijdschriften en dagbladen van den dag, in Schotland uitgekomen.

Nadat hij de betrekking van House-Governor aan het HERIOT'S Hospitaal voor de Trinity College Church verwisseld had, beschouwde hij echter niet alle banden verbroken, die hem aan die inrigting tot hooger opvoeding, welke hij door een vierjarig verblijf had lief gekregen, verbonden hadden. Veeleer wilde hij hare geschiedenis nader in het licht stellen. Hij schreef eene levensschets van den stichter (geb. 1563 † 1623) en de Geschiedenis zijner stichting<sup>3</sup>. Ook hier bleek het weder hoe

<sup>1</sup> *History of the High School of Edinburgh*. 1849, 12<sup>o</sup> of kl. 8<sup>o</sup>.

<sup>2</sup> In zijne: *Progressive Geography*, Edinb. 1841, 206 pp. with maps, 8<sup>o</sup>.

<sup>3</sup> *Memoir of George Heriot; with the history of the hospital founded by him in Edinburgh; and an account of the Heriot foundation schools*. Edinburgh 1845, kl. 8<sup>o</sup>, 282 pp. en een Appendix van 256 pp., met eene afbeelding van dit grootsche gebouw der 17e eeuw. Reeds iets vroeger was daarop de algemeene aandacht gevestigd geworden door eene fraaije beschrijving in T.F. DIBDIN'S *Bibliograph., antiq. and picturesque tour - in Scotland*, Vol. II. 1838. p. 545-552, met eene en andere schoon uitgevoerde afbeelding van détails des gebouws. Destijds werden er 180 jonge lieden opgevoed.

naauwkeurig hij de, in het Archief des gebouws voorhandene stukken van de grondvesting af aan had geraadpleegd. Ook dit geschrift werd zeer gunstig ontvangen. - Nog des daags na zijnen dood schreef een dagblad zijner woonplaats over zijne geschriften: 'works of great ability, which will not allow his name to die'<sup>1</sup>.

Nog een woord over den mensch.

Zijn karakter strekte zijner betrekking als geestelijke zoowel als schrijver, tot eere. Hij onderscheidde zich door eenvoudigheid in manieren, ongehuichelde hoogachting van anderen, groote en ijverige welwillendheid. Nimmer maakte hij zich, of had hij, eenen vijand. Er was in hem een graad van nimmer uitgeputte goedwilligheid, die hem èn bij een ieder èn in alle kringen geacht maakte. Dit oordeel door onderscheidene zijner stadgenooten korte uren en dagen na zijnen dood van den kansel en in druk geveld, kan schrijver dezes ten gevolge eener langdurige ondervinding ten volle beamen. Eene briefwisseling trouwens van letterkundigen zoo wel als van anderen aard, twintig jaren lang, met STEVEN zoo in Rotterdam als te Edinburgh gevoerd en thans voor mij liggende, strekt mij ten overvloedigen bewijze hiervan. En ik was niet de eenige in Nederland die met STEVEN in dergelijke betrekking mogt staan. Het zij genoeg, onder de nog levenden den Hoogleeraar KIST in 't bijzonder te noemen.

1 Genoegzaam alle deze geschriften zijn in de Bibliotheek onzer Maatschappij voorhanden. Zie Catal. Dl. II. (1847) bl. 83, 127, 628. Bijvoegsel II. (1857) bl. 69.

Eene tederlijk beminde echtgenoot, Miss GIBSON, van Rotterdam, betreurt na eene 27jarige echtverbintenis met drie dochters en twee zonen haar grievend verlies. Hij was, als man en als vader even lievende als geliefd.

Moge het Nederland in den vreemde nimmer aan zoo warme belangstellers blijven ontbreken<sup>1</sup>.

*Leiden, Augustus 1857.*

J.T. Bodel Nijenhuis.

1 Na het opstellen van dit bericht kwam mij het Verslag in den *K. en L. Bode*, van 23 Mei jl. n<sup>o</sup>. 21. onder de oogen. De blijkbaar goed ingelichte Steller heeft een paar bijzonderheden meer over zijn vroeger leven in Schotland vermeld, om welke wij daarheen verwijzen.



### **Levensschets van M<sup>r</sup>. Albartus Deketh.**

ALBARTUS DEKETH werd geboren te Harlingen den 4 October 1796. Hij was het eenig kind uit den tweeden echt van Mr. PETRUS DEKETH met GEZINA BARBERA TELTING. Zijne moeder ontviel hem reeds den 15 Mei 1801, na eene lange kwijnende ziekte, door eenen vroegtijdigen dood. Met eenen ouderen halfbroeder genoot hij, daar zijn vader meestal ambtswege afwezig moest zijn, gedurende eenigen tijd de zorgvuldige verpleging en opvoeding van Mejufvrouw ELSJE TOUSSAINT. Ten derden male vereenigde zijn vader zich in den echt met Mejufvrouw JOHANNA VERSCHUIR, dochter van den Hoogleraar in de Oostersche talen te Franeker, JOH. HENR. VERSCHUIR, eene zeer beschaafde, brave en verstandige vrouw, die, zelve kinderloos gebleven, hem met eene waarlijk moederlijke zorg hielp opvoeden, en tot aan haren dood in zeer hoogen ouderdom hem hartelijk lief heeft gehad. Zijn vader, ambtenaar bij 's Lands in- en uitgaande regten, bezat veel smaak, en beoefende met goed gevolg de musiek en de dichtkunst; hij wist den lust voor de toonkunst en de fraaije letteren reeds vroegtijdig bij zijnen zoon op te wekken.

DEKETH genoot op de latijnsche school zijner geboorteplaats het nog echt klassiek onderwijs van den Rector PETRUS GREIDANUS, eenen geliefden leerling van den beroemden EV.

WASSENBERGH. Wel voorbereid vertrok hij in 1814 naar de Utrechtsche Hoogeschool, toen nog wachtende hare herstelling, welke op den 6 November van het volgende jaar 1815 plegtig gevierd werd. Eerst was hij bestemd voor de studie der Godgeleerdheid; weldra echter ging hij tot de Regtsgeleerdheid over. Gelijk menig ander jongeling ondervond ook hij den krachtigen invloed dien PH. W. VAN HEUSDE op edelaardige gemoederen oefende; veel ook was hij voor zijne wijsgeerighistorische vorming aan den grijzen C.W. DERHOER verschuldigd; met ijver hoorde en bestudeerde hij de lessen van H. ARNTZENIUS over het Romeinsche en van J.R. DE BRUEYS over het Fransche regt. De rigting zijner studiën kan men opmaken uit de stof die hij koos voor een Academisch proefschrift ter verkrijging van den doctorsgraad: *de oorzaken van het verval der romeinsche regtsgeleerdheid na den tijd van ALEXANDER SEVERUS*. Onvoorziene huislijke omstandigheden evenwel belett'en hem dit stuk af te werken; hij moest zijne academische studiën afbreken en promoveerde den 15 Junij 1820 op een *Specimen varii argumenti*, bevattende eene uiteenzetting van de leer van het Fransch Burgerlijk Wetboek, art. 939 volgg. omtrent de overschrijving van schenkingen, en eene verklaring van de L. 46. D. *de hered. instit.* - Dat hij te Utrecht eenen goeden dunk omtrent zijnen aanleg en bekwaamheden had achtergelaten, bleek later, toen VAN HEUSDE hem onder de aanbevelingswaardige jongelieden voor een te Franeker opengevallen professoraat in de regten opgaf, - eene betrekking, welke DEKETH echter voor zich minder begeerlijk achtte.

Na zijne promotie zette DEKETH zich als Advokaat neder te Leeuwarden. Daar viel na verloop van eenige jaren de betrekking van Commissaris van Politie open; verlangen naar een onafhankelijk bestaan deed hem die begeeren; hij werd er toe aangesteld, en, hoezeer vele dikwijls onaangename bemoeijingen daaraan verknocht waren, hij kweet zich op eene voortreffelijke en ieder welgevallige wijze van zijne ambtspligten.

Dit was zijne eerste schrede op de loopbaan van het Openbaar Ministerie, die hij niet weer verlaten zou. In 1825 werd hij bevorderd tot Substituut-Officier bij de Regtbank te Leeuwarden, en werd tien jaren later van daar verplaatst als Officier bij de Regtbank te Sneek. Bij de organisatie der regterlijke magt in October 1838 verkreeg hij den post van Advokaat-Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof van Friesland, en ging in 1841 van daar over in de betrekking van Advokaat-Generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden, waarbij hij werkzaam was tot aan het einde zijns levens. Hoe hij daar werkzaam was, dit is in treffende en welsprekende taal openlijk verkondigd door den waardigen Voorzitter van dat hoogste regterlijk Collegie, mijnen vereerden vriend, Mr. F. DE GREVE, toen hij den opvolger van DEKETH in zijn ambt installeerde. (Zie Weekbl. van het Regt, n<sup>o</sup>. 1846). Al ware 't hier de plaats en ik bevoegd om uit te weiden over de verdiensten van DEKETH als rechtsgeleerde en ambtenaar van het Openbaar Ministerie, ik behoorde mij er van te onthouden, nadat de Voorzitter van den Hoogen Raad 'den krachtigen DEKETH' heeft geschetst als door niemand overtroffen 'in gezond verstand, in scherpzinnig oordeel, in helderen blik,' - 'in eenvoudigheid en gemakkelijke van werken' - 'in juistheid van voorstelling, kernachtigheid van uitdrukking en bondigheid van redenering,' - 'in opregtheid en vastheid van karakter.'

Kort mag ik het ook maar aanstippen, hoe DEKETH, nog te Leeuwarden, ook in administratieve betrekkingen werd gewaardeerd, - als Voogd van de Stads Armekamer, - als Luitenant Kwartiermeester der stedelijke Schutterij, in welke betrekking hij in 1830 met het mobiel verklaarde gedeelte mede uittrok en garnizoen heeft gehouden in 's Hertogenbosch; - hoe hij in aanmerking kwam ter vervulling van het gewigtig, in Friesland althans steeds als zeer zwaarwigtig beschouwde, ambt van Griffier der Staten van dat Gewest, een ambt door hem niet gezocht; - hoe hij, te 's Gravenhage, werd geplaatst in den Raad van administratie der burgerlijke

pensioenen, en in de vaste Commissie geroepen om het Gouvernement te adviseren omtrent zaken van beurzen en stichtingen; - hoe ook de kiezers van 's Gravenhage hem eene plaats opdroegen in hunnen Gemeenteraad. Wel gepast was zeker de erkenning van zijne veelsoortige verdiensten, toen de Koning hem in 1842 de ridderorde schonk van den Nederlandschen Leeuw, eene onderscheiding door DEKETH zeer op prijs gesteld.

Ik moest dit een en ander vermelden, want het behoort tot de geschiedenis van DEKETH'S openbaar leven. Maar in deze levensschets moet vooral uitkomen wat hij was en deed met betrekking tot de beoefening van geschiedenis en letteren.

Toen DEKETH zich te Leeuwarden gevestigd had, werd hij al spoedig als lid aangenomen van een letterkundig Genootschap, dat daar toen bloeide onder HUYGENS zinspreuk: *Constanter*. Men las en beoordeelde er geschiedkundige verhandelingen en gedichten der leden, oefende zich in de uiterlijke welsprekendheid, doch de hoofdbezigheid bestond in het gezamenlijk lezen en taal- en geschiedkundig verklaren van eenig meer uitgebreid dichtstuk van een onzer beste, oudere dichters, als HUYGENS, VONDEL of SPIEGHEL. Aan het hoofd van dezen vriendenkring stond de naauwkeurige en werkzame geschiedkundige en dichter Mr. A. VAN HALMAEL JR. - De geheele *Hertspiegel*, verscheidene van VONDELS treurspelen zijn dus door dit Genootschap, geheel ter eigene oefening en vermeerdering van kennis, bewerkt; in druk is alleen verschenen, doch ook niet in den handel gebragt, C. HUYGENS, *Batava Tempe, met eene omschrijving in ongebonden stijl en met ophelderende aantekeningen door de leden van het Genootschap Constanter. Leeuwarden bij* G.T.N. SURINGAR. 1824 in 4°. Aan de werkzaamheden van dit Genootschap nam DEKETH zoo lang hij te Leeuwarden gewoond heeft, een ijverig en werkdadig deel en ondervond er de voordeelen van ter uitbreiding van zijne kennis en louering van zijnen smaak. Tot dezen vriendenkring hebben behoord J.D. ANKRINGA, J. VAN LEEUWEN, G.T.N. SURINGAR en anderen. Ook de steller

van dit levensbericht herdenkt met dankbaarheid het nut en genoeg dat hij er smaken mogt.

In den jare 1827 vereenigden zich eenige beoefenaren en liefhebbers van Friesche taal en oudheid tot de oprigting van het thans bloeiende Genootschap voor Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. Tot deze behoorde ook DEKETH. Hij voegde zich bij de werkende leden der 1<sup>e</sup> afdeling, wier hoofddoel is de beoefening van Frieslands staat- en letterkundige geschiedenis. In het volgende jaar 1828 werd hij benoemd tot Penningmeester des Genootschaps, in welke betrekking hij tot aan zijn vertrek uit Friesland naar 's Gravenhage, niet slechts de geldmiddelen van het Genootschap bezorgde, maar ook den grond legde voor het kabinet van munten en penningen, dat later door de zorgen van zijnen verdienstelijken opvolger Mr. J. DIRKS, aanzienlijk werd uitgebreid en vermeerderd. De bemoeijingen aan dit verzamelen verknocht vormden DEKETH van lieverlede tot een penningkundige; zelf ook verkreeg hij langzamerhand eene eigene keurige verzameling, die naar het oordeel van deskundigen zijnen smaak en kunde tot eer verstrekte. In de vergaderingen des Genootschaps blonk steeds zijn ijver voor de bevordering van den bloei der penningkunde met betrekking vooral tot Friesland, helder uit; zijne voorstellen tot opsporing en bewaring van Friesche munten en penningen, de zeldzame exemplaren of daarvan vervaardigde afbeeldingen door hem vertoond, de verklaringen die hij daarbij voegde, worden op menige bladzijde van de jaarlijksche verslagen des Genootschaps vermeld. Ook de winteravond-bijeenkomsten van de te Leeuwarden wonende leden des Genootschaps, waaraan zich ook langzamerhand andere in de nabijheid wonende leden aansloten, en waar men, in gezellig verkeer, door onderlinge zamenspreking en mededeeling, den lust voor de beoefening van Friesche taal- en geschiedkunde niet weinig opwekt en levendig houdt, kwamen tot stand ten gevolge van de voorstellen en bemoeijingen van DEKETH; de eerste vergaderingen gedurende den winter van

1840 op 1841 werden ook onder zijne voorzitting gehouden. In dat jaar las hij in eene Genootschapsvergadering eene verhandeling *over den tweeden Frieschen Stadhouder, Graaf ERNST CASIMIR VAN NASSAU*.

Zoo gaven zijne letterkundige bemoeijingen hem aanspraak op de onderscheidingen, welke het Provinciaal Utrechtsche Genootschap, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden (in 1853) en het Historische Genootschap te Utrecht hem door de opdracht van hun lidmaatschap toonden waardig te schatten.

Hoezeer ook na DEKETH'S verplaatsing naar 's Gravenhage, zijne drukke ambtsbezigheden en moeitevolle zorgen voor een talrijk, steeds aangroeijend gezin, hem weinig vrijen tijd voor zijne geliefkoosde oudheid- en geschiedkundige nasporingen overlieten, toch bleven deze nog steeds zijne meest geliefde uitspanningen. Tot zijne aangenaamste uren behoorden voorzeker in de laatste jaren zijns levens, de op gezette tijden plaats vindende bijeenkomsten van eenige verdienstelijke vrienden van oudheid- en geschiedkunde, wier vereeniging de opsporing en bewaring van belangrijke oudheidkundige bijzonderheden te 's Gravenhage, en de verlevendiging der gedachtenis van verdienstelijke mannen, die daar geleefd hebben, ten doel heeft.

Dat DEKETH in zulk eenen kring regt op zijne plaats en gaarne gezien moet zijn geweest, waarborgt mij zijn heusche en beminnelijke geaardheid. Hij was een man zonder geveinsdheid, rond en open, die sprak zoo als hij dacht, afkeerig zoo iemand van vleijerij, vrij van alle kleingeestige zucht om zich zelve te verheffen of iets meer te schijnen dan hij was. Hij was zeer levendig, gemakkelijk in omgang, vriendelijk, vredelievend en vredestichtend, sprak van anderen geen kwaad, maar wist dikwijls aan hetgeen velen veroordeelden nog eene goede zijde te vinden of daaraan eenen verschoonenden glimp te geven, niet uit laffe behaagzucht, maar alleen uit innerlijke goedheid des harten. In zaken van godsdienst was

hij zeer verdraagzaam jegens andersdenkenden; voor zich zelf dacht hij vrij en onbekrompen; trouwens hij was opgevoed door eene vrouw, die den verlichten geest van den grooten HERMAN VENEMA reeds als kind had ingedronken. Tot zijne meest gevestigde en sterk uitkomende meeningen en geneigdheden behoorde een zeer hooge dunk van de voortreffelijkheid en de verdiensten der Vorsten van het Nassausche geslacht en eene trouwe en sterke aanhankelijkheid aan het thans regerend stamhuis. Deze trek, hem van kind af door opvoeding bijgebracht, was door latere zelfstandige politisch-historische beschouwingen in hem bevestigd.

DEKETH was in October 1828 in het huwelijk getreden met Vrouwe CLAUDINE PETRONELLE JACOBA CROMMELIN, dochter van den eerwaardigen Predikant der Hervormde Gemeente te Leeuwarden, SAMUEL CROMMELIN. Haar liet hij als weduwe achter met negen uit dezen echt geborene kinderen.

Hij bezat een krachtig en doorgaans gezond ligchaamsgestel; doch eene wreede kwaal maakte, in zijn een en zestigste levensjaar, na een langdurig lijden, op den 3 Junij 1857 een einde aan zijn leven.

Zacht ruste zijne asch! Dierbaar blijft zijn aandenken bij allen die hem in zijne waarde gekend hebben.

*Franeker, 24 Augustus 1857.*

A. Telting.